En Mühim Mesaj Kur'ân

(Kur'ân Hakkında Yeni Mütâlâalar)

PROF. DR. SUAT YILDIRIM

1941 yılında Diyarbakır'ın Ergani ilçesinde dünyaya geldi. Babası Mehmet Zeki Yıldırım (ö. 20.06.1989) dedesi Hacı Hüsnü Yıldırım (1938) Ergani müftülüğü yapmış zevat arasındadır. Annesi Seniha hanım (ö. 19.03.1955) tarafından dedesi Mustafa Bey (ö. 15.11.1931) Osmanlı dönemi mutasarrıflarından, onun babası Kavasbaşılardan Hacı İbrahim (ö. 20.01.1932), Osmanlı dönemi A'yan (Senato) âzalarındandır.

Suat Yıldırım 1964'de Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1964-65'de kısa süre Edirne müftülüğünde bulunup, iki yıl yedek subay olarak askerlik görevini müteakip Diyanet İşleri Başkanlığı müfettişliği yaptı (1967-68). 1968'de Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Arap Dili ve Edebiyatı asistanlığına başladı. 1970-71 yıllarında bir müddet Bağdad'da incelemede bulundu. 1973'de "Peygamberimiz'in Kur'ân'ı Tefsiri" konulu doktora tezini tamamladı. 1977'de Tefsir doçenti unvanını alarak 1977-87 döneminde Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Başkanlığı yaptı. 1974-75 döneminde Paris Sorbonne Üniversitesi'nde incelemeler yaptı. 1987-88 yıllarında S. Arabistan'da, Medine İslâm Tebliği Fakültesi'nde sözleşmeli profesör olarak lisans ve lisansüstü dersleri okuttu. Daha sonra İstanbul Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Tefsir profesörlüğüne tayin edilip 1989-93 döneminde burada Temel İslam Bilimleri Bölüm Başkanlığı görevini ifa etti. 1993-95 döneminde üç yıl Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dekanlığı yaptı. M.Ü. İlâhiyat Fakültesi'nde öğretime devam ederken, oradan izinli olarak 1998-2000 döneminde Malezya Uluslararası İslâm Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Halen Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Evli olup üç kız babasıdır. Allah Teâlâ'nın rahmetini ve okurların dualarını dilemektedir.

Suat Yıldırım'ın te'lif ve tercüme olarak yayınladığı 13 kitabı, yetmişten fazla ilmî inceleme ve makalesi bulunmaktadır. Kitapları şunlardır: *Peygamberimiz'in Kur'ân'ı Tefsiri* (1983 ve 1997), *Kur'ân'da Ulûhiyyet* (1987, 1997), *Kur'ân İlimlerine Giriş* (1983-2006 beşinci basım), *Kur'ân-ı Kerîm ve Fennî Keşifler* (1990), *Fatiha ve En'am Sûrelerinin Tefsiri* (1989 ve 1993), *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık* (1988, 1997 ve 2005). *Le Coran avec la Traduction Française* (1997 iki arkadaşı ile birlikte Kur'ân'ı Kerim'in Fransızca meali). *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali* (1998 birinci, 2004 altıncı basım). *Tefsire Giriş* (2001). *Oryantalistlerin yanılgıları* (2003)

Tevrat, İncil, Kur'ân-ı Kerim ve Bilim (1981-dokuzuncu basım 2005 Prof. Dr. M. Bucaille'in *La Bible, le Coran et la Science* adlı Fransızca eserinin tercümesi). *En Mühim Mesaj: Kur'ân* (1985, 1995 ve 2004. Prof. Dr. M.A.Draz'ın *en-Nebeu'l-Azim* adlı Arapça eserinin tercümesi), *Tefsir-i Kebir Tercümesi* (1987-1995 F. Razî'nin tefsirinin üç arkadaşı ile birlikte tercümesi.)

en-Nebe'ü'l-Azîm
Prof. Dr. M. Abdullah Draz

En Mühim Mesaj

Kur'ân

(Kur'ân Hakkında Yeni Mütâlâalar)

Tercüme
Prof. Dr. Suat YILDIRIM

EN MÜHİM MESAJ: KUR'ÂN

Editör
Firdevs BAŞARI

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Mizanpaj
Bekir YILDIZ

ISBN
975-6079-33-9

Yayın Numarası
29

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası / İZMİR Tel: (0232) 252 20 96
Haziran 2006

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Alayköşkü Cad. No: 12 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 519 39 33 Faks: (0212) 519 39 01

Yeni Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm
KUR'ÂN'IN MÂNÂSI

İkinci Bölüm
KUR'ÂN'IN KAYNAĞI

ÜÇÜNCÜ BASKI İÇİN

Bu değerli kitabın birinci ve ikinci baskıları, maalesef lâyık olduğu ilgiyi memleketimizde görmedi. Zira, ikinci ve üçüncü baskılarına ancak dokuz sene aralıklarla ihtiyaç duyuldu (Birinci baskı: Akçağ Yayınları, Ankara, 1985; İkinci Baskı: Işık Yayınları, İzmir, 1994). Eser, okuyucu çevrelerinde iyi duyurulmuş olsaydı, muhakkak ki daha büyük ilgi toplardı. Çünkü bu kitap Kur'ân-ı Kerim'i tanıtma ve onun mucize olduğunu gösterme hususunda gerçekten nadir rastlanacak, özlü bir eserdir. İslâm şark dünyasının klâsik ilmini öğrenip müderris olduktan sonra, Batı üniversitelerinde on yıl kadar çalışan bir âlim olan müellifimiz, okuyucusunu oralardan gelecek şüphelere karşı da mücehhez bir duruma getirmektedir. Yazar, önsözünde bu eserin yirmi yılda kemale erdiğini bildiriyor. Küçük hacimli bu kitap, böyle usta bir müellifin yirmi yılını almışsa, bu onun eserini tehzip etmeye ne büyük bir ihtimam gösterdiğini ve işi, uzun seneler emek harcayarak ideâl bir talebe, bir ilim adamı yetiştirmek şeklinde ele aldığını gösterir. Dikkatli okuyanlar, bu yıllanmış sanatkâr ihtimamını, satırlarının arasında okumakta hiç de güçlük çekmeyeceklerdir.

Tercümeyi yeniden gözden geçirip ufak tefek rötuşlar yaptık. İçindekiler kısmı kitabın aslında pek kısa idi. Bu baskıda ayrıntılı hâle getirerek istifadeyi artırmak ve kolaylaştırmak istedik. Daha önemlisi birinci ve ikinci baskılardaki dizgi hataları giderilmiş oldu. İmkân ölçüsünde hatasız çıkarmaya ihtimam gösterdik. Tercümenin üçüncü basımını yapan Işık Yayınevi yetkililerine özellikle Recep Çakır beye teşekkür

edip aziz müellife rahmet dilerken, bu eserin memleketimizdeki Kur'ân kültürüne önemli bir katkı sağlanmasını Rabbimizden ümit ve niyaz ediyorum.

Suat YILDIRIM
İstanbul-2003

ÖNSÖZ

En-Nebeu'l-Azîm kitabının birinci bölümü, bir bakıma yeni, bir bakıma çoktan doğmuş sayılır. Neticelenmesi yönünden yeni, başlaması itibariyle ise hayli eskidir.

Bundan yirmi küsur yıl önce üniversite kampüsünde dünyaya geldi. Ama o zaman sadece boynu ve göğsü belirmişti. Bütün azalariyle mükemmel bir hilkate sahip olarak ancak şimdi tamamlanmış bulunuyor.

Dünün talebeleri, müellifin, kendilerine, çeşitli zamanlarda tutturduğu notlar hâlinde, bu eserin ilk şeklini görmüşlerdi. Not ettikleri kısım, on-on beş sahifeyi bulur bulmaz, hemen tab etmeye girişiyorlar, gerisini getirmesi hususunda müellifin himmetini harekete geçiriyorlardı.

Sonra öyle durumlar ortaya çıktı ki[*] eserin basımını tamamlamak şöyle dursun, onu olgunlaştırma fırsatı bile vermedi.

---

[*] Müellif, 1355 Rebiülevvelinin başından 1367 Rebiülâhirinin sonuna (1937 Mayıs'ından 1948 Mart'ına) kadar on iki yıl boyunca, ihtisas ve incelemeler yapmak üzere Ezher Üniversitesi tarafından Avrupa üniversitelerine gönderildi. Oralarda Avrupa bilginlerinin araştırma metotları hakkında bilgi sahibi oldu. Sorbonne Üniversitesi'nde Fransızca olarak iki doktora tezi hazırladı. Bunlardan biri Kur'ân İlimlerine, diğeri de Kur'ân'ın ahlâkî prensiplerine dair idi. Yurduna döndükten sonra da kendisine alelâcele verilen birtakım görevlerde dokuz yıl daha çalıştı. Bu vazifelerin başlıcaları şunlardır: 1- Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde "Dinler Tarihi"ne dair konferanslar vermek, 2- Ezher Üniversitesi'nin yüksek lisans kısmında ahlâk felsefesine dair konferanslar vermek, 3- Mezkûr konferanslarını Arapça iki eser hâlinde telif ederek yayınlamak.

Fakat bütün bu görevler esnasında müellif, sık sık bu yarım kalmış cüz'ü hatırlıyor, bu eserini tamamlamayı hasretle gözlüyordu. Geçen zaman zarfında gerek talebelerinden gerek meslekdaşlarından peşpeşe aldığı mektuplar da bu çalışmasını devam ettirmesini temenni ediyorlardı. İşte o temennilerin bir kısmını gerçekleştirmesi, ancak şimdi müyesser oldu. Bir işi diğer işlerine mani olmayan tek Zât olan Allah ne yücedir!

Böylece, eserin basılmış olan kısmı, ya matbaada mahpus kaldı veya ilk talebe nesline münhasır oldu. Ta ki her şeye bir zaman tayin eden Yüce ve Kadir Mevlâ, bu gün, müellifin, eserine başka birtakım bölümler eklemesine izin verdi de kitap, son şeklini aldı ve üniversiteye ait bilgi olmaktan çıkarak umumun malı olmaya hazırlandı. Böylece kitap, alacağını bile bile alan, almayacağını bile bile bırakan ve tenkid kabiliyeti olan her akla ve duyduğu ile yetinmeyip bizzat görmek, tek taraflı kalmayıp mukayese etmek isteyen, zevk ve tecrübe sahibi her vicdana hitap etme imkânı buldu.

Bu, başlangıç noktasından beri devam edegelen bir sözdür... Okuyucusundan muayyen bir sancak altına girmesini, belli bir mezhebi benimsemesini istemeyen, muayyen bir ihtisas sahibi olmasını gerektirmeyen, muayyen bir formasyonu şart koşmayan; aksine, tek isteği selîm fıtratından, hassas duygusundan ve Kur'ân konusunda gerçeğe ulaşmak gibi samimî arzusundan başka her bilgiyi silip, boş, beyaz bir sahife meydana getirmek olan bir sözdür. Böyle olunca da umarız ki inşâallah gerçeğe vasıl olacaktır.

Prof. Dr. Muhammed Abdullah DRAZ
Şaban 1376/Mart 1957

MÜELLİF VE ESERİ HAKKINDA

Muhammed Abdullah Draz, Mısır'ın Kefru'ş-Şeyh vilâyetinde 1894 yılında doğdu. 1912'de Ezher'in lise kısmını bitirdi. 1916'da ise Ezher'den "âlimiyyet" diploması aldı. Sonra kendi gayretiyle Fransızca öğrendi. Bundan maksadı şöhret veya dünyalık temini değil, sadece dinine ve yurduna hizmet etmek idi. İngiliz işgaline karşı Sa'd Zağlûl'un 1919'da başlattığı istiklâl hareketi sırasında faaliyet gösteriyor, ecnebi sefaretler arasında mekik dokuyarak Müslümanların davasını takdim ediyordu. Fransızca olarak yayınlanan et-Tan gazetesinde, İslâm'a hücum edenlere cevaplar neşrediyordu.

Müellif 1928'de Ezher Üniversitesi yüksek kısmı, 1929'da ihtisas kısmı, 1930'da ise Usûlü'd-Dîn Fakültesi öğretim üyeliğine tayin edildi. 1937'de Ezher Üniversitesi'nin görevlendirmesiyle Fransa'ya gitti. Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde hazırladığı *İnitiation au Koran* (Kur'ân'a Giriş) ve *La Morale du Koran* (Kur'ân'ın Ahlâk Prensipleri) tezleriyle, 1947'de en üstün derece ile "devlet doktorası" diploması aldı.

Yurduna döner dönmez, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde "Dinler Tarihi" öğretim üyeliğine tayin edildi. 1949'da *Kibar-ı Ulema* cemiyeti üyeliğine nail oldu. Daha sonra Dâru'l-Ulûm Fakültesi Tefsir Profesörlüğüne, aynı zamanda Ezher Üniversitesi Arapça öğretim üyeliğine, Arap Dili Fakültesinde ise "ahlâk felsefesi" öğretim üyeliğine tayin edildi. 1953 yılında Talim Terbiye Heyeti üyeliğine, keza Radyo Yönetim

Kurulu üyeliğine seçildi. Birçok milletlerarası ilmî ve idarî kongrede Mısır'ı ve Ezher Üniversitesi'ni temsil etti. Bu arada Ezher Üniversitesi istişare meclisinde yer aldı.

Son seyahatini Ocak 1958'de Pakistan'ın Lahor şehrinde yapılan İslâm kongresine katılmak üzere yapmıştı. Orada "İslâm'ın Diğer Dinlere Karşı Tutumu ve Onlarla Münasebetleri" konulu bir inceleme sundu. Kongre devam ederken vâdesi hitama erip 64 yaşında vefat etti.

Muhammed A. Draz'ın eserleri hacim itibariyle fazla yer tutmaz. Ama onun bariz hususiyeti, incelediği konuları derinliğine ve orijinal bir tarzda işlemiş olmasıdır. Eserlerinde nakleden bir âlim değil; tefekkür, muhakeme ve ispat eden bir hakîm havası vardır. Şarkı ve Garbı pek iyi bilen bu zât, dinî esasların muasır meselelere tatbiki işinde matlub olan muvazeneli vaziyet alma işini, hikmetli bir tarzda gerçekleştiriyordu. Bundan ötürü, muasır kültürle yoğrulmuş olan kimseleri de izahları tatmin edebilmekdedir. Eski âlimlere itiraz etmeyi muasır olmanın şartı sayan bazı "Avrupa görmüş"lerin aksine, bu zât -bildiğimiz kadarıyla- fikirlerini, selefin hakkını teslim eden saygılı ve sünnî bir çizgide serdeder.

Nice kitaplar vardır ki, insan onları okuduktan sonra, kendi kendine: "Bu kitabın ortaya koyduğu yeni şey, getirdiği mesaj acaba ne oldu?" şeklinde bir suâl sorduğunda cevap bulmakta zorluk çeker. Hâlbuki bu zâtın eserlerini okurken, taşıdıkları öz sebebiyle insan, sık sık: "İşte okumaya değen bir kitap!" demekten kendini alamaz. Böylece "Müellifliğin şartı, ya yeni bir mânâ ya da yeni bir yapı ortaya koymaktır." diyen âlimlerimizin prensibini tatbik etmiş olmaktadır. Nitekim şaheseri olan *La Morale du Koran* kitabının başına Şemsuddin el-Bâbilî'nin bu mânâdaki bir sözünü serlevha hâlinde koymuştur.

Kuveyt'de *Dâru'l-Kalem* adlı yayınevi, merhumun bütün eserlerini yayınlamayı kararlaştırmakla pek isabetli davranmıştır. Onun özlü eserlerindeki fikirleri, henüz genç denilebilecek yaşından itibaren birçok eser tarafından iktibas edilmişse ve ediliyorsa, bunun sırrı işte bu mezkûr gerçekte aranmalıdır.

ESERLERİ:

1- **İnitiation au Koran** (Paris'de, 1950'de Press Üniversitaire'ce basılmış olup sonra et-Târîf bi'l-Kur'ân adıyla Arapça'ya tercüme edilmiştir. Yrd. Doç. Dr. Salih Akdemir tarafından 1983'de Ankara'da "Kur'ân'ın Anlaşılmasına Doğru" ismiyle Türkçe'si yayınlanmıştır).

2- **La Morale du Koran** (Paris, Press Universitaire, 1950. Bilâhere Arapça'ya tercüme edilen bu şaheser Prof. Dr. E. Yüksel ve Prof. Dr. Ü. Güney tarafından Kur'ân Ahlâkı ismiyle Türkçeye çevrilmiş olup 1993 yılında yayınlanmıştır).

3- **ed-Dîn** (Kahire, 1969. Dinler tarihine dair).

4- **en-Nebeu'l-Azîm**

İNCELEMELERİ:

1- İslâm'ın Aslı

2- İslâm Kanunu Nazarında Riba

3- İslâm'da Devletler Umumî Hukuku Esasları

4- İslâm'ın Savaş Hakkında Tutumu

5- İbadetler: Namaz, Zekât, Oruç ve Hac

6- İdealizm ile Realizm Arasında

7- İslâm'da Mes'ûliyet

8- Eski ve Yeni Bir Üniversite Olarak Ezher

9- Felsefe ve Ahlâk Prensipleri Hakkında

10- Din ve Ahlâk Konularında Radyo Konuşmaları.

en-Nebeu'l-Azîm

"*En Mühim Mesaj: Kurân*" adıyla tercümesini sunduğumuz kitap, Kur'ân-ı Kerim'in bir lisan mûcizesi olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. Birinci bölümde Kur'ân'ın mânâsı, hadislerden farkı gibi konuları kısaca işledikten sonra, kitabın ağırlığını teşkil eden ikinci bölümde "Kur'ân'ın Kaynağı" meselesini incelemektedir. Kur'ân'ın mânâ ve lâfız olarak Allah'ın kelâmı olup Hz. Peygamber'in (aleyhisselâm) veya hiçbir insanın

eseri olamayacağını gösterir. Eski ve şimdiki muarızlarca yapılan itirazları çürütür. İzahlarında sık sık Siyer'e müracaat ederek Hz. Peygamber'in (s.a.s.) şahsiyetine dikkat çeker. Malûmdur ki bir mesajı değerlendirirken mesajın muhtevası kadar hitap eden, muhatap ve hitap maksadı şeklindeki unsurlar da önemli olurlar. Bir orduya, general gibi, bir er de "ileri!" emri verebilir, fakat ikisi arasında sadece söz benzerliği vardır, yoksa aldıkları netice dağlar kadar farklı olacaktır.

Müellif Kur'ân'ın kaynağını ve ilk muhatabını (s.a.s.) tanıtarak onun vahiy olduğunu ispat ettikten sonra Kur'ân üslûbunun ihtiva ettiği i'cazı göstermeye, yani Kur'ân'ın hakkaniyetinin delillerini bizzat Kur'ân'da bulmaya yönelir. Kur'ânın mucize oluşunu; a) lisanî i'caz, b) ilmî i'caz, c) teşrîdeki i'caz ve cemiyeti ıslah etmekte haiz olduğu hususiyetler hâlinde inceler. Hususiyle lisanî i'caz yönü üzerinde durur. Kur'ân parçalarında, sûrelerinde mükemmel bir bütünlük, plân ve hedef olduğunu güzelce izah eder. Müellifin izahlarında, sağlam bir mantık gücü hakimdir. İddiaları ve mevcut ihtimalleri sıraladıktan sonra, yanlış olanları çürütünce, muhatabı, doğruyu kabule mecbur bırakır.

Bu kitap, Kur'ân'ın i'cazını anlamak isteyenlerin okumaları şart olan eserlerden biridir. Bu kitaba vâkıf olanlar, bizzat mütercim de dahil, senelerce, himmet ehli birinin çıkıp Türkçe'ye çevirmesini bekleyip durdular. Yapılmayışı, galiba üslûbunun tercümeye pek elverişli olmamasından ileri geliyordu. Arapça'nın imkânları, Arap Edebiyatı'na vâkıf bir kalem sahibinin kabiliyetleri ile haşivden uzak, çokça uzun cümleler kullanarak, teksifî bir üslûpla yazılan bu eseri, İslâm kültür mefhumlarını ifade etme gücü fakirleştirilmiş günümüz Türkçe'si ile ifade etme mecburiyeti, doğrusu, cesaret kırıcıdır. Fakat başka çare olmayınca, elden gelen ihtimam gösterilmekle beraber, noksan kalmaya mahkûm bu tercümeyi neşretmekte fayda gördük. Bazen, aynen tercümenin Türkçe'sinden mânâ çıkarmanın zorlaştığı anlaşılınca, mânânın aslını kaybetmeksizin, meâlen ifade ederek, okuyucunun eksik de olsa, yine de birşeyler anlamasını tercih ettik. Böylesi metinlerin tercümesinde bu cilvelerden kaçınmak pek mümkün değildir. Fakat tercümede mühim bir unsur vardır ki ona hep sadık kaldık: Yani anlamaksızın tercüme ettiğimiz yerler olmadı. Garip

görünen bu durum, yani bazen mütercimin cümlenin mânâsını anlamadan kelimelerin karşılığını düzgün bir cümle hâlinde koyması, birçok tercümede görülmektedir. Tabiatıyla mütercimin mânâ çıkaramadığı cümleyi okuyucu da lâyıkıyla kavrayamaz.

Aziz müellife keremi bol Rabbimizden rahmet ve mükâfât diler, Türkçe'sinin ikinci basımını da memleketimizde Kur'ân kültürüne katkıda bulunması ümidiyle değerli okuyuculara arz ederim.

Tevfik Allah'tandır.

Suat YILDIRIM

SUNUŞ

Hamd olsun Allah'a ki, bize Kur'ân'ı göndererek, diğer ümmetlere üstün kıldı; Kur'ân'la, diğer insanlara vermediğini bize ihsan etti. Hamd olsun Allah'a ki Kur'ân'ı, cihanşümûl ebedî rehber olarak indirdi, semavî şeriatlerin sonu yaptı ve onu yevm-i kıyamete kadar Kendisinin hücceti kıldı.

Salât ü selâm o zâta olsun ki ahlâkı Kur'ân, vasiyeti Kur'ân, mirâsı Kur'ân oldu; "Sizin en iyiniz Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir." buyurdu.

Ya Rabbî! Bu Zikr-i Hakîm'in, bu hikmetli Rehberin mirasından bizi de nasibdâr ettiğin, onu hıfzetmeyi ve düşünmeyi kolaylaştırdığın, onu okuyup tefekkür etmeyi sevdirdiğin gibi, Zât'ından dileriz ki bizi, onun bildirdiği doğru yolda, hidâyete sarılan en hayırlı vârislerden kılasın, onu kem gözlerden korumak için, onun hep uyanık duran nöbetdarları yapasın ve kıyamet günü en büyük Rehberimiz, en değerli Resûlümüz Hz. Muhammed İbn Abdullah'ın ordusu içinde Kur'ân'ın sancağı altında haşrolanlardan eyleyesin. Salât-u selâm o Resûl-i Ekrem'e, Âl ve Ashâbına, ona uyanlara, onu sevenlere ve onun sevdiklerine olsun.

Bu kitapta arz ettiğim hususlar, Ezher Üniversitesi Usûlü'd-Din Fakültesindeki Tefsir derslerinde talebelere verdiğim derslerden ibarettir. Bu bahislerle, Kitabullâh'ın hâiz olduğu birtakım hususiyetleri belirtmek, onun bazı taraflarındaki hakikatleri peçeleyen örtüyü kaldırmak ve onu incelerken tutulması gereken güzergâhı çizip göstermek istedim.

Bu bahislerin çoğunda geniş bilgi verip tahlil etmeye, nazari kalmamak için misaller verip tatbik etmeğe ihtimam gösterdim. İbare ile anlatma imkânı

olduğunda işaretle, âşikâr olarak gösterme imkânı bulunduğunda delil getirmekle yetinmeyi uygun görmedim. Böylece, bunlardan habersiz olanların, bu taraflara doğru gözlerinin açılacağını, "nurlarının önlerinde ve sağ taraflarında koşuştuğunu" görebileceklerini düşündüm, ümid ettim.

Ya Rabbî! Nurumuzu itmâm eyle, kemâline erdir. Zira Sensin her şeye kâdir olan; icâbet etmek de Senin şanındandır.

Muhammed Abdullah DRAZ

1352-1933

Birinci Bölüm

KUR'ÂN'IN MÂNÂSI

Kur'ân'ın Mânâsı ve Onunla Hadis-i Kudsî ve Hadis-i Şerif Arasındaki Fark

"*Kur'ân*" kelimesi, asıl itibariyle *gufrân*, *şükrân* ve *tüklân* gibi *fu'lân* vezninde bir masdardır. Herhangi bir metni okumayı ifade etmek üzere قَرَأْتُهُ قَرْءًا وَقِرَاءَةً وَقُرْآنًا denir. Görüldüğü veçhile *kar'*, *kırâet* ve *kur'ân* masdarları aynı mânâya, yani "*okumak*" mânâsına gelirler. Allah Teâlâ'nın şu âyetinde, "*kur'ân*" kelimesi, işbu masdar mânâsında kullanılmıştır:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ "*Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O hâlde Biz Kur'ân'ı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle.*" (Kıyamet sûresi, 75/17-18)

Daha sonra "Kur'ân", bildiğimiz mukaddes kitabın özel ismi olmuştur.[1] Kelime, en çok bu mânâda kullanılır. Meselâ şu âyet-i kerime bunun örneklerinden birini teşkil eder: "*Gerçekten bu Kur'ân insanları en doğru yola, en isabetli tutuma yöneltir.*" (İsrâ sûresi, 17/9)

Ona "*Kur'ân*" adını vermekte "*lisanlarda okunması*" "*Kitap*" adını vermekte de "*kalemlerle yazılması*" özelliği nazar-ı itibara alınmıştır. Böylece,

1 *İştirâk-i lâfzî* ile Kitab'ın hem tamamına hem de bir paçasına "*Kur'ân*" denebilir. Böylece Kur'ân'dan herhangi bir âyeti okuyan kimse hakkında "*Kur'ân okuyor.*" denir. Nitekim A'râf sûresinin 204. âyetinde "*Öyle ise, Kur'ân okunduğunda hemen ona kulak verin, susup dinleyin.*" buyurulmuştur.

her iki isim de, vâkide olan durumla ilgilidir.[2]

Kur'ân'ı bu iki tarzda adlandırmakla, onun sadece bir yerde değil, iki yerde muhafazasına itina gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Yani onun hem sadırlarda *(gönüllerde)* hem de satırlarda saklanmasına işaret edilmiştir. Böylece *"birinin unutması hâlinde diğeri hatırlatır."* Bundan ötürüdür ki sahabenin (radıyallahu anhum ecmaîn) üzerinde ittifak edip ilk yazıldığı günden beri aynı şeklini koruyan ve nesilden nesile bize intikal eden Mushaf-ı Şerif'in hattına uymadıkça hiçbir hâfızın hıfzına itimad etmeyiz. Nitekim hâfızların, sahih, mütevatir senedlerle naklettikleri metne uymayan hiçbir kâtibin yazdığına da itimad etmeyiz.

Peygamberlerinin (sallallahu aleyhi ve sellem) irşadlarıyla, Allah Teâlâ'nın, mü'minlerin kalplerine yerleştirdiği bu çifte kontrol usulüyle Kur'ân, en mükemmel tarzda mahfuz kaldı. Bu da, Allah Teâlâ'nın onu koruma taahhüdünün gerçekleşmesidir. *"Kur'ân'ı elbette Biz indirdik, onu muhafaza edecek olan da Biziz."* (Hicr sûresi, 15/9) Bundandır ki, Kur'ân, diğer semavî kitapların maruz kaldığı tahrif, tebdîl, sened inkıtaı *(nakil silsilesinde kopukluk)* gibi hâdiselere maruz kalmamıştır. Zira Cenab-ı Hak, onları masûn kılma konusunda taahhüdde bulunmamış, bilâkis o işi insanlara bırakmıştı:

---

2 Böylece, kelimenin daha önceki mânâsı ile, nakledildiği mânâ arasındaki münasebet gösterilmektedir. Mâlûmdur ki *"kıraat"*, *"tilâvet"* mânâsına kullanılır. Zira *"kıraat"*, *"telâffuzda bazı kelimeleri bazısına eklemek"* demektir. Nitekim *"kitâbet"* de *"resm"*, yani *"yazıp çizmek"* hakkında kullanılır ki o da yazıda *"bazı kelimeleri bazısına eklemek"* demektir. İşte mezkûr her iki kelimenin lisandaki ilk mânâlarına inecek olursak K-R-E ve K-T-B köklerinin her ikisinin de *"mutlak sûrette cem' (toplamak) ve eklemek, ilâve etmek"* mânâları etrafında dolaştığını görürüz. Keza Kur'ân'ın mezkûr iki vasfında, hem ism-i fail hem de ism-i mef'ul mânâsı ile *"cem''* özelliğinin nazar-ı itibara alındığını müşahade ederiz. Ki *"câmi"* *(toplayan)* veya *"mecmû"* *(toplanan)* demek olur. Gerçi bu vasıf, bu kitabın *"Kur'ân'ın sûre ve âyetlerini toplayan"* mânâsını veya *"kalp sahifelerinde yahut sahife ve levhalarda yazılmış toplanmış"* mânâsını veya onun lisanlarda tertîl edilip okunan muntazam sesler topluluğu olduğunu ifade eder. Fakat asıl, bunlardan daha derin, daha kuvvetli bir mânâsı da vardır ki o da, bu kelimenin *"her türlü mânâları ve hakikatleri, hüküm ve hikmetleri topladığına"* delâlet etmesidir. Binaenaleyh *el-Kitab* veya *el-Kur'ân* deyince sanki *"ilimleri toplayan kelâm"* veya *"kitap hâlinde toplanmış ilimler"* demiş olursunuz. Nitekim Allah Teâlâ da onu: *"Her şeyi açıklayan"* (Nahl sûresi, 16/89) diye tavsif buyurmuştur. Keza Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de: "O'nda sizden öncekilerin haberleri, sizden sonrakilerin başlarına gelecek hâdiseler, aranızdaki (ihtilâfların) hükümleri mevcuttur." buyurmuştur. (Tirmizî, sevâbu'l-Kur'ân 14).

"Âlimler ve mürşitler de Allah'ın kitabını koruma ile görevlendirilmeleri sebebiyle yine onunla hüküm verirlerdi."[3]

Bu sır şundan ileri gelmiştir: Diğer semavî kitaplar, ebedî olarak mer'iyette kalmak üzere değil, muvakkat birer merci olmak üzere gönderilmişti. Kur'ân ise, daha önceki semavî kitapları te'yid etmek ve onlar hakkında müheymin *(gözetmen)* olmak için gönderildi. Böylece onlardaki sabit hakikatleri havî olduğu gibi, Allah'ın dilediği ilâveleri de ihtiva etti. Kur'ân onların yerini tuttuğu hâlde, onlar Kur'ân'ın yerini tutamadı. Allah Teâlâ onun kıyamete kadar hüccet olarak kalmasını diledi. Allah bir şeyin olmasını diledi mi onun sebeplerini kolaylaştırır. Çünkü O mutlak hikmet ve ilim sahibidir.[4]

Diğer semavî kitaplar, hadis-i kudsîler ve bazı hadis-i şerifler de vahye istinad etmeleri itibariyle Kur'ân gibi mütâlâa edilebileceği düşüncesiyle, Kur'ân'ı o nevi vahiylerden ayırd etmek için, âlimlerimiz, onun bazı sıfatlarını zikredip şöyle tarif etmişlerdir: *"Kur'ân: Hz. Muhammed'e* (sallallahu aleyhi ve sellem) *indirilmiş, tilâvetiyle amel olunan Kelâmullah'dır."*

"İndirilmiş" (münzel) kaydı, Allah Teâlâ'nın yalnız kendi bildiği yahut -insanlardan birine indirmeleri için değil de amel etmeleri için- meleklerine telkin ettiği ilâhî kelâm, konu dışı bırakılır. Çünkü Allah'ın her kelâmı münzel değildir; hatta münzel olanı çok azını teşkil eder.

"De ki: "Rabbimin sözlerini yazmak için bütün denizler mürekkep olsaydı, hatta onun bir mislini de takviye gönderseydik, bu denizler tükenir, Rabbinin sözleri yine de bitmezdi." (Kehf sûresi, 18/109)

"Eğer Allah'ın kelimelerini yazmak üzere, dünyadaki bütün ağaçlar, kalem olsaydı ve denizlere de yedi deniz daha katılıp bütün onlar da mürekkep olsaydı, bunlar tükenir yine de Allah'ın sözleri tükenmezdi. Allah, öyle azîz, öyle hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir)." (Lokman sûresi, 31/27)

---

3 Mâide sûresi, 5/44.

4 Bundan sonra gelen ve mantık terimleri ile dolu olan iki kısa paragrafın atlanmasında mahzur görülmedi (Mütercim).

"Hz. Muhammed'e" indirildiğinin belirtilmesi, daha önceki peygamberlere indirilen kitapları, meselâ Hz. Mûsa'ya indirilen Tevrat'ı, Hz. Dâvud'a indirilen Zebûr'u Hz. İsâ'ya indirilen İncil'i, Hz. İbrahim'e indirilmiş olan Suhuf'u konu dışı bırakmak gayesiyledir.

"Tilâvetiyle amel olunan" kaydı, namazda ve namaz dışında okunmasının emredildiğini ifade edip, tilâveti emrolunmayan kısmı, hariçte bırakmak içindir: "Âhad" rivâyet tarzında nakledilen kıraatler, hadis-i kudsîler gibi *(hadis-i kudsîlerin, lâfzen Cenab-ı Hak'tan varid olduğunu kabul edersek)*.

Hadis-i nebevîler ise, ihtiva ettikleri mânâlara göre iki kısma ayrılırlar. Birincisi, *"tevkifî olmayan içtihadî kısım"* olup bu kısmı Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) derin Kur'ân anlayışı veya kâinattaki gerçekleri düşünmesi sayesinde elde etmiştir. Bu kısım, kesinlikle kelâm-ı ilâhî değildir. İkincisi tevkifî kısımdır ki Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onun muhtevasını vahiyden almış, ama kendi ifadesiyle insanlara bildirmiştir. Bu kısımda her ne kadar öğreten ve ilham eden Yüce Allah'a mensup ilimler mevcut ise de, -ne de olsa kelâm olarak- Resûlullah'a izafe edilmesi daha münasip görülmüştür. Zira kelâm, onu hususi bir tarzda te'lif ve vaz' eden zâta mal edilir, isterse mânâsını bir başkasından almış olsun. Şu hâlde hadis-i nebevî, her iki kısmıyla, bu tarifteki birinci kaydın, yani *"Kelâmullah"* olmak kaydının dışında kalır.

"Lâfzı değil de sadece mânâsı Allah tarafından indirilmiştir." diye kabul edilirse hadis-i kudsî de böyledir. Bu hususta bize göre en münasip görüş de budur. Zira lâfız olarak vahyedilmiş olsaydı, Şeriat nazarında Kur'ân derecesinde ihtiram gösterilmesi gerekirdi. Çünkü Allah Teâlâ indinden gelen iki lâfız arasında ayrım yapmanın anlamı yoktur. Böyle olunca da, hadis-i kudsînin metnini, ittifakla, aynen muhafaza etmek gerekir; mânâsıyla rivâyet caiz olmaz ve yazısına abdestsiz dokunulması haram olurdu. Hâlbuki bunu iddia eden yoktur.

Kaldı ki Kur'ân konusunda *"muhtevası ile amel etmek"* maksadından fazla olarak başka bir durum daha vardır: O da "üslûbu ile tehaddî[5] ve tilâveti ile ibadet edilmesi" olup, lâfız olarak da Allah katından indirilmesine ihtiyaç göstermiştir. Hâlbuki hadis-i kudsî, ne tehaddî ne de ibadet için olmayıp, sadece muhtevasiyle amel edilmek üzere indirilmiştir ki bu maksat, sadece mânâsını vahyetmekle hasıl olur. Lâfzen vahyedildiğini ileri sürmeye şer'an bir saik olmadığı gibi delil de yoktur. Yalnız, hadis-i kudsî Cenab-ı Allah'a izafe edilerek يَقُولُ اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى كَذَا *(Yüce Allah buyurur ki:)* veya قَالَ اللهُ كَذَا *(Allah buyurdu ki:)* sigalariyle ifade edilir. Fakat az önce zikrettiğimiz karineler bu sigayı yorumlamaya ve bundan maksadın, lâfız değil de mânâ yönünden Allah'a ait olduğunu göstermeye kâfidir. Bu kabil te'vil de Arapça'da yaygındır. Nitekim bir şiiri mensur hâle getirirken *"Şair şöyle diyor."* şeklinde lâfzı değiştirilerek mânâsı ifade edilir. Yahut Kitabullah'dan bir âyeti tefsir ederken müfessir, -âyetin ifadesini lâfzen değiştirerek *"Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:"* يَقُولُ اللهُ تَعَالَى كَذَا der. Nitekim Cenab-ı Allah Kur'ân'da bu kaideye binaen Hz. Mûsa'dan (aleyhisselâm), Firavun'dan ve daha başka şahıslardan, sözlerinin muhtevalarını, söylemiş oldukları lâfızlardan başka lâfızlarla ve üslûplardan başka üslûplarla nakletmiş ve bu ifadeleri onlara mâl etmiştir.

"Hadis-i kudsîde, mânânın ötesinde mukaddes bir taraf bulunmazsa, hadis-i nebevîlerin bir kısmına da "hadis-i kudsî" demek neden doğru olmasın? Çünkü bu mânâ onlarda da vardır?" diye iddia edilecek olursa, onun da cevabı şudur: Biz, hadis-i kudsînin mânâsının Cenab-ı Allah tarafından vahyedildiğini kesin olarak söylerken şer'î bir nassa dayanıyor, bu şer'î nastan ötürü bunu söyleyebiliyoruz ki o da Peygamber Efendimiz'in *"Yüce Allah buyurur ki:"* diye söze başlamasıdır. Zaten hadis-i kudsî adını vermemiz de bundan ileri gelir. Hâlbuki diğer hadis-i nebevîlerde böyle bir nas varid olmayınca onların her birinin mânâsı, ilâhî vahiy ile bildirilmiş olabileceği gibi, Hz. Peygamber'in içtihad ve görüşüne de istinad etmiş

---

5 *Tehaddî:* Kur'ân-ı Kerîm'in benzerini yapmaları hususunda Hz. Peygamber'in insanlara meydan okuması demektir (Mütercim).

olabilir. Böyle olduğu hâlde, kesin tarif gereğince hepsine *birden "hadis-i nebevî"* denir. Şayet vahyedilen hadis-i şerifleri ayırt etme imkânı veren bir alâmete sahip olsaydık, onları da hadis-i kudsî diye tavsif ederdik.

Maamafih bu imtiyaz, amelî bir neticeye yol açmaz. Herhangi bir hadis-i şerif ile amel ederken, onun hadis-i nebevî veya hadis-i kudsî olması arasında fark gözetilmez. Zira Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) tebliğinde "emin", içtihadında ilâhî te'yide mazhardır. Ruhu'l-Kudüs *(Cibril)* onu te'yid eder ve -faraza- şer'î bir meselede hata etse bile o hatası Allah tarafından ikrar edilmez, icra edilmezdi. Böylece işin hakikati döner dolaşır, her iki hâlde de vahye raci olur: Ya başından *(ibtidaen) ona* bildirmekle, ikrar ile veya nesh ile *(intihaen)*. İşte bundandır ki onun bütün sünnetlerini kabul etmemiz farzdır. "*Peygamber size ne verirse onu alınız, o sizi neden men ederse onu terk ediniz.*" (Haşr sûresi, 59/7) "*Allah ve Resûlü herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra, hiçbir erkek veya kadın mü'minin, o konuda başka bir tercihte bulunma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne isyan ederse besbelli bir sapıklığa düşmüş olur.*" (Ahzâb sûresi, 33/36)

İkinci Bölüm

KUR'ÂN'IN KAYNAĞI

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Kur'ân Karşısında Durumu

Kur'ân-ı Kerim, hem lâfzıyla hem de mânâsıyla Allah katındandır.

Bütün insanlar şüphesiz bir surette bilirler ki, bu aziz Kitap, milâdî 6. asırda Mekke'de doğmuş, Abdülmuttalib'in torunu ve Abdullah'ın oğlu Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) isimli ümmî bir Arab'ın lisanı ile tebliğ edilmiştir. Meselenin buraya kadar olan kısmını kabul etmek konusunda mü'minle münkir arasında ihtilâf yoktur. Çünkü meselenin tarihen sabit olması o derece âşikârdır ki, yeryüzünde başka hiçbir hâdise ve hiçbir kitap hakkında tarihin şehadeti bu derecede kuvvetli değildir.

Lâkin Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) bu kitabı nereden getirdi? Kendi bilgisine mi dayandı? Kendi vicdanının veya şuurunun telkini sonucunda mı ortaya çıktı? Yoksa bir öğreten mi var ve varsa bu muallim kimdir?

Bizzat bu Kitap, yani Kur'ân, kendisinin, Hz. Muhammed'in olmayıp "*Arş'ın sahibi katında değerli, güçlü, sözü dinlenen ve güvenilen şerefli bir elçinin getirdiği talimat*" (Tekvir sûresi, 81/19-21) olduğunu bildirir. Bu elçi de Cebrail (aleyhisselâm) olup, alîm, hakîm olan Rabbü'l-Âleminden onu almış, sonra da Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kalbine açık bir Arapça hâlinde onu indirmiştir. Yani Hz. Muhammed, Kur'ân'ı herhangi bir talebenin hocasından bir metni öğrenmesi tarzında

öğrenmiş, metnin hazırlanması konusunda en ufak bir hissesi olmamıştır. Metni aldıktan sonra yaptığı iş sırasıyla:

1- Ezberlemek,

2- Onu anlatıp tebliğ etmek,

3- Açıklamak ve tefsir etmek,

4- Tatbik ve icra etmek olmuştur.

Hz. Peygamber Kur'ân'ı Kendine İzafe Etmedi

Fakat tekrar edelim, ne mânâlarını keşfetmekte ne de ifadelerini kalıba dökmekte en ufak bir rolü olmuş değildir. "*Vahyolunan bir vahiyden başka bir şey söz konusu değildir.*" (Necm sûresi, 53/4)

"*Onlara keyfî olarak istedikleri bir âyet veya mûcize getirmediğin zaman "Hiç değilse bir şeyler bulup buluştursaydın yâ!" derler. De ki: "Ben, sadece Rabbimden ne vahyolunursa ona tâbi olurum. Bütün bu Kur'ân Rabbinizden gelen basiretlerdir, gönül gözlerini açan gerçekleri gösteren nurlardır. İman edecek kimseler için bir hidâyet ve rahmettir.*" (A'raf sûresi, 7/203)

"*Böyle iken, âyetlerimiz kendilerine, açık deliller hâlinde okunduğunda, âhirette huzurumuza varacaklarını ummayanlar, "Bize bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir." derler. De ki: "Onu kendiliğimden değiştirmem asla olacak bir şey değil. Çünkü ben sadece bana vahyedilene tâbi olurum ve eğer sizin arzunuza uyar da Rabbime isyan edersem, o müthiş günün azabından korkarım.*" (Yûnus sûresi, 10/15)

Kur'ân'ın mânâlarının vahyedildiğini bildiren emsali naslar oldukça fazladır. Lâfzının vahyolunması konusunda da buyurur ki:

"*Düşünüp mânâsını anlamanız için Biz, onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*" (Yûsuf sûresi, 12/2)

"*Sana vahyedileni unutmamak için tekrarlarken hemen anında bellemek için dilini kımıldatma. Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O hâlde Biz Kur'ân'ı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle. Ayrıca onu açıklamak da Bize ait bir iştir.*" (Kıyamet sûresi, 75/16-19)

"*Yaratan Rabbinin adıyla oku! İnsanı yapışkan bir hücreden yaratan.*

Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. Kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretendir." (Alâk sûresi, 96/1-5)

"Sana vahyedilen Rabbinin kitabını oku! O'nun sözlerini değiştirecek güç yoktur ve O'ndan başka sığınak bulman da mümkün değildir." (Kehf sûresi, 18/27)

"Kur'ân'ı tertîl ile, ağır ağır oku!" (Müzzemmil sûresi, 73/ 4)

İşte iyi dikkat ediniz. Mezkûr âyetlerde "okutma" (ikrâ), *"okuma"* (kırâat), tertîl (ağır ağır okuma), *"tilâvet"*, *"dili depretme"*, *"Kur'ân'ın Arapça olması"* gibi mefhumlar yer aldı ki, bütün bunlar, sırf mânâlarla olmayıp lâfızlarla ilgili olan hâllerdir.

Demek ki Kur'ân, ne Hz. Muhammed'in ne de herhangi başka bir mahlûkun Kur'ân'da hiçbir rolü bulunmadığını, yani lâfzı ve mânâsıyla Allah katından indirildiğini bildirmekte çok açıktır.

İnsanlardan bir kısmının, bu meselenin ilk yarısında, yani onun Hz. Muhammed'in indinden olmadığı gerçeğini kabul etmekte istidlâle *(delile)* muhtaç olmalarına doğrusu şaşırmak gerekir.

Doğrusu, âdil bir hâkimin böylesi bir davada, ilgilinin *(davacının)* diliyle ikrar ettiği şahitlikle yetinip, ondan başka aklî veya naklî bir delil aramaksızın karar vermesi gerekir. Zira bu, delile, ispata muhtaç dava nev'inden değil, kişiyi ilzam eden "ikrar" nev'indendir ki dost olsun düşman olsun, söyleyenden kabul etmekte tereddüt edilmez.

Çünkü rehberliğini iddia eden ve birtakım mûcize ve harikalarla da bu rehberliğini te'yid eden kimse, aklı varsa, hiç kendisine ait bir mülkü başkasına mâl eder mi, o maldan tamamen vazgeçer mi? Öyle bir pozisyonda ki o, bu kıymetli malın kendisine ait olduğunu iddia edebilir, onun sayesinde şan ve şerefi daha da yükselir ve bu iddiasını reddedecek bir tek insan dahi çıkamazdı.

Ediplerin, yazarların çoğunda müşahede edilen durum odur ki onlar, başkalarına ait eserlere yönelir, yükte hafif pahada ağır ve itham edilmekten kendilerini emin buldukları cevherleri gizlice aşırırlar. Hatta onlardan bazıları mezar soygunculuğu yapıp ölülerin kefenlerini giyer, muhiti içinde

bu iğreti elbiseleriyle arz-ı endam eder. O sanatkârlardan birinin kalkıp da aklının en nadide buluşlarını, kabiliyet ve maharetinin sanat nümunelerini başkasına mal edeceğini düşünmek mümkün değildir. Hatta denebilir ki, öyle birisi henüz dünyaya gelmemiştir.

Farazî olarak bu işi yaptığını bir an için kabul edelim. O takdirde bu işin mâkul veya mâkule yakın sebebini nasıl bulabiliriz? Pek öyle kolay bulunamaz ama, cahil kişinin içinde şöyle bir tereddüt dolaşabilir: *"Olabilir ki bu lider, Kur'ân'ı Allah'ın vahyine mâl etmekle, insanları ıslah etme işinde, onlara daha kolay bir söz dinletme çaresini bulmuş, kendisini daha iyi kabul ettirebileceğini düşünmüştür. Zira sözlerini O'na izafe etme, kendisine mâl etmesinde bulunmayan bir itibar ve azamet kazandırır?"*

Bu, haddizatında ve esasında fasid bir kıyastır.

Haddizatında fasiddir, Kur'ân'ı kendisiyle tanıdığımız zâttan, bir yandan kendisine nisbet ettiği, bir yandan da Allah Teâlâ'ya nisbet ettiği sözler sadır olmuştur. İtaat edilmesi yönünden, kendisine mâl ettiği sözlerin, O'na izafe ettiği sözlerden eksik tarafı olmadığı gibi, Rabbine nisbet ettiği sözlerin kendisine mâl ettiği sözlere göre üstünlüğü de yoktur. Aksine, insanlardan, her iki nevi sözlerine de itaat etmelerini müsavi olarak istemiş ve gerçekten, Müslümanlar tarafından da bunlara aynı derecede itibar gösterilmiştir. Ona itaat etmek Allah'a itaat, ona isyan etmek de Allah'a isyan sayılmıştır. Şayet bu vehmin fısıldadığı vesvese geçerli olsaydı, bütün sözlerini Allah'ın talimatı (kelâmı) şeklinde neden göstermesindi?

Kıyasın esas bakımından fasid olması ise, bâtıl bir faraziye (varsayım) üzerine bina edilmesinden ileri gelir ki, o da bu Rehberin, insanları ıslah gayesine giderken, yalan ve gözboyama köprüsünden geçmekte mahzur görmeyen bir kişi olmasını caiz ve meşrû saymaktır. Hâlbuki bu öyle bir meseledir ki her şeyden önce tarihî realite bunun karşısına çıkar: Çünkü onun mübarek siretini dikkatle inceleyen herkes, harekât ve sekenatında olsun, ibare ve işaretlerinde olsun, kızgınlığında olsun, hoşnutluğunda olsun, aldatıcılıktan en uzak bir insan olduğunda; büyük olduğu kadar küçük sayılan işlerde de, gizlide ve âşikârede doğruluğa son derece dikkat ettiğinde, gerek nübüvvetten önce ve gerekse sonra, doğruluğun, onun

en bariz vasfı olduğunda kesinlikle şüphe etmez. İşin başından günümüze kadar, dostları gibi düşmanları da[6] buna şahitlik etmektedirler. "De ki: "*Eğer Allah dileseydi ben Kur'ân'ı size okuyamazdım, hiç bir suretle de size onu bildirmezdi. Bilirsiniz ki, daha önce, bir ömür boyu aranızda yaşadım, böylesi bir iddiada bulunmadım. Aklınızı kullanıp bunu anlamaz mısınız?*" (Yûnus sûresi, 10/16)

Değerli okuyucu! Bu noktada senin, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) yüce sîretinden, onun risalet iddiasındaki samimiyetine ve doğruluğuna açık deliller gösterilmesini ve Kur'ân'ı kendisinin te'lif etmesinin mümkün olmadığının bildirilmesini istediğini anlıyorum. Şimdi buna dair kısa bilgi sunacağım.

Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in (s.a.s.) Eseri Olmadığının İspatı

Birinci Delil:

Onun başına bazen öyle hâdiseler geliyordu ki bunlar, onu bir şeyler söylemeye zorluyordu. İş kendisinin elinde olsaydı, bir şeyler söylemeye olan şiddetli ihtiyacı sebebiyle, söyleyecek söz bulabilirdi. Fakat günler geceleri kovalıyor, yine de o konuda insanlara okuyacağı birkaç Kur'ân âyeti bulamıyordu.

İfk hâdisesini ele alalım. Münafıklar, onun hanımı Hz. Âişe'ye (radıyallahu anha) namus iftirası attıklarında vahiy gecikmiş, iş uzadıkça uzamış, dedikodu sel gibi yayılmıştı. Yürekler ağızlara gelmişti. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ise büyük bir ihtiyat ve çekingenlikle:

---

6 Çeşitli misaller arasında, meselâ Thomas Carlyle'ın "*Kahramanlar*" adlı kitabında ve Kont Henri De Kastri adlı Fransız yazarın İslâm hakkındaki "*Hatıralar*"ında yazdıklarını okuyunuz. Sonra da Cahiliye döneminde Bizans imparatoru Herakliyus'un huzurunda, Kureyş adına Ebû Süfyan'ın sözcülüğü ile tescil edilmiş olan Kureyş kabilesinin şahitliğini okuyunuz. Herakliyus: "Bu iddasından önce siz onu yalancılıkla ittiham eder miydiniz?" diye sorunca: "Hayır!" diye cevap vermişti. Keza, "Aldatır mı?" diye sorunca, "Hayır aldatmaz." diye karşılık vermişti. (Bu karşılaşmada geçen uzun muhavere için bkz.: Buharî, *bed'u'l-vahy*, 6; Müslim, *cihad* 74).

"Ben, onun hakkında iyi hâlden başka bir duruma tanık olmadım." demekten başka bir şey yapamıyordu. Derken, işi araştırıp tahkik etmek hususunda hayli gayret gösterip ashabıyla istişare etti. Böylece bir ay geçti. Hepsi de: *"Onun şüphe uyandıracak hiçbir kötü durumunu bilmiyoruz."* dediler. İşin sonunda Hz. Âişe'ye şöyle dedi: *"Bak Âişe, senin hakkında şöyle şöyle bir söz işittim. Şayet masum isen Allah seni temize çıkaracaktır. Yok eğer günaha teşebbüs ettiysen, Allah'tan af dile!"*

Bu söz, gördüğümüz gibi, gaybı bilemeyen beşere ait bir ifadedir. Zanna tâbi olmayan, bilgisi olmadığı müddetçe konuşmayan güvenilir bir dostun sözüdür. Fakat bu kelimeleri söyledikten sonra henüz yerinden ayrılmadan, Nur sûresinin baş tarafı nâzil olarak Hz. Âişe'nin (radıyallahu anha) masumluğunu ilân etti, meseledeki kesin hükmü bildirdi. Bu konuyu anlatan hadis, Buhârî ve Müslim'de bulunmaktadır.[7] Şayet iş kendi elinde olsaydı, bu kesin hükmü işin başında söyleyip semavî vahye izafe ederek şerefini korumasına ve namusunu müdafaa etmesine, böylece rastgele atıp tutan ahalinin dedikodularını kesip atmasına hangi mani vardı ki? Lâkin O, insanlar hakkında bile yalan söylemezken hiç Allah Teâlâ hakkında yalan uydurur muydu? Bakın yüce Allah ne buyuruyor: *"Eğer o Resûl bizim adımıza birtakım sözler uydursaydı, onu elimizle yakalar, sonra da onun şah damarını keserdik. Sizden kimse de buna mani olamazdı."* (Hâkka sûresi, 69/44-47)

İkinci Delil:

Kur'ân'ın, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından olmadığının bir başka delili, vahyin, bazen arzu etmediği tarzda gelmesidir. Kur'ân, bazen, onun görüşünde hatalı olduğunu bildirir, bazen meyletmediği bir şeye izin verirdi. Az bir miktar oyalanacak olsa, Kur'ân'dan şiddetli bir itab, acı bir tenkid gelirdi. Bu, en önemsiz sayılabilecek şeylerden ötürü de olabilirdi: *"Ey Peygamber! Niçin eşlerini memnun etmek için sen kendini sıkıntıya sokup Allah'ın sana helâl kıldığı şeyleri nefsine âdeta haram kılıyor, kendini onlardan mahrum bırakıyorsun?"* (Tahrim sûresi, 66/1)

---

7 Buharî, *tefsir* (Nur sûresi) 6; Müslim, *tövbe* 56-58.

"Hani hem Allah'ın nimet ve ihsanına, hem de senin iyiliğine nail olmuş olup da hanımını boşamaya karar vermiş olarak sana danışmaya gelmiş olan kişiye sen: "Eşini yanında tut, Allah'tan kork!" demiştin. Allah'ın açığa çıkaracağı bir durumu içinde saklamıştın, çünkü insanlardan çekinmiştin. Hâlbuki asıl Allah'tan çekinmen gerekirdi." (Ahzab sûresi, 33/37)

"Hay Allah seni affedesice! Niçin sence doğru söyleyenler iyice belli oluncaya ve yalancılar da meydana çıkıncaya kadar beklemeyip izin isteyen o münafıklara izin verdin?" (Tövbe sûresi, 9/43)

"Kâfir olarak ölüp cehennemlik oldukları kendilerine belli olduktan sonra, akraba bile olsalar, müşriklerin affedilmelerini istemek, ne Peygamberin, ne de mü'minlerin yapacağı bir iş değildir." (Tövbe sûresi, 9/113)

"Bir Peygamberin, dünyada zafer kazanıp küfrü zelil kılmadıkça, esirler edinip onları fidye karşılığında serbest bırakması uygun düşmez. Siz dünya metâını istiyorsunuz. Allah ise âhireti kazanmanızı istiyor. Allah azizdir, hakîmdir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir). Eğer (içtihad neticesi verilen hükümlerden ötürü azap etmeyeceğine veya ganimetleri helâl kılacağına dair) Allah'ın Levh-i Mahfuz'da yazdığı daha önceki bir hüküm olmasaydı, aldığınız fidyeden dolayı size büyük bir azap dokunurdu." (Enfâl sûresi, 8/67-68)

"Ama irşada ihtiyaç duymayana ise, ona dönüp itibar ediyorsun. Hâlbuki kendisi arınmak istemiyorsa onun arınmamasından sana ne! Fakat Allah'a saygı duyarak sana şevkle koşa koşa gelenle sen ilgilenmiyorsun. Hayır! Öyle yapma. Çünkü o âyetler öğüttür, uyarıdır. Artık isteyen ders alır." (Abese sûresi, 80/5-12)

Görüşündeki isabetsizliğin farkına vardığında bu şiddetli ve acı ifadeler, pişmanlığını bildiren vicdanından gelen telkinlerden ibaret olsaydı, kendi kendisi hakkında böyle dehşetli ifadeler kullanır mıydı? Bu konularda sükût ederek kusurunu örtmek istemez miydi? Böylece görüşlerine duyulan saygıyı devam ettirmeyi düşünmez miydi? Elbette düşünürdü. Kur'ân onun vicdanından feyezan etseydi, ihtiyaç hâlinde, bir kısmını dışına vurmayabilirdi. Bir şey de gizleseydi, bu kabîl âyetleri gizlerdi. Fakat Kur'ân vahiy olduğu içindir ki ondan hiçbir şeyi saklayamamıştır. "O, *vahiy hususunda cimri davranan, vahyi sizden esirgeyen bir zât değildir. Vahiy hakkında her türlü töhmetten de uzaktır."* (Tekvîr sûresi, 81/24)

Enfâl sûresinde demin naklettiğimiz âyeti düşününüz, onda şayan-ı dikkat bir özellik bulacaksınız: Bu âyet, Bedir Gazvesinde alınan esirlerin salıverilmesinden ve onlardan fidye alınmasından sonra indi. Âyet-i kerime, yapılan işin hatalı olduğunu bildirerek başlıyor, hemen arkasından o tatbikatı kabul edip, ondan dolayı gönülleri ferahlatıyor, şüpheye yer bırakmıyor. Hatta bundan böyle, benzeri durumlarda hatalı olduğu bildirilen bu uygulama, bir kaide hâline getiriliyor. Kur'ân'ın kaynağı kendisi olsaydı, bu sözün başını söyleyen biri olarak, sonunu da söylemesi tasavvur edilebilir miydi? Araya hiç fasıla girmeksizin gazap ve pişmanlık kükremesinin arkasından memnunluk ve takdir gülümsemesi gelebilir miydi? Kesinlikle hayır! Bu iki hâlet-i ruhiyenin insandan peşpeşe sadır olduğu farz edildiği takdirde ikincisi birincisini silmiş olacağı için, onu zikretmezdi. Ve nihaî hüküm hangisi olmuşsa, sonunda o hükümde karar kılardı. Haksız yere şiddetli bir alenî tenkidi ve helâl hoş edilecek o yiyeceği bulandıracak bir ifadeyi ihtiva ettiği hâlde, artık vazgeçilmiş olan o hâlet-i ruhiyeyi tasvir ve tescil etmeye hangi saik bulunabilirdi? Psikoloji bilginleri bu âyetleri okuyunca, burada birbirinden ayrı iki şahsiyetin bulunduğunu, bu sözün şöyle diyen bir hâkime ait olduğunu kabul ederler: "*Yaptığın iş pek doğru değil, bununla beraber seni affettim ve bu hususta sana izin verdim, artık böyle yapabilirsin.!*"

Peygamberimiz'in itap edilmesine yol açan bu "*hata*"lara dikkat edilecek olursa, sadece şuna münhasır oldukları görülür: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) iki durum arasında muhayyer olup da onlardan hiç birinde bir günah bulunmazsa, ümmetine şefkat ve merhamete en elverişli olan, sert davranıştan ve Allah'ın dini hakkında şüphe vermekten en uzak olan durumu tercih ederdi. Yoksa ne önünde aykırı hareket ettiği bir nas, ne de hata veya unutma sonucu aştığı bir hudut mevcut değildi. Bilâkis *(tabir caizse)* bütün "*hata*"sı, hüküm çıkarmada imkânlarını sonuna kadar kullanan bir müçtehid gibi gayret gösterip, kendisini tercih etmede muhayyer görmüş olmasıdır. En fazlası "*efdali bırakıp fâdılı tercih etmekle*" kendi yüce makamına göre "*hata*" etmesidir ki bu durumda da hem mazûr, hem de me'cûrdur. Kaldı ki tercih ettiği hususlar, beşerî hikmetin tercih

edeceği şeylerin en iyisi olmuş olup[8] Kur'ân ise, ilâhî hikmet mîzanında daha ağır basan tarafa dikkati çekmiştir. Akıl yönünden, bu işin, böylesine bir kınamayı gerektirdiğini kim iddia edebilir ki? Aslında, rubûbiyyet makamı ile ubudiyyet makamının uzaklığı ve Habîb-i Ekrem'i (sallallahu aleyhi ve sellem) yetiştirme miraclarında yükseltme söz konusudur.

Münafıkların başı Abdullah İbn Übey ölmüştü. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onu kendi elbisesine kefenledi, onun için af dileyip cenaze namazını kılmak istedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ise ona: "*Rabbin seni nehyettiği hâlde namazını mı kılacaksın yâ Resûlellah?*" deyince, o şöyle cevap verdi: "*Rabbim şöyle buyurarak beni muhayyer bıraktı: "Onlar için sen ister Allah'tan af dile, ister dileme. Yetmiş kere bile istiğfar etsen, Allah onları asla affetmeyecektir…*" (Tövbe sûresi, 9/80) "Ben de yetmiş defadan fazla af dilerim." Böyle buyurarak namazını kıldırdı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: "*Onlardan ölen hiçbir kimsenin cenaze namazını kılma ve kabri başında dua etmek üzere durma! Çünkü onlar Allah'ı ve Resûlünü tanımadılar ve yoldan çıkmış olarak öldüler.*" (Tövbe sûresi, 9/84) Ancak bu emirden sonradır ki Hz. Peygamber münafıkların namazını kılmaktan vazgeçti. Bu kıssayı, Buharî ile Müslim'in Sahîhlerinde oku ve düşün, aziz okuyucu![9] Bu hâdisenin, Kur'ân'ı hayat düstûru edinip ahkâmına harfiyyen riâyet eden itaatkâr bir kulu ve pek merhametli bir kalbi sergilediğini göreceksin. O şefkatli Zât, birinci nassın zâhirinden,[10] iki yoldan birini seçme konusunda muhayyer olduğu mânâsını çıkarmış ve derhal, âlicenaplığa ve şefkate en yakın olan davranışa yönelmiştir. Öbür yöne ise, namaz kılmayı açıkça men eden nas gelmedikçe gitmemiştir.

---

8 Bedir esirleri ve benzeri birkaç hâdisede Hz. Ömer'in (r.a.) tercihleri, onun mizacına hakim olan şiddet tezahüründen ibarettir. İleride de belirteceğimiz üzere bu şiddet, nerdeyse kendisini, Allah'ın emrine uymaktan alıkoyacaktı. Şu hâlde o meselelerde vahye muvafakati tesadüfen olmuştur.

9 Müellifin işaret ettiği bu hâdise için bakınız: Buharî, *tefsir* (Tövbe sûresi) 12, 13; Müslim, *sıfatü'l-münafikîn* (Mütercim).

10 "Zahir-i nas" (nassın zahiri) diyoruz, zira " أَوْ / ev " edatı ile yapılan *atıf* hem *tesviye* (müsavilik) hem de *tahyîr* (muhayyerlik) ifade edebilir. Nitekim aded sîğası da hem mübalâğa hem de tahdîd belirtebilir. Bunların her ikisi de kuvvetli ihtimaldir. Şu kadar var ki tahyîr ve tahdîd mânâları vaz-ı aslîye (lisandaki ilk mânâya) mutabık olduğu gibi, âlicenaplığın da icabını yerine getirmeye elverişlidir. İşte bundan ötürüdür ki Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) kesin ve açık bir nas gelmedikçe âlicenaplıktan ayrılmamıştı.

İşte böylece bu kabîl durumlarda ve diğer bütün hususlarda, Resûl-i Ekrem'in Kur'ân karşısındaki durumunu inceleyecek olursanız itaatkâr bir ubûdiyyet ve şefkatli bir insaniyyet mânâsının her yerde tezahür ettiğini görürsünüz. Buna mukabil Kur'ân tarafında ise, beşerî duygu ve saiklerin hükmünü yürütemediği yetkili ve etkili bir kuvvet tecelli eder. Bu kuvvet, insanlar ister hoşlansın ister gücensin, ister inansın ister inkâr etsin, bunlara bakmaksızın, hakla bâtılı ayırd eden bir furkân, iyi ile kötüyü açıkça tefrik eden bir kıstas olarak kesin ve net emirleri kuvvetle haykırmaktadır. Beşerî saiklere önem vermez; zira ne itaat edenlerin itaatleri onun değerini arttırır, ne de isyan edenlerin isyanı değerini düşürür. Böylece ikisinin arasındaki mesafenin ne kadar uzak olduğu açıkça görülür. Hizmetkâr nerede, Efendi nerede? Kul nerede, Ma'bûd nerede?

Üçüncü Delil:

İlâhî emirler, Peygamberimiz'e bazen mücmel veya müşkil[11] bir tarzda gelirdi ki Allah Teâlâ bilâhare bir açıklama bildirmeksizin, ne Kendisi ne de ashabı, o emirlerden kesin maksadı anlayamazlardı. Allah için söyleyin: Hangi akıllı kimsenin aklı, kendisinin bile anlayamadığı sözler telkin edebilir? Hikmetini bilemeyeceği emirler verir?

Bu durum da, onun âmir değil memûr, kâil *(söyleyen)* değil nâkil *(nakleden)* olduğunun açık delillerinden biri değil midir?

Allah Teâlâ'nın: *Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Ey insanlar! Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker."* (Bakara sûresi, 2/284) buyruğu inince ashab-ı kiram (radıyallahu anhum ecmaîn) bu yük altında ezildi. Zira bu âyetten, her şeyden, kalbin hareketlerinden hatta kalpten geçenlerden bile hesaba çekilecekleri mânâsını anladılar ve sonunda dediler ki: *"Yâ Resûlellah, bu âyete nasıl dayanacağız?"* Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) dedi ki: *"Ne o! Yoksa sizden önceki iki Ehl-i Kitabın (Yahudi ve*

[11] Istılahta *mücmel*: "Mânâsı kapalı olup beyan edilmedikçe, maksadı anlaşılamayan âyete, *müşkil* ise: "Bazı sebeplerden ötürü, âyetler arasında ihtilâf veya tenakuz gibi görülen keyfiyete" denir (Mütercim).

Hıristiyanların) dediği gibi "İşittik ama isyan ettik." demek mi istiyorsunuz? Siz asıl şöyle deyiniz: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, bizleri bağışlamanı dileriz, dönüşümüz Sanadır." Onlar da bu tarzda dua ve niyaz ettiler. Nihayet, Allah Teâlâ o âyeti açıklayan şu buyruğunu indirdi:

"Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz. Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da kendi aleyhinedir. Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma. Ya Rabbenâ! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır yük yükleme. Ya Rabbenâ! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma. Affet bizi, lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur bize! Sensin Mevlâmız, yardımcımız! Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize!" (Bakara sûresi, 2/286)

Böylece, kalbî hâllere dair sadece güçleri yeten şeylerden sorumlu tutulacaklarını anladılar ki onlar da kesbedilen niyetler ve istikrar bulan azimlerdir; ihtiyarî olmaksızın kalpten geçenler veya hayalî kuruntular mesuliyete yol açmazlar. Bu konudaki hadis Müslim'in Sahîh'inde mevcud olup, Buhârî de tefsir bölümünde muhtasar olarak işaret etmektedir.[12]

İmdi, bu hadis-i şerifte, meşgul olduğumuz meseleye delâlet eden husus şudur: Şayet Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) âyetin yorumunu bu şekliyle daha işin başında bilmiş olsaydı, sahabenin hatasını bildirir ve onların şüphesini derhal giderirdi. Çünkü, onların bu derece muhtaç oldukları bir bilgiyi onlardan saklaması düşünülemez. Onlara karşı pek müşfik olduğu hâlde, kalplerini neredeyse kökünden söküp çıkaran o korku içinde onları nasıl bırakabilirdi? Doğrusu, bu konuda o da onlar gibiydi ve durumun açıklanmasını bekliyordu. Allah Teâlâ'nın bu beyanı geciktirmesi de elbette bir hikmete mebnîdir. Ve keza, ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ *"Ayrıca onu açıklamak da bize ait bir iştir."* (Kıyamet sûresi, 75/19) buyruğunda terahî *(geriye bırakma)* ifade eden "ثُمَّ / *sümme*" edatının kullanılması da elbette bir hikmete mebnîdir.

---

12 Müslim, *iman* 199; Buharî, *tefsir* (Bakara sûresi) 54-55. Bu âyetin tefsirinde (Mütercim).

Sahîh-i Buharî'de ve Ebû Dâvûd'un Sünen'inde ve diğer hadis kitaplarında[13] Hudeybiye hâdisesini okuyunuz. O hâdisede de açık bir delil vardır. Şöyle ki: Allah Teâlâ, mü'minlere, kendilerine saldıranlarla nerede bulurlarsa orada savaşmak konusunda izin vermişti. Bundan, sadece -orada tecavüz etmemeleri şartıyle, Harem-i Şerif'te savaşmayı hariç bırakmıştı: "*Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın! Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez. Onları nerede yakalarsanız öldürün! Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Dinden döndürmek için işkence yapmak, adam öldürmekten beterdir. Yalnız, onlar, Mescid-i Haram'ın yanında sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla orada savaşmayın! Fakat sizi öldürmeye kalkışırlarsa siz de onlarla savaşın! İşte kâfirlerin cezası böyledir.*" (Bakara sûresi, 2/190-191)

O sene, yani hicrî 6. sene, Hz. Peygamber Kâbe'yi tavaf etmeye karar verince, mü'minler silâhlarını da aldılar. Müşriklerin kendilerine tecavüz edeceklerinden endişe duyduklarından, böyle bir durumda canlarını müdafaa etmeyi düşünmüşlerdi. Harem-i Şerif'in hududuna yaklaştıklarında Kureyş kabilesinin kendilerine yakın bir yerde kuvvet topladıklarını öğrendiler. Ama bu, onların azmini kırmadı. Çünkü hazırlıklıydılar. Hatta bu durum, onların cesaretlerini arttırdı. Beytullah'a gitmeye iyice karar verdiler, "*Onlar bizimle savaşırlarsa, biz de savaşırız.*" diye düşündüler.

Harpler, Kureyş'i bitkin düşürmüştü. hakkın bâtıla galip gelmesi için her türlü sebep mevcut olduğu gibi, tam fırsat da ele geçmişti. Müslümanlar Hudeybiye'de ilerlerken Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) devesi Kasva çöktü. Ashab (radıyallahu anhum) onu Harem'e doğru gütmek istedilerse de, bir türlü kalkmadı. Bunun üzerine: "*Kasva harîn oldu, Kasva harîn oldu (çöktü).*" dediler. Müteakiben Hz. Peygamber: "*Kasva harînleşmez, onun çökmek huyu da yoktur, fakat Fîl'i men eden, Kasva'yı da men etti.*" buyurdu. Bununla şunu demek istemişti: Vaktiyle Ebrehe'nin filini durduran ve Fil ordusunu Mekke'ye girip savaşmaktan alıkoyan Allah Teâlâ, şimdi de bu deveyi durdurup Müslümanı oraya, kuvvet kullanarak girmekten men etti. Böylece, Hz. Peygamber'e (sallallahu

[13] Buharî, *sulh* 6, 7, *tefsir* (Fetih sûresi) 5; Ebû Davûd, *cihad* 156; Müslim, *cihad* 90-94 (Mütercim).

aleyhi ve sellem), Allah Teâlâ'nın, bu sene Mekke'ye –ister taarruz ister müdafaa tarzında olsun– muharebe ederek girmelerine izin vermediği kesin bir şekilde malûm oldu. Devesini Kureyş tarafından çevirdi, deve de yürüdü, ashabı ile birlikte Hudeybiye'nin öte başında konakladı. Hikmetini bilmediği ilâhî işarete uyarak, ashabını yürüyüşe devam ettirmedi. Mekke'ye, Kureyşlilerle sulh yapmak suretiyle girmeye gayret etti.

"Varlığım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, Kureyş, Allah'ın (Harem dahilinde) muhterem kıldığı şeylere tazim kastederek benden ne kadar müşkil talepte bulunsa bile, ben onu muhakkak onlara vereceğim." dedi.

Lâkin Kureyşliler, onun Mekke'ye bu sene ne harple ne de sulhla girmesini kabule yanaşmadılar ve ona bu yıl Mekke'ye girmeyip geri dönmesi, Mekke'den İslâm'a girerek kendisine gelen her şahsı Kureyşlilere geri vermesi, buna mukabil İslâm'dan dönerek Medine'den kendilerine gelenleri de iade etmemeleri gibi ağır şartlar ileri sürdüler. Kureyş'in zayıf, Müslümanların ise kuvvetli olmasına rağmen Resûlullah onların şartlarını kabul etti. Ashabına ihramdan çıkmalarını ve Medine'ye dönmelerini emretti. Bu mütareke akdinin Müslümanların ruhlarında uyandırdığı kötü tesiri hiç sormayın! Öyle ki Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kesin emri üzerine ihramdan çıkıp birbirlerini tıraş ederken şaşkınlıktan ve üzüntüden neredeyse birbirlerini öldüreceklerdi.[14] Neredeyse bazı ileri gelen ashabın bile kalbi haktan sapacaktı. Hatta kendi aralarında münferit olarak tereddütlerini dile getirmeye ve bizzat Resûlullah'a şöyle demeye kadar da gittiler: "Niçin, dinimizi küçük düşürüyoruz?" Böylece ordu, neredeyse kumandanına karşı diretiyor, neredeyse onun emrinden çıkmak istiyordu. Bir kumandanın, ordusu bu durumda iken, böylesi bir taktik uygulaması, aklın alacağı bir iş değildir. Bu taktiğin hikmetini bilmesi hâlinde, yakınlarına onu izah ederek, henüz kıvılcımları uçuşmadan önce, fitne ateşini söndürmeye gitmemesini de anlamak mümkün değildir.

---

14 Bazı hadis şârihleri ise, hadisin bu kısımındaki وَجَعَلَ بَعْضُهُمْ يَحْلِقُ بَعْضًا حَتَّى كَادَ بَعْضُهُمْ يَقْتُلُ بَعْضًا غَمًّا ibaresindeki "neredeyse birbirlerini öldüreceklerdi" ifadesiyle bildirilen telâşın, "emri yerine getirmedeki coşkunluğun meydana getirdiği şiddetli izdiham"dan ileri geldiği tarzında yorumlarlar. (*Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, Kâmil Mîras, 8/171, Ankara, 1970) (Mütercim).

Fakat bakınız, Hz. Ömer'in, kendisine rağmen fikir beyan etmesine karşı o (s.a.s.) nasıl cevap verdi: *"Ben Allah'ın elçisiyim. O'na isyan edemem, yardımcım O'dur."* Bu sözüyle şu gerçeği anlatmak istiyordu: "Ben de bir emir kuluyum, yetki bende değildir. O'nun yakında veya uzakta vereceği zaferi bekleyerek Efendimin emrini icra etmekten başka bir iş yapamam. Böylece çarnaçar, bu müşkilin sırrının ne olduğunu anlamaksızın geri döndüler, ta ki Fetih sûresi nâzil oldu ve bu işteki yüksek hikmetleri ve sadık müjdeleri bildirdi. Bir de baktılar ki ilk nazarda zulüm ve kahır saydıkları bu geri dönüş, açık bir zafer ve en büyük bir fütuhat imiş![15] Kaderin tedbirinin yanında beşerin tedbirinin ne hükmü olabilir ki?

"Mekke vâdisinde size kâfirlere karşı zafer nasip ettikten sonra, onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O'dur. Allah bütün yaptıklarınızı görür. İnkârda ısrar edip sizi Mescid-i Haram'ı ziyaret etmekten ve bekletilmekte olan hediye kurbanlıkları yerine ulaştırmaktan geri çevirenler onlardır. Eğer orada kendilerini tanımadığınız için tepeleyeceğiniz ve bilmeyerek tepelemenizden ötürü zor durumda kalacağınız mü'min erkekler ve mü'min kadınlar olmasaydı, Allah ellerinizi birbirinizden çekmez, savaşmanıza engel olmazdı. Dilediği kimseleri rahmetine nail etmek için Allah böyle takdir buyurdu. Şayet onlar birbirlerinden seçilip ayrılmış olsalardı, elbette kâfirleri gayet acı bir cezaya çarptırırdık. Kâfirlerin kalplerine taassubu, Cahiliye taassup ve tarafgirliğini yerleştirdikleri o sırada, Allah da Resûlünün ve mü'minlerin gönüllerine huzur

---

15 İbn İshak, Zührî'nin (v. 124/742) şöyle dediğini nakleder: "İslâm Tarihi'nde, Hudeybiye Zaferi'nden önceki hiçbir fetih, onun kadar büyük değildir. Zira daha önceki durumda, Müslümanlarla müşrikler karşılaşır karşılaşmaz kavga başlardı. Ama mütareke yapılıp da harp hâli kalkınca ve insanlar birbirlerinden emin olunca karşılıklı konuşmalara girdiler. Bu müddet esnasında İslâm, aklı başında kime anlatıldıysa, mutlaka İslâm'a dahil oldu. (Bu iki sene zarfında İslâm'a girenlerin sayısı, o zamana kadar Müslüman olanlarınkine ulaştı, hatta onu da geçti.)" (Son cümle müellif tarafından alınmamış olup kaynağı olan İbn Hişam'dan mütercim tarafından ilâve edildi.)

Fethu'l-Bârî adlı Buharî şerhinin sahibi İbn Hacer (v. 852-1448) bu sözü şöyle izah ediyor: Halk, aralarında meydana gelen can emniyeti sayesinde, birbirleri ile konuşup görüşmeye başladı. Müslümanlıklarını gizli tutanlar, açığa vurur oldular. Müslümanlar, müşriklere bol bol Kur'ân dinlettiler, onlarla güvenlik içinde tartıştılar. Hâlbuki daha önce bu kabîl sözleri, onların hakim oldukları yerlerde, ancak gizli bir surette söyleyebilirlerdi. Böylece müşrikler, izzet umdukları yerden zillet; galibiyet umdukları yerden de hezimet buldular.

ve güven duygusu verdi. Takvâ kelimesini onlara yoldaş etti. Zaten onlar bu söze pek lâyık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilir. Allah, Resûlünün rüyasını elbette doğru çıkaracaktır. İnşaallah siz kiminiz başını tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Haram'a korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz. Ama Allah sizin bilemediğiniz şeyleri bildiğinden ondan önce, yakın bir zafer nasip etti." (Fetih sûresi, 48/24-27)

Dördüncü Delil:

Vahyin başlangıcında Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân nâzil olduğunda, unutmak endişesiyle, vahyedilen metni, kendi kendisine acele acele tekrarlar, dudaklarını depretirdi. Hâlbuki sözü hatırında tutma işinde, gerek nübüvvetini ilândan önce gerek sonra, böyle bir âdeti yoktu. Keza Araplar arasında da bu âdet mevcut değildi. Onlar, sözlerini içlerinden geçirerek hazırlıyorlardı. Kur'ân, onun kendi varlığından kaynaklansaydı, onu söyleme tekniğinin de şahsî ve kavmî âdete uyması, görüşünü olgunlaştırmak ve fikrini açık seçik hâle getirmek üzere uzun uzadıya düşünmekle dolu sükût seansları geçirmesi gerekirdi. Ama iş böyle değildi. O, ansızın, kendisini bir öğretimle karşı karşıya buluyor, bu rehber birden gelip sür'atle kayboluyordu. Öyle ki -peşine düşse bile- tefekkür, kaçırdığı bilgiyi hatırlama konusunda işe yaramıyordu. Kendisine bildirilenleri harfiyyen tekrar etmesi gerekiyordu. Karşı karşıya kaldığı bu yeni durumda, ister istemez, alışmadığı bu işi yapması, bir harf dahi kaçırmamak için büyük bir hırs göstermesi lâzımdı. Nihayet Allah Teâlâ şu sözüyle vahyi koruma işini taahhüd etti. *"Sana vahyedileni unutmamak için tekrarlarken hemen anında bellemek için dilini kımıldatma! Çünkü vahyi senin kalbinde toplamak ve onu okutmak Bize ait bir iştir. O hâlde Biz Kur'ân'ı okuduğumuzda, sen de onun okunuşunu izle. Ayrıca onu açıklamak da bize ait bir iştir."* (Kıyamet sûresi, 75/16-19), *"Demek ki gerçek Hükümdar olan Allah çok Yücedir. Sana vahyedilmesi henüz tamamlanmadan unutma endişesi ile Kur'ân'ı okumada acele etme ve: "Ya Rabbî! Benim ilmimi artır," de!"* (Tâhâ sûresi, 20/114)

* * *

Mezkûr durumlar, Hz. Peygamber'in Kur'ân karşısında nasıl bir tavır takındığını kısmen göstermektedir. Hepsi de Kur'ân'ın, kendisinden sadır olmayıp ona bir başka yerden geldiğinin delilleridir.

Fikren yükselip onun sîretine toplu bir bakış yapacak olursanız yüce ahlâktan meydana gelen nice parlak deliller bulursunuz. Şimdilik az miktarda bazı örneklerle yetinebilirsiniz. Sadece bunları göz önüne getirmekle tertemiz, dürüst, ağırbaşlı, bilmediği hususta tek söz söylemeyen, gördüğünü gizlemeyen, kendisini övenlere kulak vermeyen ve büyüklerin süsü olan tevazuu, liderlerde eşine nadiren rastlanacak derecede açık sözlülüğü, âlimlerde pek az rastlanacak derecedeki titizliği ile arz-ı endam eden bir şahsiyet karşısında olduğunuzu anlamakta da gecikmezsiniz. Böyle bir zât, ne aldanır, ne de aldatır; hâşâ!

Dürüstlük ve Açık Sözlülüğünün Delilleri

Birinci Delil:

Muavviz kızı Rebî'in düğününün sabahında küçük kızlar oturmuş, def çalıyorlardı. Derken, Bedir şehitleri içinde yer alan babalarını da anmaya başladılar. İçlerinden biri dedi ki: "Aramızda, yarın ne olacağını bilen Peygamber var." Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) derhal müdahale etti: *"Böyle deme! Daha önce söylediğin şeyleri söylemeye bak!"* (Buhârî'den)[16]

Allah'ın Kitabında da bunu tasdik eden bir âyet bulunup meâli şudur: *"De ki: "Ben, size Allah'ın hazîneleri benim yanımdadır" demiyorum. Yok, "Ben gaybı bilirim." Yok, "Ben meleğim." de demiyorum.Bana ne vahyediliyorsa, ben ancak ona tâbi olurum!" De ki: "Kör, görenle bir olur mu? Hiç düşünmüyor musunuz? (En'âm sûresi, 6/50) "De ki: "Ben kendim için bile Allah dilemedikçe hiçbir şeye kadir değilim: Ne fayda sağlayabilirim, ne de gelecek bir zararı uzaklaştırabilirim! Şayet gaybı bilseydim elbette çok mal mülk elde ederdim, bana hiç fenalık da dokunmazdı. Ama ben iman edecek kimseler için sadece bir uyarıcı ve bir müjdeleyiciyim.""* (A'raf sûresi, 7/198)

[16] Buharî, *megazî* 12, *nikâh* 48; İbn Mâce, *nikâh* 21 (Mütercim).

İkinci Delil:

Abdullah İbn Ebi's-Serh, *(Mekke'nin fethinden sonra)* Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) af dışında tuttuğu nadir kimseler arasında idi. Zira Müslümanlara işkence etmekte ve onları İslâm'dan döndürmeye çalışmakta çok ileri giderdi. Peygamberimiz'in huzuruna varınca Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ona elini vermedi. Ancak Hz. Osman'ın üç defa şefaat etmesi üzerine elini uzattı. Sonra ashabına şöyle diyecekti: *"Ben ona elimi vermeyip geri çektiğimde, içinizden derhal kalkıp onu öldürecek anlayışlı bir tek adam bile çıkmadı!" Yanındakilerin: "Ya Resûlellah, içinizden geçeni nereden bilebilirdik ki? Gözünüzle bir işaret vermiş olsaydınız hemen işini bitirirdik!" demeleri üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki: "Bir Peygamberin hain bakışlı olması kat'iyyen caiz değildir"* (Ebû Dâvud ve Nesâî'den).[17]

Üçüncü Delil:

Bir defasında, ensardan birinin çocuğu ölmüş, namazının kılınması için cenazeyi getirmişlerdi. Hz. Âişe (radıyallahu anha) dedi ki: *"Ne mutlu ona! Hiç günah işlemedi."* Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem): "Başka türlü söylemek gerekmez miydi?. Âişe! Allah Cennet'i yarattığı gibi Cennet'in ahalisini de yaratmıştır. Cennetlikler henüz babalarının sulblerinde iken onlar için Cennet'i yaratmıştır. Allah Cehennem'i yarattığı gibi cehennemlikleri de yaratmıştır. Cehennemlikler henüz babalarının sulblerinde iken Cehennem'i onlar için yaratmıştır."[18]

Dördüncü Delil:

Osman İbn Maz'ûn (radıyallahu anh) vefat edince, Ensardan bir hanım olan Ümmü'l-Alâ'nın, merhuma hitap ederek: *"Ya Ebâ Saib, ben,*

---

17 Ebû Dâvûd, *cihad* 117, *hudûd* 1 (Mütercim).

18 Müslim, *kader* 31; Ebû Dâvûd, *sünne* 17. Âlimler der ki: "O zaman Resûlullah'ın bu ifadede kesin olmayışı, Müslümanların çocuklarının Cennet'e gireceğinin kendisine henüz bildirilmemiş olmasından ileri gelmiş olabilir."

Allah Teâlâ'nın seni şerefli bir mevkiye çıkardığına şahitlik ederim." demesi üzerine Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) *şöyle dedi: "Allah'ın onu şerefli bir mevkiye çıkardığını nereden biliyorsun?"* O cevap verdi: *"Anam babam sana feda olsun, yâ Resûlellah! (Allah ona ikram etmese) kime ikram eder ki?"* Peygamberimiz de buyurdu ki: *"Doğrusu her fani gibi o da vefat etti ve onun hakkında iyi bir âkıbet ümid ederim. Ama ben Resûlullah olduğum hâlde âkıbetimin ne olacağını bilemem!"* Bundan sonra kadın: *"Vallahi bundan böyle hiç kimseyi temize çıkarmam!"* dedi *(Buhârî, Nesâî).*[19] Kitabullahtaki şu âyet de bu hadisi te'yid etmektedir: *"De ki: Peygamber olarak gelen ilk insan ben değilim ki! (Sanki peygamber olduğunu söyleyen ilk insan benmişim gibi nedir bu kadar tepkiniz?)"*[20] "Dünya hayatında benim ve sizin başınıza neler geleceğini bilemem. Ben sadece bana ne vahyediliyorsa ona uyarım. Çünkü ben açıkça uyaran bir elçiden başka bir şey değilim" (Ahkâf sûresi, 46/9).

Lütfen düşününüz, dünya hayatına dair meselelerde yalan söylediği takdirde (hâşâ) az veya çok sonra foyasının meydana çıkacağı düşüncesiyle -deha eseri olarak- yalan söylemekten geri durduğunu farz edelim. Peki vefatından sonraki meseleler hakkında aklına geleni söylemekten uzak kalmasını nasıl izah edelim? Vefatından sonra kim kendisini hesaba çekebilirdi ki? Tarihin hükmüne önem vermesi için bir sebep mevcut muydu? Hayır, hayır, onu bunlardan hiç birisi değil, sadece üstün ahlâkı menetmiştir. Tarihten ve insanlardan daha yüce bir Hükümdarın huzuruna varacağına iman etmesinden gelen mesuliyyet duygusu men etmiştir. *"Kendilerine resûl gönderdiğimiz insanlara, resûllerinin çağrısına uyup ona göre amel edip etmedikleri hakkında elbette hesap soracağız. Gönderilen o elçilere de, tebliğ edip etmediklerini soracağız. Ve onlara, olup biten her şeyi, kesin bir ilme dayanarak bir bir anlatacağız. Öyle ya, Biz hiçbir zaman onlardan habersiz değildik ki!"* (A'raf sûresi, 7/6-7)

Bu şerefli sîretin, münferit bir tek hâdisesi konusunda sen yakîn rahatlığı duymaz ve şüphe dizginini gevşetmezsen ve birbirinden kötü zanlar içinde bocalarsan, bu sîretten kâfi derecede bilgiye sahip olman

---

19 Buharî, *cenâiz* 3 (Mütercim).

20 Bu, Fetih sûresinin baş tarafının vahyedilmesinden önceki durumu gösterir. Orada kesinlikle bağışlandığı bildirilmektedir.

hâlinde, mutlaka yakîn sahibi olursun, meğer ki vicdanını itham edesin veya aklından şüphe edesin! Çokça görürüz: Bazı şairlerin şiirlerini incelemek suretiyle onların hayatlarını ortaya koymak isteyenler bulunur. Bu araştırıcılar, şairin kendi sözlerinden onun inançlarını, âdetlerini, ahlâkını, düşünce çizgisini ve geçim tarzını yansıtan pasajlar, tablolar bulup çıkarırlar. Şiirin yaldızı, onun iç yüzünü keşfetmelerine, köpüğü özden ayırmalarına mani olmaz. Bu şundan ileri gelir ki: Hakikatin, gizlilik perdelerini delip geçen etkin bir kuvveti vardır. Bu gerçek, satırlar arasında sözün edasında okunur. Bir insan ne kadar sun'î davranırsa davransın; kızdırıldığı, zorlandığı, daraldığı, muhtaç olduğu, arzusuna nail olduğu veya güvendiği biriyle baş başa kaldığı zaman, işlerinde ve sözlerinde, esas fıtratını ortaya koyan birtakım davranışlardan hâli olmaz.

Bir huy insanda bulundu mu, başkalarınca bilinmiyor zannedilse de, bilinir.

Hayatının her safhasında, sahibinin şahsiyetini parlak bir ayna gibi gösteren bu "*Peygamber yaşayışını*" ne zannediyorsunuz? Bu öyle bir aynadır ki, dışından içini gösterir. Onun sözlerinden her bir sözde, davranışlarından her bir davranışta, doğruluk ve samimiyetin tezahür ettiğini gösterir. Hatta ona bakan zeki ve anlayışlı bir kimse, konuşmadığı ve bir iş yapmadığı zaman bile, onun gidişatında kendini gösteren yüce ahlâkını temaşa edebilir. İşte bundandır ki, yüce Allah'ın, kalplerini İslâm'a açtığı ashabın (radıyallahu anh) çoğu, ondan söylediklerine delil istememişler, buna lüzum hissetmemişlerdi. Onların bir kısmı beraber yaşayarak sîretini, gidişatının yüceliğinde, bir kısmı ise uzaktan gelip de mübarek sîmasında onu tanımışlardı.

Abdullah İbn Selâm (radıyallahu anh) anlatır: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiği sıra, halk ona doğru koşuştu. "*Resûlullah geldi, Resûlullah geldi!*" diye bağrıştılar. "*Ben de gidenlere katıldım. Kalabalık arasında onun sîmasını seçince anladım ki bu yüz, bir yalancının yüzü olamaz.*" (Tirmizî sahih bir senedle naklediyor.)[21]

---

21 Tirmizî, *kıyamet* 42; İbn Mâce, *ikame* 174; Dârimî, *salât* 156 (Mütercim).

Böylece aziz okuyucu! Sîret-i nebeviyeden bazı nümuneleri sunacağımıza dair sana yaptığımız vaadi yerine getirmiş olduk. Şimdi ise, bu takdimden güttüğümüz gayeye geçerek diyoruz ki: Böylesine yüce ahlâkla bezenmiş ve Kur'ân karşısında bu derece mütevazi bir tavır takınmış olan zât, bu Kitabı kendisinin te'lif etmediğini, Kendisinin ondan istifade eden bir talebe durumunda olduğunu ilân ettiğinde, hiç kimsenin onun doğruluğundan şüphe etmeye hakkı olamaz. Bilâkis, bu masum itirafı, onun açık kalpliliğine ve tevazuuna bir başka delil olarak kaydetmemiz lâzım gelir.

Vahyin Kaynağı Mekke Olamaz

Kaldı ki vaziyet önümüzde o derecede âşikârdır ki, onun bu sözlü itirafını işitmemize veya onun hayatının ahlâkî yönünü incelememize ihtiyaç bile yoktur.

İnsanın her hangi bir işle ilgisi olmadığını anlamak için, o işi yapmaktan maddeten âciz olmasını tesbit etmek yetmez mi?

Akıllı olan insan düşünsün bakalım: Bu Ümmî Nebî (sallallahu aleyhi ve sellem), ilmî vasıtaları itibariyle bu Kur'ân'ın mânâlarına acaba kaynaklık edebilir mi?

Cahil dinsizler diyebilirler ki: "*Evet, edebilir; nitekim onun zeki yaratılışı ve keskin basireti, kendisine fikir âleminde doğru ile yanlışı, ahlâk sahasında da iyi ile kötüyü ayırt etme imkânı vermiş olabilir. Öyle ki gökte olup da zekâ ve ferasetin ulaştırabileceği, sezgi ve düşüncenin ilham edebileceği bir şey bulunsaydı, Hz. Muhammed berrak zekâsı, kâmil aklı ve düzgün tefekkürü ile onu elde ederdi.*"

Biz diyeceğiz ki: O Hazretin, evsafı hakkında sizin belirttiğiniz güzel sıfatlardan daha fazlasıyla muttasıf olduğunu biliyoruz. Fakat şunu da kendimize sormaktan uzak kalamıyoruz ki "*Acaba Kur'ân'da bulunan bilgilerin tamamını akıl ve tefekkür telkin edebilir mi?*" Asla! Kesinlikle edemez. Kur'ân'da zekâ ve istinbat sahasına girmeyen, sırf naklî bilgiler büyük bir yekün teşkil eder. O hâdiseleri bilmeyen birinin, onları öğrenmesi için tahsil yapıp hocalardan öğrenmekten başka çaresi yoktur.

Şu hâlde Kur'ân-ı Kerim'in maziye dair bilgiler ihtiva edip hem de gerçeğe uygun bir tarzda tafsilâtlı olarak anlatmasına ne diyebilirler? "*Efendim, aklı çalıştırmakla, keskin ferasetle tarih vaz' edilebilir*" mi diyecekler? Yoksa göz göre göre hakikatleri inkâr ederek: "*Muhammed, o geçmiş ümmetlere muasır idi, onlar arasında asır asır dolaşarak bu vakıaları müşahede edip görgü* tanığı olarak bize anlatıyor" mu diyecekler? Yahut, "O, eskilerin kitaplarına varis oldu, onları inceleye inceleye, hâdiselerin detaylarına varıncaya kadar bütün yönlerine vakıf oldu." mu diyecekler? Onlar, bunlardan hiç birini söyleyemezler, zira bütün dünya ile beraber, Hz. Peygamberin bu farazî gruplardan hiç birine dahil olmadığını onlar da itiraf etmektedirler. "*İşte bunlar gayb kabîlinden haberler olup onları Biz sana vahyediyoruz. Yoksa onlar Meryem'i kimin himaye edeceğine dair kur'a çekerlerken ve birbirleriyle tartışırlarken sen yanlarında bulunmuyordun.*" (Âl-i İmrân sûresi, 3/44) "*İşte bunlar, ey Resûlüm, sana vahiy yoluyla bildirdiğimiz gaybî hâdiselerdendir. Yoksa onlar, tuzak kurmak ve plânlarını kararlaştırmak için toplandıklarında elbette sen onların yanında bulunmuyordun.*" (Yûsuf sûresi, 12/102)

"*Sen ise ey Resûlüm, Mûsa'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada sen o vâdinin batı tarafında bulunmuyordun. O devirde olup bitenlere şahit olanlardan da değildin.*" (Kasas sûresi, 28/44)

"*Ey Resûlüm! Sen vahyimizden önce kitap okuyan veya yazı yazan bir insan değildin; eğer böyle olsaydı, bâtıl iddia peşinde olanlar şüphe edebilirlerdi.*" (Ankebût sûresi, 29/48)

"*İşte bunlar gayb olan birtakım haberlerdir. Onları sana Biz vahyediyoruz. Hâlbuki bu vahiyden önce onları sen de, milletin de bilmezdiniz.*" (Hûd sûresi, 11/49)

"*Biz, bu Kur'ân'ı sana vahyetmekle, geçmiş ümmetlerin birtakım haberlerini en güzel şekilde beyan ediyoruz. Şu bir gerçek ki daha önce senin bundan hiç haberin yoktu.*" (Yûsuf sûresi, 12/3)

Demek istemiyoruz ki bazı peygamberlerin ve bazı ümmetlerin isimleri, yahut Âd ve Semûd diyarlarında vaki olan bazı imha olayları veya Nûh Tûfanı ve benzeri meseleler hakkında, en ufak bir bilgi bile Araplar arasında mevcut değildi. Çünkü nesilden nesile intikali, darb-ı mesellere

geçmesi sebebiyle, o hâdiseler hakkında pek kısa malûmat, hemen herkes tarafından biliniyordu. İşin önemli tarafı ince tafsilâtlarda ve kitapların sinesinde gizlenmiş definelerde idi... İşte ümmî Arapların elde edemedikleri, hatta ilim ehlinin de ancak pek azının bilebildiği hususlar bunlar idi. Hâlbuki bakarsınız ki Kur'ân, sayılarına varıncaya kadar, bazı olaylar hakkında doğru bilgiler verir. Meselâ Hz. Nûh'un (aleyhisselâm) kavmi arasında 950 sene kaldığını bildirir. Tevrat'ın Tekvin bölümünde de onun 950 yıl yaşadığı yazılıdır. Ehl-i Kitaba göre Ashab-ı Kehf mağarada 300 güneş yılı kalmıştır; Kur'ân-ı Kerim de onların 300 sene kaldığını ve 9 yıl da ilâve edenlerin bulunduğunu bildiriyor ki bu 9 sene, şemsî ve kamerî yıllar arasındaki farktan ibarettir. Bunu Zeccâc (v. 311/923) gibi eski bir âlim belirtmiştir. Yazıyı ve aritmetiği bilmeyen ümmî bir ümmetteki bu dakik hesaba bakınız!

كَفَاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْأُمِّيِّ مُعْجِزَةً فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّأْدِيبِ فِي الْيُتْمِ

"Yetmez mi mûcize olarak sana?

O cahiliyede parlayan ilim

Ve o yetim yetişmedeki terbiye!"

Şu hâdise gerçekten şaşırtıcı değil midir? Ümmî bir millet içinde, ümmî bir adam... Sadece bâtıllarına ve günahlarına iştirâk etmeksizin aralarında bulunuyor. Ücretli çobanlık ve ücretli ticaret erbabı olarak kendisinin ve çoluk çocuğunun geçimini temin etmekle meşgul oluyor. Ne ilimle ne de âlimlerle hiçbir münasebeti yok. Böylece ömrünün 40 senesini bu tarzda geçiriyor. Bu vaziyet devam edip giderken birdenbire bir sabah kalkıp, şimdiye kadarki yaşayışında hiç bilmediği ve bir tek kişiye bile bir harfle olsun bahsetmediği meseleleri bize anlatmaya başlıyor. Hem de nasıl? O çok eski çağlarda cereyan etmiş olup da ilim ehlinin defterlerinde, bohçalarında saklayıp gizledikleri bilgileri gün ışığına çıkarıyor.

Cahiller, böylesi bilgiler hakkında mı; "*Aklından feyezan etti, vicdanından mülhem oldu.*" diyorlar? Bu yeni olan ilmî safhanın, ümmilikle geçen o hayatın tabiatının bir neticesi olduğunu kabul edebilecek bir tek mantık bulunabilir mi? Akıl çerçevesinde kalmak şartıyla, birdenbire vaki olan bu safha karşısında şunu ikrar etmekten başka çare yoktur: "*Bu*

ânî değişmenin sırrı, onun benliğinin ve eski bilgilerinin dışındaki bir kaynakta aranmalıdır."

Cahiliye devrinin "*Elifi görse mertek sanacak*" bedevîlerinden olan münkirleri bile, bu hâdiseye sebep göstermek zorunda kaldıklarında, genelde, bu asrın münkirlerinden daha tutarlı sayılırlar. Zira onlar bu bilgileri, berikilerin iddia ettiği gibi, kendi dehasından aldığını söylemiyor, o gün ona yeni bilgilerin "*dikte ettirilmesi*" lâzım geldiğini, onun da daha önce bilmediği şeyleri böylece öğrenmiş olması gerektiğini ileri sürüyorlardı: "*Ayrıca: 'Onun söyledikleri, kendisi için yazdırtmış olduğu ve sabah akşam kendisine dikte ettirilen önceki nesillerin efsanelerinden başka bir şey değildir.' dediler.*" (Furkan sûresi, 25/5)

Doğru söylüyorlardı; O, âyetleri öğrenmişti, ama kimden, Hocası er-Rûhu'l-Emîn'den! Evet onlar yazdırılmıştı; ama kimlere? Yazıcı meleklere! *"O âyetler şerefli yüce ve tertemiz sahifelerde, iyilik timsali çok değerli kâtiplerin elleriyle yazılıdır."* (Abese sûresi, 80/13-16)

"De ki: "Eğer Allah dileseydi ben Kur'ân'ı size okuyamazdım, hiç bir suretle de size onu bildirmezdi. Bilirsiniz ki, daha önce, bir ömür boyu aranızda yaşadım, böylesi bir iddiada bulunmadım. Aklınızı kullanıp bunu anlamaz mısınız?" (Yûnus sûresi, 10/16)

Kur'ân-ı Kerim'deki tarihî bilgilerin durumu budur. Yani onların akla değil de nakle dayanmasından başka bir ihtimal düşünülemez. Başka bir deyişle, onlar insana dış dünyadan gelir; içinden kaynaklanması mümkün değildir.

Kur'ân'ın Kaynağı Akıl Olamaz

Kur'ân'daki diğer nevi bilgilere gelince, onların akılla idrak edilebilecek hususlar olduğunu, zeki bir insanın feraset veya tefekkürü ile elde edilebileceğini söyleyen çıkabilir. Ve sözü de, ilk bakışta doğru gözükebilir ama, ciddî bir incelemeye tahammül edemeyecek kadar çürüktür.

Çünkü, beşerdeki akılların, eşyayı idrâk etmesinde, tutacağı muayyen bir yol, aşamayacağı bir sınır vardır. İnsanın dış veya iç duyularının sahasına dahil olmayan, beşerî mahiyetinde yer almayan hususları akılların idrâk etmesi, birtakım malûm mukaddemeler *(öncüller)* yoluyla

olur; yani bu önermeler sayesinde akıl, o meçhule yol bulabilir. Bu da ya sezgide olduğu gibi sür'atle, yahut istidlâl, istinbat ve kıyasta olduğu gibi yavaş bir tarzda olur. Bu vasıtalar ve mukaddemeleri el altında bulundurmadığı müddetçe akıl, asla o neticelere yol bulamaz. Bu işin tek yolu ilhamdır veya ilhama mazhar olan birinden nakletmektir.

Kur'ân'da tarihî malûmat dışında kalan mânâların, akıl nazarında vasıta ve mukaddemelerinin bulunduğu söylenebilir mi?

Bunu biraz sonra anlayacaksınız. Fakat hemen şuracıkta, o mânâlardan iki misali, daha işin başında arz etmek istiyoruz. Böylece onları burada serdetmekle, bilâhare söylemeye lüzum kalmayacaktır. Onlar da: Dinî akideler ve gaybî haberler kısımlarıdır.

Din konusunda tek başına hareket eden aklın, -o da selim fıtratın, bozulmamış yaratılışın yardım etmesi şartıyla- ulaşabileceği semere ancak şudur: "Bu âlemin üstünde, onu çekip çeviren bir İlâh vardır ve O, bu kâinatı boşuna yaratmamış bilâkis hikmet ve adaletin icaplarına uygun bir nizama tâbi kılmıştır. Binaenaleyh, her insan yaptığının karşılığını -iyi veya kötü olarak- görsün diye bu dünyayı bir kere daha diriltmesi gerekir." İşte olgun bir aklın din konusunda elde edebileceği en ileri derece bundan ibarettir.

Fakat Kur'ân'a baktığımızda, onun bu merhalede durmadığını görüyoruz. Aksine, bundan fazla olarak mufassal bir şekilde imanın sınırlarını çiziyor; yaratılışın başlangıçlarını ve sonunda alacağı şekilleri tavsif ediyor; Cehennem'i ve içindeki her türlü azabı tasvir ediyor. O derecede ki onları gözümüzle görüyor gibi oluyoruz. Çünkü her birinin kapılarının kaç tane olduğuna ve o kapılara müvekkel bekçi meleklerin sayılarına varıncaya kadar tek tek bildirir. Lütfen söyleyin bakalım, bu adedî bilgiler ve tam tamına sınırlamalar, hangi aklî nazariyeye bina edilebilir? Belli ki bunlar, aklın telkini olamaz. Olsa olsa, ya hayal veya tahminin telkini olarak bâtıl, yahut da ancak öğrenme sonucunda elde edilebilecek olan hakikat olabilir. Ama kitapların şahitlik ettiği ve işin mütehassıslarının bildiği hakikat:

"Biz cehennem görevlilerini sadece melâikelerden kıldık. Onların sayısını da kâfirler için imtihan ve sıkıntı sebebi yaptık ki Ehl-i Kitaptan olanlar

Peygambere imanda yakîn sahibi olsun, daha kesin inansın ve mü'minlerin imanlarındaki yakinleri artsın." (Müddessir sûresi, 74/31)

"De ki: "Bu Kur'ân pek mühim bir mesajdır. Ama siz ona sırtınızı dönüyorsunuz. Mele-i Âlâ sakinleri tartışırlarken kendi aralarında neler konuştuklarına dair bilgim yoktur" (Sâd sûresi, 38/67-69).

"İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Hâlbuki sen daha önce kitap nedir, iman nedir bilmezdin" (Şûra sûresi, 42/52).

"Bu Kur'ân'ın Allah'tan başkası tarafından uydurulması asla mümkün değildir. Lâkin daha önce indirilen kitapları tasdik eder ve farz edilen hüküm ve hakikatleri açıklar. Onda şüphe edilecek hiçbir taraf yoktur. Rabbü'l-Âlemin tarafından gönderilmiştir" (Yûnus sûresi, 10/37).

Gelelim gaybî haberlere... Olgun akıl sahibi, onlar hakkında nasıl hüküm verir bilir misiniz? Geçirmiş olduğu tecrübeleri, istikbalde cereyan edecek hâdiseler üzerine bir projektör gibi tutar; görünmeyen tarafları görünenlere kıyas ederek, neticede birtakım ihtiyat kayıtlarıyla sınırlanmış olarak hükmünü bildirir ve der ki: "Şayet işler, tabiî seyrini takip eder ve hesapta olmayan bir durum ortaya çıkmazsa vaziyet böyle görünüyor." Yoksa ilmî prensipleri göz önünde bulundurmaksızın, zannî emarelere, ip uçlarına dayanmaksızın, kalkıp da yerli yerince bildirerek: "Şurada, şu zaman şöyle bir şey olacaktır." kabîlinden kesin hükümler vermesi beklenemez. Bunu, yapsa yapsa, şu iki tipten biri yapabilir: Ya kendisi hakkında insanların *"falan kimse doğrudur" veya "yalancıdır"* demelerine önem vermeyen lâubalî biridir. Yahut "ahdinden dönmeyen Yüce Allah'tan ahit almış" biridir ki nebîlerin (aleyhimüsselâm) yolu işte bu yoldur. Bu ikisine ilâve edilebilecek bir üçüncü tip yoktur. Olsa olsa, mezkûr iki tipten birinden nakleden biri olabilir.

Şimdi bakınız, Kur'ân'ın tebliğcisi olan bu zâtta, bunlardan hangisinin özelliklerini bulacaksınız? Bazen bir sene sonra, bazen senelerce sonra, bazen ebediyen devam edecek, bazen da ebediyen kesinlikle olmayacak hâdiseleri kesin ve emin bir tarzda bildiren bu zâtı (sallallahu aleyhi ve sellem) mezkûr iki gruptan hangisinde bulacaksınız? Bir de hatırlayınız ki o zât, ne kâhinlik ne de müneccimlikle bir gün bile meşgul olmamıştı. Ahlâkında, onların iddiacı ve destursuz tutumlarından bir tek

iz bile yoktu. Bildirdiği haberler, onlarınki gibi doğru –yalan, sevap– hata karışımı değildi. Aksine, gaibden haber verme rolleri oynamaktan geri durduğu ve buna tenezzül etmediği hâlde, gayet tabiî bir şekilde, kasdî olmaksızın söylediği öyle şeyler vardır ki, binlerce senelik hâdiselerle yapılan imtihan, onun haber verdiği şeylerin bir tek harfini bile değiştirmekten âciz kalmıştır: *"Kendilerine gelen bu şanı yüce dersi inkâr edenler elbette cezadan kurtulamazlar. Hâlbuki o eşsiz ve pek kıymetli bir kitaptır. Öyle bir kitaptır ki bâtıl ona ne önünden, ne ardından, hiç bir taraftan yol bulamaz. (Tam hüküm ve hikmet sahibi, bütün hamdlerin ve övgülerin sahibi) o hakîm ve hamîd tarafından indirilmiştir"* (Fussılet sûresi, 41/41-42).

Şimdi burada, Kur'ân'ın verdiği bazı gaybî haberleri, tarihî çerçevelerini de biraz belirterek zikredeceğiz. Böylece o haberlerin, yakın veya uzak mukaddimelerinin bulunup bulunmadığını ve onların feraset veya deha eseri olup olamayacağını, iyice görmeniz mümkün olacaktır. Sözümüzü şu üç nev'e hasredeceğiz:

a- İslâm dininin, İslâm Peygamberi'nin ve Kitabının istikbali ile ilgili haberler.

b- Allah'tan yana olanların,

c- Şeytandan yana olanların istikballeriyle ilgili haberler.

Kur'ân'da Gaybî Haberler

İslâm'ın Bekasına Dair Haberler
Risaletin muvaffak olacağını bildirmesi

Allah Teâlâ, bu dinin ortadan silinmeyeceğini, ebediyen bâki kalacağını ve Kur'ân metnini tağyir ve tahripten korumayı taahhüt ettiğini, kat'î bir tarzda bildirmiştir. *"İşte Allah hak ile batılı, böyle bir temsil ile anlatır: Köpük yok olup gider, insanlara faydası olan cevher kısmı ise dipte kalır. Allah işte böylece misaller verir"* (Ra'd sûresi, 13/17). *"Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Düşünüp ders çıkarsınlar diye Allah insanlara böyle temsiller getirir"* (İbrahim sûresi, 14/24-25). *"Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz"* (Hicr sûresi, 15/9).

Bu kesin müjdelerin, daha doğrusu bu sağlam ahitlerin ne zaman beyan edildiğini biliyor musunuz? Bunlar, Mekke döneminde inen âyetlerdir. Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) dini yaymasının, Mekke dönemindeki durumunu elbette biliyorsunuzdur. Bütün on sene boyunca hemşehrileri, Kur'ân'ını dinlemekten yüz çevirmiş, başkalarının kulak vermesini de iyice engellemişlerdi. İman eden pek az sayıdaki cemaate de işkence etmişler, daha sonra hem onu hem aşiretini boykot etmiş ve onları uzun müddet, bulundukları kuytu geçitte kuşatmışlar ve nihayet gizli açık entrikalarla onu öldürmeye veya sürmeye teşebbüs etmişlerdi. On yıl süren bu uzun gecenin kat kat koyu karanlıkları arasından o mazlumlara pek zayıf da olsa, bir ümid ışığı görebilecek, onların bu davetlerini ilân edeceklerini söyleyecek bir tek insan çıkabilir miydi? Bir reformcunun, hâdiselerine yön veremediği dünya ufkunda değil de, kendisini davasına vermesinden ve ona güvenmesinden ötürü, sübjektif benliğinde zayıf bir ümit ışığı sezdiğini düşünsek bile, o şartlarda kendi içinde zafere kesin bir tarzda hükmetmesini tasavvur edebilir miyiz? Farz edelim ki hayatında, davasının muzaffer olacağı ümidiyle dolu olsun, peki ölümünden sonra bu davanın, istikbalin korkunç dalgaları arasında bekasını ve himayesini kim ona tekeffül edebilirdi ki? Zamanın akışından aldığı ders, bu husustaki yakînini zayıflatırken o nasıl böyle bir yakîne sahip olabilirdi? Toplumları düzeltmek için ortaya çıkıp eserlerini yükseltmiş olan nice reformcular vardır ki çok geçmeden sesleri rüzgâra karışmış gitmiştir. Tarihte bir varlık ortaya koyduğu hâlde silinmiş olan nice medeniyetler vardır. Ve tarih, katledilmiş peygamberlerle (aleyhimüsselâm), kaybolmuş, noksanlaştırılmış veya değişikliğe, tahrife uğramış kutsal kitaplarla doludur.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), arzuların kendisini havalandırıp da hayal peşinden gidecek biri olması hiç mümkün müydü? Esasen nübüvvetinden önce, kendisinin vahye mazhar olup nebî yapılacağı hatırından bile geçmemişti: *"Sen, sana kitabın verileceğini ummazdın. O, ancak Rabbinin bir rahmetidir."* (Kasas sûresi, 28/86). Nübüvvetinden sonra da bu vahyin kendisinde payidar kalacağını taahhüd etmemişti, edemiyordu. Bakınız Yüce Allah buyuruyor ki: *"Eğer dileseydik sana vahyettiğimiz*

Kur'ân'ı hafızalardan ve sayfalardan giderirdik. Sonra, sen onu ele geçirmek için karşımızda bir yardımcı da bulamazdın" (İsrâ sûresi, 17/86).

Şu hâlde bu vahyi korumaya kefil olacak, kendi dışında bir varlık bulunması gerekir. Ama devamlı surette sürprizlerle alt-üst olan zaman akışına karşı bunu kim garanti edebilirdi ki? Bütün hâdiselerin dizginini elinde tutan, olayların başlangıcını da sonunu da takdir eden, akışını da, demirleyeceği yeri de ilmiyle kuşatan, zamanın Rabbinden başka hiç kimse! Evet, evet!.. Az önce zikredilen âyette vaad edilen ilâhî lütuf ve merhamet olmasaydı, açılmış olan ve zaman zaman da açılmakta olan müthiş savaşlara karşı Kur'ân'ın dayanabilmesi mümkün değildi.

Sorunuz tarihe: Nice defalar, baht, İslâm devletlerine yüzünü dönmüş; kâfirler, Müslümanların başına musallat olmuş; katliam etmiş, onlardan bazı milletleri dininden dönmeye zorlamış; kitapları yakmış, camileri yıkmış... Ve hülâsa, daha önceki semavî kitaplar için yapılmış olduğu gibi, pek azı bile, bu Kur'ân'ın da, tamamen veya kısmen zayi olması sonucunu doğuracak olan nice işler yapmışlardır. Bütün bu yangın çatırtıları ve savaş gürültüleri arasında Kur'ân, sancaklarını yüceltebilmiş, âyetlerini ve hükümlerini koruyabilmiş ise, bunun tek sebebi, ilâhî inayet elinin onu hıfzetmesidir. Hatta günlük gazetelere sorunuz: Bu Kur'ân'ı imha etmek, insanları yanıltmak, iftira etmek, aldatmak ve kışkırtmakla İslâm'dan döndürmek veya ondan uzak tutmak için ne müthiş para sarfiyatı yapıldığını ve fakat bunu yapanların –Yüce Allah'ın şu âyette bildirdiğinden başka bir netice elde edemediklerini öğreneceksiniz– "*Kâfirler, insanları Allah yolundan uzaklaştırmak için mallarını harcıyorlar. Daha da harcayacaklar! Ama gayelerine ulaşamayacaklarından bu, onlara yürek acısı olacak, sonra da mağlup edilecekler. İnkârlarında ısrar edenler toplanıp cehenneme sevkedilecekler, oraya sürülecekler*" (Enfâl sûresi, 8/36).

Bunun sebebi şudur ki: Kur'ân'ı muhafaza eden, gökleri ve yeri ayakta tutan Zât'tır: "*Resûlünü, diğer bütün dinlere üstün kılmak için, hidâyet ve hak dini ile göndermiştir. İsterse müşrikler bundan hoşlanmasınlar*" (Saf sûresi, 61/9 ve Tövbe sûresi, 9/33). *Allah, istediği işi gerçekleştiren, nurunu tamamlayandır. Nitekim İslâm, onca engele rağmen üstün çıkmış, ayakta durmuştur ve Allah, kıyamet emrini verinceye kadar da muarızları ona zarar vermeksizin ayakta durmaya devam edecektir.*

Kur'ân'a Nazîre Yapılamayacağına Dair Haberler

Vermek istediğimiz diğer bir misal, Kur'ân'ın, benzerini yapmak hususunda tehaddî etmesi *(meydan okuması)* ve bütün âlemi âciz bırakmasıdır:

"De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın benzerini yapmak için bir araya toplansalar, hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile, yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler." (İsrâ sûresi, 17/88)

"Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda haklı iseniz. Bunu yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- çırası insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının!" (Bakara sûresi, 2/23-24).

Bu te'kidli, kesin nefye, daha doğrusu bu ebedî hükme bakınız! Hiç, ne söylediğini bilen bir Arap, böyle bir söz söyler mi? Arap edipleri arasında edebî yarışma kapısının ardına kadar açık olduğunu ve fikrini işleten bir tenkitçinin, daha önce söylenip yazılmış bir parçanın tenkidi sadedinde tamamlayacağı bir eksiklik, dolduracağı bir boşluk veya daha mükemmel hâle getireceği bir kemâl bulmakta hiç de güçlük çekmediğini devamlı surette bilip gören aklı başında bir Arap, hiç böyle bir söz sarf eder mi? Bu konuda tetikte bekleyen bir grup olan o zamanki Arap ediplerinin edebî hamiyyet ve taassuplarının, kendisine rekabet için üzerine sel gibi boşanacağından çekinmez miydi? O söz üstadı ediplerden bir grup anlaşarak, -şiir tenkidinde yapageldikleri üzere- birisi rakib metnin taslağını ortaya koysa, sonra diğerleri de düzeltme, daha muhkem ve daha güzel hâle getirme işini yapsa, bir sonra gelen, bir öncekinin eksiğini tamamlasa, derken, çeşitli yönlerinden, hiç değilse bir yönünde, onu geçmese bile ona ulaşmaya çalışan bir kelâm, bir edebî metin ortaya çıkarsalardı onun hâli nice olurdu? Haydi diyelim ki muasırları için böyle bir hüküm çıkarmayı, nefsi kendisine hoş gösterdi, peki kıyamete kadar gelecek nesilleri, hatta bütün cin ve insi karşısına alarak bu hükmü vermesine ne buyurulur? Bu, kendini bilen, kendine değer veren bir insanın kesinlikle girmeyeceği bir maceradır. Bunu yapmak, ancak semadan gelen haberle,

kudret-i ilâhiyenin te'yidi ile kucaklarını dolduran birinin işi olabilir. İşte böylece dünyanın karşısına geçerek bu daveti ortaya attı, akıllara meydan okudu. Ona muaraza etmeye kim teşebbüs ettiyse rüsvay oldu; âciz kalıp bildiğini de şaşırdı. Ve asırlar boyunca bu, hep böyle devam etti.

Hz. Peygamber'in (s.a.s.) Hayatını Koruma Teminatı

Vereceğimiz üçüncü örnek, risaletini tebliğ etmesi için, Yüce Allah'ın, Peygamberimiz'in hayatını himayeyi üstüne almasıdır: "*Ey Peygamber, Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan (insanların şerrinden) koruyacaktır.*" (Mâide sûresi, 5/68)

Kim ne derse desin, yemin ederim ki, bu sözü söylemek, beşerin yapacağı iş değildir. Önünde ve ardında muhafızları, koruma görevlileri eksilmeyen bir hükümdar dahi olsa, bunu garanti edemez. Kendilerini askerlerin ve yardımcıların koruduğu nice hükümdarlar ve ileri gelenler, hepimiz gördük ki suikastçıların ellerinden kurtulamadılar. Fakat bu gerçek vaade, Resûlullah'ın gösterdiği itimada bakın: Tirmizî ile el-Hâkim'in Hz. Âişe'den (radıyallahu anha), Taberanî'nin ise Ebû Saîd el-Hudrî'den (radıyallahu anh) naklettiklerine göre onlar demişlerdi ki: Geceleri Resûlullah'ın yanında mü'minler nöbet tutardı. Bu âyet iner inmez korumayı terk etti ve dedi ki: "*Artık gidebilirsiniz! Çünkü Allah beni korumayı deruhde etti.*" [22]

Gerçekten, Allah onu birçok yerde korudu. Öyle yerlerde korudu ki ölüm, ona "ayakkabısının bağından daha çok yaklaşmıştı," burnunun dibinde idi. Yüce Allah'tan başka hiç kimsenin koruyamayacağı durumlarda korumuştu.

Birçoğu arasından şu hâdiseyi misal verelim: İbn Hibban Sahîh'inde Ebû Hureyre'den (radıyallahu anh), Müslim Sahîh'inde Cabir İbn Abdillah'dan (radıyallahu anh) naklediyorlar:[23]

---

22 Tirmizî, *tefsir* (Mâide sûresi) 6; bkz.: el-Mübarekfûrî, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, 8/410; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/313 (Mütercim).

23 Buharî, *megâzî* 31 (Mütercim).

"Seferlerimiz esnasında gölgeli bir ağaca rastladığımızda, onu Resûlullah Efendimiz'in istirahatini için tahsis ederdik. Zâtü'r-rikâ gazvesinde Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir ağacın altında konakladı, kılıcını da üstüne astı. Müşriklerden biri kılıcı alarak kınından çıkardı ve Resûlullah'a: "Benden korkuyor musun?" dedi. "Hayır!"diye cevap verdi. Müşrik: Peki, şimdi seni elimden kim kurtaracak?" Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): "Allah kurtaracak, bırak kılıcı!" dedi. O da kılıcı bıraktı."

Şunu da bilmek önemlidir ki, Allah Teâlâ'nın ona sağladığı bu güvenlik, salât-ı havf'ın meşrû kılındığı gazvede vaki olmuştur. *(Demek ki en korkulu bir vaziyette bile O, böylesine emin ve mütevekkil bulunuyordu.)*

Bu gerçek haberi te'yid eden büyük hâdiselerden biri de, Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Huneyn Gazvesinde gösterdiği kararlı tavır ve kahramanlıktır. O savaşta Müslümanlar dağılmış, Hz. Peygamber düşmanlar arasında tek başına kalmıştı. Müslümanlar bozguna uğrayıp kaçınca o, kısrağını düşman cihetine doğru sürdü. Amcası Abbas (radıyallahu anh) da kısrağın gemini tutarak sür'at yapmasını engelliyordu. Derken, müşrikler, Resûlullah'ın bulunduğu tarafa doğru geldiler, etrafını sardılar. O ise dönüp arkasına bakmadı bile. Aksine, kısrağından indi. Hareketleriyle âdeta: *"İşte elinizdeyim, elinizden geleni yapın!"* demek istiyordu. Sonra şöyle dedi: "Ben gerçekten Peygamberim, bunda yalan yok! Ben Abdülmuttalib'in oğluyum." Onlara meydan okuyor, sanki bulunduğu yeri bildiriyordu. Neticede ona en ufak bir zarar bile veremediler, bilâkis Allah, onu görünmez ordularıyla destekledi, Kendi eliyle düşmanlarını def etti. Bu vak'ayı Buharî ile Müslim, Berâ İbn Âzib'den (radıyallahu anh), ayrıca Müslim Hz. Abbas'dan (radıyallahu anh), Seleme İbn Ekvâ'dan (radıyallahu anh), Ahmed İbn Hanbel ile diğer Sünen sahipleri de onlara ilâveten daha başka sahabîlerden naklederler.[24]

Böylece Yüce Allah, onu nezdine almayıp risaletini tamamiyle tebliğ edip emaneti ifa edinceye kadar, onun varlığıyla ümmetini sevindirdi. Sonunda da ona şu fermanı yolladı: *"İşte bugün sizin dininizi kemâle*

---

24 Buharî, *cihad* 52, 61, 97, 167; Müslim, *cihad* 78-81; *Müsned*, 1/207, 3/376, 4/281, 289, 304 (Mütercim).

erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'ı beğendim" (Mâide sûresi, 5/3).

Allah'tan Yana Olanların İstikbaline Dair Haberler

Mekke Dönemi'nde Kur'ân, mü'minlere, daha önceki peygamberlerin maruz kaldıkları durumları anlatıyor, böylece onları teselli ve takviye ediyor, neticede onların kavuştuğu güven ve zaferi, kendilerine de vaad ediyordu: "*Şu kesindir ki, Biz resûl olarak gönderdiğimiz kullarımıza söz verdik ki onlar yardımımıza mazhar olacaklar ve Bizim ordumuz mutlaka galip gelecektir.*" (Sâffat sûresi, 37/171-173) "*Biz resûllerimize ve iman edenlere, hem dünya hayatında, hem de şahitlerin çağırılıp dinleneceği günde, elbette yardım ederiz.*" (Mü'min sûresi, 40/51)

Müslümanlar dinlerini işkenceden kurtarmak için Medine'ye hicret edince, o hicret diyarında güvenlik bulduklarını zannetmişlerdi. Fakat çok geçmeden, savaş, her taraftan bütün şiddetiyle üzerlerine hücum etti. Bir korkudan çıktıkça daha şiddetli bir korkuya düşüyorlardı. Artık öyle bir hâl oldu ki, bekledikleri tek şey, silâhlarını bırakacakları günün gelmesi oldu. İşte onlar, o şiddetli sıkıntıların içinde kıvranırken Kur'ân onlara, güvenlik ve huzurlu günlerden de öte, hâkimiyet ve devlet vaad etti. O ne demekti? Bu olsa olsa rüya ve kuruntu olabilirdi? Ama öyle değildi. Allah yeminle te'kid ederek buyuruyordu. Öyleyse doğruydu: "*Allah içinizden iman edip makbul ve güzel işler işleyenlere kesin olarak vaad buyurur ki: Daha önce mü'minleri dünyada hakim kıldığı gibi kendilerini de hakim kılacak, kendileri için beğenip seçtiği İslâm dinini tatbik etme gücü verecek ve yaşadıkları korkulu dönemin arkasından, kendilerini tam bir güvene erdirecektir.*" (Nur sûresi, 24/55)

el-Hâkim, sahih bir senedle Übeyy İbn Kâ'b'dan (radıyallahu anh) naklediyor: Resûlullah ile ashabı Medine'ye hicret edip de Ensar onları bağrına basınca, diğer bütün Araplar kendilerine karşı tek yumruk hâlinde birleştiler. Silâhsız uyumuyorlar, sabahleyin silâhsız kalkmıyorlardı. Dediler ki: "*Acaba huzura ereceğimiz, Allah'tan başka kimseden korkmayacağımız bir gün gelir mi?*" deyince, âyet bunun üzerine nâzil olmuştu. İbn Ebî Hâtim, Berâ İbn Âzib'den (radıyallahu anh) naklediyor:

"Bu âyet, biz müthiş bir korku içinde bulunduğumuz sırada inmişti."[25]

Bakınız ve ümmet içinde bu vahye muhatap olan sahabe arasında bile, bu âyetin hakikatinin en geniş bir tarzda nasıl tezahür ettiğini görünüz! "Sizden" hitabına mazhar oldular, korkuları tam bir güvenliğe dönüştürüldü, yeryüzünün doğusunda batısında hükümran kılındılar.

Allah Teâlâ'nın bu âyetteki "*iyi işler yapanlara*" sözü ile bir başka âyetteki şu buyruğu düşününüz: "*Dinine yardım edene Allah da elbette yardım edecektir. Muhakkak ki Allah pek kuvvetlidir, mutlak galiptir.*" "*Onlar öyle mükemmel insanlardır ki şayet kendilerine dünyada hakimiyet nasib edersek namazlarını hakkıyla ifa eder, zekâtlarını verir, iyi ve meşrû olanı yayar, kötülüğü önlerler.*" (Hac sûresi, 22/40-41) Düşündüğünüz takdirde, orada bir başka sırrın haberini, zaman zaman mü'minlere düşmanlarının musallat olarak topraklarının noksanlaşacağı şeklinde imtihana tâbi tutulacaklarının haberini bulacaksınız: "*Hâl böyle iken, düşmanlarınızın başına iki mislini getirdiğiniz bir belâ sizin başınıza gelince: "Bu nereden geldi?" mi diyorsunuz? De ki: "Bu felâket sizin yüzünüzdendir." (Âl-i İmrân sûresi, 3/165). "Bu cezanın sebebi şudur: Bir millet kendilerinde bulunan güzel ahlâk ve meziyetleri değiştirmedikçe Allah da onlara verdiği nimeti, güzel durumu değiştirmez*" (Enfâl sûresi, 8/53).

Hudeybiye Zaferi

Hudeybiye mütarekesinin yapıldığı sene Müslümanların Mekke'ye girmeleri engellenmişti. Kureyşliler, şayet ertesi yıl haccetmek için gelirlerse, ancak –kınında olan kılıç dışında– hiçbir silâh taşımamak şartıyla girebileceklerine dair madde koydurtmuşlardı. Müşriklerin ahdi bozduklarına, mü'minlerle akrabalık bağlarını kesip attıklarına ve onların Allah Teâlâ nazarındaki her türlü mukaddesleri çiğnediklerine şahit olmuş olan Müslümanlar, müşriklerin bu ahde sadık kalacaklarına güvensinler miydi? Şu anda kurbanlıklarıyla hac için gelmişken, onların yerine varmasını, bu ibadeti engelleyen onlar değil miydi? Şimdi bunu yapanlar yarın kimbilir ne yaparlardı? Diyelim ki, Müslümanların girmesine imkân vererek sözlerini

25 Bkz.: İbn Kesîr, *Tefsir*, Nur sûresi, 55. âyetin tefsiri (Mütercim).

tuttular, peki silâhsız ve kuvvetsiz olarak onların memleketlerine giren mü'minler, onların yanında canlarından nasıl emin olabileceklerdi? Bu, onları, tuzağa yavaş yavaş çekme plânı olamaz mıydı? Nitekim kındaki kılıç dışında hiçbir silâh taşımamayı şart koşmaları da bunun delili sayılmaz mıydı? Kılıç ise, sadece elleri ve mızraklarıyla savaşmaya karşı bir güvenlik tedbiri olabilirdi, ama meselâ ok yağmuruna tutulmaları hâlinde ne yapabilirlerdi ki? İşte böyle müthiş vaziyette oldukları bir sırada şu üç şeyi: Yani Mekke'ye girmeyi, güvenliği ve hac ibadetini ifa etmeyi teminat altına alan kat'î vaad geldi:

"Allah, Resûlü'nün rüyasını[26] *elbette doğru çıkaracaktır. İnşaallah siz kiminiz başını tıraş ettirmiş, kiminiz saçlarını kısaltmış olarak, Mescid-i Haram'a korkmaksızın tam bir güvenlik içinde gireceksiniz. Ama Allah sizin bilemediğiniz şeyleri bildiğinden ondan önce, yakın bir zafer nasip etti"* (Fetih sûresi, 48/27).

Bilindiği gibi, ertesi sene Müslümanlar kaza umresini güvenlik içinde yaptılar, Mekke'de üç gün kalarak bütün menasikiyle ziyaretlerini ifa ettiler. Bu husustaki hadis, Buhârî ile Müslim'de mevcuttur.[27]

Bizanslıların Sâsânîlere Galip Geleceklerini Bildirmesi

Hicretten önce Mekke'de müşrikler, mü'minlerle mücadele ederken onlara demişlerdi ki: *"Rumlar da sizin gibi ilâhî kitaplarının olduğunu söylüyorlar. Bakın işte Mecusîler onları hezimete uğrattılar. Siz ise, size indirilen Kitap sayesinde bize galip geleceğinizi iddia ediyorsunuz ama Farsların Rumlara galip geldiği gibi biz de sizi alt edeceğiz."* Bunun üzerine şu âyetler nâzil oldu:

"Elif, Lâm, Mîm. Rumlar yakın bir yerde mağlûp oldular. Ama bu yenilgilerinden sonra galip gelecekler. Birkaç yıl içinde. Çünkü işleri karara bağlama yetkisi, başında da sonunda da Allah'a aittir. O gün, mü'minler de, Allah'ın verdiği zafer sayesinde sevinecekler. Allah dilediğini muzaffer kılar.

---

26 Hz. Peygamber (s.a.s.) bu sırada rüyasında, ashabıyla beraber Mekke'ye girdiklerini, Kâbe'yi tavaf ederek bazılarının saçlarını tamamen traş edip, bazılarının da kısalttıklarını görmüştü. Âyetin sonunda müyesser olacağı tebşir buyurulan yakın fetih ise Hayber'in fethi olarak gerçekleşecektir (Mütercim).

27 Buharî, *megâzi* 35, 43; Ebû Davûd, *menâsik* 79; Tirmizî, *hac* 92 (Mütercim).

Zira O, azîzdir, rahîmdir (mutlak galiptir, sınırsız merhamet ve ihsan sahibidir)." (Rûm sûresi, 30/1-5)

Hem bu zaferi, hem de zaferin gerçekleşeceği muayyen zamanı bildirmek, zanla bilinmesi imkân dışı olan bir hâdisedir. Çünkü Bizans devleti o derece zayıf düşmüştü ki, bunun en bariz delili, Allah Teâlâ'nın buyruğunda da yer aldığı gibi, kendi ülkesinde hezimete uğratılmış olmasıdır. Yenilginin şiddeti o derecede idi ki, onun galip geleceğini hele yakında galip gelebileceğini düşünmek şöyle dursun, belini doğrultacağını zanneden tek kişi bile çıkmazdı. Bundandır ki müşrikler, Kur'ân'ın bu haberini duyar duymaz yalanladılar ve hatta yalan çıkacağından emin olduklarından bu hususta bahse bile girdiler.

Ama, ya Kur'ân ne yaptı? Kur'ân, bu iki vaadle de yetinmedi, üçüncü bir müjde ile onları daha da pekiştirdi. Şöyle ki: "*O gün, mü'minler de, Allah'ın verdiği zafer sayesinde sevinecekler.*" kaydı, Rumların Farslara galip geleceği gün, mü'minlerin de müşriklere karşı zafer kazanacaklarına işaret etmektedir. Bu zaferlerden her ikisi de, normalde, aklın alamayacağı derecede uzak ihtimal iken, bir de onların aynı günde vaki olacağını bildirmek, bu ihtimali daha da uzaklaştırıyordu. İşte bu sebeptendir ki Kur'ân'da, o nisbette bir te'kidle beyan buyurmuştur: "*Bu, Allah'ın vaadidir. Allah verdiği sözden caymaz, fakat insanların ekserisi bunu bilmezler.*" (Rûm sûresi, 30/6)

Yüce Allah vaadini gerçekleştirdi; tarihçilerin ittifakıyle dokuz seneden az bir zaman içinde[28] Rumlar Farslara galip geldiler. Tirmizî'nin Ebû Sâid'den (radıyallahu anh), Taberâni'nin İbn Abbas (radıyallahu

---

[28] Biri çıkıp diyebilir ki: "Kur'ân-ı Kerim 3 ilâ 9 sene arasında bir zamanı ifade eden "بضع سنين / bıd'ı sinîn" tabirinden daha sarih bir rakamla tam tamına adedini bildirseydi daha iyi olmaz mıydı? Allah, zaferin, senesi şöyle dursun, günü ve saatini dahi bildiğine göre, böylece bildirmeli değil miydi?" Cevaben diyeceğiz ki: "Evet, ama bütün milletler senelerin hesabını aynı tarzda yapmazlar. Kimisi Güneşe, kimisi Aya göre yapar; bazısı küsurları tama iblâğ eder, bazısı ise küsurları ilgâ eder. Binaenaleyh her türlü şüpheyi kesip atmak ve her türlü münakaşadan uzak kalmak için, ilâhî hikmet, her türlü hesaba uygun düşecek bir tabir kullanmayı gerektirmiştir. Ayrıca, belki zaferin ilk alâmetleriyle, netice hâlindeki kesin vak'alar arasında bir mesafe bulunabilir ve onların tarihini hesaplayanlar arasında, zaferin izafe edildiği vakti, tam tamına tayin etmek konusunda farklılıklar bulunabilirdi. İşte bundan ötürü, "bıd'ı sinînden sonra" yerine "bıd'ı sinîn içinde" bu zaferin vuku bulacağını bildirmek pek güzel olmuştur."

anhuma) ve başka zâtlardan naklettiği[29] üzere, o galibiyetin olduğu gün, Müslümanlar da Bedir Gazvesi'nde müşriklere karşı zafer kazandılar.

Düşmanların İstikbaline Dair Haberler

Mekke ahalisi Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) karşı isyanlarını iyice arttırınca, onların aleyhinde beddua edip "*Hz. Yûsuf'un (aleyhisselâm) seneleri gibi kıtlık seneleri*" diledi. Şimdi bakınız bu duanın cevabı hakkında Kur'ân'ın dediğine: "*O hâlde sen göğün, bütün insanları saracak olan âşikâr bir duman çıkaracağı günü gözle! Bu, gayet acı bir azaptır.*" (Duhan sûresi, 44/10-11) Şimdi de neler olup bittiğine bakalım: Kıtlık oldu... Hem de o kadar şiddetli bir kıtlık oldu ki kemikleri yemeye mecbur kaldılar.

Buharî'nin[30] Abdullah İbn Mes'ûd'dan nakline göre, o zaman, herhangi bir şahıs göğe bakınca, açlıktan ileri gelen görme bozukluğu sebebiyle, kendisiyle gök arasını duman gibi görüyordu. Şimdi bir de mezkûr âyetin devamına bakınız: "*Biz, sizden azabı birazcık kaldıracağız, ama siz yine (inkârınıza) döneceksiniz. Fakat asıl o müthiş yakalama ile çarpacağımız gün (işte o gün) Biz intikam alırız*" (Duhân sûresi, 44/15- 16). Burada şu üç gaybî haberin bildirildiğini görüyorsunuz: Sıkıntılarının hafifletileceği, sonra tekrar hile ve tuzaklarına avdet edecekleri, bundan sonra da onlardan intikam alınacağı. Buhârî'nin naklettiğini az önce bildirdiğimiz hadis-i şerifin beyan ettiği üzere, bu üç şey de gerçekleşmişti. Zira yağmur istemesi ricasiyle Peygamberimiz'in huzuruna varıp kendileri de: "İşte o zaman insanlar: "*Ey ulu Rabbimiz, bizden bu azabı kaldır, çünkü artık iman ediyoruz." derler.*" (Duhan sûresi, 44/12) diye Allah Teâlâ'ya yalvarınca Allah onlara biraz yağmur verdi. Bedir zaferi günü müthiş bir şekilde yakalayıp çarptı. O gün onların en ileri gelen 70 adamı öldürüldü, yetmiş kadarı da esir edildi.

Mekke Dönemi âyetlerinde bu intikam, çeşitli şekillerde haber verilmiştir. Şöyle ki: bazen mücmel olarak pek kısa anlatılır: "*O kâfirlerin*

---

[29] Tirmizî, *tefsir* (Rûm sûresi) 31; *Müsned*, 1/276, 304 (Mütercim).
[30] Bkz.: Buharî, *tefsir* (Duhan sûresi) 2.

kendi yaptıkları işler sebebiyle başlarına durmadan bela inecek veya ülkelerinin hemen yanıbaşına düşecek ve bu hal Allah'ın vaad ettiği kıyamet gelinceye dek sürecek. Allah asla sözünden caymaz." (Ra'd sûresi, 13/31).

"Artık bir süre sen onlardan uzak dur! Onları gözetle! Zaten kendileri de başlarına geleceği yakında göreceklerdir." (Sâffât sûresi, 37/174-175).

Bazen de azabın nevini bildirerek, azabın harpte hezimet olduğunu bildirir: *"İyi bilsinler: Onların toplu kuvvetleri bozguna uğrayacak ve arkalarını dönüp kaçacaklardır."* (Kamer sûresi, 54/45). Bu ne şayan-ı dikkat bir haberdir! Mekke'de öyle bir dönemde bu haber bildiriliyor ki ne harp tasavvur edilebilir, ne de karşı karşıya gelecek iki orduya ihtimal verilebilir! Hele o topluluğun kaçıp bozguna uğrayacağı hiç mi hiç düşünülemezdi. Hatta Hz. Ömer diyor ki: *"Bu âyet inince bozguna uğrayacak topluluk hangi topluluktur acaba?"* diye düşünmüştüm. Bedir Zaferi günü Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) bu âyeti okuduğunu görünce meseleyi iyice anladım (Bu sözü İbn Ebî Hâtim ile İbn Merdûye naklediyorlar. Sözün ikinci kısmı ise Buhârî ile Müslim'de mevcuttur).[31]

Bazen da Kur'ân, bu intikamın mahdut, cüz'î hâdiselerine temas eder ki bu, daha bir orijinal, daha bir değişik durumdur. Meselâ Kur'ân hakkında "*Eskilerin masalları*" diyen şerir adamdan[32] bahseden âyetler böyledir: *"Kendisine âyetlerimiz okunduğunda "Bu eski insanların masalları!" diyene (sakın uyma!).* Yakında onun burnunu dağlayıp damga basarız." (Kalem sûresi, 68/15-16). Nitekim bu adamın, Bedir Vakası'nda burnu sakatlandı ve yaşadığı müddetçe bu damga ile teşhir edildi. Bu meseleyi Taberî ve daha başka müellifler İbn Abbas'dan (radıyallahu anhuma) naklederler.

Kureyş kâfirleri hakkında varid olan gaybî haberlerin benzerleri Yahudi kâfirleri hakında da varid olmuştur. Bakınız onlar hakkındaki ilâhî buyruğa: *"Onlar size hiçbir zarar veremezler, olsa olsa incitirler. Sizinle*

---

31 İbn Kesîr, *Tefsir*, Kamer sûresi 45. âyetinin tefsirinde; Buharî, *cihad* 89; *Müsned*, 1/329.

32 Meşhur telâkkiye göre bu adam, Velîd İbn Muğîre el- Mahzûmî olup şu âyetler de onun hakkında nâzil olmuştur: "*Mal ve ailesiz, tek olarak yarattığım, sonra çok çok mal, servet ve etrafında dolaşan oğullar verdiğim, her türlü imkânı önüne serdiğim, o adamın hakkından gelmeyi sen Bana bırak!*" (Müddessir sûresi, 74/11-14).

savaşacak olurlarsa, arkalarını dönüp kaçarlar. Kendilerine yardım eden de bulunmaz." (Âl-i İmrân sûresi, 3/111). Nitekim öyle de oldu. Müteakiben şöyle buyurulur: *"Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine zillet damgası vurulmuştur. Allah'ın gazabına uğramış, meskenete mahkûm edilmişlerdir."* (Âl-i İmrân sûresi, 3/112). *"O vakit Rabbin, kıyamet gününe kadar onları kötü azaba uğratacak kimseler ortaya çıkaracağını bildirdi"* (A'raf sûresi, 7/167).

Bu âyetlerin bildirdiğine hayret dolu bir hayranlık duyulmaz da ne yapılır? İnsan bilmiyor, bu âyetler harf ve kelimelerden meydana gelmiş söz müdür, yoksa ebediyete kadar onların boyunlarına vurulmuş kelepçe midir? Onlar hakkında bu hükümlerin çıkmasından itibaren onların her vâdiye dağılmış, her toplulukta horlanmış olduklarını hiç bir asırda devlet kuramadıklarını, herhangi bir ülkenin onları bir araya toplamadığını görmüyor musunuz? Onlar bugün dünyanın servetinin yarısına malik oldukları hâlde, kendi başlarına en küçük bir devlet bile kuramayacak kadar dağınık vaziyettedirler. Aksine, Hıristiyan Batı ülkelerinde her türlü tahkire maruz kalmaktadırlar. Sonra da âkibetleri oralardan uzaklaştırılmak oldu. Dünyanın en engin kalpli ülkeleri olan İslâm ülkeleri ise onları hâkim efendiler olarak değil idare edilen teb'a olarak kabul etmektedir.

Daha sonraki haberleri de size ulaştı mı? Şu sıralarda, rüyaları, kendilerine *"kutsal yeri" (Filistin'i)* millî bir vatan edinip, her taraftan gelecek kolonilerini oraya toplamayı cazip gösteriyor. Şayet orada âhenkli bir toplum teşkil eder ve onları bu plânlarında rahatsız eden kimse bulunmazsa, o diyarda eski hükümranlıklarını yeniden kurarak bu tarihî utancı temizleme peşindedirler. Bu ümidin ışığında oraya akın akın geliyorlar. Fakat bu ilk adımı, kendi kuvvetlerine istinad ederek mi yaptılar? Hayır, asla! Ama *"İnsanların himayesine"* "بِحَبْلٍ مِنَ النَّاسِ" dayanarak yaptılar.

Söyleyin bakalım, buna karşı ne diyeceksiniz? *"Yüce Allah doğru söyledi, sözünde O'ndan daha doğru kimse olabilir mi?"*

İşte Kur'ân'daki gaybî haberlerin bu mûcizevî durumuna bakıp düşününüz: Nasıl, yakın veya uzak istikbal perdelerini aradan kaldırıp hâdiselere hükmediyor? Onların olup olmayacaklarını, olacaksa ne zaman olacağını bildiriyor ve –yakın veya uzak, az veya çok– verilen o haberlerde zaman nasıl onu tasdik ediyor?

Hatta Kur'ân'da mevcut, mâziye, şimdiki zamana ve istikbale ait haberlere genel olarak dikkat ediniz. Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hem duyu, hem de akıl imkânlarını aşan bu hâdiseleri nasıl bildirdiğini düşününüz. Öyle ki mâziye dair bildirdiklerini tarihî belgeler destekliyor, müstakbele dair verdiği haberleri gece gündüzün deveranı, yani zamanın akışı tasdik ediyor; Allah Teâlâ'ya, melâikeye ve gayb âlemine ait bildirdiklerinde ise onu diğer nebîler (aleyhimüsselâm) ve İlâhî Kitaplar te'yid ediyor. Bütün bunlardan sonra vicdanınıza sorunuz: *"Bu ümmî şahıs, bunları kendi indinden söylemiş olabilir mi?"* Bu soruyu sorarsanız vicdanınız, tereddüt etmeden şu bedihî cevabı verecektir: *"Bu haberleri vermesi için güvenilir ilmî bir kaynağa, geniş bir sahayı ihata eden bir ilme ve esaslı bir tahsile istinad etmesi lâzımdır."* "Bütün bu haberler onun aklının ve dehasının mahsûlü olamaz." İnsan dâhi olabilir, ama en ufak izi bile kalmamış bir mâzide veya uzak bir istikbaldeki haberleri keşfetmesinde tahminleri her zaman hatadan uzak olabilir mi? Acaba zaman, hiçbir dâhiye bu ahdi, bu teminatı vermiş midir?

Herkesin şehadetiyle, zekâca en yüksek derecede yer alan peygamberler bile, kendilerine zaman itibariyle en yakın hâdiselerde dahi zamanın böyle bir ahdine nail olamamışlardır. Nitekim vahyin tebliğ edilmesi haricindeki durumlarda mevcut imkânlariyle malûmları olmayan hususlarda kendi içtihadlariyle söylediklerinde isabet ettikleri gibi edemedikleri de vaki olmuştur. İşte Hz. Yâkub (aleyhisselâm)! Çocukları, Hz. Yûsuf'un (aleyhisselâm) kanlı gömleğini getirdiklerinde, onların sözüne güvenmiyor, onları ittiham ediyor. Sonra oğlu Bünyamin'in hırsızlık yaptığını söylediklerinde de onları ittiham ediyor. Her defasında *"Ama babaları Yâkub: "Hayır, hayır! Korkarım yine nefisleriniz sizi olumsuz bir işe sürükleyip ayağınızı kaydırmıştır. Ne yapayım? Bu hâle karşı sükûnet ve ümit içinde sabretmekten başka yapacak şey yok!"* (Yûsuf sûresi, 12/83) diyor. Ama birincisinde isabet etmişken, ikincisinde suçsuz oldukları hâlde onları ittiham etmişti.

İşte Hz. Mûsa (aleyhisselâm) salih kula, yani Hz. Hızır'a (aleyhisselâm) "İnşaallah" dedi. Mûsa, *"Beni sabırlı bulacaksın ve senin hiç bir emrine karşı koymayacağım."* (Kehf sûresi, 18/69) dediği hâlde, sonra unutuyor, onun yanında sabredemiyor ve her yaptığına itiraz ediyor.

İşte Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem). Bazen hüküm vermesi hâlinde işin gerçek şeklini gizleyerek onu yanıltmak isteyen insanlar olmuştu. O da söylenene bakarak, bilmeksizin masum zannıyla mücrimi müdafaa etmeye yeltenmişti. Ancak, her şeyin iç yüzünü bilen Yüce Allah, işin gerçek mahiyetini bildirince, meseleyi anlamıştı. Eğer bunun vukuundan şüphe ediyorsanız şu âyeti okuyunuz: *"İnsanlar arasında Allah'ın sana bildirdiği şekilde hükmetmen için Biz sana kitabı gerçeğin, hakkın ta kendisi olarak indirdik. Artık hainlerin müdafaacısı (avukatı) olma! (...) Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir zümre seni bile, hükümde şaşırtmaya yeltenmişlerdi"* (Nisâ sûresi, 4/105-113. âyetler).

Bu âyetin nüzul sebebi, sahih bir tarzda nakledildiği üzere şudur: Bir hırsız, geceleyin, ensardan Rifae adındaki bir şahsın anbarını delerek açmış, içindeki yiyecek ve silâhı çalmıştı. Ertesi sabah Rifae eşyasını aradı, bulamayınca Benî Ubeyrık'ın evinde olduğuna hükmetti. O ailenin içinde münafıklar da bulunuyordu. Rifae yeğenini Resûlullah'a gönderip durumu şikâyet etti. O da "meseleyi inceleyeyim" dedi. Benî Ubeyrık bundan haberdar olunca Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelip dediler ki: *"Yâ Resûlallah, Katade İbn Nu'man ile amcası Rifae, bizim gibi İslâm ve salâh sülâlesinden birine, delile dayanmaksızın hırsızlık isnad ediyorlar!"* Sonra Katâde (radıyallahu anh) Peygamberimiz'in huzuruna gelince, ona dedi ki: *"Katâde! Dindarlığı ve iyiliği ile tanınan bir sülâleye, delile dayanmaksızın hırsızlık isnad ediyorsun!" Katâde dönüp durumu amcasına anlattı. O da: "Ne yapalım? Allah yardımcımız olsun."* dedi. Çok geçmeden bu âyetler (Nisâ sûresi, 105-113) indirilip Benî Ubeyrık'ın hıyanetini ilân etti. Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) de, Katâde'ye söylediği sözden ötürü istiğfar etmesini emretti. Bu hadisi Tirmizî rivâyet etmiş olup, el-Hâkim de *"Müslim'in şartı üzere sahihtir."* demiştir.[33]

Yahut Hz. Peygamber'in, bizzat kendisi hakkındaki şu sözlerine dikkat ediniz: Bu sözü, Ahmed İbn Hanbel ile İbn Mâce naklediyorlar: *"Ben de sizin gibi insanım. İnsanın zannı isabet de edebilir, hata da! Ama ne zaman size: "Allah şöyle buyurdu:"* dersem, iyi bilin ki ben, Allah'a isnad ederek

33 el-Mübarekfûri, *Tuhfetu'l-Ahvezî*, 8/395-399 (Tefsir bölümünün Nisa sûresi tefsiri ile ilgili yerine bakınız); el-Hâkim, *el-Müstedrek*, 4/385-388 (Mütercim).

yalan söz söylemem." Şu söz de onundur: *"Ben de sizler gibi beşerim. Siz, hüküm vermem için yanıma geliyorsunuz. Kiminiz kiminizden, ifade gücü bakımından daha kuvvetli olabilir, Ben de ifadenin tesirinde kalarak onu haklı zannedip lehinde hüküm verebilirim. Her kime bir başka Müslüman'ın hakkı geçecek şekilde bir hüküm verirsem, biliniz ki o, Cehennem'den bir parçadır; artık dilerse alsın, dilerse bıraksın!"* (Bu hadis-i şerifi, İmam Mâlik, Buhârî, Müslim ve Sünen sahipleri naklediyorlar).[34] Kendi zamanında, kendi memleketinde, şahsen tanıdığı ve sözlerini işittiği iki davacı arasında cereyan eden meselenin hakikatini idrâk etmeye gücü yetmeyen bir şahsın, kendisinden uzakta veya istikbalde meydana gelen hâdiseleri bilmekte daha âciz olacağı âşikârdır.

Gayb mıntıkasında ise, feraset ve zekâ lâmbaları söner. Akıl, oraya, ancak geceleyin elyordamıyla yol bulmak isteyen bir vaziyette yaklaşabilir. Bir defa gerçeği bulursa, birçok defa bulamaz; birkaç defa gerçeği bulsa, onlarca defa bulamaz. Kaldı ki, tesadüfen bulduğunun da, değişiklikten uzak olarak devam edip gideceğinden emin olmak mümkün değildir; aksine, onu tesadüf rüzgârı getirdiği gibi, yine götürebilir de: *"Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur'ân Allah'tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı"* (Nisâ sûresi, 4/82).

---

[34] Buharî, *şehâdât* 27; Müslim, *akdiye* 4; Muvatta, *akdiye* 1 (Mütercim).

HZ. MUHAMMED'İN (S.A.S.) MUALLİMİ KİM?

Şu hâlde Kur'ân'ın kaynağını araştıran kimse, araştırma sahasını daha da genişletmek mecburiyetindedir. Kur'ân'ın kaynağını, Kur'ân'ın sahibi olan Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aklında ve ferasetinde bulamadığı takdirde araştırması ve o kaynağı, ister istemez onun yapmış olabileceği öğrenimde bulması gerekecektir. Zira herhangi bir sözü söyleyen, ya o sözün esas sahibidir, ya da başkasından nakletmektedir, üçüncü bir ihtimal yoktur.

Kur'ân'ın Sahibi, ilim kitaplarına bizzat müracaat etme imkânına sahip olanlardan değildi. Çünkü muarızlarının da ittifakiyle ümmî olarak doğmuş, ümmî olarak yetişmişti; hayatında bir gün dahi bir sahifeden bir şey okumadığı gibi, bir tek satır bile yazmamıştı. Şu hâlde, bu mânâları kendisine yazdırmak suretiyle değil de dikte ve telkin suretiyle öğreten bir muallimin bulunması gerekir. Mantığın hükmü budur.

Diyeceksiniz ki: "*Peki, bu muallim kimdir?*"

İşte Kur'ân meselesinin ikinci kısmı, bu suale cevap vermek ister.

Sorunun birinci kısmına cevap olarak serdettiğimiz delilleri iyice düşünecek olursanız, o delillerden her birinin aynı zamanda, bu ikinci meseleye de delil teşkil ettiğini görür ve bu muallimin kim olduğunu anlarsınız. Ama biz, aziz okuyucu, bu konuda sana daha fazla bilgi sunacağız, ta ki sen de bizimle beraber diyeceksin ki: "*Muallimi vardır, ama bu muallim beşer değildir, ancak Rabbu'l-Âlemin'in tebliğcisi olan kıymetli bir melektir.*"

Hz. Muhammed (s.a.s.) Ümmî İdi ve Muhitinde Öğretmeni Yoktu

Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmî olan kavminden bir mualliminin olmadığında hiç kimsenin şüphesi yoktur. *"Anasından doğduğu gibi kalıp dine dair bir şey bilmemek"* mânâsına gelen el-ümmiyye *(ümmîlik)* onların belli başlı vasıfları iken, artık bu hususta başka delil getirmeye ihtiyaç duyan birinin bulunabileceğini zannetmiyoruz. İslâm öncesi Araplarının en meşhur lâkapları olan *"Cahiliye"* konusu da böyledir. Onlar ilmin temelinden yoksun olduklarından, kendilerine, *"cehalet"* kökünden gelen bir kelime *(cahiliye)* isim olmuştu. Böyle iken, kitabında müteaddit defalar onları cehaletle tavsif eden ve kitabının birçok sûresinde cehaletlerini serdeden muallimlerini yetiştirmek şöyle dursun, *(ondan daha geri durumdaki)* başkalarını nasıl yetiştirebilirlerdi ki? Hatta denilmiştir ki: *"Arapların cehaletinin derecesini bilmek isterseniz, En'âm sûresini 100. âyetinden itibaren okuyunuz."*

Onun, Arapların dışında bir mualliminin olmadığını öğrenmek için ise, araştırıcıyı tarihe havale ediyoruz. Onu bırakalım: Eski ve yeni tarihin sahifelerini, dünya tarihinin ve İslâm tarihinin sahifelerini karıştırsın ve sonra kendisine soralım: Bir tek satırla olsun, Abdülmuttalib oğlu Abdullah oğlu Muhammed'in, nübüvvetini ilân etmesinden önce, herhangi bir bilginle karşılaşıp da ondan din ilimlerine ve yakın veya uzak ümmetlerin kıssalarına dair bir şeyler dinlediğine dair malûmata rastlamış mıdır?

Böyle bir durumun olmadığına, bu tehaddîden *(meydan okumadan)* daha sağlam bir delil olabilir mi? Bu davetimizden başka iddiası olanlar, iddia ettikleri muallimin varlığını ispat etmek durumundadırlar. İddiaları tutarlı ise, kendilerindeki malûmatı çıkarıp göstersinler.

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) nübüvvetten önce veya sonra, bu işi bilenlerin hiçbirine rastlamadığını yahut gözüyle görmediğini söylemek istemiyoruz. Henüz küçük bir çocukken, Şam diyarındaki Busra panayırında Bahîra adlı bir rahiple karşılaştığını biliyoruz. Keza kendisine âşikâr vahyin gelmesini müteakip, nübüvvetini ilân etmesinden otuz ay önce, Mekke'de Varaka İbn Nevfel adlı bir bilginle

karşılaştığını da biliyoruz. Nübüvvetini ilân etmesinden sonra Medine'de, bazı Yahudi ve Hıristiyan âlimleriyle karşılaştığı da malûmumuzdur. Fakat bizim iddiamız, şöylece belirlenmiş bir iddiadır: Diyoruz ki: O, gerek nübüvvetten önce gerek sonra, bilginlerin hiç birinden bir şey öğrenmiş ve hele nübüvvetinden önce, onlardan bu konulara dair hiç bir söz işitmiş değildir.

Peygamberliğinden sonra, karşılaştığı âlimlerden kendisi bazı sözler işittiği gibi, onlar da kendisinden bir şeyler işitmişlerdi. Fakat soran ve öğrenen o âlimlerdi; kendisi onlara muallim, vaiz, uyarıcı ve müjdeleyici olmuştu.

Nübüvvetten önce görmüş olduğu âlimlerle karşılaşması ise gizli bir iş veya kapalı bir konu değildi. Bilâkis her defasında yanında şahitler vardı *(Zaten karşılaştığına dair bilginin kaynağı da o şahitler olmuştur)*. Şöyle ki: Şam'daki rahibi gördüğünde, yanında amcası Ebû Talib bulunuyordu. Varaka İbn Nevfel ile karşılaştığı zaman ise, hanımı Hz. Hatice (radıyallahu anha) beraberinde idi. Peki refakat eden bu iki arkadaş, o üstadlardan ne işitmişler? Durumu tarih bize bildiriyor mu? Birçok şeyi söyleyen bu tarih, kısa bir anda Kur'ân'daki bütün bilgileri, âlemin başlangıcı ile sonu arasındaki çok çeşitli olayları öğrenme harikasından niye bahsetmiyor acaba? Öyle olsaydı, onun çağdaşı olan muarızları, onu yalanlayabilmek için, en zayıf şüphelere bile başvururken, davasını çürütmek için acaba neden bu âşikâr delili aleyhinde silâh olarak kullanmadılar? Oysa bu silâh, tek başına, hasımları olan Hz. Peygamber'in davasını çürütmede, o muarızların başvurdukları yalan yanlış sözlerden, göz göre göre gerçeği inkâr etmelerden daha etkili idi ve kullanılması da pek kolay idi.

Bütün bu hususlarda tarihin sükût etmesi, onların olmadığına yeterli delildir. Zira herkesin gözleyip durduğu böyle bir konuda, bu hususlar, öyle gözden kaçacak olaylardan değildir.

Kaldı ki tarih, suskun da değildir; bilâkis mezkûr iki şahsın durumlarıyla ilgili bilgi vermektedir. Diyor ki: Şam'lı rahip bu çocuğu görür görmez, eski semavî kitapların bildirdiği vasıflara dayanarak onda, son nübüvvetin alâmetlerini fark etmiş ve amcasına şöyle demekten kendini alamamıştı: "*Bu çocuk ileride büyük bir adam olacak!*" Varaka konusunda da, vahyin

ne demek olduğunu bilmeyen ve Hira'da karşılaştığı ilk vahiy hâdisesini bir türlü izah edemeyen Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) anlattığını dinleyen Varaka'nın, onda, Hz. Mûsa'ya (aleyhisselâm) gönderilen *"Nâmûs"*un (Cebrail veya Şeriatın) husûsiyetlerini bulduğunu ve bundan ötürü de onun nübüvvetini ikrar edip, yaşayıp da onun yardımcılarından olmayı temenni ettiğini bildirir.

Tarihe saygısı olan, tarihî vakıalara olduğu gibi inanan kimse için, mezkûr vak'alar, davamızın lehine delil teşkil ederler. Tarihe, kendi indî fikrini katmaktan utanmayan kimse, "Muhammed, karşılaşmaktan ayrı olarak, bir de onlardan ilmî meseleler tahsil etti." diyecekse, varsın dilediğini söylesin ve bilsin ki yapılan bu küçük ilâve ile o, karşımıza çelişkili bir tarih, başı sonunu, sonu başını yalanlayan bir tarih çıkaracaktır. Zira öyle bir zât düşünün ki, bir şahısta nübüvvet alâmetlerini görsün, zuhurundan çok önce nübüvvetini müjdelesin, yahut -Varaka gibi- vukuundan sonra ona iman etsin sonra da bu nübüvvetin sahibine karşı muallim ve mürşid kesilsin? *(Nübüvvete inanmayanlar bunu yapabilir, ama inananların yapacağı iş midir bu? Nereye gidiyorsunuz?)*

Ehl-i Kitaptan Öğretmeninin Bulunması da İmkânsızdır

Yine dönüp soralım: Acaba o zamanda, Hz. Muhammed'e ve Kur'ân'a, ilmî destek olmaya ehil olacak bir âlim mevcut muydu? Bizzat mülhidler de diyorlar ki: "Asrının ruhunu en sadık bir tarzda temsil eden tek eser Kur'ân'dır. "Doğru anlaşılmak kaydıyla[35] bu söz, hak sözdür. Biz de onları, bu itirafları ile yakalarından tutup "Kur'ân'ın saf aynasında muasırı olan âlimlere ait vazıh bir tarzda korumuş olduğu o sureti iyice açığa çıkarmaya davet ediyoruz. Zehrâveyn'i, yani Bakara ve Âl-i İmrân sûrelerini ve onların ihtiva ettiği Yahudi ve Hıristiyan ilim adamlarının akaid, tarih, ahkâm konularına ait konuşma ve görüşmeleri okusunlar. Yahut içinde, Ehl-i Kitaptan bahseden diledikleri Mekkî veya Medenî sûreleri okusunlar

---

[35] O kayıt da, temsil etmesi olup, temessül etmemesidir. (Temsil: Tasvir etmek, temessül ise bir şeyin veya birinin sûretine, kılığına girmek, demektir. Müellifin maksadı şu olmalıdır: Kur'ân temsil, yani tasvir ederken sadıktır, ama bu, Kur'ân'ın, indiği muhitin kılığına girdiği onun şeklini aldığı mânâsına gelmez) (Mütercim).

ve sonra baksınlar: Kur'ân, onlardan nasıl bir dille bahsediyor, onların ilimlerinin cehalet, akidelerinin dalâlet ve hurafat, amellerinin ise cürüm ve münkerat olduğunu nasıl da tasvir ve teşhir ediyor?"

Kur'ân Muharref Tevrat ve İncil'deki Birçok Esası İptal Eder

Daha fazla bir açıklama arzu ederseniz, onun, müşriklerin yanlışlarını ve aldatmacalarını nasıl sayıp çürüttüğünü göstermek için size bir örnek verelim: *"Ey Ehl-i kitap! Tevrat da, İncîl de kendisinden çok sonra gönderildikleri hâlde*[36]*, ne diye İbrahim hakkında iddialaşıyorsunuz? Buna da mı akıl erdiremiyorsunuz? Haydi diyelim ki az çok bildiğiniz konularda tartışıyorsunuz. Peki ne diye hakkında bilginiz olmayan hususlarda tartışıyorsunuz? Hâlbuki işin doğrusunu Allah bilir, siz bilemezsiniz." (Âl-i İmrân sûresi, 3/65-66). "Yoksa Siz İbrahim, İsmail, İshak ve Yâkub'un ve onun evlâtlarının Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bileceksiniz yoksa Allah mı?"* (Bakara sûresi, 2/140).

"İbadet, yeri olarak yeryüzünde yapılan ilk bina Mekke'deki Kâbe olup, pek feyizlidir, insanlar için hidâyet rehberidir."[37] (Âl-i İmrân sûresi, 3/96).

"Tevrat indirilmeden önce, İsrail'in (yani Yâkub'un) kendi nefsine haram kıldığı hariç, diğer bütün yiyecekler İsrailoğullarına helâl idi. De ki: İşte meydan! İddianızda tutarlı iseniz Tevrat'ı getirip okuyun!"[38] (Âl-i İmrân sûresi, 3/93).

Kur'ân-ı Kerim'in, Ehl-i Kitabın dinî hurafelerini anlatıp çürütmesine de şu âyetleri misal verelim:

"Biz gökleri, yeri, ikisinin arasındaki bütün varlıkları altı günde yarattık da Bize en ufak bir yorgunluk dokunmadı."[39] (Kâf sûresi, 50/38).

"Tuttular Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları

---

36 Bu iki gruptan her biri, Hz. İbrahim'i (a.s.) kendisine mal etmek istiyordu.
37 Bu âyet onların: "Bizim kıblemiz sizinkinden öncedir." iddialarını cevaplandırmaktadır.
38 Bu âyet onların: "Deve eti İbrahim'e (a.s.) haram idi." iddialarına cevaptır.
39 Yahudilerin "Allah, âlemi altı günde yarattıktan sonra yedinci gün istirahat etti." iddalarını tekzip eder.

sözlere tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman küfre gitmemişti. Fakat asıl o şeytanlar küfre gittiler. Halka sihiri ve Babil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı"[40] (Bakara sûresi, 2/102).

"Allah fakirdir biz ise zenginiz." diyenlerin sözlerini Allah elbette işitmiştir. Ama Biz onların dedikleri bu sözü ve peygamberleri haksız yere öldürmelerini yazacağız ve "Tadın bakalım o yakıcı cezayı!" diyeceğiz." (Âl-i İmrân sûresi, 3/181).

"Yahudiler: "Allah'ın eli bağlıdır." dediler. Hay kendi elleri bağlanasılar! Hay dediklerinden dolayı mel'ûn olası adamlar! Hayır, hiç de öyle değil! Allah'ın iki eli de açıktır. Dilediği şekilde infak eder." (Mâide sûresi, 5/64).

"Yahudiler: "Üzeyir Allah'ın oğludur." dediler. Hıristiyanlar da "Mesih, Allah'ın oğludur." dediler. Bu onların ağızlarında geveledikleri sözlerden ibarettir. Onlar, sözlerini daha önce geçmiş kâfirlerin sözlerine benzetiyorlar." (Tövbe sûresi, 9/30).

"Hem Yahudiler, hem de Hıristiyanlar "Biz Allah'ın evlâtları ve sevgilileriyiz" dediler. De ki: "Öyleyse niçin Allah sizi günahlarınız sebebiyle cezalandırıyor?" Hayır, bilâkis siz O'nun yarattığı birer beşer topluluğusunuz." (Mâide sûresi, 5/18).

"Allah, Meryem'in oğlu İsâ'dır." diyenler hiç şüphesiz kâfir olmuşlardır. Hâlbuki İsâ vaktiyle şöyle demişti: "Ey İsrailoğulları! Benim de, sizin de Rabbiniz olan tek Allah'a ibadet ediniz. Kim Allah'a eş ortak koşarsa, şu kesindir ki, Allah ona Cennet'i haram kılmıştır ve onun varacağı yer ateştir. Zalimlere yardımcı olan da çıkmaz." (Mâide sûresi, 5/72).

"Allah üç asıldan biridir." diyenler de kâfir olurlar. Hâlbuki bir tek İlâhtan başka ilâh yoktur." (Mâide sûresi, 5/73).

"De ki: "Ey Ehl-i kitap! Bizimle sizin aramızda birleşeceğimiz, müşterek ve âdil şu sözde karar kılalım: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. O'na hiçbir şeyi şerik koşmayalım, kimimiz kimimizi Allah'ın yanında rab edinmesin." (Âl-i İmrân sûresi, 3/64).

Kur'ân'ın, nüzûl zamanındaki din bilginlerinin, özellikle akaid

---

40 Bu da, onların: "Süleyman, peygamber değildi, rüzgâra binip dolaşan bir sihirbazdı" iddialarından, Hz. Süleyman'ı (a.s.) tebrie ve tenzih etmektedir.

esaslarını nasıl tasvir ettiğine iyi dikkat ediniz! Özellikle inançlarında şirk unsurları taşıyan Hıristiyan bilginlerinin akidelerini tasvir edişine bakınız! Hıristiyan itikadındaki şirk özelliği o kadar meydandadır ki müşrikler bile, onlara bakıp kendi şirkleri için bir teselli buluyorlardı: *"Vakta ki Meryem'in oğlu İsa misal verildi, derhal halkın keyiflenerek haykıra haykıra gülmeye koyuldu ve "Bizim tanrılarımız mı üstün, dediler, yoksa o mu?"* (Zuhruf sûresi, 43/57-58). Hatta -Hıristiyanlığı ileri sürerek- Kur'ân'ın davet ettiği tevhid inancının, dinde bir bid'at, görülmemiş bir şey olduğunu iddia ettiler: İnkârcılar: *"İçlerinden kendilerini uyarıp irşad edecek birinin gelmesinden her nedense şaşırdılar ve o kâfirler: "Bu bir sihirbaz, bir yalancı! İşte tutmuş bunca ilahı bir tek ilâh yapmış! Bu gerçekten şaşılacak, çok tuhaf bir şey!" dediler. (...)"Doğrusu biz bu tevhid inancını son dinde de görmedik. Bu sırf bir uydurma!"* (Sâd sûresi, 38/4-7). *"Son din"* derken, Hıristiyanlığı kastediyorlardı.

Şimdi de Kur'ân'ın, peşpeşe serdettiği cürümlerini görelim:

"İşte sözleşmelerini bozmaları, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, peygamberleri haksız yere öldürmeleri ve "kalplerimiz perdelidir." demeleri -ki kalpleri perdeli yaratılmış olmayıp, Allah inkârcılıkları sebebiyle kalplerini mühürledi de artık onlar pek az inanırlar- yine inkârları ve Meryem aleyhinde müthiş bir iftira atmaları ve "Biz Allah'ın resûlü(!) Meryem oğlu Mesih Îsa'yı katlettik." demeleri yüzünden, onların başlarına belâlar vererek cezalandırdık, kalplerini mühürledik, Oysa onlar Îsa'yı öldüremediler, asamadılar da; (...) Hasılı o Yahudilerden taşan bir zulüm, insanları Allah yolundan men etmeleri, kendilerine yasaklanmış olmasına rağmen faizi almaları, halkın mallarını haksızlıkla yemeleri yüzündendir ki Biz, kendilerine daha önce helâl kılınan bazı temiz nimetleri haram kıldık." (Nisâ sûresi, 4/155-161).

Bütün bu ifadelere iyice dikkat ediniz. Hiç bunlar, bir öğrencinin kendilerinden ilim öğrendiği üstadlarına söyleyebileceği sözlere benziyor mu? Yoksa bunlar, aksine, onların hatalarını düzelten, kötü hallerini yüzlerine çarpan bir muallimin mi sözleridir?

Ehl-i Kitap arasında, pek az miktarda rasih *(derin)* âlimlerin bulunduğunu inkâr etmiyoruz, Lâkin rasih âlimler de Kur'ân'a ve Kur'ân

Peygamberine (sallallahu aleyhi ve sellem) iman ettiler: *"Dini inkâr edenler: "Sen peygamber değilsin!" diyorlar. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter, bir de nezdinde kitap ilmi bulunanlar."* (Ra'd sûresi, 13/43). Şayet o rasih âlimler, onun muallimi olmuş olsalardı kendisine inanıp kabul etmek yerine, bizzat kendi otoritelerine inanırlardı.

Dönüp tekrar soralım: Acaba o günkü şartlarda âlimlerin ilmi, isteyenler için, kolayca verilip esirgenmeyen bir şey miydi? Yoksa kendilerindeki ilim, öz oğullarından bile esirgedikleri ve hayatlarından daha fazla koruyup sakladıkları bir define miydi? Bunun sebebi; halk üzerindeki otoritelerini elden kaçırmayıp muhafaza etmek yahut o asırda gözledikleri nübüvvet makamına heveslenmekti *(Âlim olan, beklenen bu makama kendisinin namzet olduğunu düşünürdü)*.

Münkirlerin de bizimle beraber hakemliğini kabul ettikleri Kur'ân'a soralım; zira bu sualin cevabını bizzat o üstüne almıştır. Bakalım ne diyor: Diyor ki: *"O âlimler, kitaplarını ve ilimlerini esirgemekte o kadar ileri idiler ki bu yolda hiçbir günahı işlemekten çekinmezlerdi: "Elleriyle kitap yazıp, biraz para almak için: "Bu Allah tarafındandır." diyenlerin vay hâline!"* (Bakara sûresi, 2/79). *"Ehl-i kitaptan bir kısmı da, aslında kitaptan olmadığı hâlde, sizin kitaptan zannetmeniz için, okurken ağızlarını dillerini eğip bükerler (bazı kelimelerin telaffuzunu değiştirirler). Bir şeyler söyleyip "Bu Allah tarafındandır." derler. Hâlbuki o, Allah tarafından değildir. Bile bile Allah adına yalan uydururlar."* (Âl-i İmrân sûresi, 3/78). *"Böylece onlar kelimeleri yerlerinden oynatarak tahrif ederler. Kendilerine tebliğ edilen hususlardan pek çoğunu unuttular. Onların pek azı hariç olmak üzere, onlar tarafından devamlı olarak hainlik görürsün. Yine de sen onları affet, aldırma! Çünkü Allah iyilik edenleri sever."* (Mâide sûresi, 5/13). *"Sen onlara de ki: "Peki, Mûsa'nın insanlara bir nûr ve rehber olmak üzere getirdiği ve sizin de parça parça kağıtlar hâline koyup işinize geleni gösterdiğiniz, fakat çoğunu gizlediğiniz ve sizin de babalarınızın da bilmediğiniz birçok şeyleri sayesinde öğrendiğiniz o kitabı kim indirdi?" (...)"* (En'âm sûresi, 6/91). "Gâh olur, hıfzettikleri Kitabı delil olarak ileri sürerler, ama ne zaman ki kendilerine: *"İddianızda tutarlı iseniz, haydi getirin Tevrat'ı da okuyun."* (Âl-i İmrân sûresi, 3/93) denilince apışıp kalır, cevap

veremezler. Gâh olur, Tevrat'ı getirirler, ama esas delilin bulunduğu yeri elleriyle kapatıp önünü ve arkasını okurlar. Nitekim "recm" meselesinde böyle yapmışlardı. Sahîh-i Buhârî'nin tefsir bölümünün ilgili yerinde bu konuyu bulabilirsiniz.[41]

Kur'ân Bu Kitaplarla Hakikat Arasında Hakemdir

Keza Kur'ân, hakkı bâtılla karıştırıp hakkı gizlemelerinden ötürü onları açıkça kınar: *"Ey Ehl-i kitap! Niçin bile bile bâtılı hakka karıştırıyor, niçin bile bile hakikati gizliyorsunuz?"* (Âl-i İmrân sûresi, 3/71). Üstelik Kur'ân onların örttüklerini açar, gizlediklerini açıklar, ihtilâfa düştükleri meseleleri hükme bağlar: *"Ey Ehl-i kitap! Kitaptan (Tevrat'tan) gizlediklerinizin çoğunu size beyan eden, bir çoğunu da yüzünüze vurmayarak affeden Resûlümüz size gelmiş bulunuyor. İşte size Allah tarafından bir nûr ve hakikatleri açıklayan bir kitap geldi" (Mâide sûresi, 5/15). "Bilesiniz ki bu Kur'ân, (Süleyman'ın bu kıssası gibi) hakkında ihtilâfa düştükleri şeylerin pek çoğunu İsrailoğullarına anlatmaktadır"* (Neml sûresi, 27/76).

"Allah şahittir ki, Biz senden önce bir çok ümmete kendilerini irşad etmeleri için resûller gönderdik, fakat şeytan onların bâtıl işlerini kendilerine güzel gösterdi. Bu yüzden peygamberlerini yalancı saydılar. İşte şeytan dünyada olduğu gibi, bu gün de onların dostudur. Onlara gayet acı bir azap vardır. Ey Resûlüm! Sana bu kitabı indirmemiz, sırf onların, hakkında ihtilâf ettikleri gerçekleri açıklaman ve sırf iman edecek kimselere hidâyet ve rahmet olması içindir" (Nahl sûresi, 16/63-64).

41 Müellifin işaret edip de -biliniyor düşüncesiyle- almadığı bu hâdise şudur: Abdullah İbn Ömer (r.anhüma) anlatıyor: Yahudi cemaati, kendilerinden bir erkekle bir kadını Peygamberimiz'in (s.a.s.) huzuruna getirip zina ettiklerini söylediler. Resûlullah onlara sordu: "Zina edenlere yaptığınız muamele nedir?" Cevaben: "Zinakârların yüzlerine kara çalıp döveriz." dediler. Resûlullah: "Tevrat'ta recm cezası yok mu?" Yahudiler: "Hayır, buna dair bir şey yok." deyince Abdullah İbn Selâm: "Yalan söylüyorsunuz, iddianızda samimi iseniz Tevrat'ı getirin de okuyun!" dedi. Tevrat'ı öğreten midrasları recm âyetinin üzerine elini kapayıp, o kısmın önünü ve sonrasını okudu, aradaki recm hükmünü okumadı. Bunun üzerine Abdullah İbn Selâm, onun elini çekerek: "Peki, bu nedir?" dedi. İster istemez "Recm âyetidir!" dediler. Bunun üzerine Peygamberimiz recmedilmelerini emretti. Mescidin yakınında, cenazelerin konulduğu yerde recmedildiler. Adamın kadını taşlardan korumak için kanat gerdiğini gözlerimle gördüm. (Bkz.: Buharî, *tefsir* (3) 6 (Mütercim).

Bakınız, her ikisi de Mekke Dönemi'nde nâzil olan Nahl ve Neml sûrelerinden olan mezkûr âyetler, nasıl Kur'ân'ın esas maksatları arasında *"Ehl-i Kitabın ayrılığa düştükleri meseleleri beyan etme"*yi sayıyor, hatta ilkin bunu zikretmekle bu işi, birinci maksat addedip mü'minler için doğru yol rehberi ve rahmet oluşunu ikinci plânda bildiriyor!

Tekrar geriye dönüp, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bir beşerin bir şeyler öğrettiğini iddia edenlere diyoruz ki: *"Söyleyin bakalım, o muallimin ismi ne idi? Ve nerede bulunuyordu?* Zira *"beşer"* kelimesi bize, yeryüzünde rahatça dolaşıp yürüyen, insanların gidip gelirken kendisini gördükleri *"insan"*ları ifade eder. Şu hâlde iddiaları tahdit ve tayin edilmedikçe yani yeriyle, ismiyle bildirilmedikçe nazar-ı itibara alınamaz. Bilâkis bunu iddia edenlerin durumu, vehim ve hayalden başka yerde varlıkları bulunmayan ve Allah'a şerik olsun diye sahte tanrılar uyduran müşriklerin durumuna benzer. Onlar hakkındaki söz, bunlara da yöneltilir: *"Bununla beraber, tutmuşlar Allah'a ortak koşuyorlar. De ki "Haydi tavsif edin, adlandırın bakayım onları! Kimdirler, necidirler, hangi işleri gerçekleştirmişler? Ne o, yoksa Allah'a kendi mülkünde var olup da bilmediği bir şeyi mi bildireceksiniz? Veya hiçbir gerçeğe tekabül etmeksizin sırf boş lâf mı edeceksiniz?"* (Ra'd sûresi, 13/33).

Acaba bu Nebî, Merih'te mi doğdu? Veya dünyadan uzak bir yerde mi yetişti de, ancak büyüdükten sonra aralarına birden mi indi? Bundan sonra da onu sadece arada sırada mı görüyorlardı? Onların sinesinde dünyaya gelmedi mi? Sabah akşam onların içinde gezmiyor muydu? Gidip gelirken seferde veya ikamette onu gözleriyle görmüyorlar mıydı? *"Yoksa şu aralarında yaşamış olan Resûlü, tanıdıkları biri olmadığı için mi reddediyorlar?"* (Mü'minûn sûresi, 23/69).

Gerçi, kavmine şöyle demeyi nefisleri hoş gösterdi: *"Biz onların, Peygamber hakkında: "Mutlaka ona öğreten bir insan vardır!" dediklerini pek iyi biliyoruz"* (Nahl sûresi, 16/103). Fakat onların bu sözde ciddî olduklarını ve ilmî makamını bildiklerini ve gerçekten yaşayan bir insanı kasdettiklerini hiç düşünebilir misiniz? Asla! Ama onların ciddî ve haklı olma gibi bir dertleri yoktu; bütün gayeleri, susmak ve cevap verememek utancını doğru veya yalan, ciddî veya gayri ciddî, ayırt etmeksizin, rastgele bir sözle kendilerinden uzaklaştırmaktı.

İnsanlardan Muallim Arayışının Boşa Çıkması

Hz. Peygamber'e öğrettiğini iddia ettikleri şahsı nereden bulabilirsiniz ki?

Zanneder misiniz ki bu öğretimi sadece bir kişiye mal ettiler? Kesinlikle hayır! Kendilerinin de babalarının da bilmediği şeyleri bilen bir kişinin orada bulunmadığını pekâlâ biliyorlardı.

Veya zanneder misiniz ki, bi'set senesinde Mekke bölgesinin din ve tarih âlimlerinden yoksun olduğunu görünce Medine'de, Şam'da veya bir başka yerde bulabilecekleri bir âlim arayıp, bu öğretimi ona mal ettiler? Hayır, onlar böyle bir iddiada da bulunmadılar.

Şu hâlde kimdir bu muallim? Belli biri değilse, yok demektir.

Böylece şu iki şartı haiz olan bir şahıs aramaya kendilerini mecbur gördüler: Birincisi: Mekke'de oturan biri olmalıydı ki *"Sabah akşam buluşup kendisine dikte ettiriyor"* iddiaları ilk nazarda revaç bulsun. İkincisi: Kendi kavim ve kabilelerinden olmasın ki kendilerinde bulunmayan bir ilme sahip olduğunu söylemek mümkün olsun. İşte bu vasıfları kendisinde bulunduracak birini aradılar ve… güya buldular da! Kimi bilir misiniz? Rum asıllı bir demirciyi!

Evet, Mekke'de çarşı pazarın iyi tanıdığı, ama bu ilimlerin yakından veya uzaktan tanımadığı bir köle buldular, bula bula! Kendileri gibi ümmî ve müşrik olmayıp okuma yazma biliyordu. Böylece iddialarınca Muhammed'in üstadı, dolayısiyle de bütün Yahudi ve Hıristiyan âlimlerin, hatta bütün dünyanın üstadı olmaya hak kazanabilirdi! Onlara sorsanız ki: Bu köle, sırf kitapları incelemekle meşgul olan, onların aslî metinleri ile sonradan o metinlere katılmış olanları tefrik ve analiz edebilecek, müteşabihlerini muhkemlerine irca edebilecek bir mütehassıs mıydı? Aklında ve lisanında anlama ve anlatma imkân ve kabiliyetleriyle mücehhez miydi? Evet, bu soruları yöneltirseniz, onun, çekici ile örsünden başka bir şey bilmeyen, Kitabı değil de ancak birtakım hurafeleri bilen, lisan itibariyle de Arapça'yı beceremeyen, okuması ise ne Hz. Muhammed'in ne de kavminden herhangi birinin anlayamadığı birtakım sözlerden öteye geçmeyen bir demirci olduğunu görürsünüz. Fakat ne var ki bütün bunları, ona verdikleri üstadlık payesine mani saymıyorlardı!

İşte, ciddîlik dairesi kendilerini sıkıştırınca, şaka ve alay fezasına dalmaktan başka çareleri kalmamıştı. Ciddiyetsizliklerinde o kadar ileri gittiler ki, artık aklın vakarını da aştılar. Onlarla, "*İlim cehaletten alınır veya insan sözlerini papağandan öğrenir*" diyen adam arasında fark yoktu. Âyette geçen şu cümle, bu iddiada bulunanları perişan ve rüsvay etmek için yeter de artar: "*Hakikatten uzaklaşarak tahminle kendisine yöneldikleri şahsın dili, yabancı bir dildir, hâlbuki bu Kur'ân, açık bir Arapça ifadedir!*" (Nahl sûresi, 16/103).

Evet, onlar bu üslûpta, yalanın ve bâtılın acılığını gideren bir tatlılık ve bu hayalî surette, kendilerini bir derece rahatlatan ve kendilerine kahkahalar attıran bir istihza bulmuşlardı. Fakat anlayamadılar ki bu alaylarının içinde, asıl kendi kendileriyle alay etmektedirler. İsterse çarşıdaki bir köle olsun, bir adam garip oldu mu kendilerinin bilmediği her şeyi bildiğini kabul etmektedirler. Bu ne biçim ifadedir ki onun yerine, kekemelik kendileri için daha iyi olurdu! Ne biçim silâhtır ki hasımlarını yaralamak isterken, farkında olmadan kendilerini yaraladı!

Mücadele ettikleri haklı tarafı ise bu ithamlarıyla kuvvetlendirmekten başka bir şey yapmadılar. Çünkü Hz. Muhammed'deki (sallallahu aleyhi ve sellem) ilmi izafe edecekleri bir insan arayınca, onun doğup büyüdüğü şehrin dışında bir öğrenim kaynağı tahayyül edemediler. Aksine, okluklarından çıkardıkları son ok olarak, aralarından durumunu az önce öğrendiğiniz bu köleyi bulup çıkardılar. Bari bu kölenin -sözüm ona- ilmini öğrendiği bir kaynak bulsalardı! O zaman, o arkadaşlarının öğrendiği gibi kendilerinin de öğrenmesine ne mani vardı acaba? Böylece onun yükünden de kurtulur ve hastalığa münasip bir tedavi çaresi bulmuş olurlardı.

Hem sonra bu köle, neden onun üstadı olduğunu söyleyerek tarihteki üstadlık şerefini elde etmedi? Veya, niçin bu liderliği bizzat kendisi yapmadı? Doğrusu merak ediyorum: Kendilerinin yabancısı olduğu bu ilimleri, neden onlarla meşgul olan Medine hahamlarına veya Şam ruhban ve papazlarına mal etmediler? Onlar ki ömürlerini, o ilimleri öğrenmek, incelemek ve yaymakla geçirmişlerdi. Böylece işi Mekke'deki

bir demirciye bağlamaktan daha tutarlı olabilecek bir hâl çaresi bulmuş olmazlar mıydı? Allah Allah! Yoksa yeryüzü onlara dar geldi de, dini ve tarihi, o adamdan daha iyi bilen birini bulamadılar mı? Vallahi, dışarıda tahsil gördüğünü iddia etmeleri hâlinde, tutarsızlığı iyice âşikâr bir duruma düşeceklerini düşünmeselerdi, kendilerini rüsvay edecek bu iddiayı ileri sürerek itham dairesini bu kadar dar tutmazlardı.

Bütün insanlar içinde Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) en fazla muarız olan, onun yaptığı seyahatleri en iyi bilen, hareketlerini en iyi bilen kavmi bile, gördüğünüz üzere, onunla asrındaki ilim ehli arasında münasebet kurmakta acze düşmüş, başaramamışlardı. Öyleyse şimdiki dinsizlere ne oluyor ki aradan bin üç yüz yıldan fazla bir zaman geçip *"kalemler kurumuş, sahifeleri dürülmüş"* yani hesap bitmiş, iş iyice anlaşılmış olduğu hâlde, kavminin bile tenezzül edip deşelemeye lüzum görmediği yerlerdeki tarih süprüntüleri arasında o hayalî ilişkiyi araştırıp duruyorlar?

Rahatlarına baksınlar, bu araştırma zahmetine hiç katlanmasınlar! Çünkü Kureyşliler bu işi fazlasıyla yapmış, kendilerine yapacak bir şey bırakmamışlardır. Bu cihette yapılacak çalışmaların boşa gitmeye mahkûm olduğunu, hem tarih hem de mantık kesin hükme bağlamıştır; kendilerine başka cihetlerde iş arasınlar! Şayet ısrar etmek isterlerse bilsinler ki, âşikâr olan gerçeğe karşı ileri sürecekleri her şüpheyi, gerçek, kendi lehine bir delil hâline getirip ispat imkânlarını daha da arttıracaktır.

Dördüncü ve son olarak tekrar dönüp diyelim ki: Kur'ân'daki ilimlerin beşerin öğretmesine bağlanması, bu fikir sahibinin içindeki bir şüpheyi ve düşünceyi ifade ediyorsa, tenkitçiler bu noktada durur, daha ileriye gitmezlerdi. Çünkü akıl, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) mazideki hayatıyla şimdiki hayatı, yani nübüvvetten önceki ve sonraki hayatı arasındaki büyük farklılığın sebebini öğrenmek isteyince, ister istemez bu yeni ilmin, yeni bir öğretim sonucu olduğunu kabul edecektir. Yeryüzünde insanlar, muallimlerin, sadece insanlardan olduğunu bildiklerinden, onların akıllarına gelen ilk şey, öğreten bu muallimi aramak olmuştur. Tenkitçi, gösterilen bu sebebin, kendi öz vicdanında doğru olduğunu düşündürebilecek, gerçekleşmiş veya muhtemel etkenlerden en

ufak bir dayanak bulmuş olsaydı, bunun dışında hiçbir sebep aramaya gitmezdi. Fakat Kur'ân'ın inişinden günümüze kadar muarızlar onu kime mal edecekleri konusunda şaşkındırlar: Az önce geçtiği üzere onu bir insanın öğretmesine mi versinler, daha önce görüldüğü gibi Kur'ân'ı tebliğcisinin şahsına mı nisbet etsinler, yahut her iki nisbeti birlikte mütalâa ederek Duhan sûresinde geçtiği üzere (âyet: 14) "مُعَلَّمٌ مَجْنُونٌ" *(öğretilmiş mecnûn)* mu desinler? Bir türlü karar verememektedirler.

KAYNAK OLARAK HZ. MUHAMMED'İN (S.A.S.) ŞAHSINI DÜŞÜNMELERİ

Kur'ân'ın, o tenkitçilerin fikirlerinden yaptığı nakilleri araştıran kimse görecektir ki, onların en az bahsettikleri şüphe, "insanların öğretmiş olması" şüphesi olmaktadır. Buna karşılık, en çok bahsettikleri ise, Kur'ân'ı, tebliğcisinin şahsına[42] *bağlamalarıdır. Şahsına bağlayanlar da Kur'ân'ın sadır olduğunu düşündükleri ruhî hâl konusunda değişik düşüncelere sahiptirler: Şiir mi, cinnet mi, karışık rüyalar mı? Ne diyeceklerini şaşırmışlardır.*

---

42 Günümüzdeki dinsizlerin "kendi kendine telkin (ruhun ilhamı) tabirini kullanarak geçer akçe hâline getirmeye çalıştıkları iddia da, "şahsa bağlama" içinde mütalâa edilmelidir. Hâlbuki onlar, bu tabirle yeni bir yorum getirdiklerini zannetmektedirler. Aslında bu yeni bir şey değil, bilâkis eski cahilî bir görüştür; o cahiliye görüşünden gerek prensipte, gerek teferruatta farklı değildir. Onlar, Hz. Peygamber'i (s.a.s.), hayal ufku oldukça geniş, duyguları derin ve kuvvetli, dolayısıyla de şair tasavvur ediyorlar, sonra ilâve ediyorlar ki: "Ekseriya onun iç dünyası duyularına baskın çıkarak kendisine hitap eden birini işittiğini zannettiği şey, hayallerinin ve iç dünyasının dışa yansımasından ibarettir." Şu hâlde bu "cinnet" veya "karışık rüyalar" iddiasından başka bir şey değildir. Kaldı ki bu tadilâtlarda da uzun zaman sebat etmediler. Kur'ân'da mâziye ve istikbale ait bilgileri ve haberleri görünce "kendi kendine telkin" tabirini bıraktılar, "bunları, seyahatleri esnasında, âlimlerin ağızlarından toplamış olabilir" dediler. Şu hâlde iş, yine "insanların öğretmesine" varıyor. İyice dikkat ediniz: Bütün bunlarda yeni bir taraf görüyor musunuz? Kureyş cahillerinin sözlerine benzeyen, onlarınkinin tekrarı olan sözlerden başka bir şey midir? Böylece dinsizlik, modern elbisesi içinde, en eski elbisesindeki şeklinin mensûh, daha doğrusu memsûh (yani onun kopyası, kopyası bile değil bozulmuş) şeklinden başka bir şey değildir. Modern çağda medenî fikirlerin gıdası, ilk cahiliye asrında taşlaşmış kalplerin geriye bıraktıkları sofra artıklarından ibaret! *"Onlardan öncekiler de bına benzer sözler söylemişlerdi. Kalpleri nasıl da birbirine benziyor!"* (Bakara, sûresi, 2/118)

Bakınız, bu meselede, işi kaç çeşide çevirdiler? Öyle ki, Kur'ân gibi muhkem bir kelâm ve onun tebliğcisinin aklı gibi muhkem bir akıl hakkında, tasavvur edilebilecek bir hudutta da durmadılar. Aksine, ruhî hâllerin -hem çok akıllılara hem de çok delilere mahsus sözler sarf edebilecek- çapraşık tezahürlerinin en ilerisini iddia ettiler. Bu da onların, şu veya bu vecihle, realitede veya kendi inançlarında kat'i bir şüpheye işaret ettiklerinin en açık delilidir. Bütün bu varsayımlar ve tahminlerden hareket ederek ve tahminlerin ihtiva ettiği imkânsızlıklara, nefret ettirici durumlara göz yumarak güttükleri maksat, hakikat ışığına açılmış gözleri, evham tozlarına maruz bırakmak, yakîn bahçelerine gidenlerin yoluna dikenler yerleştirmektir.

Pek iyi biliyoruz ki vicdanlarının derinliğinde, bu görüşlerden hiç birisi kendilerini tatmin etmiş değildir. Onlar, bu görüşlerden hangisinin üzerine ellerini koyup Kur'ân için o tezgâhda bir elbise dokumak isterlerse, kendi zevklerinin bile onu kabul etmediğini, bunun ona uymadığını görürler, can havliyle ikinci bir görüşü denemeye koşarlar. Bakarlar ki o da reddettiklerinden daha uygun değil, bu sefer bir üçüncüye koşarlar, böylece endişeden kurtulup istikrar kazanamazlar. Bu gülünç durumu öğrenmek isterseniz tavsifini Kur'ân'da okuyabilirsiniz: "*(Kur'ân'ı kime mal edecekleri konusunda şaşırıp kaldılar, cevapları kendilerini bile tatmin etmeyip durmadan fikir değiştirdiler.) "Hayır! dediler, "bu adğâsu ahlam: karışık karışık rüyalar." "Yok yok, böyle değil, anlaşılan onu kendisi uydurmuş!" "Hayır! bu da değil, galiba o bir şair!*" (Enbiya sûresi, 21/5). Bu kısacık cümle, ihtiva

---

Şaşılacak bir taraf varsa o da şöyle demeleridir: "Bütün bunlarla beraber o, doğru, emîn bir zâttır. Rüyalarını ilâhî vahye mâl etmesinde mazurdur. Zira onun pek kuvvetli olan rüyaları, bunları kendisine, ilâhî vahiy sûretinde tasvir etti. Sadece gördüğünü söyledi." Allah Teâlâ onların seleflerinden de aynı iddiayı şöyle naklediyor: "*Ey Resûlüm! Doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar; fakat o zalimler, bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.*" (En'âm sûresi, 6/33). Haydi diyelim ki görme ve işitmesindeki özrü bu olsun, peki hâdiseleri daha önce ne kendisinin ne de kavminin bilmediğini iddia etmesine ne denilecek? Oysa onların iddiasına kalsa, o hâdiseleri daha önce başkalarından öğrenmiş olması gerekirdi! Bu da onların tenakuz (çelişki) içinde olduğunu göstermez mi? Sözlerinin hepsinin birbirine benzemesini temin için, "uyduruyordu" deyip de işi bitirseler ya! Fakat onlar, insaf (objektiflik) ve aklî muhakeme iddiasında olduklarından, böyle demezler. Ama görüyorsunuz ki farkında olmadan yine bunu söylemiş oluyorlar.

ettiği üç idrab edatıyla[43] onların görüşlerinde düştükleri şaşkınlığın ve kararsızlığın derecesini pek mükemmel bir tarzda göstermektedir.

Keza bu âyet, yalan şahitlik yapanın zor durumda kaldığını hissettiği sıradaki durumunu tasvir eder: Nasıl gâh sağa gâh sola dönüyor, söylemiş olduğu muhali düzeltmek isterken yolu nasıl şaşırıyor? Bütün bunları canlı bir şekilde tasvir eder. *"Bak Resûlüm, seni nelere kıyas ettiler (gâh şair, gâh büyücü, gâh kâhin, gâh mecnûn dediler) de nasıl dalâlete düştüler? Hem öyle sersemleştiler ki artık yol bulacak hâlleri kalmadı!"* (İsrâ sûresi, 17/48; Furkan sûresi, 25/9).

Kur'ân'ın Kaynağını Beşeriyet Dışında Arama Mecburiyeti

Aziz okuyucu! Araştırmamızın bu iki merhalesini seninle beraber katettik. Kur'ân'ın, ne tebliğcisinin ne de başkasının şahsında beşerî bir kaynağının bulunmadığını, onu insan işi göstermek isteyen kimsenin bundan âciz kaldığını, istikrarsızlığı, inatçılığı, muhali kabulü, mükâberesi[44] ile de başarısızlığının delillerini sergilediğini gösterdikten sonra, seninle üçüncü merhaleye geçerek, Kur'ân'ın kaynağını beşeriyet ufkundan başka bir yerde aramamız gerekir. Yoksa eski ve yeni inkârcıların yaptığı gibi Kur'ân'ı mezkûr iki taraf (yani tebliğcisi veya başka bir insan) arasında, gâh birini gâh öbürünü, bazen da her ikisini birden alıp kabul ederek, böylece bir bozuk fikirden diğer bir bozuk fikre, ondan da daha katmerli bir bozuk fikre intikal edemeyiz. Hayır bu, böyle olamaz? Zira akıl, delilin iptal ettiğini, inatçılık yapmaksızın bizim de iptal etmemizi ve hakikate ulaşıncaya kadar akılla beraber yürümemizi gerektirir.

Münkirlere gelince... Onların -iddialarına göre- araştırmalarını burada kestiren sebep, tabiattaki kanunlara gösterdikleri hürmet ve insanların makul veya menkul sözlerinin sadır olduğu normal sebepler nizamını muhafaza etmeleridir. Bu tabiî ilimlere gösterdikleri vefa, onların hudutlarını

---

43 *İdrâb*, daha önceki fikirden vazgeçip bir diğerine atlamak demek olup, bu âyette üç defa geçen idrâb edatı "بَلْ / bel"dir (Mütercim).

44 İnat ederek gerçeği bile bile inkâr etmek.

aşarak, gözleriyle göremedikleri ve benzerini bizzat kendi benliklerinde tecrübe etmedikleri şeyleri aramaya çıkmalarını hiç istemez. Sen pek iyi bilirsin ki, onların, eşyanın tabiatına gösterdiklerini zannettikleri vefa, bilâkis onlara aykırı düşmelerine müncer olmuştur. Zira insan aklının ve tarihî vakıanın tabiî çerçevesini bu uğurda bozmuş, çelişkili şeyleri bir araya toplamış, tarihî delilleri değiştirmiş, eşyanın tabiatını zorlamış ve onlara güç yetmeyen yükleri yükletmiştir. Hangi akıllı bu tutumu izleyip, aklını heder etmekle âdetini desteklemeye razı olur?

Doğrusunu söylemek gerekirse, onları bizimle yürümeye devam etmekten alıkoyan başka bir mani vardır, ama onlar bu maniyi bizden gizlemek isterler ki o da şudur: Yukarıdan gelerek Allah'ın Elçisi olduğunu iddia eden, kendilerine emirler ve yasaklar koyan, kendisine itaat etmelerini isteyen, hakikatleri acı da olsa yüzlerine söyleyen, kendileriyle, tutunmuş oldukları mâzileri arasına, kendileriyle âdeta taptıkları hevaları arasına giren bir insana dizginlerini teslim etmeyi kendilerine yediremiyorlar: *"Oysa o onlara gerçeğin ta kendisini getirdi, ama gerçek onların çoğunun işine gelmiyor"* (Mü'minûn sûresi, 23/70).

Şu hâlde oturmak istedikleri yerde, onları bırakalım otursunlar! Biz ise Allah'a yönelerek bu gerçeği aramaya devam edelim. İnşaallah hakikate erişiriz.

* * *

Bu üçüncü merhalede, geniş bir sahrada, hayli meşakkatli bir sefere çıkacağımızı zannetmeyin! Hayır, araştırmamızı, aradığımız sırrı bulacağımızı umduğumuz mahdut bir daire dışına çıkarmaya niyetli değiliz. O da, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) lisanından Kur'ân'ın tulû ettiği ortamı incelemekle hasıl olacaktır.

Kendilerine ne zaman Kur'ân nâzil olursa, mübarek çehrelerinde değişik bir durum meydana geldiğini hepimiz biliriz. Bu esnada onun maruz kaldığı hâl, yanındakilerin meçhulü değildi. Etrafındakiler, birden bire onun yüzünün kızardığını, onu bir şiddet hâlinin sardığını, derken inci taneleri gibi ter döktüğünü, mübarek bedenlerinin son derece ağırlaştığını, hatta meselâ bu sırada deve üzerinde bulunuyorsa devenin çöktüğünü, yüzünün yanında arı uğultusuna benzer bir sesle daha değişik

sesler işitildiğini,[45] sonra çok geçmeden o şiddet hâlinin açılarak vahyedilen yeni bir Kur'ân parçası okuduğunu bildirirler.

İşte Kur'ân'ın kaynağını araştırmak isteyen kimseye, onu bulma ihtimali en kuvvetli olan yeri gösteriyoruz. Araştırıcılar araştırmalarını buraya hasretsinler, hakikati bulmak isteyenler yitiklerini burada arasınlar. Çünkü bir hâdise nerede meydana gelmişse, onun gerçek sebeplerini orada aramak gerekir.

Şimdi de şu hâdiseye bakınız: Bu, zorlama ile yapılan, sun'î, hazırlık devresi ve tefekkür mahsûlü bir şey midir, yoksa iradenin hiç bir rolünün bulunmadığı bir vakıa mıdır? İradî değilse, menşeinde uyku ihtiyacı gibi, insan bünyesindeki normal tabiî sebeplerden biri mi vardır? Yoksa asabî sistemin bozulması nevinden anormal sebeplerden mi ileri gelmektedir? Veyahut bünye ile ilgili olmaksızın bir dış etken sebebiyle ortaya çıkan bir etkilenme mi söz konusudur?

Bu hâdisenin unsurlarına kısaca gözatacak olursak, sun'î olmasının mümkün olmadığını kolaylıkla anlarız. Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) mübarek yüzünün etrafında işitilen sesleri düşünürsek, o seslerin şahsı ile ilgili olmadığı iyice anlaşılır. Keza sun'î olsaydı, istediği zaman, alışmış olduğu bu usûlle yeni bir vahiy getirebilmesi gerekirdi. Oysa bildiğiniz üzere, bazen en şiddetli ihtiyaç zamanlarında çok istediği hâlde vahye mazhar olamamış,[46] ancak Allah Teâlâ'nın dilemesi hâlinde vahiy gelmişti.

Demek ki bu, ihtiyarî olmayan bir hâldi.

Ayrıca, ikinci bir defa dönüp meseleyi tetkik edecek olursak, vahiy hâli ile, uyku ihtiyacı sırasında insana ârız olan tabiî uyku saiki arasında uzak bir mesafe bulunduğunu görürüz. Zira vahiy hâli bazen ayakta dururken, bazen oturmuş vaziyette iken, gâh yürürken, gâh binek üzerinde iken, bazen sabah, bazen akşam vakti, gâh ashabıyla sohbet ederken, gâh

45 Bütün bu durumlar Buharî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî gibi hadis kitaplarındaki sahih rivâyetlerle sabittir. (Buharî, *bed'u'l-vahy* 2, *hac* 17, *umre* 10; *bed'u'l-halk*, 6, *fezâilu'l-Kur'ân* 2; Müslim, *hac*, 6, 8, *hudûd*, 13, *fezâil* 86-88; Ebû Davûd, *cihad* 19; Tirmizî, *tefsir* (Mü'minûn sûresi) 24 (Mütercim).

46 Bu kitabımızın 37-42. sahifelerine bakınız (Mütercim).

düşmanlarıyla konuşurken ârız olabiliyordu. Ona birden gelip birden ayrılıyor, çok kısa bir an içinde geçip gidiyordu. Yoksa uyuklayan kimseye ârız olan uyku gibi, yavaş yavaş ilerlemiyordu. Keza vahiy hâline birtakım garip sesler refakat ediyordu ki uyku sırasında ne ondan, ne de diğer insanlardan böyle sesler işitilmesi vaki değildir. Hülâsa ondaki vahiy hâli gerek konumunda, gerek vakitlerinde, gerek şekillerinde ve gerekse bütün tezahürlerinde uyuyan kimsenin hâlinden tamamen başka bir hâl idi.

Şu hâlde bu normal olmayan bir durumdur.

Ayrıca bu halle marazî belirtiler ve asabî nöbetler arasında tam bir zıtlık ve tenakuz olduğunu görüyoruz. Marazî ve asabî durumlarda yüz sararır, parmak uçları gibi vücudun uç tarafları soğur, dişler birbirine çarpar, edep yerleri açılır, akıl nuru gizlenir, cehalet karanlığı hakim olur, hasta ne yaptığını bilemez. Hâlbuki daha önce geçtiği üzere vahiy esnasında Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bedeninin kuvveti fazlalaşır, rengi açılır ve parlar, vücudunun harareti artardı. Ayrıca bu hal zulmetin değil nurun, cehaletin değil ilmin kaynağı olurdu. Daha doğrusu o durumda öyle bir ilim ve nur gelirdi ki bütün akıllar ondaki hikmete hayran olur, bütün nurlar onun yanında zayıf kalırdı.

Neredeyse ulaşmak üzere olduğumuz bu noktada, zuhurunda veya gizlenmesinde, sahibinin hiç rolü olmaksızın bazen görünen bazen gizlenen ışığın kaynağını görmek üzere kısa bir mola verelim: Bu kaynak acaba Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) benliği olabilir miydi? Ondan kaynaklansaydı, her zaman feyezan etmesi, uyuklama veya baygınlığa benzeyen ve şeffaf bir bulut hâlinde onu saran kısa lahzalarda olmaktan ziyade, normal uyanıklık ve tefekkür zamanlarında olması gerekirdi. O hâlde, bu bulutun ötesinde, Hz. Muhammed'in ruhunu (varlığını) zaman zaman gıdalandıran nuranî bir kaynak bulunması lâzımdır. Bu nur menbaından gelen feyiz onu, mahdut şiir ufkundan yüceltmekte, dilediği ilimlere mazhar etmekte, sonra da müteakip buluşmaya kadar onu ilimle dolu tekne hâlinde sahilde bekleyen bizlere göndermektedir. Ayın ışığı, Güneş karşısındaki durumuna bağlı olarak değişir. Bundan dolayı insanlar Ayın ışığının kendinden olmayıp, onu Güneşten aldığına inanırlar. İşte bu nübüvvet kamerinin nurunun da, göremedikleri fakat eserlerini ve

nurlarını müşahede edip durdukları Güneşin ışığının yansıması olduğuna inanmaları gerekir. Gerçi bu Güneşi gündüz ortasında görmediler; insanların anlayabileceği tarzda sözünü kulaklariyle işitmediler, ama onun azıcık ateşini, vahyin tecelligâhı olan zâtın alnında inci daneleri hâlinde görüp, mübarek yüzünün yanındaki uğultusunu işitmişlerdi. Anlayanlara da bu kadarı yetiyordu.

Öyleyse, onun varlığının dışındaki bir kuvvetle karşı karşıyayız. Çünkü bu kuvvet, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile zaman zaman irtibat kurmaktadır. Ve bu kuvvet, elbette ilim sahibi bir kuvvettir. Zira ona ilim vahyetmektedir: "*Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, o üstün akıl ve kemal sahibi olan melek Cebrail öğretti*" (Necm sûresi, 53/5-6). Bu kuvvet hayırlı, günahlardan ve hatalardan korunmuş bir kuvvettir. Zira haktan başkasını vahyetmez, doğrudan başkasını emretmez. Söylemeye lüzum yoktur ki, o cinlerin ve şeytanların kuvveti gibi şerîr kuvvet olmaz. Çünkü cinlerin gayb ilmi ile ilgileri yoktur: "*O, yere düşünce, cinler kesin olarak anladılar ki şayet gaybı bilmiş olsalardı kendilerini zelil ve perişan eden angarya işlerde devam edip gitmezlerdi*" (Sebe sûresi, 34/14). Şeytanlarla semanın haberi arasında ne ilgi olabilir ki! Göğün haberleri, onların şerrinden korunmuştur: "*Kur'ân'ı asla şeytanlar indirmiş değildir. Bu, onların yapacağı iş değildir! Hem isteseler de buna güçleri yetmez! Çünkü onlar vahyi işitmekten kesinlikle menedilmişlerdir*" (Şuarâ sûresi, 26/210-212).

Hatta diyeceğiz ki ruhlar, sınıf sınıf toplanmış cemaatler değil midirler? Bundan ötürü içlerinden birbiriyle *(hak yolunda)* tanışanlar sevişip anlaşırlar; aralarında (hak hususunda) birbiriyle birleşmeyenler *(yahut zıtlaşanlar)* ise ihtilâfa düşerler. Kişi, arkadaşına bakarak bilinmez mi? Aynı cinsten olanlar birbirine müncezip olmaz mı? Öyleyse nasıl olur da o habis ruhlarla bu tertemiz berrak kalb uyuşabilir? Yahut o şerli beyinsiz kuvvetlerle bu kâmil akıl nasıl anlaşabilir? "*(Şeytanlardan bahsediyorlar) şeytanların asıl kime indiğini bildireyim mi? Onlar yalan ve iftiraya, günaha düşkün kimselere inerler. Çünkü o iftiracılar şeytanlara kulak verirler, esasen onların çoğu yalancıdırlar*" (Şuarâ sûresi, 26/221-223).

Şu hâlde bu kuvvet, *"kerîm bir melek"* değil de ne olabilir?

Dürüst aklî bir araştırmanın götüreceği neticeye göre, bu gaybî kuvvet, bu şekilde tavsif edilebilir. Mutedil bir mü'min için, ilmî iştihasını tatmin, dinî inancını sağlamlaştırmak için, bundan fazlasına ihtiyaç yoktur. Her kim o gaybî kuvvetin tavsifine dair daha fazla bilgi edinmek isterse, onun yapacağı iş, artık akılların delâletine değil de, onun sırrının mehbatı *(indiği yer)*, nurunun mazharı olan aleyhissalâtu vesselâm hazretlerinden yapılan sahîh nakillere başvurmaktır. Evet, o sırrın sahibinden bahsedebilecek bir tek zât vardır, o da Hz. Peygamber'dir (sallallahu aleyhi ve sellem). Çünkü onun zâtını gören, sesini işiten görgü şahidi yalnız odur. Hatta o, bir görgü şahidinden de öte, müteaddit defalar beraber olduğu hocası hakkında talebesinin şahitliği kabîlinden bir tavsiftir.

Gayba inanan, görmese de onun hakkındaki söze de iman edecektir. Çünkü hem eserini görmüştür, hem de onu bildiren zâta *(Resûle)* iman etmektedir. Hayatın zahirî şekline dair az bir ilmi olan cahiller ise, her şeyi ilmen ihata ettiklerini sandılar. Onlar, ilmini ihata suretiyle bilmedikleri şeyi yalanlayacak ve sonra diyeceklerdir ki: *"Olabilir ki göz sinirlerinde bir düzensizlik vardır da gerçekte olmayan şeyleri gördüğünü zannetmiştir."* Siz de kalp ve göz körlüğünden Allah'a sığınarak deyin ki: *"Peygamberin gözü kaymadı, şaşmadı, aşmadı da."* (Necm sûresi, 53/17). Yahut şöyle bir iddia ileri sürebilirler: *"Belki de düşünme sisteminde bir bozukluk vardır da mânâları, müşahhas varlıklar, rüyaları da mücessem hakikatlermiş gibi görmüştür?" Siz, böyle bir iddiayı benimsemek cinnetinden kaçın ve deyin ki:* *"Gözlerinin gördüğünü kalbi yalan saymadı"* (Necm sûresi, 53/11).

Evet, bir insanın, melekleri âşikâr bir tarzda görüp onlarla açıkça konuşmasına şaşırdılar. Hatta bu dünyada, kendilerinin gözleriyle göremedikleri mahlûkların, kulaklarıyla işitemedikleri seslerin bulunmasına şaşırdılar ve dediler ki: *"Nasıl olur da Muhammed göremediklerimizi görüp, işitemediklerimizi işitir?"*

Vallahi, biz de onların bu hayretlerine hayret ediyoruz. Zira böyle bir hayret, Cahiliye döneminde belki olabilirdi, ama akıllarımıza o gaybî hakikatleri tefsir eden ilmî mûcizelerle yeryüzü dolup taşarken bugün devam etmesi hiç doğru değildir. Bu mûcizelerden biri, herkesin elinin

altındaki telefondur. Biri dünyanın doğusunda, öbürü batısında bulunan iki adam birbiriyle konuşup görüşüyorlar, birbirlerini görüyorlar. Hâlbuki konuşmanın vaki olduğu yerde bulunanlar ne işitiyor, ne de görüyorlar. Sadece vahiy hâlinde arı uğultusuna benzer bir ses işitildiği gibi bir gıcırtı işitiyorlar.

(Merhum müellif tarafından verilen bir başka misal üzerinde duran bir sahifelik kadar bir yer –bazılarınca yanlış anlaşılabileceği de düşünülerek– atlandı.)

Kur'ân Beşer İlminden Kaynaklanamaz

Bütün bunlardan sonra... araştırmamızın başından buraya kadar devam eden yolumuzda, henüz Kur'ân'ın bizzat kendisini anlatma noktasına varmış değiliz. Yaptığımız iş, sadece Kur'ân'ın geniş yolunu incelemek oldu. Kur'ân'ın tebliğcisinin itiraflarında, onun ahlâkî gidişatında, ilmî imkânlarında, keza Kur'ân'ın zuhur ettiği genel ve özel ortamda tesbit ettiğimiz durumlar bu Kur'ân'ın, Allah Teâlâ'dan başka hiç kimseye mal edilemeyeceğini gösteren birtakım şahitlerdir.

Bütün bunlar, dışardan yapılan incelemelerdir ki, bozulmamış bir fıtrata sahip olup eşyayı *(varlıkları)* birtakım kıyaslamalar yaparak tanımaya çalışan, emarelerini görür görmez onları tanıyan ve Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatını bizimle beraber incelemek isteyen birinin tutacağı yol da budur. Böyle olan bir şahıs, bu kadarlık bilgiye kanaat getirip doğruyu bulur.

Fakat Resûlullah'ın hayatına dair çok az bilgisi olan -ki böylelerinin sayısı da pek fazladır- ve Kur'ân'ı, bizzat Kur'ân'la tanımak isteyenlerle beraber bir adım daha atarak, bu Kitab'ın insan eseri olamayacağını göstermemiz gerekecektir. Öyle ki sahranın ortasında bulunduğunu farz etsek bile, Kur'ân'a, onun bu yeryüzünden değil, semanın ufkundan tulû ettiğini anlayacaktır.

Çünkü beşer kudretinin, –insandan insana değişse de– nihayet muayyen bir hududu vardır. Yüce Yaratıcı'nın, yaratıkların kudretinin çok üstündeki kudretinin ise sınırı yoktur. Kâinatın kudretinin sınırını geçen her şey, ister istmez ilâhî kudret hududuna girecektir, üçüncü bir

ihtimal yoktur. Meselâ, bir adam bir kişiyi yıkabilir, belki iki kişiyi, haydi haydi on, bilemedin yirmi kişiyi yıkabilir, fakat bütün bir dünyaya meydan okuyup da tek başına milletleri yere yıkan bir insan tasavvur edilemez.

Yüce Allah, Güneşi doğudan getirir, ama kim onu batıdan getirebilir ki? Sen lâmbanı istediğin vakit yakıp söndürebilirsin; fakat bütün insanlar toplansa vaktinden önce Güneşi doğdurabilirler mi? Veya batışını geciktirebilirler mi? Bütün güçlerini birleştirseler dahi, onun gibi bir güneş yapabilirler mi? Değil bunu yapmak, bir araya gelseler bile, bir sineği olsun yaratamazlar, hatta sinek kendilerinden bir şey kapsa elinden kurtaramazlar (sineğe mağlûp olurlar, sinek bir mikropla onları imha edebilir, ona karşı bir şey yapamazlar). Nerede kaldı ki ellerinin ve bombalarının ulaşamadığı, kendilerine bakıp da hayran olmaktan, onlardan istifade etmekten ve onlara boyun eğmekten başka bir şey ellerinden gelmeyen o ulvî varlıkların benzerini yapabilsinler? İşte insanların, onların benzerlerini yapmak hususunda ortaya çıkan âcizlikleri, onları yapanın kendileri olmadığının açık delilidir. Bu, Yaratıcı'nın sanatı ile yaratığın sanatı arasındaki farkı gösterir. İşte bu misali, Kur'ân-ı Kerim'e uygulamak istiyoruz.

Fakat bazı insanlar vardır ki onlar inat bataklığında boğulmuşlardır; derler ki: "*Bizi büyülemek için sen hangi mûcizeyi getirirsen getir, imkânı yok, sana inanacak değiliz!*" (A'raf sûresi, 7/132). "*Biz onlara, dedikleri gibi melekleri de indirseydik, ölüler diriltilip kendileriyle konuşsaydı, istedikleri her şeyi toplayıp karşılarına koysaydık, onlar, ihtimali yok, yine iman edecek değillerdi. Allah dilerse o başka!*" (En'âm sûresi, 6/111).

Öyleleri de vardır ki huzurlarını, sadece şüphenin tedirginliğinde bulurlar: "*Kıyamet neymiş bilmeyiz, biz olsa olsa bir zan ve tahminde bulunabiliriz, ama biz kesin bir tarzda ona inanmayız.*" derler"(Casiye sûresi, 45/32).

"*Hatta o kâfirlere gökten bir kapı açsak, onlar da yukarı yükselip çıksalar, yine de "Galiba gözlerimiz bağlandı, belki de büyüye tutulduk!" derler*" (Hicr sûresi, 15/14-15).

"*Eğer sana kağıda yazılı olarak bir kitap indirmiş olsaydık, kendileri de elleriyle onu tutmuş bulunsalardı o kâfirliklerinde inad eder, yine de: "Bu besbelli bir büyüden başka bir şey değil!" derlerdi*" (En'âm sûresi, 6/7).

Bizim ne bunlarla ne de ötekilerle ilgimiz yoktur. Allah, onları saptırmak istemişse, bizim nasihatimiz onlara fayda vermez. Zira sağıra işittirmek, körü gördürmek, yahut kulaklarını parmaklarıyla tıkayarak işitmek istemeyenlere zorla işittirmek, elleriyle gözlerini kapayarak gün ortasında Güneş'i görmeyenlere göstermek, bizim gücümüz dahilinde olan işler değildir. "*Allah birini şaşırtmak isterse, sen onun lehinde Allah'a karşı hiçbir şey yapamazsın*" (Mâide sûresi, 5/41).

Biz, ancak hakikati arayanlardan bilmeyenlere deliller gösterebilir, kesin bilgi arzu edenlere yolu tarif edebiliriz.

İşte tarafsız olarak hakikati arayanları, bizimle beraber dilediği cihetten Kur'ân'a bakmaya davet ediyoruz. İster üslûp ister ihtiva ettiği ilimler, ister dünyada meydana getirdiği tesirle tarihin akışını değiştirme yönünden baksın, isterse bütün bu yönlerin hepsinden birden baksın. Bundan sonra da zuhur ettiği ortama göre değerlendirsin veyahut onu, tarihin en ileri çağında, en ileri ortamında zuhur ettiğini farz etsin; ister onu getiren tebliğcinin şahsiyetine baksın, isterse kendisinde ediplerin kalem tecrübesinin, liderlerin otoritelerinin, beşeriyetteki bütün çeşitleriyle âlimlerin incelemelerinin şahsında bir araya geldiği hayalî bir insan arasın, baksın. Sonra kendisine soralım: Onda, her galip gelmeye çalışanı alt eden ender bir kuvvet; her âlimin ilminin, yanında sönük kaldığı bir ilim; her âlimin, şairin, yazarın ve liderin kuvvetinden üstün bir kuvvet bulmayacak mıdır? Üstelik nesiller ve asırlar değiştiği hâlde ondaki bedî, nefîs, nadide mânâlar tükenmiyor. Hatta öyle anlaşılıyor ki dünyanın ömrü bitse dahi insanlar, onun ihtiva ettiği hakikatlerin hepsini ihata edememiş olacaklar. "*Onun haber verdiği müthiş âkibet geldiği gün, daha önce onu unutup bir tarafa bırakanlar şöyle diyecekler: "Gerçekten Rabbimizin elçileri bize hakkı tebliğ etmişlermiş? (...)*" (A'raf sûresi, 7/53).

Şimdi, Allah Teâlâ'nın tevfik ve yardımıyla, Kur'ân'ın i'cazının üç yönünü yani lisan, ilim ve cemiyeti ıslah cihetlerinden mûcize oluşunu inceleyelim. Fakat lisan bakımından i'cazına daha fazla ihtimam göstereceğiz; zira esas tehaddî, yani Kur'ân'ın insanlığa meydan okuması bu yönde vaki olmuştur.

Üçüncü Bölüm

KUR'ÂN'IN İ'CÂZI VE ÜSLÛBU

KUR'ÂN'IN İ'CÂZI
1. Kur'ân Bir Lisan Mûcizesidir

Her kimin bu hususta şüphesi varsa, şüphesinin nereden ileri geldiğini bize açıklasın.

Kalbinden, Kur'ân'ın belâgat derecesine ulaşan bir kelâm, söyleyebileceğine dair bir fikir mi geçirmektedir?

Yahut kendisinin bu dereceye yükselemediğini bildiği hâlde, başkalarının durumunu iyi bilmediğinden ötürü onlardan mı ümitlenmektedir?

Yoksa bütün insanların Kur'ân'a karşı çıkmaktan sükût ettiklerini bildiği hâlde, bu sükûtlarının aczlerinden ileri gelmediğini mi düşünmektedir? Veya acz söz konusu olsa bile bunun Kur'ân'ın kendisinden ileri gelmediğini mi zannetmektedir?

Yahut da aczlerini ve buna Kur'ân'ın sebep olduğunu kabul ettiği hâlde, onun üslûbunun i'caz sebeplerinden biri olduğunu mu bilmemektedir?

Yoksa Kur'ân'ın mâzide ve şimdiki zamanda diğer insanlara karşı bir beyan mûcizesi olduğunu bilmekle beraber, onun mûcizliğinin aynı zamanda kendisini tebliğ eden zât hakkında da geçerli olduğunu mu Kur'ân'ı getiren zâta karşı bir mûcize teşkil ettiğini mi bilmemektedir?

Yoksa bütün bunları biliyor da, yalnız bu i'cazın sırrını ve sebebini mi bilmiyor?

İşte bu mezkûr altı vecihten her birinin kendisine mahsus bir izahı vardır. Onları bu sıraya göre ele alacağız.

İnsanların Kur'ân'a Benzer Eser Yazma Teşebbüsleri

Şiir ve edebiyatla meşgul olan ve kendisinde üstün bir ifade kudreti gören bir kimseye, kendini beğenme ve Kur'ân'ı bilmeme şeytanı, kendisinin de Kur'ân üslûbuna benzer bir söz söyleyebileceğini telkin edebilir. Bu, işin en ileri derecesinde olanlara değil de, henüz kemâl mertebesine varmamış yeni yetişenlere ârız olabilecek bir hevestir. Böyle birine sunabileceğimiz ilâç, Arapça ifade üslûplarını çok iyi incelemesi, onları iyi anlamak için de edebiyat ilimlerinden yararlanması olacaktır. Bunun neticesinde kendisinde edebî tenkit melekesi iyice kuvvetlenecek, kelâmın güzellik mertebeleri hakkında hüküm verme usûlüne vakıf olacak, Kur'ân'a ondan sonra bakacaktır.

Tereddüt etmeksizin söylüyorum ki, bu yolda atacağı her adım, Kur'ân'ın mertebesi hakkında onun bilgisini arttıracak ve Kur'ân'ın i'cazı konusundaki şüpheleri bir bir çözülecektir. Çünkü lisanın esrarına nüfuz ettikçe, değişik üslûp güzelliklerine vakıf oldukça, tevazuu artacak, gittikçe kendi kuvvetini inkâr edecek ve Kur'ân üslûbu önünde daha fazla eğilecektir. İnsanın bir sahada kuvveti arttıkça, bilgisi genişledikçe aczini daha çok duymasına şaşırdınız, ama bu, aslında şaşılacak bir şey değildir.

Yüce Allah'ın, kendi sanatıyla yaptığı masnûlarındaki ilâhî kanunu böyledir. Onlardaki inceliklere, esrara vukufunuz arttıkça, onların mükemmelliğini ve o husustaki aczinizi daha çok anlarsınız. Ama mahlûkların sanat eserleri böyle değildir; çünkü o hususta bilginiz fazlalaştıkça sizin vukufunuz artar ve o sanat hakkındaki ihtisasınızı daha ileriye götürme yolu önünüzde açılır. İşte, meselâ, Firavun'un sihirbazlarının "*Hz. Mûsa ile Hz. Hârun'un (aleyhisselâm) Rabbine*" ilk iman edenler olmaları, bu sırdan ileri gelmişti.[47]

O mağrur adam gururunda ısrar eder, aczini itiraf etmek kendisine ağır gelirse, biz de, kuvvetini denemesi için kendisini meydana davet eder

[47] Onlar, sihirin beşerî yönünde çok ileri gitmişlerdi, beşer işini iyi bilirlerdi. Gördükleri mûcize, yani "kendi büyüleriyle yaptıkları yılanları âsânın yutması" karşısında, bunun beşer işi olmadığını ilk olarak ve en iyi biçimde anlayanlar, sihirbazlar olmuştu (Mütercim).

ve deriz ki: "*Sandığında, sepetinde bulunan malların en kıymetlisini çıkar da, bakalım!*" Yalnız, önce ona ufak bir öğüt vereceğiz: İyice düşünmeden, güzelliğine karar vermeden eşyasını insanların huzuruna çıkarmasın; çünkü böyle yaparsa, meydana ne de olsa tedarikli çıkmış olur, aksi takdirde, zavallı adam, kendine iyilik edeyim derken kötülük eder.

Tarih, böylesi bir maceraya giren bazı şahısların ibret verici hâdiselerini nakleder. Onlar, Kur'ân'a muaraza etmek üzere, ortaya öyle sözler sundular ki, ne Kur'ân'a ne de kendi normal sözlerine benzemedi. Aksine, çirkinliği âşikâr bir aptallık sergilediler, gülünç duruma düştüler. Onlardan bazısı akıllı davranıp denemesini tamamlamaktan utandı, kalemini kırıp defterini yırttı.[48]

Onlardan kimisi hesapçı, plâncıdır. Devrindeki insanlar arasında, o akılsızca sözlerinin revaç bulamayacağını hesapladığından defterini kapatıp ileriki bir zamana kadar saklamıştır.[49]

Kimisi de akılsız olduğundan, yazdığını halka izhar etmiş, birçoğuna alay konusu, birçoğuna da ibret olmuştur.[50]

48 Abdullah İbn Mukaffa, Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî ve el-Ma'arrî'nin böyle bir şey yaptıkları nakledilir. Aslında, onlar gibi yüksek akıl ve edebî zevk sahiplerinin böyle bir tecrübeye girmeden de, bu gerçeği anladıklarını umarız. Olsa olsa "İnandım, ama kalbim iyice mutmain olsun diye yapmak istedim." kabîlinden kendilerini denemiş olmalıdırlar.

49 Kâdiyanîlik ve Bahaîlik fırkalarının, Kur'ân gibi din kitabı olmak iddiasıyla yazmış olduğu kitaplar bu kabîldendir. Bu kitaplar, Kur'ân âyetleriyle birtakım avâmî ifadeler karışımıdır. O ifadelerde İslâm'ın hem esaslarını, hem fer'i hükümlerini değiştirmişler, kendileri için nübüvvet, hatta ulûhiyyet iddia etmişlerdir. Fakat onlara tâbi olanlar, ilim güneşi meydanda iken, onları yaymaya cesaret edemediler. Kedinin pisliğini sakladığı gibi cehaletin yayılıp da bu kabîl saçma sapan şeyleri kabule, insanlar hazır olacağı bir zaman gelinceye kadar gizlediler. Beklesinler, kıyamete kadar yolu vardır!

50 Müseylimetü'l-Kezzâb buna misal teşkil eder. Kendisine de, Kur'ân'a benzer vahiy geldiğini iddia etmişti. Yaptığı iş, Kur'ân'ın birçok kelimesinin yerine başka kelime koymak suretiyle Kur'ân üslûbunu çalmaya teşebbüs etmek olmuştu. Meselâ: Kevser sûresine nazîre olmak üzere اِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْجَمَاهِرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَجَاهِرْهُ demişti. Yahut Kur'an'ın kelimelerinin vezninde, birtakım sokak sözleri ve mânâları ortaya koymuştu. Meselâ: وَالطَّاحِنَاتِ طَحْنًا وَالْعَاجِنَاتِ عَجْنًا وَالْخَابِزَاتِ خُبْزًا gibi. Böylece halis bir Arap olduğu hâlde, kendi normal üslûbunu bile muhafaza edememiş, en kalitesiz bir derekeye düşmüş, çocukların birbiriyle eğlenirken şiir ve şarkıları değiştirmeleri kabîlinden saçmalıklar meydana koymuştu. Bellidir ki bütün bunların muaraza (karşı koyma) ile ilgisi yoktur; benzetme ve bozmadan başka bir şey değildir.

Bu tecrübeyi tekrarlamak isteğini içinden geçiren varsa, bu ibretli hâdiselere bakıp beğendiğini alsın, "utanmayan, istediğini yapsın."

Mahir Ediplerin Nazîre Yazabilecekleri Düşüncesi

İnsanlar arasında ifade sanatında, kendisinden daha ileri derecede olanları görüyor da, kendi kendine: *"Gerçi ben bu meydanda at oynatamam, Kur'ân'a karşı söz söyleyemem, fakat sözleriyle etrafı büyüleyen öyle fasihler vardır ki bu iş onlara kolay gelebilir!" diyen birisi olursa ona diyeceğiz ki: "Var, git! Çağdaşın olan ediplere sor, benzeri bir söz söylemeye güç yetirip yetiremeyeceklerini öğren. Şayet sana: "İstersek biz de onun gibi bir söz söyleyebiliriz!" derlerse, sen de: "Öyleyse hodri meydan! Delilinizi getirin!" dersin. Yok eğer "Bu işe gücümüz yetmez!" derlerse, "İ'caza, aczden daha büyük delil olur mu?"* diye neticeye bağlarsın.

Bu şuna benzer: Birisi, insana bedel, ruhsuz bir insan heykeli yapar, üstelik yaptığı heykelde sanat güzelliği de bulunmaz. Hâlbuki muaraza: "Bir mânâyı alıp onu, muaraza edilen metindeki belâgat derecesinde veya daha fazla bir belâgatla, fakat farklı bir üslûpla ifade etmek" demektir. Kur'ân mânâlarında bunu yapmaya çalışan, muhal (imkânsız) bir işi yapmaya çalışmış olur. Tecrübe, en doğru şahittir. Hatta başka mânâları, Kur'ân üslûbuna benzer üslûp, doğruluk ve hikmet endişesi de taşımaksızın ifade etmek isteyen de, yapılamayacak bir işe girişmiş demektir. İşte bundandır ki, Kur'ân Araplara meydan okurken, bir seferinde de: "İsterse uydurma şeylerle olsun, on sûresine nazîre yapmalarını" (Hûd sûresi, 11/13) istemişti.

Müseylime olayında bizim fikrimiz, edîb er-Rafiî'nin kanaatinin aynıdır: O, beyan sanatı yönünden Kur'ân'a muaraza etmek istemiyordu. Zira işin bu yönü, ona meçhul kalmayacak derecede âşikâr idi. Keza o, yaptığı işle, Kur'ân'ın bu yönü hakkında Araplar arasında bir şüphe uyandırabileceğini de düşünmüş değildi. Onun yapmak istediği, kavmini daha kolay ve onlar üzerinde daha etkili zannetiği bir başka yolla aldatmaktı. Çünkü Cahiliye Araplarının kâhinleri tazim ettiklerini görüyordu. Kâhin üslûplarının hemen hemen hepsi, cin sözü olduğunu iddia ettikleri böyle secili sözlerdir. Buharî'nin Menâkıb kitabında (33. babda) Hz. Ömer'in (r.a.) Müslüman olması bahsinde naklettiği şu kâhin sözü bunlara misal teşkil eder:

يَا جَلِيحْ أَمْرٌ نَجِيحْ رَجُلٌ فَصِيحٌ يَقُولُ لاَ إِلَهَ إِلاَّ اللهُ

İşte Müseylime de, Hz. Muhammed'e vahyedildiği gibi kendisine de vahyedildiği zannını etrafında uyandırmak için, Kur'ân'a benzetme gayretinde, böyle secili sözler söyledi. Kehanetle nübüvvetin aynı türden bir mefhum olduğunu zannediyordu. Kaldı ki bu hilesinde de başarılı olamadı. Taraftarlarından da birçoğu onu, yalancılık ve ahmaklıkla tavsif ettiler ve kehanet mesleğinde mahir olmadığı gibi nübüvvet iddiasında da sadık olmadığını söylediler. Onların kendisine tâbi olmaları, o kabileden birinin şu sözünden de tezahür ettiği üzere kabile taassubundan başka bir şey değildi: "Rebîa kabilesinin yalancısı, Mudar'ın doğrusundan bizce daha makbuldür." (Müseylime, Rebîa kabiesinden, Hz. Peygamber (s.a.s.) ise Kureyş'i de içine alan Mudar kabilesinden idi. Mütercim).

Sonra da tarihe müracaat edip sor: *"Geçmiş asırlardan ne haber var?"* Tarihten şu cevabı alacaksın: *"Kur'ân ineli beri hiçbir asırda onun karşısında başını kaldırmaya cesaret eden kimse çıkmadı. Başını kımıldatmaya yeltenen birkaç kişi ise rüsvay oldular, zaman onları silip süpürdü."*

Evet, tarih, bizzat nüzûl asrında söz ustalarının aczini tescil etmiştir. Kur'ân'ın nüzûl asrı ne demektir bilir misin? Arapça ifade sanatının en parlak çağı demektir. Şimdi, her milletin "Dil Akademi"leri mevcuttur. Acaba hiç bir milletin Dil Akademisi, Arapların o asırda lisanlarına gösterdikleri ihtimam derecesine ulaşabilmiş midir? Bu ihtimam sayesinde lisan kemâline ermiş, insan gücü ölçüsünde, dilin hem kelimeleri, hem de üslûpları işlendikçe işlenmişti.

Söyleyin Allah aşkına! Nedir o sahra ortasında yığılmış kalabalıklar? Nedir o şurada burada yükselen kürsüler? Nedir bilir misiniz? Arap fuarları! Oralarda en değerli mallarını, en nefis mamullerini, en kıymetli keşiflerini sergiliyorlar. Bunlar da kelâm ürünlerinden, şiir ve hitabet sanatından ibaret! Onların fuarlarında yapılan iş de, ifade sanatının mahsûllerini sunma ve eleştirmede yarışıp en güzel olanı seçme, onunla övünme! Hem bu iş o kadar yaygın ki, erkeği ile kadını ile alabildiğine bir yarıştır gidiyor... Hassân ile kadın şair Hansâ'nın ve daha başkalarının meselesi, edebiyatla ilgilenenlerin meçhûlü değildir.[51]

---

51 Müellifin, biliniyor düşüncesiyle zikretmeye lüzum görmediği bu mesele kısaca şudur: Kadın şair Hansâ, Ukaz fuarında şair Hassan İbn Sabit'in

لَنَا الْجَفَنَاتُ الْغُرُّ يَلْمَعْنَ بِالضُّحَى   وَأَسْيافُنَا يَقْطُرْنَ مِنْ نَجْدَةٍ دَمَا

"Bizim, kuşluk vakti parıldayan beyaz leğenlerimiz vardır. Kılıçlarımızdan da galibiyetten dolayı kan damlamaktadır." beyitlerini şöylece tenkit etmişti: "Sen, cömertliğiniz ve kahramanlığınızla övünmek istiyorsun, ama sekiz yerde iftiharına zaaf getirmişsin! Şöyle ki: "اَلْجَفَنَاتُ / cefenat" on adetten az olan çokluğu ifade eder, fazlalığı göstermek için " جِفَانٌ/ cifân" demeliydin. " غُرٌّ/ gurr" canlıların alınlarındaki beyazlığa denir, daha şumullü olması için "اَلْبِيضُ / bîd" demeliydin. "Leme'ân" azar azar, peş peşe gelen parıltıları ifade eder. "يُشْرِقْنَ" "ışıldadı" deseydin daha kuvvetli olurdu, zira "işrak" (ışıldamak) daha devamlıdır. "الضحى / Duhâ" (kuşluk vakti) yerine "ikindi vakti" deseydin daha güçlü bir övgü olurdu; çünkü misafir, sabahtan ziyade akşam üstü gelir (eski hayat şartlarında bunun daha çok doğru olduğu âşikârdır). Kanın damladığını "يَقطُرْنَ" ile ifade ettin; bu, az öldürdüklerini gösterir, çok öldürmek sûretiyle kahramanlıklarını belirtmek için "يَجْرِينَ" demeliydin ki kanın boşanırcasına akıtıldığını tasvir edebilesin vs. (Mütercim).

Derken Kur'ân geldi... Bütün fuarlar boşaldı, meydanda yalnız o kaldı. Bütün edebî mahfillerde, kulüplerde ondan başkası konuşulmaz oldu. Onunla boy ölçüşmeye kalkmak ne kelime! Ondaki bir kelimenin yerine bir başka kelimenin konulmasını, yahut bir kelimenin çıkarılıp bir diğerinin ilâve edilmesini, öne veya sona alınmasını teklif etmek bile kimin haddine düşmüş? Bu tablo, hem de şu ortamda gerçekleşiyor: Hiç kimsenin bunları yapmasına en ufak bir dış engel yok. Kur'ân, muaraza kapısını onlara kapamamış, aksine ardına kadar açmıştı. Hatta onları teke tek veya toplu olarak muarazaya davet etmiş, daha da ileri giderek onları meydana çağırmış ve muhtelif şekillerde bu davetini tekrarlamıştı. Hem de onlarla istihza ederek gitgide daha kolaya doğru birtakım tekliflerde bulunmuştu. Şöyle ki: Evvelâ tamamının benzerini, sonra on sûresinin benzerini, müteakiben bir sûresinin benzerini, daha sonra da bir sûresinin, herhangi bir yönden benzeri olabilecek bir nazîre[52] yapmaya çağırdı ve her defasında, diledikleri herkesten yardım da alabileceklerini söyledi:

Sonra, çekinmeksizin bütün âleme şöyle meydan okudu: *"De ki: "Yemin ederim! Eğer insanlar ve cinler şu Kur'ân'ın bir benzerini yapmak için bir araya toplansalar hatta birbirlerine destek olup güçlerini birleştirseler bile yine de onun gibi bir Kitap meydana getiremezler"* (İsrâ sûresi, 17/88). *"Bunu yapamazsanız -ki hiç bir zaman yapamayacaksınız- çırası insanlar ve taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının!"* (Bakara sûresi, 2/24). Kızdırmanın, tahrik ve iz'aç etmenin derecesine bakın! *"Hiç bir*

[52] Bakınız, benzerini istemek mertebesinden, "benzerliğin herhangi bir unsurunu istemek derecesine inmesine dikkat ediniz! Kur'ân onlara âdeta şöyle diyor: Sizden tam bir nazîre istemiyorum; bilâkis herhangi bir cihetle kayıtlı olmaksızın, sadece mutlak (herhangi) bir şekilde, benzer bir söz getirmeniz de yeter. Tahdîdî bir nazîre değil, takrîbî bir nazîre de olabilir." Gördüğünüz üzere bu da, mümkün olan tenezzül derecelerinin en alt seviyesidir. Bundan ötürü nüzûl sırası bakımından en son gelen meydan okuma çağrısı bu âyet olmuştur. Âyet metninde geçen "مِنْ مِثْلِهِ / min mislihî" tabiri, yani teb'îz edatı olan "مِنْ / min"in kullanılışı, diğer tehaddî âyetlerinde bulunmayıp, yalnız nev'inin en son âyeti olan bu âyette yer almıştır. Mekke dönemine ait öteki merhalelerde sadece "مِثْلَهُ / mislehû" denilmişti. Bu farkı iyi düşünün, zira yeni, orijinal bir buluştur. Cenab-ı Allah, Kitabının gizli güzelliklerini anlamaya bizi ve sizi muvaffak kılsın, onun hidâyeti ve âdabıyla bizleri faydalandırsın.

zaman yapamayacaksınız!" kat'î fermaniyle boyunlarını kesmekle yetinmiyor, bir de onları Cehennem'e sokuyor, daha sonra da taşlarla bir ediyor. Vallahi ve billâhi, onların en çok öğünüp gururlandıkları damarlarına böylesine basması karşısında, ağızlarında dönmeye mecali kalmış bir dil olsaydı, malûm düşmanlık ve gururları içinde, Kur'ân'la boy ölçüşmeye kalkmaktan bir an geri durmaz, bir an bile susmazlardı. Fakat muaraza için sızabilecekleri ne bir tek gedik, ne de boy ölçüşmek üzere tırmanabilecekleri bir merdiven bulabildiler. Baktılar ki yüksek bir dağla karşı karşıya bulunuyorlar ki *"Ne aşabilirler ne de delip geçebilirler."* Nihayet, benzerini yapmaktan tamamen ümitlerini kesip aczlerini iyice anlayınca verdikleri tek cevap, ölümü göze almak, *"harfler yerine seyfleri (kılıçları) konuşturmak"* oldu. Savaş ise delil getirmede yenilenlerin, kalemi ve lisanıyla kendini koruyamayanların başvurduğu bir çaredir.

Kur'ân'ın indiği asır, bir tek kişi bile kendini deneme cesaretini göstermeksizin geçti. Daha sonraki asırda (nesilde) Kur'ân, çölde soyları katışmamış, dilleri bozulmamış, tabiatları değişmemiş topluluklarla karşılaştı. Onların içinde de öyleleri vardı ki ellerinden gelse bu dinin kökünü kurutur ve daha öncekilerin âciz kaldığı Kur'ân hakkında âciz kaldıkları bu işe, kendilerinin güç yetirdiklerini ispat etmek isterlerdi. Fakat bir şey yapamaksızın bakakaldılar; daha önceki benzerleri gibi hevesleri kursaklarında kaldı.

Sonra asırlar birbiri arkasından geçti, müteakip nesiller atalarının lisanlarına varis oldular. Fakat sonra gelenler bu zor işte daha âciz ve daha az istekli oldular. Tarihin, selefleri hakkında olan şahitliğine ilâveten kendileri de kendileri hakkında şahitlik ettiler. Böylece onların önünde i'caz vicdânî ve bürhanî olmak üzere iki yol ile gerçekleşti. Allah bütün yeryüzüne ve üzerinde yaşayanlara varis oluncaya kadar, Kur'ân'ın ve insanların bu gidişatı böylece devam edecektir.

Nazîre Yapılmayışının, Acz Sebebiyle Olmadığı İddiası

Şayet muhalif derse ki: Evet, Kur'ân'a muaraza hususunda hiç kimsenin benzerini getirmediğini biliyorum. Fakat insanların yapmadıkları her

şeyin onların gücü dışında olması gerekmez. Nitekim insan bazen, sebepleri ortada olmadığı için ihtiyarî fiiller cinsinden olan bir işi terk edebilir. Yahut gerektiren sebepler mevcut olduğu hâlde, Allah tarafından bir mani himmetini tutar, iradesini engelleyebilir; veyahut iradesi yöneldiği hâlde ânî bir engel, uzuvlarını muattal bırakıp bu fiili yapmaktan onu alıkoyabilir.

İlk iki faraziyeye göre, Kur'ân'a muaraza edilmemesi, benzerini yapmaktaki aczden değil de, bu işin üzerine düşülmemesinden ileri gelmiştir. Son faraziyeye göre ise yapılmamasının sebebi gerçek aczdir, fakat mâni, onun insan gücünü aşan üstün bir derecede olması değil, en yüce kudretin onu, muarızların muarazasından korumasıdır. Şayet bu himaye kalkarsa insanlar benzerini yapabilirler.

Diyeceğiz ki: Bütün bu faraziyeler, konumuz için hiçbir surette geçerli değildir.

Her şeyden önce muarazaya sevk eden birçok sebep mevcuttu. Hasmınızı, sizin yaptığınız işe benzer bir iş yapmaktan aciz olduğunu kafasına vururcasına tekrar tekrar haykırmanızdan daha çok kızdıran hangi sebep bulunabilir? Böylesine bir meydan okuma, korkak birisinin bile öfkesini harekete geçirip himmetini alevlendirmeye ve elinden geldiğince kendini savunmasını sağlamaya kâfidir. Meydana çağırdığınız kimselerin kibir ve hamiyyetten kaynayan kimseler olduğunu düşünürseniz, iş iyice değişir. Hele meydan okuduğunuz iş, muhatabın asıl sanatı olur ve ustalığı ile öğündüğü bir iş olursa... Hele hele siz, onun muaraza edemediği takdirde cahillik ve sapıklığı kabul etmesi gerektiğini söylüyorsanız ve bu münazarayı kaybetmesi hâlinde itikadları, âdetleri, kısacası topyekün varlığı tehlikeye düşüyorsa… mutlaka işin çaresine bakması gerekir.

İkinci faraziyeye gelelim: Gördüğümüz gibi bu sebepler, fiilen meyvelerini vermiş, muarızların himmetlerini en son haddine kadar harekete geçirmişti. Öyle ki onların işi gücü, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Kur'ân meselesi olmuş, ona yumuşaklıkla veya şiddetle karşı koymada başvurmadıkları çare kalmamıştı: Aldatarak dininden soğutmayı ve böylece kendilerine karşı yumuşatmayı ve az da

olsa dinlerine meylettirmeyi mi[53] denemediler? Davetinden vazgeçmesi için mal ve hükümdarlık teklifi ile[54] pazarlığa mı girişmediler? Ona ve aşiretine ölünceye veya teslim oluncaya kadar yiyecek vermeyi[55] boykot etmeyi mi denemediler?

Çocuklarından birinin Kur'ân sesini işitmesi endişesiyle Müslümanların evlerinden Kur'ân sesi çıkmasını mı menetmediler?[56]

Hac mevsiminde diğer kabilelerden Mekke'ye gelen ve Kur'ân hakkında bilgi sahibi olmayanları Kur'ân'dan uzaklaştırmak için onun hakkında şüpheler mi uyandırmadılar? Hz. Muhammed'i (sallallahu aleyhi ve sellem) büyülenmiş, delirmiş olmakla mı ittiham etmediler?

---

53 Kureyş'ten bazıları Hz. Peygamber'e (s.a.s.) gelerek dediler ki: "Gel, sen bizim putlarımızı meshet (tazimle elini sür), az da olsa onları ziyaret et, biz de senin dinine girelim." Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu. "*Az kalsın, seni bile sana vahyettiğimizden başka bir şeyi uydurup, Bize mal etmen için akılları sıra kandıracak ve ancak o takdirde seni dost edineceklerdi! Eğer sana sebat vermeseydik nerdeyse azıcık da olsa onlara meyledecektin. O takdirde de hem hayatın, hem de ölümün acısını sana kat kat tattırırdık. Sonra Bize karşı hiçbir yardımcı da bulamazdın.*" (İsrâ sûresi, 17/73-75). Bu hâdiseyi İbn Merdûye "ceyyid" bir senedle rivâyet etmiştir.

54 Burada, hakkında şu âyet nâzil olan hâdiseye îmâ edilmektedir: "*Biz*" *dediler*, "*Sana asla inanmayacağız. Ta ki yerden bir pınar akıtasın. Yahut senin hurma ve üzüm bağların olsun da aralarından gürül gürül ırmaklar akıtasın! Yahut iddia ettiğin gibi gökyüzünü parçalayıp üzerimize kısım kısım düşüresin, ya da Allah'ı ve melekleri karşımıza getiresin de onlar senin söylediklerine şahitlik etsinler. Yok, yok! Bu da yetmez, senin altından bir evin olmalı yahut göğe çıkmalısın. Ama unutma! Sen bize oradan dönerken okuyacağımız bir kitap indirmedikçe yine de senin oraya çıktığına inanmayız ha!" De ki: "Fe Sübhanallah! Ben sadece elçi olan bir insandan başka bir şey miyim?*" (İsrâ sûresi, 17/90-93). Hâdiseyi Taberî, muttasıl bir senedle naklediyor. Senedde müphem bir râvî vardır; fakat sahîh bir mürsel rivâyet bu meseleye şahidlik etmektedir.

55 Kureyş ile Kinâne kabilelerinin Hâşim ve Abdülmuttalip ailelerine karşı Resûlullah'ı kendilerine teslim edinceye kadar, onlarla kız alıp vermeme, alış veriş yapmama hususunda yaptıkları ittifaka işaret edilmektedir. Hâdiseyi Buharî ile Müslim, Zührî'den naklederler (Buharî, *hac* 45; Ebû Dâvûd, *menâsik* 86; Müslim, *hac* 344). Bu boykot ittifakını Hz. Peygamber *Mekke'nin fethi* seferinde ve veda haccında hatırlayarak şöyle diyecekti: "Allah fetih müyesser ettiği zaman, inşaallah menzilimiz el-Hayf olacaktır ki orada Kureyş ile Kinâneoğulları inkâr üzerine ahitleşmişlerdi."

56 Hz. Ebû Bekir'in (r.a.) evinin avlusunda Kur'ân okumasına Kureyş'in ileri gelenleri tahammül edememişlerdi. Çünkü onun okuyuşu çocuklarının, kadınlarının, kölelerinin kalplerini cezbediyordu. Müşrikler, onların da akılları çelinir diye endişe duydular. İbnu'd-Dağinne Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) himayesine almıştı. Açıktan Kur'ân okumakta ısrar etmesi hâlinde himayesini kaldırmasını istemişler, o da dediklerini yapmıştı (Buharî, *menâkıb* 45 (Mütercim).

Onu yakalayıp hapsetmeyi, yahut öldürmeyi veyahut sürmeyi mi plânlamadılar? (bkz.: Enfâl sûresi, 8/30)

Onunla muharebe ederken canını, malını, aile efradını mı tehlikeye atmadılar?

Bütün bunlar mı Kur'ân'a önem vermemek?

Kendisini susturmanın tek çaresinin, onun getirdiği kelâmın bir benzerini yapmak olduğunu bizzat kendisi söylediği hâlde, bu kolay işi yapmayıp bunca badireye girmek neden?

Nazîre yapmak mümkün olsaydı, bu daha kolay işi yapıp da rahatlarına bakmazlar mıydı? Fakat onlar bu kapıdan başka bütün kapıları çaldılar:

Ölüm... Esaret... Fakirlik... Zillet...

Bütün bunlar, Kur'ân'ın gösterdiği sarp yolu tutmaktan kendilerine daha kolay geldiği içindir ki, böyle yaptılar. Artık bu da acz değilse neye acz denir?

Şüphesiz bütün bu hamleler, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsına ve ashabına (radıyallahu anhum ecmaîn) yöneltilmiş değildi. Bundan önce akrabaları kendisine şefkat gösteriyor, güzel ahlâklarıyla onların gönüllerini fethediyorlardı. Keza kalplerde ve evlerin içinde gizli kalan Kur'ân'a da yönelmiş değildi; dileyen insanın evinde Rabbine istediği gibi ibadet etmesine razı olmuşlardı. Ama bu hamleler bir tek hedefe yönelmişti, bir tek tehlikeye karşı koymak içindi: O da bu Kur'ân'ın duyurulması ve kabileler arasında yayılmasıydı.[57]

"Kur'ân'ın duyurulmasına karşı çıkmaları, sırf yeni bir dine çağırmasından ileri geliyordu" diye içinizden geçirmeyiniz. Zira Araplar arasında, en ileri derecedeki şair ve ediplerden de Hanifler vardı: Kuss İbn Saide, Umeyye İbn Ebi's-Salt ve başkaları gibi. Bunların hitabeleri şiirleri Kur'ân'ın davet

57 Resûlullah, hac sırasında diğer kabilelere İslâm'ı tebliğ ederken bu konuda şöyle diyordu: "Beni kavmine götürüp himayesine alacak bir adam yok mu? Çünkü Kureyş kabilesi, Rabbimin kelâmını tebliğ etmemi engelledi." (Ebû Dâvûd, *sünne* 20; Tirmizî, *sevabu'l-Kur'ân* 24; İbn Mâce, *mukaddime* 13) "Okumamı engelledi." değil de "Tebliğ etmemi engelledi." demesine iyi dikkat ediniz.

ettiği fıtrat dinine dair telkinlerle dolu idi. Peki neden acaba diğerlerinin üstüne düşmeyip Kur'ân ve Kur'ân Peygamberinin üstüne bu kadar düştüler? Bunun sebebi, öteki insanlarda müşahede ettiklerinden çok farklı bir durum tesbit etmeleri, Kur'ân'daki sesinde, yankısının ulaştığı her yere hakimiyetini yaymak isteyen kahhar kuvveti hissetmeleri idi. Keza kendi usûlleri olan sözle muaraza yolu ile karşı koyamamalarındandı. Netice itibariyle, Kur'ân'a mukavemet edebilmek için tek yolları, ne pahasına olursa olsun, onunla insanlar arasına girmek, yani insanların Kur'ân'ı duymasını önlemek idi. Böyle de yaptılar... Günümüze kadar gelen Kur'ân düşmanları da hep aynı yolu izlediler.

Sarfe Söz Konusu Olabilir mi?

Üçüncü faraziyeye gelince: Kur'ân'ın benzerini yapma hususundaki aczlerine sebep, imkânları dahilinde olduğu hâlde sırf karşılaştıkları bir engel olmuş olsaydı, bu aczleri ancak işe teşebbüs ettikten ve kendilerini denedikten sonra anlaşılması gerekirdi. Zira insan, meselâ kalkmak ve oturmak gibi, eskiden yapabildiği bir işe gücünün kalıp kalmadığını ancak tecrübe ile anlayabilir. Biz onların bu tecrübeye girişmediklerini pek iyi biliyoruz. Kendilerini deneyenler hem son derece az, hem de en kıt akıllı olanları oldu. Bu da, onların, kendilerinden ümit kestiklerini, bu işteki aczlerinin dağları yerinden oynatmak, gökten yıldızları toplamaktaki aczlerinde olduğu gibi, bir yaratılış meselesi olduğunu anladıklarını ve onların bu zarûrî ilim sayesinde, tecrübelerle ayrıca delile ihtiyaçları kalmadığını gösterir.

Kaldı ki bu husustaki aczlerini daha ilk anda anlamış değil de, Kur'ân'ın da kendi sözleri seviyesinde bir söz olduğu intibaına sahip olduktan sonra acz söz konusu olmuş olsaydı, o zaman kendi durumlarına hayret etmeleri, *"Bize ne oluyor da böyle kolay olan bir işi yapamıyoruz!" diye sormaları gerekirdi. Birbirlerine: "Allah, Allah! Hangi hastalığa tutulduk da diğer sözler gibi olan bu söze karşı muaraza etmekten dilimiz bağlandı?"* diye sorarlardı. Yahut bu acz, başlarına gelmeden önceki eski ifade tarzlarına avdet eder, Kur'ân'a benzer bir söz söylemeye teşebbüs ederlerdi. Fakat

bu konuda ne eski, ne de yeni bir şey ortaya koyabildiler. Kur'ân vasıtasız olarak, onlarda hayret ve hayranlık uyandırıyordu. Öyle ki daha dinler dinlemez, -onunla kendi sözleri arasında bir karşılaştırma yapmaya vakit bulamadan- hemen secdeye kapanıyorlardı. Hatta onlardan bazıları, bu şuurun galebesiyle: "Bu, insan sözü olamaz!" diye açıkça itiraftan kendilerini alamıyorlardı.

"Anladık ki, insanların Kur'ân karşısında muaraza etmemeleri, aczden ve Kur'ân'ın mahiyetinde, kendi güçlerinin üstünde olan bir i'caz husûsiyetini görmelerinden ileri gelmiştir. Fakat ben, bu sırrın, lisan yönünden olmasını anlayamıyorum. Çünkü ben, Kur'ân'ı okuduğumda onun, Arapların alıştığı kelime ve cümle yapıları dışına çıktığını görmüyorum. Onun kelimeleri, kendilerince malûm harflerden, âyet ve cümleleri kendi lisanlarının kelimelerinden meydana gelmiş, kendi te'lif usûllerine göre cümleler yerleştirilmiştir. Maddeleri veya vezinleri itibariyle, Arapların bilmedikleri hangi yeni kelimeler vardır ki? Kur'ân nazmının terkîb edilmesinde, Arapların bilmedikleri hangi yollar bulunur ki Kur'ân, onlara beyan yönünden altından kalkamayacakları bir yük yükledi diyelim?"

Bu soruyu sorana şöyle cevap verebiliriz:

Kur'ân-ı Kerim'in gerek tek tek kelimelerinin, gerekse terkîb edilmiş cümlelerinin Arap usûllerinin haricine çıkmadığı düşüncesi doğrudur ve bunda kimsenin şüphesi yoktur. Bundan ötürü de i'cazı gösterme ve bahaneleri kesip atma bakımından bir mûcize olduğu iddiamız daha da kuvvet kazanır. Zira *"Eğer biz Kur'ân'ı yabancı bir dille gönderseydik derlerdi ki: "Neden, onun âyetleri açıkça beyan edilmedi? Dil yabancı, muhatap Arap! Olur mu böyle şey?"* (Fussıllet sûresi, 41/44).

Üslûbun Mahiyeti

İmdi, beyan sanatının bünyan (yapı) sanatı gibi olduğunu unutmadınız değil mi? Yapı mühendisleri yeryüzünde bulunmayan bir madde yaratmazlar, sanat eserlerini yaparken o sanatın genel kaidelerinin dışına çıkmazlar; yaptıkları şey, nihayet duvar, tavan, kapı gibi muayyen kısımlar olur. Fakat sanattaki maharetleri, bunların ötesindeki, en sağlam ve en uzun

ömürlü olan, meskeni sıcaktan ve soğuktan en iyi koruyan malzemeyi seçmek, temeli derin ve sağlam tutmak, binayı yüksek yapmak, alanları en elverişli şekilde kullanmak, odaları, misafir salonlarını, ışık ve hava yönünden elverişli olacak tarzda yerleştirmek gibi hususlarda farklılık arz eder. Bazıları bunların hepsinde veya çoğunda başarılı olurken, bazıları başarısız kalırlar. Süsleme ve estetik teknikleri gibi zevk ve maharetlerin farklılık arz ettiği durumlar da zikredilebilir.

Tıpkı bunun gibi, aynı lisanı kullanan edipler, aynı maksadı, güzellikteki payları farklı olan müteaddit şekillerde ifade edebilirler. Hepsinde de kelime ve cümle yapıları, tamamıyla dil kaidelerinin çerçevesindedir. Fakat onları kullanırken güzel bir seçim yapmak, söze öyle bir güzellik ve etkinlik verir ki, muhataba ister istemez dinletir, içini serinletir, gönlünü fetheder. Malzemenin değerlendirilmesinde kötü bir tercih ise kulakları tırmalar, ruha sıkıntı, mizaca nefret verir.

Çünkü lisanda umûm-husûs; mutlak-mukayyed, mücmel-mübeyyen; haber-inşâ, nefy-ispat; hakikat-mecaz, ıtnâb-icâz, zikr-hazf, ibtidâ-atf cümlesi; keza kelâmın delâlet mertebelerinden ibâret, işâret, fehvâ veya imâ yollarından biriyle delâlet etmek gibi imkânlar mevcuttur. İnsanlar bütün bu üslûpları kullanarak maksatlarına ulaşabilirler. Bunlardan birini alarak diğerlerini tamamen ihmal edemezler; bilâkis geniş lisan ülkesinin çeşitli yörelerine dağılırlar ve yine lisanın hudutlarında buluşurlar.

Şu var ki mesleklerden herhangi biri için, her zaman "*güzel*" veya her zaman "*çirkin*" denemez. Böyle olsaydı iş kolaylaşır ve belâgatın da insanların dillerinde bir tek tadı, kulaklarında bir tek nağmesi olurdu. Böyle bir şey kesinlikle olamaz; zira bir yol, bazen sizi arzu ettiğiniz neticeye götürür, bazen da maksadınıza ulaştırmaz. Aynı kelimeyi bir yerde ziyan olmuş bir boncuk, bir başka yerde parlayan bir inci görürsünüz. Şu hâlde mesele, bu yollar arasında maksada en uygun olanını seçmektedir: Cidal (*münakaşa*) söz konusu olunca hangi üslûbun delîle daha çok kuvvet vereceğini, tavsif ve tasvîr söz konusu olduğunda hangisinin daha dakîk olacağını, yumuşaklık mahallinde hangisinin kulakları daha çok okşayıcı olup mizaçlara daha hoş geleceğini, şiddet göstermek gerektiğinde

ise, tutuşan ateşi karşıdakinin kalbine hangisinin daha şiddetli bir tarzda sokacağını… hülâsa beyanın ihtiyaçlarına hangisinin daha elverişli olacağını seçmektedir.

Bu tercih de kolay değil, zordur. Zira yollar son derece fazla, kelimeler ve terkipler çok renklidir. İnsanlar bu renkleri, olanca genişliği ile nazarlarına arz etmekte eşit seviyede değildirler; hele onlar arasında mukayese yapıp tercihlerde bulunmakta hiç müsavi değildirler. Nice öyle iki kişi vardır ki, birinin farkında olmadığını öbürü bulur, her ikisinin de bulup çıkaramadığını bir üçüncüsü bulup çıkarır. Öyle bir vecih vardır ki burada göremezsiniz, ama bir başka yerde elde edersiniz.

İşte mütekellimin sözünde göz önünde bulundurduğu bütün bu mülâhazalardan husûsî bir suret hasıl olur. Manevî terkiplerdeki bu suret maddî unsurların terkiplerindeki "*mizaç*"lara benzer. İşte bu mizaca "*üslûp*" veya "*tarîka*" deriz. İşte kelâmın dereceleri, güzellik ve kabul yönünden pay almaları bu üslûp cihetinden olur.

Kur'ân dilinde yeni olan taraf, hangi sahada söz söylüyorsa söylesin, daima en üstün malzemeyi ve kasdolunan mânâya en iyi gideni seçmesi, her zerreyi bile yerli yerine koymasıdır. Öyle ki mânâ, lâfzında en şeffaf, en berrak aynasını, en mükemmel suretini; lâfız ise mânâda, emîn vatanını, tam sağlam yerini bulmaktadır. Değil yarım gün, bir gün, asırlar ve asırlar geçse dahi ne mekân sâkininden başkasını istiyor ne de yerleşen, bulunduğu yerden ayrılmak istiyor. Hülâsa bu üslûp, beyan sanatının en ideal şeklini insanın önüne getirmektedir.

Bu, bir maksat olup delili; bir icmal *(özet)* olup tafsili *(tafsilâtı)* vardır. Ama şu anda delillerine ve tafsilâtına hemen geçmek istemiyoruz. Sadece, Arapça olan her kelâmın hepsi de Arap dilinde yazılmıştır diye birbirinin benzeri olacağına dair zannınızı düzeltmek istiyoruz. Keza bu lisan yönünün, insanların farklı olmasını gerektiren, bir kısmının acz hududuna inerken diğer bir kısmının i'caz zirvesine yükseldiği geniş bir saha olduğunu göstermek maksadını güdüyoruz.

Kelâm seviyelerini birbirinden ayırt etme melekesini henüz elde etmeden, bu beyan meydanında Kur'ân'ın birinciliğini ve zirveye ulaştığını

anlamak isterseniz, bilmeniz gerekir ki, bu konuda duygunuza ve ihtisasınıza göre hüküm veremezsiniz. Yapacağınız iş, ihtisasın vardığı neticenin hükmünü meselenin erbabından almak, onu bilenlerin şahitliklerine bakarak kanaat sahibi olmaktır. Öyleyse aziz okuyucu, onların şehadetlerinden birini istemek hakkınızdır. Şimdi şu misale bakınız:

Kureyş liderlerinden Velîd İbn Muğîre Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına geldi, Peygamberimiz ona Kur'ân okudu, o da etkilendi. Müteakiben kalkıp akrabaları olan Benî Mahzûma vardı ve dedi ki: "*Vallahi, Muhammed'den demin bir kelâm dinledim ki insan sözü desem değil, cin sözü desem değil! Öyle bir halâveti (tatlılığı), öyle bir talâveti (güzelliği) var ki sormayın! Öyle bir kelâm ki üstü meyveli, altı verimli, bereketli! O muhakkak üste çıkar, üstüne çıkılmaz.*" Bunun üzerine Kureyşliler: "*Velîd saptı, vallahi peşinden bütün Kureyş sapacaktır!*" dediler. Hâdiseyi işiten Ebû Cehil: "*Endişe etmeyin, ben onun hakkından gelirim!*" deyip, üzgün bir eda ile onun yanına vardı ve: "*Velîd amca! dedi, kavmin, seferber olmuş, mal ve para topluyorlar.*" Velîd: "Nedenmiş o?" diye sorunca: "*Sana vermek için!*" diye cevap verdi. Velîd, sebebini sorunca, Ebû Cehil: "*Çünkü sen, Muhammed'den bir şeye nail olmak için onun yanına gidiyormuşsun*" *dedi. Bunun üzerine Velîd: "Kureyş bilir ki ben malca onların en zenginleriyim!*" diyerek kızgınlığını ifade etti. Ebû Cehil de umduğuna nail olmuş olarak: "*O hâlde onun hakkında bir şey söyle de kavmin işitsin, senin ondan hoşlanmadığını, onu inkâr ettiğini anlasınlar.*" dedi. Velîd cevaben: "*Ne diyeyim, bilmem ki? İçinizde Arap şiirini, recezi ile, kasidesi ile benden iyi bileniniz olmadığı gibi cin şiirlerini de benden iyi bileniniz yoktur; onun söylediği bunlardan hiç birine benzemiyor ki!...*" dedi. Fakat Ebû Cehil ısrar edip dedi ki: "*Onun hakkında bir şey söylemedikçe kavmin senden kat'iyyen râzı olmaz.*" Velîd kalktı ve kavminin meclislerine gitti: "*Siz, dedi, Muhammed mecnundur*" diyorsunuz, onun hiç kimseyi boğduğunu gördünüz mü? "*Kâhindir*" diyorsunuz, hiç kehânete çalışırken gördünüz mü? "*Şâirdir*" diyorsunuz, hiç şiir ile uğraşırken, şiir söylerken gördünüz mü? "*Yalancıdır*" diyorsunuz, hiç bir yalanına rastladınız mı?" Muhatapları: "*Hayır, ama nedir öyleyse?*" deyince: "*Bırakın, düşüneyim.*" dedi. Düşündü,

düşündü, sonra *"Bu, ehlinden öğrenilen cazibeli bir sihir! Bu, başka değil, herhâlde bir beşer sözü!"* dedi. Bu söz meclistekilerin çok hoşuna gitti, bir alkıştır koptu. Alkışa devam ederek dağıldılar.[58]

Evet, eğer bir kelâmla diğer kelâm arasını ayırd edemiyorsanız, bu şehadet size fazlasıyla yeter. Bunun, bizzat o lisan ediplerinin şahitliği olması ise, artık başka şehadete ihtiyaç bırakmaz; hatta insanın, düşmanı lehindeki şahitliği sayılır.

Hilâli sen kendin fark edemezsen de, onu gözleriyle görenlerin bulunduğuna inanmalısın.

Şayet sözler arasındaki farkları görmek ve kelâmların üslûplarını ayırd etmek formasyonuna sahip iseniz, farklı tabakalarıyla Cahiliye ve İslâm dönemlerini takip ederek Arap şiir ve hitabelerinden, hikmet ve mesellerinden istediğinizi okuyun, sonra da bu azîz Kitab'ın herhangi bir sahifesini açıp okuyun, bakınız ne göreceksiniz?

---

58 Müddessir sûresinin 11-25. âyetleri, bu hâdise ile ilgili olarak nâzil olmuştur. Hadîsi el-Hâkim, İbn Abbas'tan nakledip, "Buharî'nin şartlarına uygun olduğu hâlde Sahîhayn musannifleri nakletmediler." der. İşaret edilen âyetlerin meâli şöyledir: *"Mal ve ailesiz, tek olarak yarattığım, sonra çok çok mal, servet ve etrafında dolaşan oğullar verdiğim, her türlü imkânı önüne serdiğim, o adamın hakkından gelmeyi sen Bana bırak! Hâlâ da açgözlülükle imkânlarını daha da artırmama hevesleniyor. Hiç heveslenmesin! Çünkü o Bizim âyetlerimize karşı inatçı kesildi. Ben de onu sarp mı sarp bir yokuşa sardıracağım. O düşündü, ölçtü, biçti… Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti! Hay kahrolası! Nasıl, nasıl da ölçtü biçti! Sonra baktı… Derken suratını astı, kaşlarını çattı… Sonra da sırtını döndü, kibirinden kabardı, arkasına bakmadan çekip gitti! "Bu, büyücülerden nakledilen büyüden ibarettir." dedi. "Bu, beşer sözünden başka bir şey değildir." dedi.* Adamın, ikinci hükmünü çıkarmasında sarf ettiği korkunç gayrete ve Kur'ân'ın onu anlatışına iyi bakınız: *"Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti! Hay kahrolası! Nasıl, nasıl da ölçtü biçti! Sonra baktı… Derken suratını astı, kaşlarını çattı… Sonra da sırtını döndü, kibirinden kabardı, arkasına bakmadan çekip gitti!"* Bütün bunların mânâsı şudur: O adam, fıtratına karşı direndi. Vicdanına muhalefetinden dolayı kendinden nefret ediyor. Söylerken şaşkın ve sıkıntılı... Sonunda kavminin isteğine uyarak, ister istemez bu sözleri söyledi. Bir bu zor altında verilen hükme, bir de halis Arapça zevkinin etkisinde kalarak ilkin söylediği "İnsan sözü desem değil, cin sözü desem değil! (...) O muhakkak üste çıkar, üstüne çıkılmaz." sözü arasındaki farka bakınız!

(Mütercimin notu: Müellif bu hâdiseyi biraz daha muhtasar olarak naklettiği hâlde, olaylar zincirinde kopukluğu gidermek için, kaynaklara başvurarak tafsilâtlı aslını verdik. (Bkz.: Âlûsî Tefsiri, 29/123, Taberi, İbn Kesir ve Elmalılı tefsirlerinin ilgili âyet tefsirlerine)

Değişik bir üslûp... Orijinal, nadide bir tarz... Ne kendisinden önceki ne de sonraki sözler arasında benzeri var? Bazı ediplerin tabiriyle, bütün sözler arasında âdeta bir *"vaz-ı mürtecel." "Belîğlerin bir yığın sözleri arasında, ondan bir âyet bulunsa hemen kendini gösterir, melodiler arasında hassas bir sesin, çeşitli yiyecekler arasında taze bir meyvenin seçildiği gibi, onların aralarından fark edilir."*

Bu noktaya gelince soru sahibi şöyle diyebilir:

"Bunları söylemekle, gerçi bizim şüphe kapılarından birini kapadınız, ama çok geçmeden bir başka şüphe kapısı açtınız: Bu beyan sanatında insanların aynı seviyede olmadıklarını, bu kuvvetin çok farklı dereceleri bulunduğunu söyleyen siz değil miydiniz? Öyleyse bize bahsettiğiniz i'caz meselesinin, Kur'ân üslûbunda olduğu gibi, insanların üslûbunda da rastlanan bir durum olduğu söylenemez mi? Baksanıza, anlatan veya yazan her kişi, beyanına -fikirlerinin ve kabiliyetlerinin akışına uyarak- aklından ve kalbinden bir parça koyar. İnsanların maksatlarını ifade tarzları da, hâliyle, sahip oldukları vasıtalara göre farklı olacaktır. Binaenaleyh Arapça'da, neredeyse Arapça konuşanlar sayısınca ifade şekilleri sayabilirsiniz. Öyle ki, tam tamına başka birinin yazması gibi yazan bir müellif, başka birinin anlatması gibi anlatan bir hatip bulamazsınız. Bilâkis onlardan her birinin kendisine has bir üslûbu olduğunu görürsünüz: Bedevî (göçebe, yörük) hadarî (şehirli) gibi, zekî gabî (ahmak) gibi, azgın halîm gibi, hasta sağlam gibi olamaz. Bu alanda en düşük seviyede olan, en üst seviyeye çıkamaz, en üstteki de en aşağının seviyesine inemez. Aksine, yaratılış ve mizaç yönünden birbirine benzeyen, terbiye ve öğrenim yönünden benzer olan, aynı kaptan yiyip içen iki kişi anlatımda aynı durumda olmazlar. Böyle iken, yani insanlar birbirlerinin sözü gibi söz söyleyemezken, nasıl olur da Kur'ân gibi bir söz söylemelerini isteyebilirsiniz? Siz, her şahsın, başka birinin üslûbuyla söz söylememesini, o üslûbun ilâhî bir üslûp oluşuna bir delil saymazken, Kur'ân üslûbuna benzer bir söz söylememelerini nasıl olur da onun kudsiyetine delil kabul edebilirsiniz? Bu kıyas, Kur'ân'ı da, diğer beşer kelâmları gibi farz etmemize kapı açar. Şu var ki herkesin kendisine mahsus üslûbu olduğu gibi, elbette onun da kendine has üslûbu olacaktır."

Bu soruya cevabımız şudur: Mütekellimin sözünü, yaratılışının ve kabiliyetlerinin şekillendirdiği, bu fıtrat ve kabiliyetlerin çok çeşitliliği

sebebiyle insanların sözlerinde de sonuçlarını göstereceği, benzer fıtrat ve kabiliyetlerin benzer söz söyleme sonucunu doğuracağı vaki ise de, her zaman aynı tabloyu ortaya koymayacağı doğrudur, bütün bunlarda sizinle tartışacak değiliz.

Fakat bunların meselemize zararı yoktur, bu gerçekler delilimize gölge düşürmezler. Çünkü insanlardan Kur'ân'ın benzerini getirmelerini istediğimizde, onun suretinde bir kelâm istemiyoruz. Asla! Muarızlardan istediğimiz bu değildir. İstediğimiz şudur: "Tarzı ve usûlü ne olursa olsun, yaratılışı ve mizacı nasıl olursa olsun, sahibinin güzel bulup söyleyeceği bir kelâm." Öyle ki, beyan üstünlüğündeki kriterlerle ölçüldüğünde Kur'ân'la at başı yürüyen veya ona yaklaşan bir kelâm olsun. İsterse Kur'ân'a has suretten başka bir surette bulunsun. Beklediğimiz benzeme ve yaklaşma, normalde, edebiyat yarışmalarında görülen ve aranan benzeme ve yaklaşmadır. Bu ise, bir şahıstan diğerine göre değişen, muayyen suretlerde rastlanan durumlardan farklıdır.

Bu farklılığa rağmen, benzemenin nasıl olacağını anlamak size zor geliyorsa, vereceğimiz şu misali dinleyiniz: Diyelim ki belli bir noktaya kadar koşacak olan rakip koşucular bulunsun. Koşu alanı da alabildiğine geniş... Birinin diğerini sıkıştıracak, ayağını öbürünün ayağının yerine basacak bir durum yok. Bilâkis her koşucu, başlangıçta ve koşu istikametinde rakibi ile aynı hizada olmakla beraber kendisine mahsus bir koşu pisti var. Koşu sonunda mücellî *(birinci)*, musallî *(ikinci)*, mukaffî *(üçüncü)*, tâlî *(dördüncü)*.. gelen olur. Dereceye hiç giremeyenler veya koşuyu beraber bitirenler vs. bulunur. Böylece her birinin hedefe varan yolda katettiği mesafe nisbetinde, aralarında bir derecelenme ortaya çıkar.

İşte beyan meydanında yarışanlar da böyledir. Her biri, maksadına giderken, hoşlandığı, mizacına uyan bir yol seçer. Sonra, beyanın gereklerini yerine getirdikleri veya noksan bıraktıkları ölçüde, aralarında derecelenme olur.

Diyelim ki Kur'ân'la muarazaya davet edilenler arasında, fıtratta ve Arapça selîkasında (lisan zevkinde) Kur'ân Peygamberine (sallallahu aleyhi ve sellem) denk olanlar, ondan daha ileri derecede olanlar bulunsun; yahut hepsinin o makamda, ondan daha aşağı derecede olduğunu farz

edelim. Daha üstün olanlar, selîkalarına uygun olarak onun sözlerinden daha güzel söz söylerler. Dengi olanlar, onunki gibi söz söylerler. Geriye kalanların ise ona, bir cihetten benzer söz söylemeleri veya yaklaşmaları zor bir iş olmasa gerektir. İşte, şayet sıralanan bu üç mertebeden[59] herhangi birisi Kur'ân hakkında gerçekleşmiş olsaydı, tehaddî bâtıl olur, Kur'ân'ın davası düşerdi. Mesele de biterdi.

Bu sefer diyebilir ki: *"Hayır, ben realiteyi tercih ederim. Realite de şudur ki: Farklı belâgat mertebelerine rağmen, belâgatta Araplardan Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) derecesine çıkabilen hiç kimse olmadı. İddia ediyorum ki onları, Hz. Muhammed'in kelâmlarıyla boy ölçüşmekten alıkoyan bu zatî noksanlık, onun Kur'ân'ına muaraza etmekten de öteki Arapları alıkoymuştur. Öyleyse bu acz, Peygamberin üslûbunun kudsiyetine delil olamaz?"*

Cevap verelim: Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) "Arapların en fasîhi" olduğunda ve bu beyan meziyetinde kesin olarak birinci derecede bulunduğunda, Arapça bilen kimseler olarak -ne biz ne de onlar- şüphe etmiyoruz. Şu kadar ki, sormak istiyoruz: *"Peki, onunla diğerleri arasındaki farkın miktarı ne idi? Normal olarak, insan gücünün hudutları çerçevesindeki bir insanla öteki insanlar arasında bulunabilecek bir fark mıydı, yoksa tamamen olağanüstü, mûcizevî bir durum mu vardı?"*

Aradaki fark, normal olarak, belîğ ile eblâğ *(daha belîğ)*, güzel ile daha güzel arasındaki fark nevinden idi ise, şüphe yok ki bu nevi üstünlük, her ne kadar Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bütün sözlerine benzer söz söylemelerine mâni olmuş ise de, onların -hiç değilse bir parça ile olsun- nazîre yapmalarına mâni değildi. Bu az miktar için dahi, tam bir nazîre yapmaktan âciz oldularsa, hiç değilse ona yaklaşabilirlerdi. İyi dikkat ediniz ki Kur'ân'la muaraza etmekte, şunu veya bunu tercih hususunda, biz onlara ipi sonuna kadar gevşetiyor, çok mühlet veriyoruz. Keza onların hazırlayacakları sözün tam veya kısmî, az veya çok, benzer ya da benzere yakın olduğuna da bakmıyoruz. Bütün bu hususlardaki aczleri müsavidir.

---

59 Şu var ki Kur'ân-ı Kerim, ikinci mertebede onların aczlerini meydana koyduğu için, birinci mertebeden bahsetmesine lüzum kalmamıştır.

Fakat Hz. Peygamber'in, müstesna bir yaratılışla, bütün insanlar ve bütün Araplar içinde seçilmiş zât olması itibariyle, onunla diğer belîğler arasında hiçbir münasebet bulunmadığını, bunun aczin kudrete, imkânın imkânsızlığa nisbeti gibi olduğunu söylemekle "İnsanlardan, insan olmayan da vardır." demek aynıdır. Yahut bu insanın yaptığının, insan işi olmadığını kabul etmekle müsavidir. Çünkü insanlığın genel tabiatı birdir; şahsî tabiatlarda benzerlikler, –az da olsa– bulunabilir. Her asırda olmasa da uzun asırlarda, kelâm nevilerinin hepsinde olmasa da bazılarında benzerlikler bulunabilir. İnsanlar arasında kalpleri, akılları ve lisanları gibi, içlerinden geçen ve ifadelerine dökülen hususlarda da birbirine tıpatıp benzeyenler veya birbirine yaklaşanlar nadiren bulunur. Öyle ki iki söze sirayet etmiş ruhu aynı ruh sanırsınız; âdeta iki ayrı bedendeki bir ruh sanırsınız. Nitekim müteahhir ediplerden İbnu'l-Mukaffa' (v. 142/760), Abdulhamîd el-Kâtib (v. 132/750), Bedîuzzamân el-Hemedânî (v. 398/1007), Harezmî'nin (v. 383/993) üslûbu ile yazanların bulunduğunu görüyoruz.

Şayet Kur'ân'ın üslûbu, onun insan tebliğcisinin işi olsaydı, o insana mizaç ve tutum itibariyle benzeyen, akrabalıkça yakın olan ve onu çokca dinleyen birinin, onunkilere benzer bir şeyler söyleyebilmesi gerekirdi. Hatta Kur'ân'ın inişine şahid olan, onu okuyan, ezberleyen, mânâlarını zevk eden, işlerine yansıtan, onu adım adım izleyen, onun pınarlarını avuçlayan Ashab-ı Kiram'ın (radıyallahu anhum ecmaîn), örnek alma ve benimseme fıtrî duygusunun gereği olarak, üslûplarını onun üslûbuna yaklaştırmaları gerekirdi. Ama bütün bunlardan hiç biri olmadı. Onların içindeki belîğlerin yaptığı en fazla iş, –şimdi bizim belîğlerimizin de yaptığı gibi– sözleri arasında Kur'ân'dan bazı parçalar iktibas etmek suretiyle, şan ve şereflerini artırmaktı.

Kur'ân'la Hadis Arasındaki Üslûp Farkı

Hatta diyeceğiz ki Kur'ân üslûbu, Hz. Muhammed'in fıtratının sureti olsaydı, yaratılışını aksettirseydi –sizin mukaddimelerinize göre– o suret, Kur'ân üslûbuna yansıdığı gibi Hz. Muhammed'in diğer sözlerine de

yansıyacaktı. Zira bir fıtrat, iki ayrı fıtrat; bir can iki can olamaz; hâlbuki Kur'ân üslûbu ile hadîs üslûbunun tamamen ayrı olduğunu görüyoruz.[60]

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) şahsî üslûbu, hiçbir meydanda Kur'ân'a yetişemez. Sonra insanların üslûplarına baktığımızda, onların da arzın sathından yukarıya yükselemediğini görürüz. Bu itibarla da, yani arz sathından yükselememe itibarı ile de insanların üslûbu, bir üslûp nevi teşkil eder. İnsanların üslûplarının kimisi emekler, kimisi koşar.

---

60 Bu noktada, şöyle bir sual soran birini görür gibi oluyorum: Bir edibin şöylece iki çeşit sözü olması, büsbütün görülmeyen bir şey değildir? Birisi: düşünmeksizin içinden lisanına geldiği şekilde bıraktığı, özenip işlemediği, diğeri ise: Tefekkür neticesinde, yavaş yavaş, özene bezene söylediği söz olabilir. Bu nevi, birincisinden o kadar farklıdır ki, aynı kişinin sözleri olduğu hâlde, işiten nerdeyse öbürünü bir başka şahsın sözü sanır. Aynı misal Hz. Muhammed'e tatbik edilip de onun hadislerinin birinci, Kur'ân'ının ise ikinci nev'e uygun düştüğü söylenemez mi?

Cevabımız şudur: Bu iki nevi, hadisle Kur'ân'a uygulamak, realiteye asla uymaz. Çünkü Kur'ân vahyinin ekserisi Hz. Peygamber'e (s.a.s.), daha önce hiç düşünmediği ve bilgi sahibi olmadığı hususlarda geliyor, hatta gâh bir soruya cevap olarak, gâh ortaya çıkan bir hâdiseye fetva olarak, gâh geçmiş bir ümmetten kıssa olarak veya buna benzer bir durum olarak hiç ummadığı sırada ansızın kendisini yakalayıveriyordu. İfk hâdisesi ile kıblenin değiştirilmesi meselelerinde olduğu gibi, düşünme imkânı veren bir bekleme devresinden sonra vahyin geldiği pek az durum vardır. Her iki hâldeki üslûbunu da görmüş ve vahyin diğer parçalarından, gerek üslûp gerek nizam bakımından, hiç bir sûrette farklı olmadığını müşahede etmiştik.

Aynı şekilde, diyebiliriz ki değişik şartlarda söylediği hadislerin üslûbu da aynıdır. Şöyle ki: Bazan uzun bir düşünmeden, tefekkürden veya ifk meselesinde gördüğümüz üzere yahut birtakım savaş, barış vs. meselelerinde göreceğimiz üzere ashabıyla istişareden sonra, bazan da şu hadiste olduğu gibi vahyi bekleyerek çok bir duraklamadan sonra konuşurdu.

Hicretin sekizinci yılında Ci'râne'de adamın biri, üzerinde cübbe ve vücuduna da çokça koku sürmüş olarak gelip umre hakkında sual sordu. Peygamberimiz (s.a.s.) bir süre ona bakıp sükût etti. Derken, kendisini vahiy hâli tuttu. O hâl geçince: "Demin umre hakkında soran şahıs nerede?" dedi. Adam bulunup huzuruna getirilince buyurdu ki: "Üzerindeki kokuyu üç defa yıka, cübbeyi de çıkar, hac sırasında ne yapıyorsan umrede de onu yap." (Buharî, *hac* 17; Müslim, *hac* 8)

Bazan ise, daha önce karşılaştığı ve müşkilât çekmediği aklî veya dinî mesele karşısında derhal cevap verirdi. Gördüğünüz gibi üslûbu aynı kalmakta, vahye mi kendi görüşüne mi dayandığını ayırd etmeniz mümkün olmamaktadır. Keza aile efradı veya ashabı ile yaptığı günlük konuşmalarla, muayyen günlerde muazzam topluluklar karşısında yaptığı konuşmalar arasında da üslûp farkı göremezsiniz. Böylece, Kur'ân'la hadis arasında bu tarzda bir ayrım yapmakta sual sahibinin sağlam bir esasa dayanmadığı meydana çıkmış oldu.

Ama en kuvvetlisinin Kur'ân'a nisbeti, yerdeki seyyarelerin *(arabaların)* gökteki seyyarelere nisbetinden farksızdır.

Evet, Hz. Peygamber'in sözlerinden bir parça okuduğumuzda, bir kuşu tutmak ve onunla beraber yürümek (uçmak) istediğiniz gibi onu tutmak ve

---

Hatta daha ileri giderek, "münazara icabı ve "faraza" kaydı ile" bu taksimi kabul etsek bile bu durum, üzerine bir şüphe bina edilecek bir temel teşkil edemez. Çünkü kelâmın, düşünülmeksizin (mürsel) ve özenilip düşünülerek (müzevver) şeklinde ikiye ayrılması, fasîh Arapların, iki ayrı kimsenin sözleri zannedilecek derecede farklı söz söylemelerine yol açmazdı. Aslında tasavvur edilen bu farklılık, Arap selîkasının (lisan zevkinin, tabiatının) inkirazından ve dili, "analarından öğrenmeyen müvelledîn neslinin ot gibi bitmesinden" ve konuştukları dilin, yazdıkları dilden farklı oluşundan sonra ortaya çıkmıştır. Böylece müvelledlerin: biri, "Tabiî avam ifadesi", diğeri de "tahsille kazanılan yüksek Arapça" olmak üzere iki ayrı üslûpları zuhur etti. Halis ve fasih bir Arab'ın ekseriya, içinden plânlayarak konuşması sırf, maksatlarını iyice ihata etmek, söyleyeceklerini kaçırmamak için olurdu ve bu, onu, kendine has normal konuşma tarzının dışına çıkarmazdı. Şimdiki ediplerimiz ise, ancak uzun çalışma ve uğraşma ile, o üslûp derecesine yaklaşan sözler söyleyebiliyorlar. Her ne kadar onların arasında, kendi seciyesi dışında söz söylemek isteyen ve bu hususta kendini zorlayan pek az kimse bulunsa da, bu tekellüf onu, büsbütün kendi üslûbunun dışına çıkarmıyor, aksine, sözlerinin arasına kendi ruhuna ve meşrebine delâlet eden unsurları serpiştiriyordu. Kaldı ki bu zorlanmadan sonra ortaya çıkan sözün fesahati ve güzelliği de artmıyor, bilâkis daha çok güzelleşeceğini zannedenin bu zannı nisbetinde, belâgat sahasında değer kaybediyordu. İşte bu sebeptendir ki o devrin Arapları, tekellüfle hazırlanan sözlerle değil de, tabiî olarak söylenen sözlerle öğünürlerdi. Hz. Peygamber'in (s.a.s.) mütekellifler, yani "yapmacık söz söyleyenler"le hiç bir ilgisi yoktu. Bilâkis, konuşmada olsun, diğer bütün hususlarda olsun, tekellüf göstermekten en çok nefret eden bir zât idi. Şu söz onun değil midir: "İyi bilin ki konuşurken tekellüf gösteren, ağdalı ağdalı konuşanlar helâk olmuştur." (Müslim, ilim 7; Ebû Dâvûd, sünne 5; Müsned, 1/386). Ana karnında öldürülen ceninin diyeti konusunda mesele çıkarıp tartışan adamı kınamasına da dikkat ediniz; hâdise kısaca şudur: Huzeyl kabilesinden iki kadın birbiriyle döğüşüp bunlardan biri diğerine taş atmış ve onu, karnındaki çocuğu ile beraber öldürmüştü. Müteakiben, Resûlullah'ın huzurunda davalaştılar. Ceninin diyetinin "gurre" (kıymeti tam diyetin onda birine ulaşan bir erkek veya kadın köle) olduğunu hükmedince, Hamel İbn Malik İbn Nâbiğa el-Hüzelî, secili ve kafiyeli bir eda ile:

يَارَسُولَ اللهِ , كَيْفَ اَغْرِمُ دِيَةَ مَنْ لاَ شَرِبَ وَلاَ أَكَلَ وَلاَ نَطَقَ وَلاَ اسْتَهَلَّ فَمِثْلُ ذَلِكَ يَطُلُّ

"Ya Resûlellah, henüz içmeyen, yemeyen, söz söylemeyen ve bağırıp ağlamayan ceninin diyetini ödemekle nasıl mükellef tutuluruz? Böyle birinin kanı heder olur." dedi. Resûlullah (s.a.s.) böyle secili konuşmasından ötürü: "Bu adam, ancak kâhinlerin kardeşlerindendir." buyurdu. (Müslim, kasâme 36-38; Ebû Dâvûd, diyât 19; Tirmizî, diyât 15). Başka bir rivâyette "Bedevilerin secileri gibi seci mi yapıyorsun!" Bir başka rivâyette "Ne o, cahiliyenin secisi ve kehaneti mi (geri dönüyor)!" buyurmuştu. Böylece, bu tarz seciyi Peygamberimiz'in kınadığı anlaşılıyor. Kınadığı seci, kâhinlerinki gibi sun'î olup da tabiî olmayan secidir. Zira bu tip secide mânâ, lâfza tâbidir, yoksa lâfız mânâya tâbi olmaz.

beraber uçmak istersiniz. Hikmetli bir söz okuduğunuzda, onun, nübüvvet kelâmı mı, yoksa sahabe veya tabiîne ait bir söz mü olduğunda tereddüt edebilirsiniz. Peygamberimiz'in üslûbu, fesahatta çok ileri olmakla mümtaz bulunduğu hâlde bu tereddüdü geçirirsiniz. Çünkü bu, belâgat ilminde en ileri dereceye varmamış olanlara, bazen gizli kalabilen bir imtiyazdır. Zevk, bazen tek başına onu idrâk etmekten geri kalır, nakle başvurmak, böylece merfû, mevkûf, maktû'[61] rivâyetleri ayırd etmede ondan faydalanmak zorunda kalır. Oysa Kur'ân üslûbu, başka sözlerle karıştırılmayacak bir husûsiyet taşır; hiç kimse onun derecesine yükselecek gücü bulamaz. Herkesi, boyunlarını uzatarak hayran hayran kendine baktırır; baktırır da sonunda, uzun müddet yukarıya bakmaktan yorulduklarından mecalsiz kalarak çeneler, göğüslere düşer.

Terazinin bir kefesine Kur'ân, diğer kefesine başka herhangi bir kelâm konulduğunda, gören iki gözü ve işiten iki kulağı olan kimse, bir gözüyle Kur'ân'a baksa veya bir kulağı ile Kur'ân üslûbunu dinlese, öbürü ile de hadis-i nebevîyi veya diğer ediplere ait üslûpları dinlese, şayet beyan hissinden ve lisan zevkinden nasibi varsa, ister istemez o da bizimle beraber, şu âşikâr hakikate, yani o üslûplardan hiç birinin Kur'ân üslûbuna yanaşamadığına inanacaktır. Buna inanınca da başka hiçbir söze benzemeyen Kur'ân'ın "hiçbir mahlûka benzemeyen Zât'ın" kelâmı olduğunu mecbûren kabul edecektir.

---

61 Bunlar rivâyet âlimlerinin ıstılahlarıdır. Merfû' Hz. Peygamber'e (s.a.s.), mevkûf sahabeye, maktû' ise tâbiîne nisbet edilen rivâyetlere denir.

2. İ'câz Sırrı

İ'câz'ın Sırrını Belirtme Zorluğu

Soru sahibi, belirttiğimiz gibi gerçeği arayanlardan ise, bu noktaya kadar araştırdıktan, görüp işittikten, mukayese ve muvazene ettikten, bulup tattıktan sonra, bize yöneltebileceği son bir suali kalmış olabilir ki o da şudur: "Evet, söz okluğunda ne kadar ok varsa çıkarıp tek tek denemeden geçirdim. Kur'ân kadar sağlam olanını göremedim. Söz pınarlarının hepsine vardım, sularını içip tattım, Kur'ân kadar tatlı kaynağa rastlamadım. Şimdi inanıyorum ki onun eşi yoktur, üstündür, ona üstün gelen yoktur. Fakat Kur'ân üslûbunun kuvvetine ve halavetine dair tattığım bunca ders olsa da, yine de içimde tam izahını yapamadığım ve sebebini tahlil edemediğim bir arzu var. Ruhum, Kur'ân'ı, diğer kelâmlardan fark ettiren ve onun lisan mûcizesi oluşunun sırrını ihtiva eden husûsiyet ve meziyetlerine dair dersleri biraz daha öğrenmeye müştaktır. İmanımıza iman katmak, kalbimizi iyice mutmain etmek için bu konuda bir şeyler daha öğrenebilir miyim?"

Deriz ki: İşte şimdi bizden çok mühim ve çok zor bir iş istediniz. Gerek mâzide gerek asrımızda birçok âlim ve edip bu işe teşebbüs etmişler, fakat neticede, kendilerine saklı kalan hususların, anladıklarından daha çok olduğunu itiraf etmişlerdir. Anladıklarından da ancak bir kısmını tavsif etmişlerdir.

Onlardan sonra iş bize düştüğünde, bizim onlarınkinden başka bir yol tutarak şu küçük eserde i'caz sırrını size tam mânâsıyla bildireceğimizi,

veya i'caz vecihlerinden hissettiğimiz yönlerin hepsini anlatacağımızı asla söyleyemeyiz. Biz sadece Kitabullah'ı dinler, okur veya düşünürken karşılaştığımız bazı husûsiyetleri size anlatmak istiyoruz. Böylece belki de, diğer müelliflerin yazdığı çok eserlerde bulamadığınızı, bu hacmi küçük kitapta bulabilirsiniz.

Lâfızlardaki Ahenk: Muhteşem Ses Nizamı

Kur'ân üslûbunun size çarpıcı gelen ilk yönü, gerek şeklinde gerek özündeki lâfzî *(fonetik)* te'lîf husûsiyetidir.

1- Kur'ân'ı kendi nefsinin arzusuna değil de, kendisini Kur'ân'ın akışına kaptırmış bir hâfızı bırakın okuyadursun... Sonra harflerin çıkış seslerini değil de, sadece harekât ve sekenatını, med ve ğunnelerini, vasl ve sektelerini işitecek derecede ondan biraz uzakça bir yere oturun. Sonra sade tabiî bir şekilde havaya salıverilen bu ses âhengine kulak veriniz. Bu derecede tecrîd edilmiş, tecvidle okunan hiçbir kelâmda bulamayacağınız derecede nadir, hoş bir ses, tatlı bir âhenk karşısında olduğunuzu göreceksiniz.

Mûsiki ve şiirin dinletmesi gibi, kendini dinleten bir nizam ve âhenk bulacaksınız; ama o ne mûsiki melodileri ne de şiir vezinleridir. Bununla beraber onda, ne şiirde ne de mûsikide bulamadığınız bir taraf bulacaksınız. O da şudur: Bir şiir kasidesi dinlersiniz, kasidedeki havanın monotonluğu, aynı âhenk *(tevkî)* ile size tekrar edildiğinde çok geçmeden size usanç vermeye başlar. Hâlbuki Kur'ân'ı dinlerken bu monotonluk yoktur, devamlı surette değişen ve tazelenen sesler duyarsınız. Esbâb, evtâd, fevâsıl[62] arasında farklı konumlarda dolaşır durursunuz ki bunlardan

---

62 Bunlar arûz ilminin ıstılahlarındandır. Kısaca söyleyecek olursak: Harekeli harfle peşinden gelen sakin harfin ikisine birden sebeb-i hafîf denir (قَدْ, عَنْ, مِنْ gibi). Harekeli iki harften sonra sakin harf gelen gruba veted-i mecmû' denir (اِلَى, عَلَى, وَقَدْ gibi). İki harekeli harften sonra sakin harf gelmezse sebeb-i sakîl (هِيَ, لَكَ gibi), harekeli iki harfin arasında sakin harf bulunursa veted-i mefrûk denir (وَقْتَ, ظَهْرَ, بَيْدَ gibi.). Sonuncusu sakin olan dört harf grubuna fâsıla-i sağîre (veya suğrâ) denir (كَتَبَتْ, شَكَرَتْ gibi). Sonuncusu sakin olan beş harf grubuna fâsıla-i kebîre (veya kübrâ) denir (قَرَأَتَا, كَتَبَتَا gibi) (Mütercim).

her birinde, kalbinizin tellerinden her biri, aynı derecede nasibini alır. Bundan ötürü tekrarlanmasına rağmen, size bir usanç gelmez.

Kur'ân lisanındaki bu tevkî' *(âhenk)* güzelliği, onu dinleyen herkesi etkiler. Arap olmayanlar dahi etkilenirken, Araplara tesir etmemesi hiç düşünülebilir mi?

Bazılarının şöyle bir soru ile meşgul olduklarını görürsünüz: "*Araplar Kur'ân hakkında dava çıkarır, itirazlarda bulunurken, neden onu yalnız şiirle mukayese etmiş, gâh "şiirdir", gâh "şiir değildir" demişler de hitabet veya daha başka kelâm çeşitleriyle mukayese etmemişlerdir?*"

Nasıl, burada cevabı çıkarabiliyor musunuz? Araplar anladığı hâlde, Araplığa yabancılaşanların anlayamadığı sırra yol bulabildiniz mi? Kur'ân nazmında Arap kulağının ilk hissettiği taraf, işte bu ses nizamıdır. Hareke ve sükûnların, kapalı ve açık hecelerin, dinleyenin şevkini tazelendirecek tarzda mütenevvi, med ve ğunne harflerinin, tam bir rahatlamaya erişilecek olan müteakip fasılaya varmadan önce sesi tercî' etme ve insanı ara ara rahatlatma imkânı verecek tarzda ölçülü bir şekilde dağıtıldığı muhteşem bir ses nizamı... Her ne kadar Araplar, şiirlerinde ses nizamına yönelmiş, telkin ve tekrîrde *(tekrarda)* ileri gitmişlerse de, -*mürsel* olsun *secili* olsun- nesirlerinde, bu derecede kolaylık ve tabiîlikle, böyle bir ses âhengine asla şahid olmamışlardı. Aksine, en güzel nesir parçalarında bile, terkîbin akıcılığını noksanlaştıran birtakım kusurlar bulunurdu ki, bu hâliyle parça güzelce tertîl edilemediğinden ilâve veya çıkarmalar *(hazfler)* yapmak zorunda kalınırdı.

Şu hâlde, Arap hayalinin Kur'ân'a, en münasip bir lâkap olarak "*şiir*"i bulmasına şaşırmayalım. Çünkü onlar, Kur'ân'ın tevkî'inde *(vuruşlarında)* ancak şiirde buldukları bir ihtizazla karşı karşıya kalmışlardı. Tuhaftır ki Araplar, akıllarını başlarına toplayıp derinden derine düşündüklerinde de "*Allah, Allah! Bu şiir de değil!*" diyorlardı. Zira Kur'ân, meselâ Velîd İbn Muğîre'nin de dediği gibi[63] şiir kalıplarına uymuyordu; ne *recez* ne de *kasîde* tarzında değildi. Keza hayretlerinin sonunda dönüp dolaşıp onun "*bir nevi sihir*" olduğunu iddia etmelerine de şaşmayalım. Çünkü Kur'ân,

---

[63] Onun bu sözü sahife 117'de geçmişti.

ıtlak ve *takyîd* zıt uçlarını, orta noktada bağdaştırıyordu. Böylece kendisinden nesrin heybet ve azameti, şiirin de güzelliği ve lezzeti bulunuyordu.

2- Kulağınızı yavaş yavaş yaklaştırır da Arap fonetiğine uygun olarak sahih mahreçlerinden çıkan harfler kulağınıza çarpınca, o harflerin nizamında, âhenkli dişliler gibi birbirine muhkem bir biçimde geçirilmesinde ve nevileri itibariyle dağılımlarında, sizi hayran bırakan bir başka çarpıcı durumla karşılaşırsınız.

Kimi tok sesli, kimi ıslık sesli, bir üçüncüsü kuvvetli, bir diğerinin üzerinden nefes kayar, ötekisinde nefesi tutmak gerekir[64] ve hakeza. Hem aynı (mü'telif), hem ayrı (muhtelif) unsurların teşkil ettiği bir bütünde, lisan güzelliğinin karşınızda tablolaştığını görürsünüz: Ne sersere var, ne kerkere, ne rehâve ne muazale, ne tenakür ne tenafür.[65] Bunlardan hiç biri yok.

Keza öyle bir kelâm görürsünüz ki onda ne yumuşak ve gevşek hazarîlik (şehirlilik), ne de sert ve kaba bedevîlik (göçebelik) alâmeti

---

64 Tamamen ihtisas alanına ait bu meseleleri ve ıstılahları burada izah etmek pek mümkün değil. Kıraat ve tecvîd âlimleri Arapça'daki sesleri (harfleri) telâffuz husûsiyetlerine göre çok çeşitli tasniflere tâbi tutmuşlardır. Meselâ; telâffuz edilirken nefesin kesilmediği harflere "*hems*" (fısıltı) harfleri *(mehmûse)* ki bunlar ت ث ح خ س ش ص ف ك ه harfleridir. Aksine, nefesin tamamının veya ekserisinin kesildiği harflere ise "cehr" harfleri (*mechûre* denip *mehmûse* dışında kalan harflerdir.) Bir başka gruplandırmaya göre *rihvet* ve *şiddet* harfleri olarak ayırmışlardır. Harf iskânla (mahreçten çıktığında ses akmazsa *şiddet* harfleri denir, bunlar ا ب ت ج د ط ق ك harfleridir, أَبْ gibi. İskânla çıkarken ses uzayıp akarsa o harflere *rihvet* (yumuşaklık) harfleri denir ki geriye kalan harflerdir أَشْ gibi. Sür'atle telâffuz edilebilen, kayan harflere "*izlâk*" harfleri *(müzleka)* denir ki ب ر ف ل م ن harfleridir. Bunların dışında kalan ve ağır telâffuz edilen harflere ise "*ısmât*" harfleri denir. Telâffuz edilirken dil, üst damağa kapanırsa bu harflere "*ıtbak*" *(mutbıka)* harfleri denir ki ص ض ط ظ harfleridir. Geri kalan harflere ise "*infitâh*" *(munfetiha)* harfleri denir. Söylenirken ağız sesle dolan, kalın ve zor telâffuz edilen harflere "*isti'lâ*" *(müsta'liye)* harfleri denip bunlar خ ص ض ط ظ ع ق harfleridir. Bunların dışındakilere, yani söylerken sesin düştüğü, ince harflere "*istifâl*" harfleri denir. ص س ز gibi ıslık özelliği olan harflere "*safîr*" harfleri denir vs... (Mütercim).

65 Bunlar söz kusurlarıdır. *Sersere* "çokça ve mütereddit konuşma"ya, *kerkere* "sözü tekrar edip geveleme"ye denir. *Rehave*: yumuşak, *muazala* ise aksine zorlaştırma, *tenâkür* ve *tenâfür* ise harflerin veya kelimelerin uyuşmaması, telâffuz zorluğuna yol açmasıdır.

yok. Aksine onda çölün cezâlet ve fehameti ile şehrin rikkat ve selâseti imtizac etmiş. Bu iki hal, birbirinin hakkına tecavüz etmeksizin bir arada bulunacak şekilde ayarlanmış, onların tam bir karışımı yapılmış, âdeta bu iki dilin usaresi, hülâsası, süzmesi... Bir başka deyişle, âdeta kabilelerin zevklerinin buluştuğu, kalplerinin hoşlandığı bir ittisal noktası.

Bu husûsiyetle daha önce zikredilen husûsiyetten, Kur'ân güzelliğinin dış kabuğu oluşur. Bu mahfaza, gün görmemiş nadide incileri sinesinde barındıran sadefe benzer. Zira kudreti sonsuz olan yüce Allah, bu âleme koyduğu nizamda, derin sırlarını, güzel güzel perdelerle sarmalar. Böylece onları daha mükemmel ve daha devamlı bir şekilde korumuş olur. Bakınız, insanların, gerek fert gerek toplum olarak, bekalarını mükemmel bir şekilde sürdürmek için, beslenme ve sevgi insiyaklarını *(fıtrî duygularını)* nasıl da insanın mahiyetine koymuş! İşte aynı şekilde, yüce hikmeti, bu kerim Kitabında sakladığı değerli ilimleri, insanlardan derece derece korumayı gerektirince, onlara tatlılığı ile kendini sevdirecek, zînetiyle, süsleriyle hayran bırakacak bir mahfaza seçmiştir. Bu güzel mahfaza, ruhlara uzaklardan göz kırpıp bakışları kendine doğru çekmek için onlara âdeta "*hidâ*"[66] olur, kendisinin eşsiz kemâline ulaşmak için çektikleri yolculuk meşakkatlerini onlara unutturur. İşte Allah Teâlâ bu nefis, güzel mahfazayı Arap diliyle işlemiştir. Ve yine bu hikmetten ötürüdür ki Kur'ân'ın sesi, -kendilerinde tatma ve işitme duygusu kaldığı müddetçe- insanların dillerinde ve kulaklarında, ebediyen terennüm edilecek ezelî bir beste olarak kalacaktır; isterse onların çoğunda, onun sırrının hakikatini ve derinliğini anlayabilecekleri kalpler bulunmasın: "*Hiç şüphe yok ki o zikri, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz*" (Hicr sûresi, 15/9).

Kur'ân'ın Orijinalliği

Böylece Kur'ân nazmının, güzelliğin yanısıra bir "*izzet*" ve bir "*orijinallik*" de ihtiva ettiğini herhâlde anlamışsınızdır. Keza Allah Teâlâ'nın, Kur'ân'ı, ilâhî kuvvetten gelen bu güzellik sayesinde zayi olmaktan koruduğunu da herhâlde anlamışsınızdır.

---

66 Deve sürenin onu şevklendirmek için şarkı söylemesi (Mütercim).

Şunu da biliniz ki, i'caz ve tehaddîde (meydan okumada) Kur'ân'ın zafer bayrağını yücelten unsurlardan biri de, yine bu orijinallik olmuştur. Kur'ân, bunun sayesinde muarızların ve değişiklik yapmak isteyenlerin elinden korunabilmiştir. Onların ellerini tek başına kendisinden uzaklaştıran, bu güzellik olmamıştır. Aksine bu güzellik, onların iştahlarını kabartan bir rol oynayabilirdi. Çünkü el-Bâkillanî'nin (v. 403/1012) de *İ'câzu'l-Kur'ân* kitabında dediği gibi insanlar, yaratılışı icabı, bir şeyi beğenince ona tâbi olurlar ve hatta ona daha çok benzemek hususunda yarışırlar. Keza bu işin erbabı, beğendikleri üslûplarda birbirine uyarlar, bazen geriden gelen öndekine ulaşır ve onu geçebilir de. İbnu'l-Amîd'in (v. 366/977), el-Câhız'ın (v. 255/868) üslûbuna yaptığı ve zamanımızda da yazarların ve hatiplerin birbirlerini izleme konusunda yaptıkları gibi. Elhasıl, gerek nesirde gerek şiirde -bütün farklılıklarıyla- insanların üslûpları, diğer sanatlar gibi, öğrenilerek elde edilen, temrin yapmak suretiyle lisanların ve kalemlerin alıştığı, işlek su yolları gibidir.

Şu hâlde, üslûbunu beğendikleri ve ondan istifade edebildikleri hâlde, veyahut aksine olarak, birçoğu da onun davasını çürütmek istedikleri hâlde acaba insanların, lisanlarına ve kalemlerine Kur'ân üslûbunu benimsetmelerine mâni olan durum nedir?

Bu mâni, Kur'ân'ın mahiyetinden ileri gelen tabiî bir kuvvettir ki insanları ona benzer bir söz söylemekten alıkoymuş ve koymaktadır. Daha önce anlatmış olduğumuz üzere, daha ilk karşılaşmada Kur'ân'ın bu gücünün, yapısındaki orijinal te'lif tarzından, harflerini ve kelimelerini, cümlelerini ve âyetlerini -insanların yaptıkları ve yapmakta oldukları bütün te'lif tarzlarının dışında- kendine mahsus bir biçimde sağlamca yerleştirmesinden ileri geldiğini görürsünüz. Kur'ân'ın bu nazmı, insanların taklid edemeyecekleri bir mükemmellik arz eder.

Bunun delili de şudur ki herhangi bir şahıs Kur'ân'a, öncekilerden veya şimdikilerden, hakîmlerden *(filozoflardan)*, ediplerden veya nebîlerden birine ait bir insan sözü karıştırınca, okuyan her kârînin ağzındaki tadını derhal değiştirir ve dinleyen her muhatabın kulağındaki âhengini derhal bozar. Ona karıştırılan her söz, yabancılığını âdeta haykırır. Kur'ân da, körüğün demirdeki isi, tozu kaçırdığı gibi, onu kendisinden uzaklaştırır: *"Hâlbuki o eşsiz ve pek kıymetli bir kitaptır. Öyle bir kitaptır ki bâtıl ona ne*

önünden, ne ardından, hiç bir taraftan yol bulamaz. (Tam hüküm ve hikmet sahibi, bütün hamdlerin ve övgülerin sahibi) o Hakîm ve Hamîd tarafından indirilmiştir" (Fussılet sûresi, 41/41).

Eşsiz Mahfaza İçindeki Mânâ Mücevheri

Ambalâjın güzelliği, içinde gizli hazineden, mahfazanın ihtişamı onun ihtiva ettiği nadide mücevherden sizi alıkoymaz da, güzellik perdesi olan ambalajı açar, sadefin içindeki gün görmemiş inciyi bulur, bu kelime ve şekil nizamından mânâların mükemmel nizamına nüfuz edebilirseniz, asıl göz kamaştırıcı şa'şaa ve ihtişam ile o zaman yüz yüze gelirsiniz.

Aziz okuyucu! Şu anda size Kur'ân'ın mânâlarından ve onun ihtiva ettiği beşer takati haricinde kalan ilimlerden bahsedecek değiliz. Zira bunu, inşaallah ileride gelecek olan "*ilmî i'caz*" bahsinde ele alacağız. Burada ise, gördüğünüz üzere, henüz "*lisan yönünden i'caz*" konusuna devam etmekteyiz. Çünkü lisan, sadece lâfızlardan ibarettir.

Şu kadar var ki bu lâfızlara bazen, anlamları göz önüne alınmaksızın, maddesini harflerin, suretlerini ise hareke ve sükûnların teşkil ettiği ses kalıpları olarak, bazen de mânâları tasvir edip canlandırma vasıtası, onları mütekellimin *(söyleyenin)* ruhundan muhatabın ruhuna nakletme âleti olarak bakılır. İşin şekil yönü olan birinci cihetinden, daha önce bahsetmiştik. Şimdi ise lisanî i'cazın en mühim tarafı olduğunda şüphe bulunmayan ikinci ciheti ele alacağız. Zira lisanlar, kulakta bıraktıkları etkilerden ve nağmelerden ziyade, mânâları beyan etme özelliği ile birbirlerinden temayüz ederler.

İhtira *(var)* ettiği nadir bilgiler itibariyle Kur'ân'ın mânâlarını incelemek, işin bir başka yönüdür ve dil yönünden incelemenin tamamen dışındadır. Zira ifade üstünlüğü, tasvirdeki inceliğe ve mânâyı ifade etmedeki maharete istinad eder. Bu mânâ, ister beşer aklının bildiği ister bilmediği neviden olsun, hatta ister hakikat ister hayal olsun, ister hidâyet ister dalâlet olsun.[67] İlmî üstünlük ise bunun aksinedir; çünkü o, –hangi

67 İşte bundandır ki Kur'ân-ı Kerîm'in, bâtıl iddia sahiplerinin sözlerini naklettiği yerlerdeki belâgati, diğer beyanlarındaki belâğatinden geri kalmaz. Çünkü Kur'ân, onların, içinde bulundukları durumu en mükemmel tarzda tasvir eder.

elbise giydirilirse giydirilsin, hangi lisanla ifade edilirse edilsin– sadece mânâ ile ilgilidir.

Evet, mânânın hakkını vermek hususunda lisanlar farklı olabilirler. Binaenaleyh güzel ifade, işin ilmî değerini de arttırabilir. Fakat burada nazar-ı itibara alınan, beyanın kıymetidir, yoksa beyan edilenin değeri değildir. Öyleyse dil yönünden incelemeyi bitirmeden, ilmî incelemeye girişmeyiniz.

Şimdi Kur'ân'ın bazı beyan husûsiyetlerini anlatmaya başlayalım. Bunları şu dört safhada arz edeceğiz:

1- Parça parça[68] Kur'ân,

---

68 Bundan maksat, tam bir mânâ ifade eden parçadır. Bu bazan uzunca bir tek âyet, bazan birkaç âyet, bazan da kısa bir sûre olabilir. Kur'ân'ın i'cazdaki tehaddîsinin en son istediği miktar da budur. Çünkü Kur'ân: "Öyleyse bir sûre yapın (getirin) demiş yani ifadeyi mutlak bırakmış, uzun veya kısa bir sûre diye kayıtlamamış, böylece ekserisi -henüz bu en son tehaddî âyeti nâzil olmadan- Mekke'de inen Asr ve Kevser sûreleri gibi mufassal" sûrelere de şamil olmuştur.

Bazıları tehaddînin herhangi bir sûre ile olmayıp, "belâgat erbabının derecelerinin meydana çıkmasına elverişli uzunlukta olan" bir sûre olacağını zannetmişlerdir. Nitekim müfessir Âlûsî, Tefsirinin mukaddimesinde sahibini belirtmeksizin bu görüşü nakleder. Anlaşılan, bu görüş sahibi, meselâ üç âyetlik bir miktarda bunun ortaya çıkmadığı kanaatindedir. Gerçi bu görüş Kur'ân'ın i'cazına gölge düşürmez. Çünkü onun i'cazı Bakara veya Yûnus veya İsrâ veya Tûr sûresi kadar uzunluktaki bir parça ile hasıl olur (Bu sûreler Kur'ân'ın tehaddîsini ihtiva eden sûrelerdir). Ancak öyle zannediyoruz ki bu görüş sahibi, bu kısa sûrelerin beyanlarının mu'ciz olmasını aklına sığdıramamış, onlardaki nadir mu'ciz nazmı fark edememiştir. Fakat o şahıs bunu, bu sanattaki maharetinin yetersizliğine bir delil sayması gerekirken, maalesef onların kıymetini idrak edemeyişini, mu'ciz olmadıklarına delil yapmıştır.

Gözler, ülker yıldızını küçük görür.

Ama kusur (küçüklük) gözlerdedir, yıldızda değil!

Bu şahsın, Kur'ân karşısında kesin olarak âciz kalan Arapların, onun gerek uzun gerek kısa sûreleri karşısındaki aczlerinin müsavi olduğunu, onların hiçbirine muaraza edemediklerini bilmesi gerekmez miydi? Eğer delile önem veriyorsa, sadece bu husus onun şüphesini gidermeye kâfidir. Ama âşikâr bir sûrette görmek isterse deriz ki:

Bu sûrelerden istediğiniz birini ele alınız ve mânâlarını aklınızda tutunuz! Sonra da ona mukabil, kendiniz söyleyebileceğiniz bir söz söyleyiniz. Neticede şu iki durumdan biriyle karşı karşıya kaldığınızı göreceksiniz: Ya benzer bir miktarda ve benzer nazımda, o mânâları gereği gibi ifade edemeyeceksiniz, yahut aynı lâfızları kullanmaya mecbur kalacaksınız; üçüncü bir ihtimal bulunamaz. İşte o zaman anlarsınız ki kısa sûrelerdeki i'caz sırrı, uzun sûrelerdeki gibidir. Nasıl ki karıncayı yaratmak, fili yaratmak gibi bir mûcizedir. Bunu bilen bilir, erbabı olmayan ise bilemez.

2- Sûre sûre Kur'ân,

3- Sûreler arası münasebetleriyle Kur'ân,

4- Bütün olarak Kur'ân.

İbn Atiyye (v. 542/1147) der ki: "Kur'ân'ın ekseri kısmındaki üstün ifade kudretini anlayabiliyoruz. Ama birçok yerlerinde bu durumu göremiyoruz. Bunun sebebi de, nüzûl zamanındaki Arapların sahip olduğu lisan zevkinden ve edebî seviyelerinden geride bulunmamızdır. Beşeriyetin belâgat seviyesinin en ileri derecesine çıkan Arap edipleri âciz düşürüldü (Böylece bütün insanlığın aczi de tescil edilmiş oldu)." (Süyûti'nin *el-İtkân* adlı eserinden naklettik). Biz de deriz ki: Yoluna giren, matlubuna erişir. Eğer maksadına erişirse, bildiği bilemediklerine delil olur. Tevfik yalnız Allah'tandır.

KUR'ÂN'IN ÜSLÛBU
1. Parça Parça Kur'ân

Kur'ân Üslûbunun Başlıca Özellikleri

Aziz okuyucu, vallâhi, hem vasfı, hem de kendisi mûciz olan bir üslûb hakkında ne diyeceğimizi, onu nasıl anlatacağımızı biz de bilemiyoruz. Ama onun hakkında söylenecek sözlerin hülâsasını şöylece ifade edelim: *"Kur'ân, bütün faziletlerin, yani mükemmelliğin her çeşidinin en ileri derecelerinin kendisinde buluştuğu bir kelâmdır."*

Bu, uzun uzadıya tefsir edilmesi gereken bir hükümdür. Kalpte duyulduğu hâlde, lisanla anlatılması zor bir tefsir... Gelecek satırlarda yapacağımız, sadece imkân nisbetinde, tam değilse de kısmî bir izahını yapmak olacaktır. Fakat Kur'ân'ın bu cihetini anlatmaya geçmeden önce, ifade sanatı ile az çok meşgul olan herkesin anlayacağı tarzda, insanların sözlerini ele alacağız. Böylece insanların sözlerindeki noksanlıklardan ve aczden, Kur'ân'ın kemâlini ve i'cazını anlamamız daha kolay olacaktır.

a-b) Ölçülü lâfızla mânâya hakkını verme

Mânâ ile lâfız öyle iki uçtur ki, ikisini bağdaştırmak isteyen kimse, iki kuma arasındaki koca durumuna düşer; onlardan birine meyletmeksizin aralarında adaleti gerçekleştiremez. Şöyle ki:

Lâfzı stok edip zaruret dışında harcamamayı düşünen, –az veya çok– mutlaka mânânın hakkını yer; ya meramını tafsilâtsız, formül gibi çok kısa olarak bildirir. Bunun durumu, bir meseleyi tartışırken sadece: *"Doğru söylediler."* veya *"Yalan söylediler."*; tavsif ve tasvir ederken: *"Güzel!"* veya

"Çirkin!"; bir durumu bildirirken: *"Oldu."* veya *"Olmadı."*; bir şey isterken: *"Yap!"* veya *"Yapma!"* deyip, başka bir tek kelime bile söylemeyen adamın durumu gibidir.

Yahut da lâfız israfından kaçınırken, sözü iyice toparlayayım derken, temhîd ve teşvik edatları, takrîr ve tesbit vesileleri ve bunlara mümasil unsurları gibi, insan ruhunun, bir ifadede ihtiyaç duyup aradığı unsurları atar, neticede, vücudu iyi örtmeyen kısa bir elbise yahut et ve sinirden yoksun bir iskelet ortaya kor. Bazen, sözden çıkarılmış olan bir tek edat, onun bütün özünü çekip alır, belâgat güneşini küsûfa götürür. Bazen öyle ihtisarlar, kısaltmalar vardır ki sözü kısaltacağım derken, âdeta ruhunu çıkarır, yolunu çıkmaza sokar. Neticede, yaptığı îcazı (vecizlik, özlülük), muhatabı yoran, hatta bilmece hâline dönüşen bir şekil alır.

Deminkinin aksine olarak, mânânın hakkını verip, onu unsurlarına göre tahlil etmek, ilminin ve ilhamının verdiği imkân çerçevesinde mânâyı bütün incelikleriyle göstermek isteyen kimse ise, ister istemez, kendisini yayacaktır. Çünkü az kelime ile anlatma, onu tatmin etmeyecek, kendisini tam tamına ifade etme imkânı vermeyecektir. Bu hissini tatmin etmek isteyince de söz uzayacak, hedefe varmak gecikecek, muhatabın şevki ve dikkati zayıflamaya yüz tutacaktır.

Eski olsun, yeni olsun, tanıdığımız ediplerin hemen hemen hepsi, ekseriya, kısa değil de uzun anlatımı tercih ederler. Bazılarını ise beyan iştihâsı daha ileri götürür, tekellüfe, fesahatçiliğe yönelirler. Orijinal olmak hevesiyle garip terkip ve kelimeler kullanırlar. Böylelerinin meramını doğru dürüst anlamak için, dönüp dönüp okur, çok zahmet çekersiniz. Böylece sözü uzatması, anlamayı güçleştirmekten başka bir işe yaramaz. Kimisi, mânâ etrafına boş sözlerden ibaret bir küme yığar, veya mânâya, *müteradif (eş anlamlı) veya mütekarib (yakın anlamlı)* kelimelerle süslü bir elbise giydirir, bununla mânâyı daha dikkatli bir şekilde dile getirdiğini sanır, hâlbuki aslında onu dağıtmaktan başka bir şey yapmaz. Denebilir ki, onların içinde en ustasının bile, sözünün yarısını alırsanız diğer yarısından rahatlıkla vazgeçebilirsiniz.

Edipler, ellerinden geleni arkalarına koymasalar da, onlardan hiç biri arzuladığı en ileri noktaya varamaz. Daha önce de dediğimiz gibi, ancak

ilminin genişliği veya mevcut durumdaki ilhamının sevkine göre nisbî bir mükemmelliğe ulaşabilir. Fakat her unsuru ve her tezyinatı yerleştirmekte tam isabet etmek, elbisesinde yama sayılabilecek yabancı bir unsur derc etmemek, güzelliğini eksiltecek bir taraf bulunmamak, hülâsa çıkarılması veya ilâve edilmesi teklif edilemeyecek derecede mânânın tam hakkını vermek, belâgat ateşinde pişenlerin bile kârı değildir; nerede kaldı ki onlardan başka sıradan insanlar yapabilsinler?

Bu iddiamızın en bariz delili şudur ki, zaman içinde geçen sözü tekrar ele alışında, en güzel bir tarzda ifade etmek için çıkardığı veya ilâve ettiği yerler, değiştirmeye ve olgunlaştırmaya, öne alıp sona bırakmaya ihtiyaç duyduğu yerler bulur. Öyle ki yetmiş defa bile gözden geçirse[69] her defasında yapacağı bir değişiklik bulur ve görüşü daha keskin, hisleri daha ince olduğu nisbette de önceki ifadesine kanaatkârlığı azalır, himmetini daha ileri götürür. Çünkü kendi gayretinin ötesinde, hayali taalluk ettiği hâlde ulaşamadığı, hükmü altına alamadığı bir "*ideal beyan*", bir beyan kemâli olduğunu anlar. "*Asla ulaşamaksızın suyu avuçlamak için ellerini uzatır*" (Ra'd sûresi, 13/14). Bu, belîğ kelâmı söyleyenin ve yazanın kendi sözünü değerlendirişidir. Artık o kelâmı eleştirmenin, onunla yarışanın durumunu varın siz hesap edin!

Bu, bir tek gayeye yönelişindeki hâlidir. Onunla beraber başka gayelere de yönelmesi ve bu mânâ servetini öz bir ifadeye dökmesi hâlinde kim bilir hangi meseleler çıkar? Bu insan, yaratılışının mahkûmu olduğu müddetçe de, kemâli gerçekleştiremez. Zira bu fıtrat, iki zıt taraf olan mânâ ile lâfızdan birine yaklaşayım derken, öbüründen mutlaka uzaklaşır.

Bu iki gayeyi bir iki cümlede ve muayyen bir ölçüde bağdaştıran bir edibe rastlarsanız, onun bundan sonraki durumuna iyi dikkat ediniz? Nasıl bitkin ve yorgun düşecek ve insan tabiatına mahsus gevşemeye maruz kalarak çözülecek, solmaya başlayacak ve kuvvetini toparlaması da ancak yavaş yavaş olacaktır. Nasıl ki toprakta şuraya buraya dağılmış altınları tek

---

69 Meselâ *muallâkat-ı seb'a* sahiplerinden biri olan Züheyr'in, şiirlerini tehzîb edip olgunlaştırmasından bahsedilir. Şair, üzerinde devamlı surette işlediği bu kasidelerine "*el-Havliyyât*", yani "yıllanmış" şiirler adını verirdi.

tek bulduğunuzda *"Bu güzel!", "Bu daha da güzel!" dersiniz (Yani hepsi aynı ayarda, aynı seviyede olmaz).*

Şiir ve edebiyat tenkitçilerine sorunuz bakalım: *"Tamamı veya büyük ekseriyeti hepsi aynı tarzda mânâ, lâfız ve nazım (insicam) parlaklığı arz eden bir kaside veya risale veya makale biliyor musunuz?" diye. Onlar ittifak hâlinde derler ki: "En parlak, en üstün şairler bile icâde (çok güzel) mertebesine nadiren, ancak muayyen beyitlerde çıkabilirler. Bunun dışında kalanlar ise duruma göre "orta", "düşük" "yavan" "soğuk" "müstekreh" (çirkin) tarzında değerlendirilecek parçalar ortaya koyarlar. Diğer nesir yazarları ve hatipler hakkında da durum aynıdır, hatta onlarda bu durum, daha vazıhtır."*

Bu iki gayenin hiç ara vermeksizin ve aynı ayarda olarak nasıl birlikte bulunduğunu görmek isterseniz, Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir yerine bakınız: İnsanın tam ihtiyacına göre ayarlanmış bir beyanla karşı karşıya geleceksiniz. Bu beyan, her mânânın, halis ve vâfî bir suretini verir. "Halis"tir, çünkü hiçbir yabancı unsur karışmaz. "Vâfî"dir, çünkü gerek aslî unsurlarından, gerek tamamlayıcı eklentilerinden hiçbir şeyi dışarıda bırakmaz. Bütün bunlar en öz ve en net lâfızlarla ifade edilir. Her bir cümlesinde mânânın cihazlarından bir cihaz, her bir kelimesinde mânânın uzuvlarından bir uzuv, her bir edatında *(harfinde)* kendi çapında mânâdan bir cüz yer alır. Cümlelerindeki kelimelerin, âyetlerindeki cümlelerin konumunda, mânâ ile birlikte lâfzı da tazammun eden hayat iksiri bulunur. Hülâsa, Bâkillânî'nin dediği gibi: *"Devamlı surette, peşpeşe tazelenen güzellikler görürsünüz."*

Mushaf-ı Şerîf'in, dilediğiniz yerine elinizi koyunuz ve elinizin kapadığı kısımdaki kelimeleri sayınız. Sonra, Kur'ân dışında[70] meşhur ediplerden istediğiniz birinin kelâmı için aynı işi yapınız. Bu kelâmın ona nisbetle ihtiva ettiği mânâlara dikkat ediniz. Sonra söz sahibinin maksadını değiştirmeksizin kaç kelime çıkarabileceğinizi sayınız. Göreceksiniz ki Kitabullah, İbn Atiyye'nin dediği gibi, "Öyle bir Kitaptır ki ondan bir

70 Hatta buna, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözlerini de katabilirsiniz; zira o, vahye olan komşuluğu sebebiyle, insanların en fasihi ve en vecîz sözlüsü olmakla beraber Kur'ân'daki mânâ serveti-nin ancak onda birini, onda bulmak mümkün olur.

kelime çıkarılsa ve sonra bütün Arap lisanı alt üst edilse, ondan daha münasip bir kelimenin oraya gitmeyeceği sabit olmuştur.[71]" Doğrusu o, Cenab-ı Allah'ın tavsif buyurduğu üzere: *"Bu öyle bir kitaptır ki âyetleri en kesin delillerle desteklenmiş, sonra da güzelce açıklanmış"* (Hûd sûresi, 11/1).[72]

c-d) Hem avamı hem de havassı tatmin etmesi

Geniş kitleye hitap ile seçkinlere hitap... Bu iki hitap tarzı, insanlar arasında birbirinden uzak iki gaye sayılır. Şöyle ki: Şayet zeki, bilgili şahsiyetlere, sıradan insanlara anlattığınız tarzda açık açık anlatırsanız onları gücendirirsiniz. Aksine bir yol tutup da, geniş kitleye hitap ederken, zeki ve bilgili kimselere bildirdiğiniz tarzda işaretle, ana hatları bildirmekle yetinirseniz, onlara bilmece sormuş durumuna düşersiniz. Her iki gruba da haklarını vermek istediğiniz takdirde, tıpkı çocuklara ayrı, büyüklere ayrı tarzda konuştuğunuz gibi, ister isemez iki ayrı hitapta bulunmanız gerekir. Aynı cümle ile avamı ve havassı, âlimleri ve cahilleri, özlem ve ihtiyaçlarını tam giderecek şekilde tatmin etmenin en mükemmel örneklerini sadece Kur'ân'ın beyanlarında bulabilirsiniz. Edipler, ondaki ifade inceliklerine hayran kalırken sıradan kimseler de onu en güzel bir söz bulurlar; ondaki tabirler akıllarını yormadığı gibi tercümana da ihtiyaç hissetmezler. *"Yemin olsun: Biz, ders alınsın diye Kur'ân'ın anlaşılmasını kolaylaştırdık."* (Kamer sûresi, 54/17) âyetinde bildirildiği gibi, her isteyen, Kur'ân'dan istifade edebilir.

e-f) Aklı ikna ederken hissi de tatmin etmesi

İnsanda, düşünme ve his olarak iki ayrı kuvve mevcut olup her birinin ihtiyacı da birbirinden farklıdır. Birincisi, öğrenmek için hakikati ve tatbik etmek için "*iyi*"yi araştırır. Öteki ise, eşya ve varlıklar hakkında, elem veya lezzet şeklindeki ihsaslarını kaydeder. Tam ideal bir ifade, insanın

---

71 Süyûti'nin *el-İtkân* adlı eserinden.

72 Bu âyete iyice dikkat ederseniz, bu bölümde anlattığımız hususları ihtiva ettiğini görürsünüz. Bu da *ihkâm* ve *tafsîl* (أُحْكِمَتْ ثُمَّ فُصِّلَتْ) kelimeleri ile olmuştur. Bu *ihkâm* ve *tafsîl* nedir? *İhkâm*, Hakîm'in eseri olup, yapılışında hiç bir aksaklık ve bozukluk olmadığını; *tafsîl* ise "bütün tafsilâtı ve incelikleri ile bilen" demek olan Habîr'in eseri olduğunu ifade eder.

her iki boyutunun ihtiyaçlarını gideren, size bu iki kanatla uçarak gelen, aklı ve hissi aynı anda tatmin eden ifadedir.

İnsanların beyanlarında bunu mükemmel bir tarzda bulduğunuzu söyleyebilir misiniz? Biz, hem ilim adamlarının hem de şair ve ediplerin üslûplarını iyi bilmekteyiz. Bu her iki grup da bir başka aşırılığın kurbanıdır. Şöyle ki: Bilginler, ilimlerinin neticelerini sizin aklınızı beslemek üzere kuru bir şekilde aktarırlar, hislerinizi cezbetmeye gitmezler. Şairler ise, sadece hislerinizi uyandırmak ve harekete geçirmek gayesini güder, tasvir ettiklerinin doğru veya yanlış, hayal veya gerçek oluşuna fazla önem vermezler; alay ederken siz onları ciddî sanırsınız, kendileri ağlamasalar da sizi ağlatmak isterler, sevinçli olmasalar da sizin sevinmenizi isterler: Evet, gerçekten "*Şairler var ya, bunların peşine de sapkınlarla çapkınlar düşer! Görmez misin onlar her vâdide sözcüklerin, hayallerin peşinde dolaşır ve yapmayacakları şeyleri söylerler*" (Şuara sûresi, 26/224-226).

Düşünen her insan, düşünürken küçük bir filozof, hisseden her insan da duygulanırken küçük bir şairdir. İsterseniz psikoloji mütehassıslarına sorunuz: Hem düşünme ve hissetme kuvveleri, hem de diğer ruhî kuvveleri tam denge hâlinde olan hiçbir insan gördünüz mü? Pek az insanda bunlar denge *(hâlinde değil de denge yolunda)* olsa bile o kimselerde bu kuvvelerin bir defada ve aynı ölçüde işlediklerine şahid oldunuz mu? Bir ağızdan şöyle cevap verdiklerini göreceksiniz: *"Hayır, bunlar nöbetleşe olarak işler, biri galip geldiğinde öbürü mağlûp olur, nerdeyse izi bile kalmaz. Düşünmeye dalan kimsenin duygu yönü noksanlaşır; bir lezzet veya elemin etkisi altında kalanın ise düşünme kuvveti zayıflar. Hülâsa insan aynı anda, bu iki gayeye, aynı ayarda yönelemez." "Allah, hiçbir adamın içinde iki kalb yaratmamıştır."* (Ahzab sûresi, 33/4) buyuran Yüce Allah ne doğru söylemiştir!

Öyleyse kendi ruhunda, bunları aynı anda beraber ihtiva etmediği hâlde, insanın, sizin bu iki isteğinizi vermesini nasıl bekleyebilirsiniz? Konuşan insanın sözü, kendisine hakim olan hâlet-i ruhiyenin yansımasından başka bir şey midir? Binaenaleyh, her lisanın veya her kalemin, söyler veya yazarken, hangi kuvvete boyun eğdiğini bu mikyasla ölçebilirsiniz. Nazarî *(teorik)* bir hakikati anlattığını veya amelî *(pratik)* bir yöntemi bildirdiğini görünce "Bu, bir düşünce mahsûlüdür" dersiniz.

Ruhu heyecanlandırmak veya bir şeyden soğutmak, onun gizlenmiş, uyuklayan acı veya lezzetlerini harekete geçirmeye yöneldiğini görürseniz; "*Bu, his mahsûlüdür*" dersiniz. Bu iki neviden birinden diğerine intikal ettiğini görünce de, birincisinin hükmünün geçip, ikincisinin onun yerini aldığını anlarsınız.

Ama bir ağaç dalının yaprakları, çiçekleri ve meyveleri birlikte taşıması, yahut ruhun bedende, suyun yeşil dalda bulunması gibi, bir üslûbun aynı ayarda olarak bu iki tarafı sizin önünüze koyması... İşte bu, beşer kelâmının başarabileceği bir iş değildir; çünkü Allah, insan tabiatına bu kabiliyeti vermiş değildir.

Öyleyse hem delil ve belgelere dayanan ilim adamlarının, hem de şen şakrak şairlerin duygularını aynı anda tatmin edecek bir kelâmı size kim temin edebilir? Sadece ve sadece, bir işi diğer işlerine engel olmayan... Kalbe ve akla aynı anda hitap eden... Hem hakikati hem de güzeli, birbirinin hududunu aşmaksızın bir anda mezc edebilen… "ve ikisi arasından boğazdan kayıveren içimi hoş, halis süt gibi bir içecek çıkaran" Rabbü'l-Âlemîn yapabilir. İşte O'nun Kerim Kitabının neresine bakarsanız bu husûsiyeti görebilirsiniz. Meselâ kıssalar, tarihî olaylar içinde[73] hikmetler ve dersler yerleştirerek aklın hakkını unutmayışına iyi dikkat ediniz!

Bakınız, delillerinin[74] ve hükümlerinin[75] sertliği, dehşeti içinde kalbin hissesini unutmayışına... Teşvik veya tenfir, tehvîl, ta'cîb, tebkît, ve te'nîb gibi üslûplardan biriyle kalbin hissesini verişine dikkat edi-

---

73 Misal olarak Kasas veya Yûsuf sûrelerini okuyabilirsiniz.

74 Meselâ "*Hâlbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu. Demek ki o yüce arş ve hükümranlığın sahibi Allah, onların zanlarından, onların Allah'a reva gördükleri vasıflardan münezzehtir, yücedir!*" (Enbiyâ sûresi, 21/22) anlamındaki âyeti okuyunuz. Bu birkaç kelime içinde *istidlâl, tehvîl* ve *isti'zâmın* nasıl bir arada bulunduğuna bakınız! Hatta bizzat delil, çekişmeyi takip edecek olan korkunç yıkım (fesad) sebebiyle, *mukaddemat-ı yakîniyye*nin derinliği ile *mukaddemat-ı müsellemenin* vuzuhunu ve tasvîr inceliğini aynı anda ihtiva etmektedir. Nazarî hikmet (felsefe) kitaplarından hiçbirinde bu üslûbu bulamazsınız.

75 *Meselâ şu âyeti okuyunuz: "Ey iman edenler! Öldürülen kimseler hakkında size kısas farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile kısas olunur. Ama kim, maktûlün velisi tarafından affedilirse kısas düşer. Bundan sonra, diyeti ona güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gerekir. Bu esneklik Rabbiniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur. Artık kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse, ona son derece acı bir azap vardır."* (Bakara sûresi, 2/178)

niz! *Kur'ân, bunları, âyetlerinin duruma göre başına, ortasına veya sonuna serpiştirir; o tarzda ki "Rab'lerini tazim edenlerin derileri onu okuyup dinlerken ürperti duyar. Sonra derileri ve kalpleri Allah'ı anmakla ısınıp yumuşar, sükûnet bulur"* (Zümer sûresi, 39/23). *"Bu söz, bu Kur'ân kesin bir sözdür, hakla bâtılı ayırt eden bir sözdür. O bir şaka değildir"* (Târık sûresi, 86/13-14).

g-h) Beyan ve icmâl (tafsilât ve özet)

Bu da Kur'ân'dan başka bir yerde bulamayacağınız bir husûsiyettir. Çünkü insanlar, maksatlarını iyice belirlemek *(beyan etmek)* istediklerinde artık yoruma imkân vermeyecek derecede meseleyi açıklarlar. Öz olarak bildirmek *(icmal etmek)* istediklerinde ise müphem bırakıp karışıklığa yol açarlar. Bu iki özelliği aynı sözde birleştirdiklerini, neredeyse göremezsiniz.

Ama Kur'ân'dan bir parça okuduğunuzda lâfızların öyle net, öyle şeffaf, öyle yerli yerinde olduğunu görürsünüz ki, ifade maksat dışındaki unsurlardan öylesine arındırılmıştır ki, zihniniz, yorulmaksızın, tekrar ettirmeye ihtiyaç duymaksızın meramı anlar. Sanki söz işitiyor değil de, resim seyrediyorsunuz, gerçekleri karşınızdaki ekranda görüyorsunuz... Meseleyi, öylesine etraflıca kavrarsınız. Ama bu vuzuh, ona tekrar baktığınızda onda birtakım yeni ayrıntılar görmenize mani değildir. Öyle ki bir tek cümle veya bir tek kelimenin müteaddit vecihleri, yön-

---

Bakınız, âyetin başındaki "Ey iman edenler!" hitabıyla "itaat"e nasıl yöneltiyor!

Sonra "أَخِيهِ / ehîhi" (kardeşi) ve "بِالْمَعْرُوفِ / bi'l-ma'rûf" (münasip olan) ve " بِإِحْسَانٍ / bi ihsân" (güzelce) tabirleriyle, kâtil (öldüren) tarafla ölü sahipleri arasında gerginliği nasıl yumuşatıp şefkat hissini harekete geçiriyor. "Bu esneklik Rabbiniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur." cümlesindeki imtinana nasıl çıkıp, oradan da âyetin sonundaki tehdide nasıl intikal ediyor! Sonra hangi hususta söz söylediğine dikkat ediniz: Mufassal bir farîzada ve kanlı bir meselede değil mi? İşte bu mânâyı, diğer ahkâm âyetlerinde, hatta *îlâ*, *zıhâr* âyetlerinde dahi arayınız; oralarda da benzer durumlar göreceksiniz. Şimdi söyleyiniz lütfen: Hangi kanun kitabında bu ruhu bulabilirsiniz? Vallahi de billâhi de şayet bir insan, ifadesinde bu iki zıt ucu beraberce bulundurmak isteyip de gayretini yayıp, benliğini dağıtsa, birbiriyle uyuşmayan, tutarsız mefhumları bir araya getirmiş, yamalı bir bohçadan başka bir şey ortaya koymamış olurdu.

leri[76] olduğunu görebilirsiniz ki hepsi de doğrudur veya doğru olmaya elverişlidir. Âdeta bir elmas yüzük kaşıdır ki her kenar size ayrı bir ışın verir. Ama bütün kenarlara birden baktığınızda kuvvetli tayftaki renkler gözünüzü kamaştırır, artık neye bakıp neye bakmayacağınızı bilemezsiniz. Şayet bir başkası ona bakarsa sizin gördüğünüzden daha fazlasını görebilir. Böylece bütün zamanlar boyunca açık bir Kitab karşısındayız: Herkes kolayına gelen tarzda istifade ettikçe eder. Daha doğrusu o, fertlerin ve nesillerin akıllarının sınırlayamadığı uçsuz bucaksız bir okyanustur.

İslâm mezheplerinin, usûl ve fürûda ne kadar çeşitlilik arz ettiğine

---

[76] Küçük bir örnek verelim: Cenab-ı Allah'ın

وَاللّٰهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"*Allah dilediğine hesapsız nimetler verir*." (Bakara sûresi, 2/212) buyruğuna bakınız. İnsanların anlaması yönünden, bundan daha açık bir ifade tasavvur edebilir misiniz? Sonra daha dikkatle bakınca, bu kısa sözün ne kadar esneklik taşıdığını görürsünüz:

Bu sözün mânâsı şayet: "Allah Teâlâ, bazı insanlara rızkı niçin bol, bazılarına niçin az verdiğini soran ve onu hesaba çeken biri olmaksızın dilediğini rızıklandırır" demektir, derseniz isabet edersiniz.

Keza: "Allah Teâlâ verirken, bitme endişesi olmaksızın, kısmadan ve hesapla hareket etmeden verir" derseniz isabet edersiniz.

Keza: "Verdiğinden bir şey beklemeksizin, karşılık ummaksızın verir." derseniz yine isabet edersiniz.

Keza: "Allah Teâlâ insanı, işin sonunda nereye niçin sarf ettiğinden ötürü azarlamaksızın rızıklandırır." derseniz isabet edersiniz.

Keza: "Saymaya gelmeyecek derecede bol rızıklandırır." derseniz yine isabet edersiniz.

Birinci mânâya göre kelâm, dünyada insanları rızıklandırma kaidesinin takrir edilmesini (kökleştirilmesini) ifade eder. Çünkü rızık, rızka nail olanın ilmi ve çalışmasıyla hak etmesine bakmaksızın, sırf Allah Teâlâ'nın imtihan hikmetine ve dilemesine göre verilir. Bu ise, fakir mü'minleri teselli ederken, mağrur zenginleri de dizginleyici bir özelliğe sahiptir.

İkinci mânâ, Cenab-ı Allah'ın hazinelerinin genişliğine, nihâyetsiz sehavetine dikkati çeker.

Üçüncü mânâ ise, Allah Teâlâ'nın, ileride mü'minlere fütûhat müyesser edeceğine, onların sıkıntılarına bedel, ummadıkları yerden zenginlik vereceğine işaret eder.

Dördüncü ve beşinci mânâlara göre ise, salih, iyi insanlara bir müjde ihtiva eder ki bu müjde, ya hesapsız olarak Cennet'e gireceklerine, yahut da ecir ve sevaplarının, saymaya gelmeyecek derecede kat kat arttırılacağına dairdir.

Tefsir ilmine vâkıf olup âlimlerin izahlarını bilenler, bu kabîl daha çok hayranlık veren durumlara muttali olurlar.

bakmaz mısınız? Hem eski hem yeni devirde ilmî görüşlerin ne derece fazla olduğunu düşünmez misiniz? Ama Kur'ân, akıllara ve anlayışlara yumuşak gelmekle beraber sağlam ve metindir, çelişkiye düşmez, tebdil edilemez, hüviyetini kaybetmez. Her mezhep, görüşü için ondan delil getirir, ona istinad eder. O ise, onların kendisi hakkındaki tartışmalarına yukarıdan bakar. Âdeta lisan-ı hâliyle, ötekilere ve berikilere: *"De ki: Her insan kendi seciye ve karakterine göre davranır. Kimin daha isabetli olduğunu ise asıl Rabbiniz bilir."* der (İsrâ sûresi, 17/84).

İşte böylece biz, insan elinin ulaşamayacağı beyan ve ifade harikalarından bazılarını size arz ettik. Üslûp husûsiyetlerinin her bir nev'ine birer örnek de verdik. Bu örneklere uyarak Kur'ân'da birçok benzerlerini bulabilirsiniz. Bilmiyoruz yapılan bu işle vaadimizi îfa ettiğimizi, yani izahın peşinden misal ve tatbikat gösterdiğimizi kabul eder misiniz, yoksa daha fazla örnek ister misiniz?

Misalleri çoğaltabiliriz ve çoğaltacağız da. Böylece aziz okuyucu, nazarlarınızı Kur'ân ifadesindeki inceliklere çekecek ve zengin mânâları az kelimelerle anlatmak için nasıl her kelimeyi yerli yerinde muhkem bir surette yerleştirdiğini size daha iyi göstereceğiz. Çünkü zikretmiş olduğumuz çok husûsiyetlerden bu birinci husûsiyet, üzerinde durup anlatılmaya en muhtaç olan bir konudur.

Misalleri verirken, öteden beri âlimlerin seçtiği ve birbirine anlattığı

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَائَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي

"Ey yer suyunu yut[77] *ve sen ey gök suyunu tut!" diye emir buyuruldu."* (Hûd sûresi, 11/44) veya وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ *"Kısasta sizin için hayat vardır."* (Bakara sûresi, 2/179) ve emsalini zikretmeyeceğiz. Aksine, normalde,

---

[77] İsterseniz Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm* isimli eserinde, belâgat ve fesahati tarif ettikten sonra, bu âyet hakkında yazdıklarını okuyabilirsiniz. *"Ey yer suyunu yut ve sen ey gök suyunu tut!"* diye emir buyuruldu. Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cûdi üzerinde yerleşti ve *"Kahrolsun o zalimler!"* denildi." (Hûd sûresi, 11/44). [Kur'ân-ı Kerim, uzun tûfan hâdisesini bir tek âyette, böylesine vecîz bir tarzda anlatır. Kur'ân'ın îcazı (vecîzliği) hususunda en çok misal verilen birkaç âyetten biridir.] (Mütercim).

insanların pek üzerinde durmadıkları rastgele örnekler vereceğiz ki diğerlerinin ehemmiyeti kendiliğinden anlaşılsın.

Yüce Allah, Yahudilere karşı delil serdederken şöyle buyurur:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَا أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

"Onlara: "Allah'ın indirdiği bu Kur'ân'a da iman edin!" denildiği vakit: "Biz sadece bize indirilene inanırız." derler. Kur'ân, ellerindeki Tevrat'ı tasdik eden hak kitap olmasına rağmen, kendi kitaplarından başkasını inkâr ederler. Onlara de ki: "Size gönderilen Tevrat'a inanma iddianızda samimi iseniz, peki ne diye daha önce, Allah'ın nebîlerini öldürüyordunuz?" (Bakara sûresi, 2/91).

Bu âyet, Benî İsrail kıssasının bölümlerinden bir parçadır. Bu kısa âyetin ortaya koyduğu aslî unsurlar şöyle özetlenebilir:

1- İyi niyetli birisi, Yahudilere öğüt vermekte, çünkü onları Kur'ân'a inanmaya davet etmektedir.

2- Onlar, bu nasihati yapana, iki maksat ihtiva edecek bir sözle cevap vermektedirler.

3- Bu cevaplarında yer alan her iki unsura da, müteaddit cihetlerden karşılık veriliyor.

Yemin ederim ki, bu dâvada, belîğ, etkili konuşan bir avukata Kur'ân lisanıyla vekâlet verilseydi ve o da hem davet edenin, hem de davet edilenin ruhlarında çırpınan mânâları çekip çıkarabilseydi, onları, ancak bu âyette geçen kelimelerin, kimbilir kaç misli sözlerle anlatacak, üstelik bu kelimelerin ihtiva ettiği işaretleri, ihtirasları[78] ve âdapları da ihtiva etmeyecekti.

Yahudilere öğüt veren diyor ki: *"Tevrat'a inandığınız gibi Kur'ân'a*

---

[78] *İhtiras*: Kelâmda, esas gayenin tersini vehmettiren bir hususun bulunması sebebiyle, o vehmi kaldırmak için başka bir sözün ilâve edilmesidir. Buna, daha çok kullanılan bir tabirle "tekmil" de denir. Meselâ:

أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ

"Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve zorludurlar." (Mâide sûresi, 5/54) âyetinde, yanlış anlamayı önlemek için, birinci ile yetinmeyip ikinci vasıf olan " أَعِزَّةٍ / onurlu" vasfını getirmek ihtirastır (Mütercim).

da inanın! Siz, Hz. Mûsa'nın (aleyhisselâm) getirdiği Tevrat'a, onu, Allah indirdiğinden ötürü iman etmiş değil misiniz? İşte Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiği Kur'ân'ı da Allah indirmiştir. Öyleyse ona iman ettiğiniz gibi buna da iman ediniz!"

Dikkat ediniz: Kur'ân, bu çok mânâları, nasıl da *"Allah'ın indirdiğine inanın!"* özlü sözünde toplamış oluyor. Bunun sırrı da şuradadır: Kur'ân'ı, sarih ismiyle bildirmeyip ona kinayede bulunmuş, böylece onları, Kur'ân'a inanmaya çağırmayı *"herhangi bir şeye delilini bildirerek davet etme"* durumuna getirmiş, bu suretle de hem delili hem de iddiayı aynı cümlede ortaya koymuştur.

Ve yine düşününüz: Nasıl Kur'ân'ın, kendisine indirildiği zâtın adını vererek, *"Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği şeye iman edin!"* demeyip onu tayyediyor *(atlıyor)*? Oysa *"Muhammed"* ismi, davetten maksud olan Kur'ân'ı tavsif etmenin tamamlayıcı bir cüz'üdür. *"Neden acaba?"* diyeceksiniz, değil mi? Arz edelim: Tayyetmiş, atlamıştır, çünkü zikredilmiş olsaydı, beyan hikmeti nazarında fuzulî, irşad hikmeti nazarında da gayeyi bozucu olurdu; çünkü bu husûsiyetin *(yani ismin)*, ilzam *(muarızı delille susturma)* işine dahli yoktur. Binaenaleyh iş, delilin direği olan *kadr-i müşterek ve hadd-i evsata* irca edildi. İrşad hikmetine de uygun değildir; çünkü bu ismi, düşmanlarının kulaklarına işittirmek, onların kinlerini açığa çıkarabilir, netice itibariyle de hakka davet edenin güttüğü barıştırma, arayı bulma gayesinin aksine bir neticeye yol açabilirdi.

Kaldı ki bu hazifte, İslâm'ın şu husûsiyetine de işaret edilmektedir: İslâm, ayrılıkçı ve düşmanlık doğurucu bir din değil, bilâkis, insanların dağıtmış olduğu dinleri toplamak isteyen, bütün Kitaplara, Hz. İbrahim'e, Hz. İsmail'e, Hz. İshak'a, Hz. Yâkub'a ve torunlarına indirilene, Hz. Mûsa ve Hz. İsâ'ya, hülâsa Rab'lerinden bütün peygamberlere (aleyhimüsselâm) verilen Kitaplara bir ayırım yapmaksızın, aynı şekilde iman etmeye çağıran bir dindir.

Yahudilerin bu çağrıya cevapları şu oldu: Bizi, Tevrat'a inanmaya sevk eden, sadece onu Allah'ın indirmiş olması değildir; bizim ona inanmamızın bir sebebi de Allah'ın onu, *"bize"* indirmiş olmasıdır, oysa O, Kur'ân'ı *"bize"* indirmiş değildir. *"Kur'ân'ınız size, Tevrat'ımız ise bize*

olsun, her ümmetin kendisine mahsus bir şeriati ve yolu vardır." İşte Kur'ân'ın "*Bize indirilene iman ederiz*" sözünde özetlediği mânâ budur ki bu, onların birinci maksatlarını teşkil eder. Bu ibarenin vecizliğini arttıran bir unsur da "*indirme*" " أُنْزِلَ " *fiilinin faili olan "Allah"* lâfz-ı celîlinin hazf edilmiş olmasıdır; çünkü o, benzeri bir ibarede sarih olarak zikredilmiştir.

Söylemeye hacet yoktur ki, sadece kendilerine indirilene inandıklarını belirtmeleri, başkalarına indirileni inkâr ettikleri mânâsına gelir ki, bu da ikinci maksatlarını teşkil eder. Fakat onlar, kendilerini "inkârcılar" arasına katmaktan çekindiklerinden, bu inkârlarını açıkça söylememektedirler. Ama Kur'ân bunu açığa çıkarmak ister. Durun bakalım nasıl? Sadece şöyle yaparak: Onların dilleriyle ifade etmeden içlerinden geçirdikleri sözleri kendilerinden nakletmeyip "ötesini kabul etmezler" " وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ " demek suretiyle, sözlerini yorumla aktararak (Bir başka, deyişle direkt üslûp yerine, endirekt üslûp kullanmakla). Bu da yapılan nakilde emanete riayet etmenin en ileri derecesini gösterir.

Ayrıca, Kur'ân hakkında ötesi " مَا وَرَاءَهُ " tabirinin kullanılmasına dikkat ediniz. Böylece bu kelime, hem Kur'ân'dan başka Kitaplara da şamil olan bir umumilik, hem de bu umumdan maksud olan bir husûsilik mânâsı almaktadır. Şöyle ki: Onlar, Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilen Kur'ân'ı kabul etmedikleri gibi Hz. İsâ'ya (aleyhisselâm) indirilen İncil'i de inkâr etmektedirler ki bunların her ikisi de Tevrat'tan "ötesi"dir, yani ondan sonra gelmişlerdir. Fakat Tevrat'tan öncekiler, meselâ Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) Suhufu'nu inkâr etmezler. Böylece gördüğünüz üzere Kur'ân, bu "*efradını câmi ağyarını mâni*" tabiri kullanmakla, onların suçlarını tam tamına sınırlar ki bu da insafın ve ittiham esnasında dürüstlüğün en ileri derecesidir.

Artık sıra, hem açıkladıkları hem de gizledikleri hususlarda onlarla münakaşa edip, bâtıl fikirlerini reddetmeye gelmiştir.

Göreceksiniz ki Kur'ân, onlarla konuşmaya onların kendi kitaplarına inanma iddialarıyla başlamayıp, o iddiayı muvakkaten bir tarafa bırakır. Âdeta onu, zaten mevcut sayarak, diğer kitaplara inanmanın gerekliliğini ona bina eder ve der ki: Nasıl olur da kendi kitaplarına inanmaları, yine onun gibi hak olan kitabı inkâr etmeye sebep olabilir? Hayır, hayır "*o bütü-*

nüyle haktır."[79] Hiç, hak hakka aykırı olup birine iman, öbürüne inkârı gerektirir mi?

Sonra biraz daha ilerleyip der ki: Bu yeni Kitap'la, ondan önceki Kitapların durumu, her hak ile bir başka hak arasındaki durum değildir. Zira hem bir şey, hem de bir başka şey birbirlerini yalanlamaksızın hak olabilir, ama farklı iki hususta birisi öbürünün lehinde şahitlik etmeyebilir. Lâkin bu Kitap için durum böyle değildir; O kendisinden önceki Kitaplar için hem şahid hem de tasdik edici olarak indirilmiştir; öyleyse onlara inanan nasıl olur da bunu yalanlayabilir?

Sonra da bu ciheti tamamlamaya devam ederek şöyle der: O kitapların başına gelen tahrîf ve kayıp, onlardaki hakkaniyeti bilkülliye (tamamen) giderseydi, Kur'ân'ı tekzip etmelerinde biraz mazur sayılabilirlerdi; çünkü o takdirde haklı olarak: "Bu Kitaplardan devrimize intikal eden kısımlarla Kur'ân arasında bu uygunluğu ve doğrulamayı görmüyoruz, binaenaleyh onlara inanmak, Kur'ân'a da inanmayı gerektirmez!" diyebilirlerdi. Hatta bu bakıyye onlarda kalmasa ve onu kendilerinden başka bir grup bilseydi, yahut onlarda kalsa ama kendileri ondan habersiz bulunsalardı yine de böyle bir özürleri bulunabilirdi. Ama bu Kur'ân, kendi zamanlarında kaim olan, ellerinde bulunan, okuyup incelediklerí kitabı te'yid edici olarak geldiğine göre ne özürleri kalabilir, nereye kaçıp gidebilirler? İşte Kur'ân لِمَا مَعَهُمْ *(kendi yanlarında bulunan)* kelimesiyle bütün bu mânâları ifade etmektedir.

Beyan sanatındaki muhkemliğe bakınız: Bu, kaldırılıp yerine -ihtiyaç hâlinde- bir başkası konulmuş[80] bir kelimedir, ama bu kelime, her türlü mazereti kesip atan, kaçış kapılarının hepsini kapatan bir kelime olmuştur.

---

79 Çünkü ondan başkasının ona muhalif olması, kendisinin bâtıl olduğuna delil teşkil eder; yoksa doğru veya doğru olması muhtemel kabul edilir. Şu hâlde hak oluşun ölçüsü "o"dur.

80 Çünkü siyaka göre مُصَدِّقًا لِمَا اُنْزِلَ عَلَيْهِمْ (kendilerine indirilmiş olanı tasdik edici olarak) denilmesi beklenirdi. Fakat bir hikmete mebni olarak Kur'ân, bu eski lâkabı ondan almış ve bu yeni lâkabı vermiştir. Şayet bu iki lâkap biribirinin yerine kullanılırsa uygun olmaz. Hatta bir başka lâkap kullanıp da meselâ مُصَدِّقًا لِمَا هُوَ بَاقٍ فِي زَمَنِهِمْ (kendilerinin zamanlarına kalan kısmını tasdik edici olarak) denilseydi, ilzam (hasmı delille susturma) keyfiyeti yine de tahakkuk etmeyecekti. İşte bu, Kur'ân'ın kendisine mahsus özelliklerindendir: Onun kelimeleri yerinden oynatılamaz, onun kelimelerinin yerini tutacak kelime bulunamaz.

Hatta bu kelime tek başına, bir adımda, en ufak bir gürültü ve şamata çıkarmaksızın, hasmın boynuna geçiriliveren bir kement olmuş, onu hareketsiz hâle getirmiştir.

Kur'ân, onların içlerinden söyledikleri sözü, istidraden *(parantez içinde)* bildirdikten sonra, onların büyük bir gururla ilân ettikleri aslî maksada, yani kendilerine indirilene iman etme iddialarına cevap verme zamanı geldiğini bilerek, yalanlarını ortaya çıkarır, davalarını çürütür. Bile bile inkâr etmenin, kendilerinde asırlar boyu devam ederek müzmin bir hastalık hâline geldiğini ve zaten bugün Hz. Muhammed'e karşı yaptıkları inkârın da bizzat kendilerine indirilmiş olan ilâhî ahkâmı inkâr silsilelerinden bir halka olduğunu açıklar; bunun, inkârı mümkün olmayan birçok tarihî delillerini serdeder: Yüce Allah'ı lâyıkı veçhile bilmediklerini, O'nun peygamberlerine haksızlık ettiklerini, O'nun buyruklarına karşı direttiklerini yüzlerine vurur: De ki: *"Peki, gerçekten iman ediyor idiyseniz, neden daha önce peygamberleri öldürüyordunuz?"*

1- Geçen merhalenin sonunda, muhatabın bu geçişe nasıl hazırlandığını iyi düşününüz. Çünkü muhatap, onların kendi kitaplarını te'yid eden kitabı tekzip etmelerinden, hâliyle kendi kitaplarını da yalanladıkları mânâsını anlamaktadır. Sizi tasdik edeni yalancı sayan, hiç sizi tasdik etmeye devam edebilir mi? Elbette edemez.

Şu kadar var ki bu mânâ, onların sözlerinden çıkarılan bir neticedir; tutumlarının varacağı yeri göstermektedir. Yoksa, doğrudan doğruya kendi durumlarından alınmış değildir. Dolayısıyla bu iş, yeni cevabın vazifesi olmuştur.

Böylece مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ *"kendi yanlarında bulunan"* kelimesi, daha öncesini kapatıp, sonrası için de anahtar durumuna geçer. Birinci maksat merdivenin son basamağı, ikinci maksat merdivenin ilk basamağı olur. Bu da sözün cüzleri arasında ne derece mükemmel bir kaynaşma olduğunu gösterir. Ruhun her safhadaki ihtiyaçlarını gözeterek, her basamakta, tam muhtaç olduğunu veren bir terbiye ne mükemmel bir terbiyedir! Bu da ruhun özlemlerini, daha çok uzaklardan fark etmesinden ileri gelir.

Burada, o suçu, asıl irtikâp edenlere değil, onların çok sonraki

torunlarına isnad etme keyfiyeti üzerinde de durmak gerekir. Kur'ân: *"Peki, öyleyse neden babalarınız Allah'ın peygamberlerini öldürdü, neden buzağıyı tanrı edinip taptılar? Neden "İşittik, ama isyan ettik." dediler, demiyor? (bu suçu şimdikilere de mal ediyor). Çünkü böyle söylemek, daha işin başında geçersiz bir delil ileri sürmek olur, meşhur efsanede kurdun kuzu ile münakaşasına*[81] *benzerdi. Onlar gelip geçtiler. Hiç kimse başkasının yaptığından ötürü sorumlu tutulamaz!"* derlerdi.

Kur'ân meselâ şöyle bir ilâvede bulunup,

وَأَنْتُمْ مِثْلُهُمْ قَدْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُكُمْ وَقُلُوبُهُمْ

"Siz de onlar gibisiniz, çünkü kalpleriniz onlarınkine benzedi." deseydi bu, zamanı geçtikten sonra getirilmiş "sümme't-tedarük" bir söz olur, kelâmın kuvveti dağılırdı. Bundan ötürü, gördüğünüz üzere, oku çabucak hedefine göndermek[82] ve aynı zamanda bunların da onların tohumu olduğuna dikkat çekerek, suçta müşterek olduklarını, dolayısıyla bunlardan hangisi olursa olsun, hain olduğunu belirtmek üzere -Kur'ân daha ilk anda onları sanık sandalyesine oturtmak suretiyle- sözü kısa kesmiştir. Onların, seleflerinin gittiği yoldan hiç ayrılmadıkları, yaptıklarına razı oldukları ve onların gayelerini kendileri de benimsediklerinden ötürü Kur'ân, bunları onlarla müşterek saymıştır.

3- Bu mânâyı takviye etmek için Kur'ân, onların birinci suçlarını, yani katl *(öldürme)* suçunu muzari fiil *(şimdiki zaman)* kullanarak anlatmış, böylece o iş, sanki şu anda oluyor gibi tasvir etmiş, o kavmi, cânî ellerini temiz kanlarla kirletmiş olarak suçüstü vaziyette teşhir etmiştir.

4- Hem muzari sîgasını hem de genel olarak "peygamberler" lâfzını kullanmak, Azîz Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) kalbinde dehşet uyandırabilir, öbür taraftan da kendisine suikast düzenleyen düşmanlarını da –plânlarının başarıya ulaşabileceği hususunda– heveslendirebilirdi. İşte bakınız. Allah Teâlâ, bütün bunları bertaraf eden مِنْ قَبْلُ "daha önce"

81 Bu efsaneye göre kurdun biri bir kuzuya saldırır. Sebep olarak da, bir sene kadar önce, kuzunun kardeşinin veya babasının su içerken arkın suyunu bulandırmış olmasını ileri sürer. Bu "sudan bir bahane" icad ederek, kuvvetlinin zayıfa tecavüz etmesi için temsil getirilir.

82 Münazarada delil ile "matlûp" arasında "takrîb" yapmak dedikleri şey, işte budur.

ihtirası[83] ile onların heveslerini kursaklarında bıraktığı gibi, Habibinin (sallallahu aleyhi ve sellem) de gönlünü ferahlatıyor; zira onu, insanların şerrinden koruyacağına dair ilâhî bir vaad yerine geçiyor.

5- Keza مِنْ قَبْلُ "*daha önce*" kelimesiyle zemin hazırladıktan sonra, müteakip suçları bildiren fiilleri nasıl mazi sîgasıyla kullandığına,[84] böylelikle, birinci ifade tarzında bir ifadeye ihtiyaç kalmayınca, tarihin tabiî akışına girişine dikkat ediniz.

6- İkinci büyük cinayetleri olan "*şirk*" cinayetini arz edişindeki yüksek âdaba bakınız. Bu, bir öncekinden daha galîz ve akılca daha menfûr bir suç olduğundan, iki unsurundan birini hazfetmekle pek lâtîf, pek hafif bir işaretle ona dikkat çekiyor. Birinci fiilin yanında onu tasrih etmeyi kötü bulduğundan ve aralarında fark bulunduğunu beyan etmek istediğinden, bu ikinci mef'ûlü tayyedip atlayarak "buzağıyı tanrı edindiniz" demiyor. Bu hazifte ne kuvvetli ifade, ne tehvîl var! Evet, öyle sükûtlar vardır ki meseleyi daha kuvvetli anlatır ve karşıdakine daha çok etki eder.

7- Sonra, mevcut durumda açıklamaya ihtiyaç bulunmayan en ufak bir fazlalık yer almasın diye, tafsil yerine icmalin *(özetin)* tercih edildiği yerlere bakınız. Kur'ân, onlara, kendilerinde bulunan kitapları tasdik ettiğini bildiriyor, ama bu tasdikin sınırını açıklamıyor: Bu tasdikin sadece dinin esaslarında mı, hem esasta hem de fürûda mı, yoksa esaslarla beraber bazı fürûlarda mı? Ve hangi noktaya kadar olduğuna temas etmiyor. Çünkü hükümdarların sözleri hep tartılıdır; yalnız lâzım geldiği kadar söz söylerler. Dinler arasındaki uygunluk fürûuna kadar uzanır veya uzanmazmış, nesine lâzım, onu da fakihler araştırsın efendim!

Kur'ân, onların, peygamberleri öldürdüklerini bildirir, ama hangi peygamberler? Onu da varsın, tarih araştırsın!

Hz. Mûsa'nın (aleyhisselâm), onlara "*beyyinât*" apaçık belgeler getirdiğini söylüyor. Ama onlar kaç tane imiş, nelermiş? Bildirmiyor. Onlardan ahit, mîsak aldığını söylüyor; ama bu ahit neye dair idi, dokun-

---

83 İhtiras teriminin mânâsı sahife 147 de 78. dipnotta bildirilmişti (Mütercim).

84 Müellif burada, müteakip وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ âyetindeki جَاءَكُمْ ve اِتَّخَذْتُمْ fiillerine işaret etmektedir (Mütercim).

ma kalsın!

Kur'ân beyanındaki hikmet, böylesi yerlerde tafsilâta girmeye tenezzül etmez. Zira burada o teferruata yer verseydi, kendisine: "*Köleni neden dövdün?*" diye sorulan adamın: "*Çünkü o, adı falan olan, falanoğlu, boyu, posu, rengi, gözü şöyle şöyle olan, şu tarihte doğmuş olan bir çocuğu dövmüştü de ondan!*" diyen kimsenin durumuna düşerdi.[85]

8- Bu parçadaki diğer incelikleri ve güzellikleri tek tek anlatmaya gidecek olursak, güttüğümüz "*temsil verme ve dikkat uyandırma*" maksadının dışına çıkmış oluruz. Öyleyse sizin dikkatinizi, sadece, insan sözünde göremeyeceğiniz ince bir sırra çekelim. Şöyle ki: İnsanın, kendini müdafaa veya karşıdakini ikna etme gibi bir derdi olduğunda, bu hisler, onun sözlerinden taşar da taşar! Ve sizin üzerinizde bıraktığı etki, kendisinin etkilenmesi nisbetinde olur. Başarısındaki sevincini, kaybındaki kızgınlığını neredeyse görüyormuşcasına müşahede edersiniz. Hatta davasına inanmış, çağrısında samimî ise, gösterdiği aydınlık yoldan halkın yüz çevirmesinden ötürü, üzüntüsünden neredeyse mahvolduğunu, kendi kendisini yiyip bitirdiğini görürsünüz. Hele peygamberlerde (aleyhimüsselâm) bu durum iyice âşikârdır. Oysa burada siz, bu sözlerin ötesinde, maksatlarla etkilenmekten daha yüce bir kuvveti fark edersiniz... Etkileyen, fakat etkilenmeyen bir kuvveti... Gerçekleri, iyisiyle kötüsüyle gerçekleri, kendisine hiçbir iyiliğin fayda veremeyeceği birinin izzet ve şerefi içinde... Hiçbir kötülüğün de zarar veremeyeceği bir kimsenin kudreti içinde tavsif eden bir kuvveti fark edersiniz. Bu azamet ve ululuğu, bu ölçülü üslûpta, münakaşasında olsun, övmesinde veya yermesinde olsun, hep ölçülü olan bu üslûpta açıkça müşahede edebilirsiniz.

---

85 İşte bundandır ki İmrü'l-Kays'ın, tafsilât mahalli olmayan yerde tafsilât vermesi tenkit edilmiştir. Üstelik bu tenkit, onun en güzel şiir parçalarından sayılan Muallâka'sının şu beyitlerine yöneltilmiştir:

قفا نبك من ذكرى حبيب   ومنزل بسقط اللوى بين الدخول فحومل

فتوضح فالمقراة ....

"Durun da Dehûl ile Havmel, Tûdih ve Mikrat arasındaki sevgiliyi ve evini hatırlayıp ağlayalım!" Şair evi tavsif ederken "Sıkti'l-livâ'da" demekle yetinmeyip dört yanından hududunu çizmeye gidiyor! Bâkillânî diyor ki: "Anlaşılan, adam evini satmak istiyor onun için bir tarafını eksik bıraksa, satış akdinin fâsid, şartının bâtıl olacağından korkuyor!"

Bakınız, Kur'ân'ı müdafaa ederken "O, *haktır*" sözüne hiçbir şey ilâve etmez. Fakat ey insan, inandığın ve etrafındaki insanları da inandırmak istediğin herhangi bir gerçeği anlatmak istediğinde, hiç sen, bu kadarcık bir sözle yetinir misin?

İsrailoğullarının en çirkin bir işi yaptıklarını, yani ahmaklığın sembolü olan ineği, en yüce mabud mevkiine koyduklarını tescil ettikten ve Yüce Allah kendilerini nice muazzam mûcize göstererek din yoluna koyduğunu bildirdikten ve onların, yoldan çıkıp ilâhî emirlere karşı büyüklenmelerinde tezahür eden kalplerinin taştan daha katı hâle geldiğini tavsif ettikten sonra, birincinin peşinden sadece: "*Bu zulümdür.*", ikincinin peşinden ise: "*Ne kötü bir iş!*" demekle yetinir. İnsafla söyleyin, bunca şenaate karşı sizin söyleyeceğiniz bundan mı ibaret olurdu? Evet, hakkıyla anlamaları hâlinde, bu iki kelime, suçlarını ortaya koymak için kâfidir; ama bunlarda, hafife alınmış üstün mevki sahibi insanların hiddetini ve intikam alma esnasındaki deşarj olma heyecanını, hele hele takbîh ve teşnîi, verip veriştirmeyi asla bulamazsınız.

Bu ne vakarlı ve dürüst davalaşmadır! Ne âlicenaplıktır! Bu ne istiğnadır ya Rabbî! Hem teşekkür edenlerin teşekkürlerinden, hem de nankörlüklerinden... Vallahi de billâhi de bu sözler, insandan sadır olacak sözler değildir.

Demiştik ki Kur'ân, en az lâfızla, ustaca, mümkün olan en fazla mânâyı üretir. Evet, bu Kur'ân'ın tamamında görünen bariz bir özelliktir. Belâgat âlimlerinin, ister "*îcaz makamı*" dedikleri kısa, ister "*ıtnâb makamı*" dedikleri tafsilâtlı ifadelerinde olsun, bu durum âşikârdır. İşte bundandır ki biz, hepsine birden "Îcaz" diyoruz; çünkü her iki makamda da itidali aşmadığını, asla israfa kaçmadığını görüyoruz.[86]

Keza her iki makamda da, onun kullandığı kelimelerden daha az veya onunki kadar kelime kullanmak suretiyle, ondaki unsurların ve

86 Âlimlerin ıstılahına aykırı yeni bir ıstılah ortaya koyduğumuzdan, muhalafetin sebebini izah etmek zorundayız: Belâgat âlimleri kelâm nevilerini *müsavî*, *mûcez ve mutnab* olmak üzere üç kısma ayırırlar. "*Müsavat*: Mânâyı tam miktarınca bir lâfızla bildirmektir. Îcaz: Mânâyı ifadeye yeterli olmakla beraber, mânânın gerektirdiğinden daha az bir lâfızla bildirmektir. *Itnâb* ise: Bir faideye binaen, mânânın gerektirdiğinden biraz daha uzun bir lâfızla bildirmektir." derler.

Bu tasnifteki miktarları da "*örfî*" veya "*vaz'î*" bir kıstasla ölçerler. Meselâ Sekkâkî, müsavat için, vasat seviyedeki insanların konuşma ve ifade tarzlarını esas alır. Belâgat yönünden bu durumda olanların ifadeleri, ne takdir ne de tenkit edilmez, normal kabul edilir. Aynı mânâyı ihtiva etmekle beraber, bundan daha kısa ifadeye "*îcaz*", herhangi bir faide sağlayarak bundan daha uzun ifadeye de "*ıtnâb*" adını verir. İşte belîğ söz, ortada değil de, bu iki taraftan birine meyleden bir noktada yer alır. Sekkâkî'nin bu konudaki sözlerinin özeti budur. Kendisinden sonraki âlimler de onun bu tasnifini benimsemişlerdir. Şu kadar var ki kimisi örfü esas almayı, bir nevi "cehalete havale etmek" diye düşünerek "mânânın aslına ilâve olan münasebetleri gözetmeksizin ilk olarak vaz'edilen mânâları ifade eden miktar"ı müsavatın mikyası saymaya ihtiyaç duymuştur. Tasnifi bu esasa oturtmalarından ve müsavat konusunda, neticede aynı kapıya çıkan bu telâkkilerinden şunu anlıyoruz ki onlar, avamın (sıradan insanların) lisanında ilk vaz' edilen mânâları anlatan ifadelerin, daima uzun veya kısa olacağını zannetmektedirler. Ama bu ifadenin ne örfte, ne de vaz'da delili yoktur.

Evvelâ: Avam, aynı mânâyı, gaye gözetmeksizin, bazan uzun, bazan kısa şekilde anlatır.

Sâniyen: Dilde, ilk mânâyı ifade etmek için vaz' edilen lâfız, aynı durumda olmayıp farklılık arz eder: Bazısı mânâyı mücmel, bazısı mufassal olarak ifade eder. İşte icmâl ve tafsîlden her biri de, kendi içinde büyük farklılık gösterir. Bundan ötürü îcaz veya ıtnabı bilmek hususunda miyar olacak bir miktar tahdid edilemez.

Çünkü hiçbir veciz söz yoktur ki yeri tam doldurulmasa da onun mücmel mânâsını, daha az sözle veya ona müsavî sözle anlatmak mümkün olmasın. Hatta îcazın en bariz örneği saydıkları, Cenab-ı Allah'ın فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ "*Kısasta hayat vardır.*" (Bakara sûresi, 2/179) kelâmındaki mânânın aslını bile اِنْتَقِمْ تَسْلَمْ "İntikam al ki emin olasın." veya اِقْتَصَّ تَحْيَى "Kısas yap ki yaşayasın." demekle ifade edebilirsiniz. Yahut başındaki فِي yi de hazfedip اَلْقِصَاصُ حَيَاةٌ demekle yetinerek de aynı mânânın aslını dile getirebilirsiniz.

Hatta Kur'ân-ı Kerim'in bütün maksatlarını yedi âyette toplayan Fâtiha sûresinin bile aslî mânâlarını şu beş kelimede bir araya getirebilirsiniz:

نَحْمَدُكَ اللَّهُمَّ وَنَعْبُدُكَ وَنَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَهْدِيكَ

"*Ya Rabb! Sana hamd eder, Sana kulluk eder, Senden yardım diler ve Senden hidâyet dileriz.*" Hatta isterseniz bu beş kelimeyi bile azaltabilirsiniz.

Aynı şekilde denebilir ki, hiçbir *mutnab* söz yoktur ki, vaz'î mânâsı, ondan daha uzun bir sözle anlatılamasın. Meselâ Cenab-ı Allah'ın وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ "*Hürmetler kaşılıklıdır.*" (Bakara sûresi, 2/194) buyruğu îcazdır. Şu âyette ise bu mânâ, mufassal olarak anlatılmıştır:

كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ قِصَاصٌ

"*Hem Tevrat'ta onlara şu hükmü de farz kıldık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş karşılıktır. Hülâsa bütün yaralamalar birbirine kısas edilir.*" (Mâide sûresi, 5/45). Bu cümle dahi uzunluğuna rağmen, meselâ aynı mânâdaki şu ifadeyle kıyas edilirse, vecîz kalır: "Kim birisini öldürürse ona karşılık o da öldürülür. Kim bir gözü çıkarırsa onun da gözü çıkarılır. Kim bir burnu keserse onun da burnu kesilir. Kim bir kulağı keserse onun da kulağı kesilir. Kim birinin dişini kırarsa onun da dişi kırılır." İsterseniz şöyle devam edebilirsiniz: "Ele karşı el, parmağa karşı parmak vs."

Keza

آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلُ

"Biz, Allah'a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inandık" âyet-i kerimesindeki mânâ da şu âyette tafsilen bildirilmiştir:

آمَنَّا بِاللهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَى وَعِيسَى وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ

"Biz Allah'a, bize indirilen Kur'ân'a, Keza İbrâhim'e, İsmâil'e, İshak'a, Yâkub'a ve onun torunlarına indirilene ve yine Mûsa'ya, Îsâ'ya, hülâsa bütün peygamberlere Rab'leri tarafından verilen kitaplara iman ettik." (Bakara sûresi, 2/136). Bu mânâ, normalde şöyle de ifade edilebilir: "Allah'a ve Allah'ın bize indirdiği Kur'ân'a, Mûsa'ya indirdiği Tevrat'a, Îsâ'ya indirdiği İncil'e, Davud'a verdiği Zebûr'a, İbrahim'e verdiği suhufa inandık"

آمَنَّا بِاللهِ وَبِالْقُرآنِ الَّذِي أَنْزَلَهُ إِلَيْنَا وَبِالتَّوْرِيَةِ الَّتِي أَنْزَلَهَا اللهُ عَلَى مُوسَى وَبِالْإِنْجِيلِ الَّذِي أَنْزَلَهُ اللهُ عَلَى عِيسَى وَبِالزَّبُورِ الَّذِي آتَاهُ اللهُ لِدَاوُدَ وَبِالصُّحُفِ الَّتِي آتَاهَا اللهُ لِإِبْرَاهِيمَ

Keza isterseniz, o torunları ve daha başka yerlerde Allah Teâlâ'nın bize bildirdiği peygamberleri tek tek sayabilirsiniz. Hatta Allah dileseydi, bize anlatmadığı diğer peygamberleri de zikredebilirdi.

Belâgat âlimleri de avam ifadesinde iki mertebenin bulunduğunu zımnen kabul etmektedirler. Zira *ihtisâr-ı muhill* ve *tatvîl-i mümill*'in (yani mânâyı bozacak derecede kısaltma ve usandıracak derecede uzatmanın) belâgatla hiçbir ilgisi bulunmadığını söylerler. Bu kabîl sözler, belîğlerin kelâmı olmadığına göre, ister istemez belîğ olmayanların kelâmı olacaktır. Netice olarak denebilir ki: Demek ki ne ilk vaz'edilen mânâlar, ne de avamî ibareler, farazî olan vasat ifade için mikyas olamazlar.

Avam lisanında ilk mânâların ifade edildiği miktarı, vasat -ona da vasat dersek- kabul etmelerinden, beyan meziyetini devamlı sûrette eksiklik veya fazlalık tarafında saymak sonucu ortaya çıkmıştır. Bu ise, faziletler hakkındaki kaideyi tersine çevirmektir. Zira o kaideye göre faziletler, iki zıt taraf arasında yer alırlar. Bir de dönüp müsavatı da belîğ kelâm arasına kattıklarını görünce şaşırırsınız: "Avama hitap etmek gibi, müsavata sevk eden bir sebep varsa, o da belîğ bir ifade olur." derler. Hele müsavat'ı bizzat Kur'ân'a da idhal ettiklerini görünce iyice şaşırırsınız. Oysa bildiğiniz gibi Kur'ân, avam gibi havassa da hitap eder. وَلاَ يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلاَّ بِأَهْلِهِ *"Hâlbuki kötü tuzak, sadece hazırlayanın ayağına dolanır, sadece onu perişan eder."* (Fatır sûresi, 35/43) âyetini de buna örnek verirler. Kaldı ki bizzat onların ıstılahına göre bu cümlede "*îcâz bi'l-hazf*" vardır; zira لاَ يَحِيقُ ضَرَرُ الْمَكْرِ وَعَاقِبَتُهُ "kötü tuzak", "kötü tuzağın zararı ve âkibeti" mânâsına gelir. İşte bundandır ki tasnifi, fazileti vasat hadde, tenkidi ise zıt uçlara (taraflara) yöneltecek tarzda değiştirmeyi uygun gördük. Böylece, belâgat mikyasının şöyle olduğunu söyleyebiliriz: "Sözü uzatmaksızın veya kısaltmaksızın, -gerektirdiği icmal veya tafsîl makamına göre- mânânın hem aslını hem de zînetlerini (süslerini) tamamen ifade etmektir." İşte bu miktardan fazla veya eksik ifadeleri, orta noktadan sapmaları nisbetinde, belîğler tenkide değer bulurlar.

İşte bu miktar, gerçek mîzan olup iki zıt ucunu haklı olarak, "taksîr (kısaltma)" veya "tatvîl (uzatma)" şeklinde adlandırabilirsiniz. Bu miktara da ister müsavat, ister kasd (itidal), ister mutavassıt (ortalama), ister takdîr (tam karar)… ne derseniz deyiniz, biz, gönül rahatlığıyla aynen îcaz adını verdik. Zira bizce "îcaz" haddine (tarifine) bu da dahildir. Çünkü "îcaz", gayeye ulaşmada, güç nisbetinde, sür'at ve hafiflik demektir. Takatinin üstünde bir sür'atle giden (vasıta) sizi gayeye ulaştıramaz, böylece taksîr etmiş olur. Keza sür'at imkânı varken ağır hareket eden de "müsrif ve mümill" (aşırı ve usandırıcı) olur. Nitekim umumî tutum, ifade konusunda böyle bir vecîzliği tavsiye eder ve sözün en iyisini, kısa ve anlamlı olan (مَا قَلَّ وَدَلَّ/mâ kalle ve delle) söz kabul eder. Hatta belîğler belîği Efendimiz'in (s.a.s.), Cerir İbn Abdillah el-Becelî'ye (r.a.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: "Ey Cerir! Söylediğinde vecîz söz söyle. Gayeni anlattıktan sonra, artık tekellüf göstererek (sözü uzatma)." Hadis, bu şekilde hâfızamda kalmış, şu anda kaynağını da hatırlamıyorum. Îcazın mukabili olan ve bazı müelliflerin, ikinci bir meziyet saydıkları "ıtnab"ı tavsiye eden hiç kimse bilmiyoruz.

Bazı müelliflerin îcaz mukabili olarak ikinci bir meziyet saydıkları *ıtnab*, tavsiye eden hiç kimse görmedik, duymadık. İfadenin bizce sadece iki şekli vardır: 1- İfham eden anlatan ihtisar. 2- Veya tumturaklı ıtnab. Eğer bu ıtnabı, ikinci bir meziyet sayacak olursak bunun vecizlik şartlarından taviz verme mânâsına geleceğinden ve hemen her dilde kusur kabul edilen "sözü uzatma"ya kapı açacağından endişe ederiz. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.) şöyle buyurur: "Benim en fazla nefret ettiğim ve kıyamet günü benden en uzak olacak olan insan , kötü ahlâklı, geveze, yapmacıklı konuşan, çalımlı çalımlı sözü uzatanlardır." Hadisi İmam Ahmed İbn Hanbel, İbn Hibban ve başkaları Ebû Sa'lebe'den (r.a.) rivâyet ediyorlar (Tirmizî, *birr* 71; Müsned 4/ 193 ve 194'de yer alır. Mütercim).

Aslında bu makamda mütekellimden beklenen bir tek meziyet vardır. O da : Duruma göre söz söylemesidir. Hem tafsilâtın genişliğinde, hem de icmalin darlığında beklenen budur. Hatta tafsilât makamında bu ihtiyaç daha çok olup, ancak elde edilmesi daha zordur. Uzun sözün her cüz'ü, o mahalde ihtiyaç hissedilen bir faide ihtiva ederse ve daha az bir sözle temin edilemezse o, zaten matlup olan îcazın ta kendisi olur. Şayet o kelâmın taşıdığı maksatları, onu kısaltarak yine tam tamına ifade etmek mümkün olursa o takdirde o söz, haşv veya kusurlu bir uzatma sayılır. Kısa söz, şayet aslî veya münasip olan tamamlayıcı maksatları temin ediyorsa, o da, matlup olan *tavassut* (vasatî seviye) olur, aksi takdirde güdük kalır veya kusurlu bir kısaltma olur.

Demek ki: İddia edildiği ve üzerine birtakım esaslar bina edidiği gibi îcaz, icmale münhasır değildir. İcmale münhasır sayanlar

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ الَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللهُ
مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ ...

(Bakara sûresi, 164) gibi âyetleri, îcaz dışında saymış, ıtnaba dahil etmişlerdir. Çünkü diyorlar,

إن في ترجيح وقوع أيّ ممكن كان لا على وقوعه لاياتٍ للعقلاء

"Mümkinattan olan her şeyin, olduğunun dışında bir durumda olmayışının tercih edilmesinde, elbette akıllılar için dersler vardır." ibaresiyle, o mânâ ifade edilebilirdi." (Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm* adlı eserinden)

inceliklerin tam mânâsıyla ifa edilemeyeceğini de görüyoruz. Onda, büyük bir fayda kapısı açmayan hiç bir kelime bulunmadığı gibi, bir mânâ ifade etmeyen hiçbir harf de mevcut değildir.

Kur'ân'daki bazı kelimelerin "مُقْحَمَةٌ / mukhama" veya mânâ bakımından "zâide" olduğunu söyleyenleri bir tarafa bırakın. "*Te'kid*" tabirini, önemsemeyerek, ziyadelik zannettiği her yerde rastgele bu kelimeyi sarf edenleri de bir tarafa bırakın! Öyle ki bu "te'kid" tabirini kullananlar, o ziyadelikte fazla bir mânâ bulunup ta te'kide elverişli olup olmadığına, o makamda te'kide ihtiyaç bulunup bulunmadığına da önem vermezler.

Evet... Ötekileri ve berikileri bir tarafa bırakın. Zira Kur'ân'da ziyade *(fazlalık)* veya benzeri bir şeyin bulunacağı hükmü, Kur'ân üslûbunun, üzerine bina edildiği mizanın inceliğini, gizli veya âşikâr bir cehaletle, bilmemekten ileri gelir.

Diyelim ki, siz bu lâmbanın ışığında, onun beyan sırlarını aydınlatmaya çalışın! Onun herhangi bir kelimesinin veya harfinin hikmeti sizden gizli kalırsa, sakın, zanla hareket edenler gibi siz de acele edip ileri geri konuşmayın. Lâkin insafa ve dürüstlüğe en yakın olan, münasip bir söz söyleyin. Meselâ "*Kelâmının esrarını Allah daha iyi bilir. Biz ise ancak O'nun bildirmesiyle bilebiliriz.*" deyiniz.

İster belîğ olsun, ister olmasın, hiçbir Arab'ın -Sekkâkî'nin, âyetin mânâsını ifade etmekte müsavatın mikyası farz ettiği- böyle felsefî, kuru, tedirgin bir ifade kullandığını duydunuz mu? Asla! Eğer siz, Allah'ın, kevnî (tabiattaki) mûcizeleri hakkında mücmel veya mufassal olarak söz söyleyenlerin sözlerine bakarsanız, bundan daha uzun veya daha kısa tarzda sahih bir Arapça söz söylediklerini ve âyetin tafsil babından en vecîz bir kelâm, en muhkem bir nizam olduğunu görürsünüz. Nasıl ki

قُلِ انْظُرُوا مَاذَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا تُغْنِي الْآيَاتُ وَالنُّذُرُ عَنْ قَوْمٍ لاَ يُؤْمِنُونَ

"De ki: *"Göklerde ve yerde neler ve neler var, bir baksanıza!" Fakat bunca işaretler ve uyarılar iman etmeyecek kimselere ne fayda verir ki?"* (Yûnus sûresi, 10/101) âyeti de, makamı olan icmal babında en veciz bir kelâmdır.

"Sahih mânâsıyla îcaz: Mutedil, vasat noktadır." demiştik. Keza belîğlerin, onu, her makamda birbirlerine tavsiye ettiklerini de söylemiştik. Ama ne var ki insan, temenni ettiği şeyi, her zaman eline geçiremez. İnsanlar, boyunlarını istedikleri kadar havaya kaldırıp mükemmel örneğe ulaşmaya çalışsınlar, mümkün değil, bu işin kemâline erişemezler. Bu kemâl, sadece Kur'ân'a mahsustur. Îcaz haddine çıkmıştır.

Sonra sakın ümitsizliğe kapılıp da, bu derin sırların aydınlanması için gayretinizi bırakmayınız. "*Falan falan âlimlerin yanında ben kim oluyorum ki!*" demeyiniz. Hayır! Hayır! Öyle eksik küçükler vardır ki, kendilerinden daha kâmil büyüklerin anlayamadıklarını kavrarlar. Meşhur bilmecede Abdullah İbn Ömer'in (radıyallahu anhuma) hâdisesini hatırlayınız![87] İşin peşini bırakmayın ve: "*Ya Rabbi! İlmimi artır!*" deyin. Umulur ki yüceler yücesi Allah, size başkalarına gizli kalan bir sırrı açığa çıkaracağınız bir kapı açar. "*Allah, mü'minlerin dostu ve hâmisidir, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır*" (Bakara sûresi, 2/257).

Cenab-ı Hakk'ın (Şûra sûresi, 42/11) لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ buyruğunu, misal olarak ele alalım:

Âlimlerin büyük ekseriyeti, buradaki benzetme edatı ك / *kâf*'ın zaid olduğunu, hatta zaid olmasının "*vacip*" olduğunu söylerler. Zira edat, aslî olan benzetme mânâsıyla kalırsa, bunun aklî bir imkânsızlığa yol açacağını düşünürler. Onlara kalsa, zaid sayılmazsa ibare, "Allah'ın misli" ne benzemeyi nefyetmektedir, dolayısıyla sanki *(hâşâ)* Allah'ın mislinin olduğu yahut en azından o mislin, varlığına da yokluğuna da ihtimal bulunduğu kabul edilmektedir. Zira mantıkçıların dediği gibi sâlibe *(olumsuz önerme)*, mevzûun olmayışı için geçerli olur. Yahut nahivcilerin[88] dediği gibi nefy,

---

87 Peygamberimiz (s.a.s.) "*Görmedin mi Allah nasıl bir benzetme yaptı: Güzel söz, kökü yerin derinliklerinde sabit, dalları ise göğe doğru yükselmiş bir ağaç gibidir ki Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir.*" (İbrahim sûresi, 14/24-25) âyetini okuyup dedi ki: "Öyle bir ağaç vardır ki yapraklarını dökmez ve o Müslüman'a bir mesel durumundadır, söyleyin bakalım o hangi ağaçtır? Etrafındakiler onu bilemediler ve envai türlü çöl ağaçlarını saymaya koyuldular. İbn Ömer ise onun hurma ağacı olduğunu anlamıştı. Oradakilerin yaşça en küçüğü idi ki onlar arasında babası Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir gibi zâtlar da bulunuyordu. Hz. Peygamber (s.a.s.) buyurdu ki: "O ağaç, hurma ağacıdır." Hadisi, Buharî ve Müslim rivâyet ediyor (Buharî, tefsir (İbrahim sûresi) 1). Nitekim Kur'ân'da da Cenab-ı Allah, baba Hz. Davud'un idrâk edemediği bir hükmü, Hz. Süleyman'a bildirdiğini buyurmaktadır (Enbiya sûresi, 21/79). (Mezkûr hadisin sonunda İbn Ömer, babasına: "Hurma, diyecektim, fakat sizin sustuğunuzu görünce söylemekten utandım." der. Hz. Ömer de söylemediğine esef eder (Mütercim).

88 Bu ihtimaller, cümlenin mazmûnunu veya mantukunu nazar-ı itabara almaya mebnîdir. Birinciye göre misl, mevzû durumundadır, zira مثله ليس له مثل "onun gibisinin misli olmaz" demek kuvvetindedir. İkinciye göre mahmûlde kalır. Zira ليس / leyse'nin haberinde vaki olmuştur.

bazen hem mukayyede hem de kayda yönelir. Birinin oğlu hiç yoksa veya kendisine yardım etmiyorsa, her iki durum için de

لَيْسَ لِفُلَانٍ وَلَدٌ يُعَاوِنُهُ

"Falanın kendisine yardım edecek bir oğlu yok." diyebilirsiniz. Yahut, Muhammed, Ali'den başkasının kardeşi ise veya hiç kardeşi yoksa, her iki hâl için de

لَيْسَ مُحَمَّدٌ أَخًا لِعَلِيٍّ

"Muhammed, Ali'nin kardeşi değil." diyebilirsiniz.

Âlimlerden, az bir azınlık ise, ك / kâf''ın aslî mânâsına alınmasında bir mâni görmez. Zira ne nas, ne de ihtimal suretiyle, o muhal mânâya götürmediğini düşünürler. Zira, mislin mislini nefyetmek, aklen, misli nefyetmek neticesine götürür.

Çünkü, faraza, Allah'ın misli olsaydı, o mislin de kat'î olarak bir misli olacaktı ki o da bizzat Hak İlâhtır. Zira mütemasil *(yekdiğerine benzer)* olanlardan her biri, öbürünün misli sayılır. Öyleyse mislin mislinin bulunmayışı, ancak mislin bulunmayışı ile mümkün olur ki matlup olan mânâ da budur.

Şayet iyi düşünürseniz, bu tarzda tevcih edip anlama, neticede, müreccih olmayıp musahhihtir. Yani bu harften zararı nefyetmekte, fakat faidesini ve ona ciddî bir ihtiyaç bulunduğunu ortaya koyamamaktadır. Baksanıza, o edatla da onsuz da sözün ifade ettiği mânâ değişmiyor. Edatın bulunması, olsa olsa işi, daha dolaşık anlatmaktan başka bir şey ortaya koymuyor. Âdeta biri hakkında *"Bu falandır."* demek varken, *"Bu, teyzesinin kızkardeşinin oğludur."* demekten farksız oluyor. Demek ki işin sonunda, bu anlayış da, te'kîd adı altında saklanan mahûd ziyade telâkkisine varmaktadır. Burada te'kîd mefhumuna yer yoktur. Zira mümaseleyi *(benzeyişi)* te'kîd, asla maksud değildir. Teşbîhe delâlet eden bir harfle nefyi te'kîd etmek, pek olacak bir iş değildir.

Şayet kendi kendinize azıcık düşünürseniz, bu kâf harfinin, bulunduğu yerde delâlet kuvvetini muhafaza ettiğini anlarsınız. Ve anlarsınız ki onun bulunmaması hâlinde, mânânın orta direği düşüp başlıca unsurlarından

biri yıkılacaktır. Biz bunu size iki yol ile açıklayacağız ki, onlardan birincisi kolay olup ikincisini anlamak daha zordur.

Birinci yol

Bu yol, geniş kitlenin daha kolay anlayabileceği bir yoldur. Şöyle ki لَيْسَ مِثْلَهُ شَيْئٌ denilseydi bu, *misl-i mükâfi*nin reddedilmesi olurdu. O da benzerliğin tam tamına olmasıdır. Çünkü misl lâfzı mutlak bırakılırsa hatıra gelen mânâ bu olur. Böyle olunca da insanın içinde bir vesvese deprenmeye başlar: *"Belki de, ulûhiyet rütbesine benzemeyen, ama onun hemen peşinden gelen bir rütbe vardır; bu makam da muhtemelen meleklerin ve nebilerin* (aleyhimüsselâm) *makamıdır; yahut yıldızların ve tabiat kuvvetlerinin, yahut cinlerin, putların ve kâhinlerin makamıdır. Böylece onlar, kudret veya ilminde, -tam tamına olmasa da- bir yönden hak Mabûda benzerliğe sahip olabilirler ve O'nun yaratmasında veya emrinde (işinde) onların da azıcık bir ortaklıkları bulunabilir."*

İşte kelâma, bu kâf harfini koymak, âlemlerin bütününü, ona benzemekten veya herhangi bir yönden benzemeye benzer bir durumdan uzaklaştırır. Sanki şöyle denilmiş oluyor: *"Allah'ın, değil hakikî bir benzeri olmak, O'na benzer gibi olabilecek bir şey dahi olamaz."* Burada ednâ (daha aşağı) zikredilerek a'lâ (daha üstün olan)a dikkat çekme vardır. Meselâ *"Sakın onlara (ana ve babana) öff! (bile) deme ve onları kovma!"* (İsrâ sûresi, 17/23) demek kabîlindendir. Onlara "öff" bile denilmesi yasaklanınca, açıktan yapılacak en hafif bir eziyet bile -söylemeye hacet kalmaksızın- yasaklanmış olmaktadır. "Hafif"ten daha fazla olan bir eziyet ise, haydi haydi yasağın hükmüne girmektedir.

İkinci yol

Bu yol, daha zor seçilir. Şöyle ki: Bu cümleden asıl maksat, benzerliğin reddedilmesidir. Gerçi لَيْسَ كَاللهِ شَيْئٌ veya لَيْسَ مِثْلَهُ شَيْئٌ demekle de bu maksat hasıl olurdu. Fakat âyet-i kerimenin gütmüş olduğu gâye tam tamına gerçekleşmezdi. Çünkü âyet, size bu hükmü vermesinin yanısıra, aynı zamanda hükmün aklî deliline de dikkatinizi çekmek istemektedir.

Baksanıza, siz birinin ahlâkça düşük olmadığını belirtirken "*Falan zât yalan söylemez, cimrilik etmez.*" dersiniz, ama onun hakkındaki bu söz delilden tecrid edilmiştir. Buna bir kelime ilâve ederek مِثْلُ فُلاَنٍ لاَ يَكْذِبُ وَلاَ يَبْخَلُ deyince, ona benzeyen ama bu kusurlardan berî olan bir şahsa işaret etmiş olmazsınız, bilâkis siz küllî bir bürhanla onu temize çıkarmış olursunuz. O delil de onun sıfatlarını taşıyan, onunki gibi bir yaratılışa sahip olan kimsenin, öyle olamayacağını belirtmektir. Zira bu sıfatlarla o mevhum kusur arasında zıtlık vardır.

İşte âyet-i kerime, şöyle buyurmakla, bu belîğ usûlü kullanıyor: "*Allah gibi bir Zâtın misli olamaz.*" Demek ister ki: "*O güzel sıfatlara sahip, o en Yüce olan Allah'ın benzeri olması mümkün değildir. Varlık, O'nun cinsinden iki zâta dar gelir.*" Şüphe yok ki âyette, her ikisi de benzerlik mânâsı taşıyan iki lâfız (yani ك / kâf ve مثل / misl) bulunmaktadır. Böylece birisi davada rükün, diğeri de ona delil olmaktadır. " ليس / Leyse" ile olan nefy, "kâf" teşbih edatından çıkan benzetme üzerinde cereyan edip, benzerliği silmekle, matlûp olan tevhîdin aslını ortaya koymaktadır. Lâfz-ı Celîlin veya zamirinin yerini alan "*misl*" ise, bu matlûbun deliline dikkat çekmektedir.

İyi biliniz ki, bu vecihle gösterdiği delil, Yaratıcıyı ispat etmekte orijinal bir delil olup, Kelâm âlimleri arasında bundan haberdar olan hiç kimse bilmiyoruz. Şöyle ki: Onların vahdaniyet *(Allah'ın birliği)* hakkındaki bütün delilleri, çok tanrı farz etmenin gerekleri ve amelî neticelerini iptal etmek suretiyle çok tanrı iddiasını çürütmeye bina edilmiştir. "*Hâlbuki gökte ve yerde, Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı oraların nizamı bozulurdu.*" (Enbiya sûresi, 21/22) âyeti de buna irşad etmektedir.[89]

---

[89] Burada, Kelâm âlimlerinin istidlâl vecihlerini özetleyeceğiz: Böylece o vecihlerin hepsinin, bu âyetten çıkarılan mânâ üzerine bina eldildiğini iyice anlayacaksınız. O mânâ da şudur: İlâhlık şartlarını toplayan çok tanrılar: a) Ya mahlûklardan hiç birinin var olmayışını gerektirir ki bu, daha îcad esnasında mahvolmaları demektir. b) Yahut ihtilâf ve farklılık sûretiyle, var olmalarını gerektirir ki bu da var olmalarını müteakiben helâklerine yol açar.

Çünkü -faraza- her iki ilâhın da iradeleri bir şeye yönelecek olsa, onu var etmek, ikisi için mümkün olmazdı. Zira aynı eser, iki müessirden sadır olamaz. Kudrette müsavi oldukları takdirde, onlardan birinin kudretinden meydana geldiğini iddia etmekte ve kasdın teveccühünde, tercîh bilâ müreccih vardır.

Fakat Şûrâ sûresinin mezkûr âyeti, bunun da ötesinde, çok tanrı düşüncesini temelinden çürüten bir maksat taşır. O eserlerden kat-ı nazar *(onlar bir tarafa)*, bizatihi imkânsızlığını ortaya kor. Âdeta bize şöyle seslenir gibidir:

İlâhlık hakikati, ortaklıkmış, çoklukmuş, benzerlikmiş... bunları kabul edecek bir hakikat değildir. Asla! Zira bunu kabul etse, yine izafî ve eksik bir kemâl olurdu. İlahlık mefhumunun direği olan "*tam mutlak kemâl*" olgun bir akılca, benzerliği veya ikili olmayı kabulden nefret eder. Zira ilâhlık mânâsını tahkik ettiğiniz nisbette, O'nun her şeyden önce var olup her şeyi yarattığını anlarsınız: "*Göklerin ve yerin Yaratıcısıdır.*" Keza her şeyin üzerinde bir hakimiyeti olduğunu anlarsınız: "*Göklerin ve yerin anahtarları O'ndadır.*" Şayet ortaklaşa çalışan iki ilâhın da, bu sıfatlara müştereken sahip olduklarını farz edecek olursanız tenakuza düşersiniz. Zira onlardan herbirini hem sâbık, hem mesbûk, hem üstün, hem de aşağı yapmış olursunuz. Yahut da mutlak kemâli, mukayyed kemâle havale etmiş olursunuz. Çünkü onlardan her birini diğerine göre sâbık ve müsta'lî *(üstün)* olmayacak şekilde tavsif ettiniz. Öyleyse nasıl olur da onlardan her biri ilâh olabilir? Oysa ilâhın, en yüce sıfatlara sahip olması gerekir.

Gördüğünüz üzere, bir tek bu كَ / kâf harfinin ne kadar mânâ vecihlerine sahip olduğunu size arz ettik. Bu örneği iyice belleyiniz ki Kur'ân-ı Kerim'in harf harf, nasıl ince bir mîzana malik olduğunu öğrenesiniz.

* * *

Faraza, birinin iradesi bir şeye, diğerininki ise onun zıddı bir şeye yönelse, onlardan hiçbiri var olamaz. Aksi hâlde, mütenakız iki şeyin birlikte bulunması gerekir. Biri olmaksızın diğerini var etmesine ise, deminki rüchan delili manidir.

Faraza, birinin iradesi mahlûkatın bir kısmına, öbürününki diğer kısmına teveccüh etse, o takdirde "Her ilâh, beraberindekilerle bir saltanat kurar", nizamları değişik iki âlem meydana gelir, çok geçmeden biri diğerine saldırır ve her ikisi de yıkılırdı.

Bütün bu şıklar, müşahedemizle bâtıldır. Zira âlemin harap olmaksızın devam ettiği meydandadır. Bütün eczası ve farklı unsurlarıyla, ulvîsi, süflîsi, hayrı, şerri ile, azaları yardımlaşan bir tek bedenin aynı maksada yönelen muhtelif vazifelerini yaptığını görürüz. İşte fiillerin nizamındaki bu birlik, o âlemi tanzim eden fâilin birliğinin delilidir.

Bütün bunlardan sonra diyeceğiz ki: Kur'ân'ın îcaz sırrı, işaret ettiğimiz sınırda durmaz. Yani haşvden ve fuzûlî sözlerden uzak olmak ve "efrâdını câmi ağyarını mâni" lâfızlar seçmekle yetinmez. *(Hâlbuki bu lâfızlar, lûgavî mahiyetleri icabı, maksadı çok iyi sınırlamaktadır)*. Aksine, ekseriya îcazında daha değerli bir tutum takip eder.

Bakarsınız ki –fazla sözleri attıktan sonra– normalde, kelâmın onsuz olamayacağı bazı temel unsurları hazfeder. Nitekim bu hazif sayesinde, çok ve birbirine eklenen yahut ayrılan birçok kelime ve cümlelere şamil olur. Sonra bakarsınız ki, aynı zamanda, lâfza ait o kalıntının kalıntısını semerelendirir ve mânâyı açık, tatlı, parlak bir şekilde ifade eder. Öyle ki mânâ, lâfza kolayca girdiğinden,[90] lâfzın biraz daha geniş yer kapladığını zannedersiniz.

Bunun sırrını ararsanız, o *(hazfedilen)* kelime veya cümlelerin mânâlarını, şurada buradaki harf veya kelimeye emanet edip sonra da üslûbu, görülmemiş tarzda şekillendirdiğini ve "beyan cenderesi"nin usta ellerine verip güzelleştirdiğini, sonra da ruhundan üflediğini ve böylece ifadenin cilâlı, parlak bir tarzda arz-ı endam ettiğini görürsünüz. Öyle ki insan, ne ondaki hazfin ne de iktifanın farkına varır. Ancak iyice araştırıp düşünürse, varlığını anlar. Gerçi Arapların, kelâmda hazfi bildikleri ve hazfedilen kısma işaret eden karinelerin bulunması hâlinde, onu beyan meziyetlerinden saydıkları inkâr edilemez. Bir Arab'a: "*Kardeşin nerede?*" diye sorarsanız: "*Evde.*" der. "*Evde kim var?*" deyince: "*Kardeşim.*" diye cevap verir. Şayet "Evde kardeşim var." diyecek olsa bu, bir nevi lâğv ve haşv *(fuzûlîlik)* sayılır. Fakat belâgat bablarının diğerlerinde olduğu gibi, bu babında da Kur'ân'ın ulaştığı zirve, ne lisanların ne de kalemlerin, hatta ne de temenni ve rüyaların erişebileceği bir nokta değildir.

---

90 Bu beyan eserini (söz ustalığının eserini) anlatmak için el sanatlarından biri olan terzilikten misal veriyoruz. Usta bir terzi, başkasının az dediği kumaştan, vücuda tam oturan güzel bir elbise çıkarır, hatta âzalarınız elbiseye kolayca girdiğinden ötürü bol bile sanırsınız. Hâlbuki bir başkası, aynı miktarda, hatta daha fazla kumaşı iyi değerlendiremediğinden vücudu sıkan bir elbise ortaya kor. Kur'ân'ın îcaz sanatının, insanların kelâmına kıyasla, durumu da böyledir.

Meselâ şu âyeti ele alalım:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللّٰهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ
لاَ يَرْجُونَ لِقَاءنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

"Eğer Allah insanların faydalarına olan şeyleri çabucak elde etmek istemelerinde verdiği gibi, müstehak oldukları şerri de çarçabuk verseydi derhal sonları gelir, helâk edilirlerdi. Fakat Biz, huzurumuza çıkmayı arzu edip ummayanları, kendi hâllerine bırakırız, azgınlıkları içinde bocalar, dururlar" (Yûnus sûresi, 10/11).

Bu âyet, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem), kendilerine: *"Ben, size Allah'ın Resûlüyüm. Önünüzde başınıza gelecek olan şiddetli azabı haber veriyorum."* dediğinde, kendisiyle alay ederek: *"Hani bir zaman da onlar: "Ya Rabbî, eğer bu Kur'ân senin tarafından gelmiş hak bir kitap ise hemen üzerimize gökten taş yağdır, yahut bize acı bir azap ver!" demişlerdi."* (Enfâl sûresi, 8/32) diyen ve ölümden sonra dirilmeyi inkâr eden kâfirler hakkında îrad edilmiştir. Allah Teâlâ onların bu keyfî isteklerine icabet etmeyip muayyen zamanı gelinceye kadar azabı erteleyince, şimdilik, emniyet ve sıhhatte kalma, onları azdırdı; Allah'ın mekrinden kendilerini emniyette zannettiler ve iyiliği çarçabuk istedikleri gibi, *"Peki, o ne zaman?" "Onu alıkoyan nedir?"* yahut *"Gelse ya!"* gibi sözlerle şerri de çarçabuk istemeye başladılar.

Kur'ân ise, bu aceleciliğe şu cevabı vermek istedi: *"Şayet, Allah'ın mâzideki tutumu, iyiliği olduğu gibi, şerri de, insanlar ister istemez vermek şeklinde cereyan etmiş olsaydı, onların istedikleri şerri çarçabuk verirdi. Fakat O'nun tutumu, zalimlere mühlet verip hesaplarını muayyen bir zamana ertelemek tarzındadır. İşte bu nizama uygun olarak, zamanı gelinceye kadar onları, yaptıkları ile başbaşa bırakacaktır."*

İşte âyetin anlatmak istediği mânâyı, özet olarak anlatmak için, insanlar, bunun gibi bir söz söylerler. Fakat bakınız duruma:

1- Kelâm, normal konumunda şu üç meseleden oluşmaktadır: İkisi mukaddime, üçüncüsü ise netice durumundadır. Kur'ân ise, yalnız birinci

ile sonuncuyu zikretmektedir. İstidrâk olan -yahut mantıkçıların isimlendirmesiyle istisnaiyye olan- ortadaki cümleyi atlamıştır.

2- Birinci mukaddime, sade konumunda dört unsur ihtiva ediyordu: İyiliği de kötülüğü de Allah'ın çarçabuk vermesi, keza insanların da acele etmesi. Fakat burada bu iki unsura yer verilmemiş, sadece Allah'ın ta'cîli ile insanların çabucak istemeleri zikredilmiştir.

3- Zahire göre teşbihte, mukabele gözetilir: Bir ta'cîl ile diğer bir ta'cîl, bir isti'câl ile diğer bir isti'cal benzetilir. Fakat kelâm, bu âyette, görülmemiş tarzda şekillendirilmiş, benzerlik, ta'cîl ile isti'câl arasında gösterilmiştir.

Bütün bu tasarruflardan sonra, hiç güdük bir kelâm yahut anlayışın tökezlediği dolaşık bir yol görüyormusunuz? Yoksa âyetin özet mânâsının avama da havassa da, bulutsuz gecede dolunay gibi zuhur ettiğini mi görüyorsunuz?

Beyan esrarından bir husûsiyetin daha peşine düşün ve sorun ki "*Peki, bu belîğ vecizlikle beraber mânânın böylesine zuhurunun sırrı nedir acaba?*" Cevap verelim:

1- Kur'ân, o mukaddimeyi zikretmiş, ama bunu yaparken, onun iki tarafından, ona delâlet eden iki bayrak yükseltmiştir: Sağ tarafına -birinci mukaddimenin başladığı- işin olmadığını ifade eden لَوْ / lev şart edatını yerleştirmiştir ki, Allah'ın, bu ta'cili yapmayacağına delâlet eder. Soluna da -netice kısmının başındaki- "*harf-i tefrî*" olan " فَنَذَرُ " daki " ف / *fâ*"yı yerleştirmiştir. Böylece bu fer'in, kendi cinsinden bir aslı olduğunu göstermektedir. Orada şöyle denilmiş oluyor: "*Lâkin, O'nun tutumu, insanları kendi hâllerine bırakmaktır, binaenaleyh onları da bırakıyor.*"

Mezkûr gaye hakkında "ف / *fâ*" harfi nas *(kesin)* değildir. Zira tefrî için kullanıldığı gibi, sırf atıf için de kullanılabilir. Kur'ân okuyanlardan bazıları, atıf hâlinde mânânın bozulduğunun farkına varmadan önce, فَنَذَرُ kelimesini, önündeki "şartın cezası" olan لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ kısmına atfedebileceği için, Kur'ân "fâ" ile yetinmeyip onu, iki ayrı kuvvetle destekler: Neticeyi bildiren fiili, mâziden muzariye çevirir; ikinci olarak da gaybetten tekellüme (yani 3. şahıstan 1. çoğul şahsa) geçirir ki onunla mâkabli arasındaki

lâfzî kopukluk ortaya çıksın, mânâ yönünden ilgi kalmadığını bildirsin ve orada durma izni olsun. Tâ ki insanda, bir anlık bir tereddüt bile olmasın. Üstelik bu üslûp değişikliğinde, -muhatabın dinleme şevkini tazeleme ve bu tehdid ve istidracın bizzat ceberût ve azamet sahibinden sadır olmasıyla- kalplere korku salma hassası vardır.

2- Dört unsurdan ikisini hazf etse de, hazf edilenler aynı cinsten değildir; her çiftten birer eş bırakmıştır. Böylece mezkûr, *(zikredilen)*, mahzufa (çıkarılana) dikkat çekmektedir. Böylece ta'cîl ve لَوْ يُعَجِّلُ kelimesi, müşebbehun bihteki nazîrine; isti'cal اِسْتِعْجَالَهُمْ kelimesi ise, müşebbehteki mukabiline dikkat çekmektedir.

3- Keza onunla, son derece lâtif *(gizli)* bir mânâya dikkat çekmiştir ki o da, imhalin *(mühlet vermenin)* sırrı ve Allah'ın ta'cil etmeyişinin hikmetidir. Bu da şöyle olmuştur: O farazî ta'cîli, şiddetli hırsını tatmin etmeye çalışan birinin iştihasını gidermesine benzetmiştir. Âdeta şöyle buyurmuştur: Şayet Allah, ta'cîl edip azap gönderseydi bu ta'cîl ile, kızdırılan kimseye, hırsını gidermek isteyen kimseye benzerdi. Hâşâ O, bundan münezzehtir!

Kaldı ki daha başka nadir tasarruflar da vardır.

a) Vaz' itibariyle, لَوْ / *lev* kelimesinin peşinden mâzi fiil gelir, fakat burada matlûp sadece mâziliği nefyetmek değil, aynı zamanda o fiilin, asla değişmiyen ilâhî tutuma aykırı olduğunu bildirmektir. Ama mânâyı buna göre ifade etseydi söz uzardı:

لَوْ كَانَتْ سُنَّةُ اللهِ الْمُسْتَمِرَّةُ فِي خَلْقِهِ أَنْ يُعَجِّلَ...

"Şayet Allah'ın, mahlûkatı hakkında devamlı tutumu, azabı acele göndermek olsaydı..." demek gerekirdi. Bakınız: Fiili, tekerrür ve istimrar *(devam)* ifade eden muzari fiil kılmakla ve *"lev"*i de, ondan sonra gelen kısmın, mânâsı itibariyle mazi olduğuna bir karîne şeklinde koymakla iktifa etmekle Kur'ân, nasıl da sözü, bir tek lâfızda kısaltmış oluyor! Böylece, sühulet ve kolaylıkla her iki maksadı da ifade ediyor.

b) Şartla cevap arasındaki uygunluk, cevabın ona muadil getirilmesini gerektirir. Buna göre "لَعَجَّلَ " demek gerekirdi. Fakat Kur'ân böyle yapmayıp daha azametli ve müthiş bir tabir kullanıyor. Zira beyan ediyor

ki, şayet insanlara ta'cîl etseydi, onlar arasında azabı hak eden o kimselere mahsus müthiş bir azabı ta'cîl ederdi ki, o da, onları kökünden silip atacak bir azaptır.

c) Zahirin iktizasına göre neticenin فَنَذَرُهُمْ yahut فَنَذَرُ هَؤُلاَءِ şeklinde bağlanması beklenirdi. Fakat فَنَذَرُ الَّذِينَ لاَ يَرْجُونَ لِقَاءَنَا buyurularak şu iki mühim maksat temin ediliyor:

1- Onların isti'callerinin, sebebinin ba'se iman etmemeleri olduğuna dikkat çekmek.

2- Allah'ın imhal kaidesinin hem onlar hem de benzerleri için genel kaide olduğunu bildirmek.

Daha başka nükteler de vardır ki bu kadarla yetinmek istiyoruz.

Allah için söyleyin: İnsan sözünde bu tasarruflardan bir tanesine rastlasanız da, Kur'ân üslûbundan başka hangi üslûpta, bu kadarcık lâfızda veya iki misli uzunlukta, hepsini birden veya ona yakın miktarda nükteleri bulabilirsiniz?

Aynı mânâda size bir misal daha verelim:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَيكُمْ عَذَابُهُ بَيَاتًا أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ
أَثُمَّ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ آلآنَ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ

"De ki: "Ne dersiniz, şayet O'nun azabı size yatarken veya gündüzün gelirse ne yaparsınız? Mücrimler bunlardan hangisini acele ile istiyorlar? Olan olduktan sonra mı ona iman edeceksiniz? Ya şimdi ha! Hani siz bunu çarçabuk istiyordunuz?" (Yûnus sûresi, 10/50-51).

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

Söylesenize Bana: Geceleyin veya gündüzün, ansızın azap size gelse ne yapacaksınız? Hâliniz nasıl olacak? Şu iki işten başka ihtimal yoktur: Ya şimdi yaptığınız gibi yalanlayıp azabı isti'cal edeceksiniz, yahut da iman edeceksiniz! Hangisini tercih edersiniz? O zaman da şimdiki gibi azabı çarçabuk isteyecek misiniz? Asla! Zira siz mücrimsiniz! Hiç mücrim, azabın gelmesini özler mi? Sonra söyleyin: Hangi nevi azabı istical ediyorsunuz? Zira azabın enva-ı türlüsü vardır. Yoksa bugün tekzip ediyorsunuz da bir süre sonra azap gelip çattığında iman mı edeceksiniz? İyi bilin ki

işi sonraya bırakıp, tedarik zamanını değerlendirmeyip fırsatı kaçırdıktan sonra o günkü imanınız asla size fayda vermez. Aksine, o gün sizi pişman ettirmek için, pişmanlığınızı artırmak için: *"Daha önce yalan sayıp çarçabuk azabın gelmesini isterken şimdi mi iman ediyorsunuz!"* denir.

İşte tabiî kılığında mânâ böyledir.

Bakınız, Kur'ân ifadesinde, kelâmın yanında yöresinde nice kelime, nice cümle atlanmıştır! Sonra bakınız ki tayyedildiğinde, lâfızda, mutlaka atlanan kısmı aydınlatacak bir ışık ve o kapıyı açacak bir anahtar bırakılmıştır. Kelâmda karşılıklı iki istifham bırakılması, o iki istifhamı cem eden iki şıklı bir istifhamın bulunduğuna delâlet eder. Onlara deniyor ki: Hangi yolu tutacaksınız? Azabın çarçabuk istenen kısmına dair olan istifham, isticalin aslının husûlüne dair daha önceki temhidî bir istifhama delâlet eder. "Mücrimler" kelimesi ise, terdîddeki bu şıkkın imkânsızlığına delâlet eder. ثُمَّ / *Sümme*" atıf edatı, kendisiyle hemze arasında hazf edilmiş olan ma'tufun aleyhe delâlet eder. " آلْاٰنَ / *Âaal âne*" zarfı ise mukadder âmiline delâlet eder. Diğer mahzufları da bunlara kıyas edebilirsiniz. Hatta bu zarfa dahil olan istifham meddi, imanlarının kabulüne mani olacak kadar çok uzun bir zaman ertelediklerine delâlet eder; zira onlar, aklını başına toplayacak olanın yaşayacağı kadar yaşamışlardı.

Bu meydanda bir iki koşu yapıp da nefesi kesilerek yere kapaklanmayan hangi beyan bineği vardır ki?

Doğrusu bu sefer, sonu gelmeyen bir seferdir; çünkü... i'caz sınırıdır.

2. Sûre Sûre Kur'ân

Sûrenin Bütünlüğü

Kur'ân üslûbu, lâfzının veciz olmasına rağmen, büyük bir mânâ zenginliği ihtiva eder. Bu mânâ serveti, aynı zamanda zînetli olup estetik ölçüler bakımından da mükemmeldir. Kur'ân cümlelerinin unsurları öylesine yerli yerindedir ki bu unsurların uyumu sayesinde muhkem bir bina ortaya çıkar.

Bir işi anlatan ifade düzgün olmazsa, onun mânâsındaki vahdet çözülür, dağınıklık başgösterir. Nasıl ki bir aynanın sathı eğri-büğrü olursa, onda görünen suret de bozuk olur, suretin unsurları arasında âhenksizlik görülür. İfade de, mânânın aynasıdır; bundan ötürü, mânâdaki tabiî vahdeti ibrâz etmek için beyan sanatındaki vahdetin de mükemmel olması lâzımdır. Bu da ifadenin cüzleri arasında tam bir bütünlük sağlanması ile olur; cüzlerin iyice yoğrulup bir bütün hâlindeki hamur kıvamının elde edilmesiyle hasıl olur.

Beyan sanatını iyi bilmeyen birinin zannedeceği gibi, bu iş öyle kolay değildir. O cüzlerden her birisi için en münasip yeri seçmek, büyük bir maharet, hassas bir duygu, ince bir zevk ister: Hangi unsur asıl, hangisi tamamlayıcı unsur olmalı? Hangisi başta, hangisi sonda, hangisi ortada yer almalı? Bunları tam yerli yerince koymak gerekir. Ayrıca bu unsurları iyi bir şekilde mezc etmenin de en güzel yolunu seçmek lâzımdır: İsnad mı atıf mı, ta'lik mi veya başka bir tarz mı seçilmeli? Tabiatıyla bütün bunları, bizzat bu unsurları güzelce bulup seçtikten sonra yapmak lâzımdır.

Keza onlardan her birinin, mânânın ruhu ile münasebettar olduklarından ve haşivden uzak olduklarından emin olmak gerekir. Keza ifadede yer alan merkezlerle çevrelerin aynı maksada yönelmesi şarttır. Tıpkı dairenin çevresindeki noktaların merkeze uzaklıklarının veya merkezin çevre noktalarından uzaklığının müsavî olması gibi.

Bu durum, cüzleri arasında tabiî bir irtibat olan bir mânâ için geçerlidir.

Fakat cevherleri farklı ve tabiatları itibariyle muhtelif olan mânâ cüzlerinde bir vahdet, bir bütünlük teşkil etmek iyice zordur. O birbirine yabancı mizaçları kaynaştırmak, öyle sihirli bir maharet ve iktidar ister ki! Nasıl olmalı ki bu birbirine yabancı tabiatlar, tabiî bir bütünlük arz etsin, onlardan bahsetmek, meselâ kalem, ayakkabı, testere ve su'dan bir arada söz etmek gibi bir garabet sergilemesin ve tek tek küçük vahdetler, büyük vahdetteki âhenk içinde yerini alsın?

Bu işin zorluğundandır ki ediplerin, şiir konularından birinde mahir olsalar bile, müteaddit nevileri yan yana tanzim etme hâlinde büyük noksanları olduğu görülür. Şairler, bir tek kasidede mânâca farklı, müteaddit konuları işlediklerinde, bunlar arasında irtibatsızlık, kopukluk rahatça dikkati çeker, bir maksattan diğerine meselâ *nesîb*'den[91] *medh*'e geçişte, nadiren güzelce intikal etmeyi başarabilirler. Edipler bu boşluğu doldurmak için "*tenbih edatları*" kullanmaya yahut kendi kendine konuşmaya delâlet eden bir takım kelimeler kullanmaya mecbur kalırlar; "*Ne var ki*", "*Bu böyledir, fakat*", "*Şunu da söylememiz gerekir ki*", "*Şimdi de şuna geçelim*", "*Daha önce (…) olduğunu söylemiştik; şimdi sıra şuna geldi*" "*Tekrar konumuza dönüyoruz ki: Ha! Şunu da unutmayayım ki…*" vb. Muhtelif maksatları bir tek kelâm, aynı mecliste ihtiva ederse durum böyle olur. Fakat kelâmın çok farklı zamanlarda ve farklı yerlerde söylenmesi hâlinde, unsurları arasındaki mesafenin daha da fazla açılacağını ve unsurları arasındaki münasebetlerin iyice azalacağını söylemeye hâcet kalmaz.

Aynı mevzûdan bahseden Kur'ân pasajında görülen beyan ahengini biliyoruz. Burada, mekânca muhtelif yerlerde, zamanca değişik vakitlerde

---

91 *Nesîb*: Kasîdenin aşıkane olan mukaddeme kısmı.

ve konuca farklı olan hususlarda Kur'ân'ın nasıl bir anlatım i'câzı *(mûcizesi)* ortaya koyduğunu arz etmeye çalışacağız.

Kur'ân üslûbu, uzunca anlatmak yolunu bırakıp, ifade güzelliğinin tahammül edebileceği nisbette, îcaz *(vecizlik)* cihetini seçmiştir. Bu da ona *tavsif, kıssa, teşrî', cedel* vb. gibi anlatım çeşitlerinden birinden ötekine çokca geçiş imkânı vermiştir.[92] Hatta onun bir dalından birçok dalların, bir meselesinden çeşitli meselelerin çıkmasına imkân vermiştir.

İyice bilinir ki, ekser hâllerde, bu muhtelif mânâlar, Kur'ân'ın nüzûlü sırasında bir defada indirilmiyordu; aksine Kur'ân vahyi, devamlı surette değişen sebep ve hâdiselere göre ceste ceste gönderiliyordu. Hâlbuki bir

92 Mevzu ve muhteva yönünden Kur'ân, en zengin bir kitap oluşunun yanısıra aynı mevzuda muhtelif üslûp çeşitlerini en fazla kullanan bir eserdir de! Kur'ân'da aynı ifade tarzı uzayıp gitmediği gibi aynı mânâ hedef alınacak şekilde söz uzatılmaz. Aynı sûre içinde, bir mânâdan (konudan) diğerine geçtiği gibi, aynı mânâ içinde de inşâ'dan ihbâra, izmar'dan izhâr'a isim hâlinden fiil hâline, mâzi'den hâle veya istikbal'e, tekellüm'den gaybet veya hitaba vesair ifade yollarına intikal eder durur. Bu yönden Kur'ân gibi olması bir tarafa, ona yaklaşan bir tek kitap bile gösterilemez. Aslında mevzu içinde veya mevzudan çıkışta telâş, zahmet, zorlanma hatta sürçme sebebi olabilecek olan bu devamlı ve seri geçişler esnasında Kur'ân üslûbundan bunlardan hiç bir eser bulunmaz. Bilâkis her seferinde nazm, münasebetlerini ve sebk (üslûp), güzelliğini korur ve bu çeşit çeşit dallardan uygun âhenkdar bir manzara teşkil edilir. Arapça'yı iyi bilen bir kimsenin, Kur'ân'ın nazmına bu bakışla baktığında Kur'ân i'cazının sırlarından olan bu üstün kudret eserinin sırrını görmemesi düşünülemez!

Hatta Kur'ân'ın beyân güzelliğini yeni yeni tatmaya başlayan ve bu cemâlin kaynağını bulmaya çalışan talebelerin, zaman zaman şöyle bir sual sorduklarına rastlarız: "Kur'ân okuyan veya dinleyen kimsenin bulduğu bu taravet (tazelik) nereden ileri gelmektedir ki insan, onu istediği kadar okusun, herhangi bir usanç ve bıkkınlık duymuyor?" Kur'ân'ın bu husûsiyetinin bir değil, birden fazla kaynağı olup az bir kısmına, biz de daha önce işaret etmiştik (s. 126'da). Lâfızlardaki ahenk: Muhteşem Ses Nizamı isimli konuya bakınız.). Şimdi işaret ettiğimiz husûsiyette ise daha bereketli ve daha derin bir menba vardır. Fakat bunu ancak belîğlerin ve ediplerin kitaplarına çok muttali olanlar ve onların üslûp husûsiyetlerine ve bir konudan diğerine nasıl intikal ettiklerine vakıf olup Kur'ân nazmını bu iki cihetten tetkik eden kimseler değerlendirebilir.

İşte o zaman, belîğlerin daha başlangıcında bulundukları nihai bir mükemmellikle karşı karşıya bulunduğunu anlar. Zira, attığı her adımda, peş peşe tazelenen yeni bir renk ve bir üslûp ve farklı bir anlatım sihri ile karşı karşıya kalır. Bu tazelenme devam edip dururken, usanç nereden yol bulabilir ki? Güzel bir manzara karşısında uzun zaman duran herkes, bizzat bu tecrübeyi yaşar. Birbirinden güzel çeşitli manzaraların en güzel bir tertip ile peş peşe teşhir edildiğini de görürse, bu kimse elbette bu ikinci durumdan hissettiği tatlı heyecanı, daha önceki biteviyelikte bulamaz. İşte bu meselemizde de durum böyledir.

yandan konuların mahiyetindeki değişiklik, diğer yandan parçalar arasındaki zaman farkı tabiî olarak, onlardan bahsederken irtibatsızlığa sebeb olmalıydı. Bunları bir sûre başlığı altında toplamak, normalde, dağınıklığa yol açmalıydı.

Bunu iyi anlamak için, farklı zamanlarda söylenmiş değişik maksatları *(konuları)* ihtiva eden bazı hadis-i şerif metinleri, yahut meşhur ediplerden aynı tarzda seçilmiş parçaları alınız. Onları -aralarına herhangi bir şey katıp çıkarmaksızın- bir tek söz hâlinde serdetmeye çalışınız. Sonra baktığınızda göreceksiniz ki mânâ insicamı bulunmamakta, yamalı bohça manzarası meydana çıkmaktadır.

Kur'ân'ın Tertibi ve Bölümleri Arasındaki Münasebet

Sûrenin nazmının kopukluğunu artıran ve vahdetini parçalayan daha önemli üçüncü bir sebep de, Kur'ân necmlerini *(vahiy parçalarını)* birbirine eklemekte ve sûre vahdetlerini bu necimlerden teşkil etmekte izlenen usûldedir. İşte burada da Kur'ân'ın te'lifini, insan te'lif usûllerinin haricine çıkaran üçüncü bir orijinal usûlle karşı karşıya olduğunuzu göstereceğiz. Şöyle ki:

Terkip sanatlarından herhangi birini icrâ eden bir kimseye dikkat ediniz. Onun her zaman, bütünü terkip eden eczaları tanıyıp öğrenmekle ve her bir cüz'ün nihaî yerini kesin olarak kararlaştırmadan önce, unsurlarına ve tamamlayıcı detaylarına vâkıf olmakla işe başladığını görürsünüz. Akıllı bir kimse, cüzlerden meydana gelecek bir işinde, o cüzleri bütün husûsiyetleriyle tanıyıp, onların nerelere yerleştirilmesi gerektiği hususunda bir fikir sahibi olmadan, bir taslak yapmadan onların yerlerini nihaî olarak tayin etmez. Böyle yaparsa o sanatın, kendisinden beklediği bir şekilde işini muhkem bir tarzda yapmış olmaz. Malzemesini nasıl kullanacağı hususunda iyice düşünüp, ölçüp biçmesini müteakip nihaî tablo ortaya çıktıktan sonra her cüz'ü son yerinde ibka edebilir. Maddî hususlarda olsun, manevî hususlarda olsun, Allah işlerin kemâle ulaşması için birtakım basamaklar koymuştur. Umumî fıtrat, kanununu böyle koymuştur. Yapı ustası, terzi, yazar ve şair… bunların hepsi bu fıtrî kanuna uymakla mükelleftirler.

Farklı Zamanlarda Gelen Parçalar Arasındaki Sağlam İrtibat

Şöyle bir misal vererek meselenin daha kolay anlaşılmasını temine çalışalım: Bir adam düşünelim, üzerinde ne bir binanın, ne de herhangi bir enkazın olmadığı geniş bir vadiye girmiş olsun. Birdenbire bir zelzele, yahut semavî bir âfete maruz kalsın. Dağın tepesi açılıp o adamın yanıbaşına birkaç kaya parçası akmış olsun. Aradan az çok bir zaman geçtikten sonra ikinci veya üçüncü bir sarsıntı, kendisinin yanına demir madeni, lâvlar veya altın ve gümüş parçaları fırlatsın.

Bu adamın veya başka herhangi bir insanın, gelen bu dağınık parçalar veya gelmesi muhtemel olan diğer cüzlerle, her türlü levazımı ile büyük bir şehir kurmayı kararlaştırıp, hemen o anda plânlayarak inşâ işine başlayacağını hiç düşünebilir misiniz? Adam ne bilsin: bu hâdiseler belki de başka sefer asla tekerrür etmeyecektir? Bir daha meydana gelse bile kaç defa olacağını nereden bilebilir ki? Muhtemel bir hareketten sonra düşecek maddenin çeşidini de bilmesi mümkün değildir. Tabiatıyla, hangi malzemeden ne miktarda parça düşeceğini ve onlardan ne kadar bina inşâ edebileceğini bilemiyeceği gibi, her binaya mahsus yapı tekniğinin, yükseklik, genişlik ve süslemelerin… nasıl olacağını ve binaların ne kadar yer kaplayacağını da bilemez.

Bu derece muğlâk ve karışık bir durumda akıllı bir kimse, değil büyük bir şehir, bir kulübe bile kurmaya cesaret edemez. Hele, bu bina işine, eline, ilk tuğlalar geçer geçmez başlaması hiç düşünülemez. Edemez ama, bu durumda bir şehir kurma macerasına giren bir adamın bulunduğunu farz edelim. Diyelim ki kader de yardım etti, arzuladığı bütün bina malzemesini amade kıldı. Hiç düşünülebilir mi ki bu adam Allah'ın tabiata koyduğu kanuna karşı bir maceraya girişip de, eline geçen her tuğlayı hemen ona en münasip düşecek ideal yerine koyabilsin? Tabiatı ile bu tuğlaların, inşâ işindeki normal sırası ile onun eline geçmediğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bilâkis parçalar rastgele gelmekte, irili, ufaklı, değişik renkte, değişik husûsiyetler taşımaktadırlar. Bazen temele konulacak unsurlar, sütunlar gelmeden, meselâ balkona konulması gereken cüzler yahut süsleme unsurları çıkmakta, birbirinden uzak binaların muhtelif yerlerine

konulması lâzım gelen parçalar bir arada gelmektedir. Şayet bu şahıs, parçalar kendisinin eline geçer geçmez hemen onları muayyen yerlerine koysa, bilâhare binanın cüzlerinin yerlerini değiştirmekten, yaklaştırıp uzaklaştırmaktan, alt üst etmekten başka çaresi kalmayacaktır.

Böylesi bir işe katlanacak bir tek insan bile düşünülebilir mi? Herhangi bir parçayı ilk anda koyduğu yerden kaldırmaksızın işini ilerletebilir mi? Kırmaya yontmaya, doldurmaya, destek koymaya ihtiyaç duymaz olur mu? Fakat o ne? Adam son tuğlayı koyup elini kaldırır kaldırmaz muntazam bir şehir arz-ı endâm ediyor! Öyle bir intizam ki hiçbir saray, hiçbir oda, hatta hiçbir tuğla yok ki, mimar ve mühendislerin takdir edecekleri bir tarzda tam yerine yerleşmiş olmasın. Öyleki onlardan birinin yeri değiştirilmeye kalkılsa, binanın nizamı bozulacak derecede bir intizam hükmediyor.

Şimdi böyle bir şey vaki olsa bütün beşer kudretine meydan okuyan bir mûcize karşısında olmadığımızı söyleyebilir miyiz? İşte bunun benzeri bir durum, bu meselemizde vâki olmuştur. Şöyle ki: Misaldeki adam Nebiy-yi Ümmî Peygamberimiz'dir (sallallahu aleyhi ve sellem). Eline ilk tuğlalar geçer geçmez kurmaya başladığı büyük şehir ise, daha ilk risaleleri kendisine ulaşır ulaşmaz sükûnet ve itmi'nanla cüzlerini tertip ettiği Kitab-ı Azîz'dir ki o parçaların ileride tam bir divân teşkil edeceğinden emin olarak onları yerleştirmiştir. Saraylar, odalar, tuğlalar ise bu divânın cüzleri olan sûreler, necm'ler *(vahiy parçaları)* ve âyetlerdir. Bu muhkem sarayların inşasında kullanılan ve dağlardan inen muhtelif madenlerin inmesine sebep olan âni etkenler ise, umumi veya hususi işlerinde zaman zaman insanlara ârız olan kevnî ve içtimâî hâdiseler, dinî ve dünyevî müşkillerdir. Mü'min bu müşkilleri, fetva istemek ve doğruyu öğrenmek; tasdik etmeyen ise müşkilât çıkarmak ve mücadele etmek için sorup duruyordu. Bunların peşinden de münasebetlerin ve faktörlerin durumuna göre değişik konularda ve değişik miktarlarda ve değişik şiddetlerde necm necm Kur'ân geliyordu. İşte bu dağınık muhtelif necm'lerden sûre adı verilen bölümler meydana geldi. Yoksa bu tertip her bir mecmuanın cüzleri arasında benzer cüzlerin bir araya getirilmesi esasına göre yapılmış değildir.

O binaların kısımlarının meydana getirilmesinde takip edilen usûl, meseleyi zor olmaktan da öte, imkânsız hâle getiren üçüncü bir sebep olmaktadır. Zira Kur'ân'ın, kendisine indirildiği zât, Kur'ân'ın parçalarını bir araya getirmeyi beklemeksizin, birden nüzûlün tamamlandığı görülmüştür. Hatta bir tek sûreyi bile tertibe teşebbüs etmeksizin birden tamamlandığını görmüştür. Bilâkis kendisine bir âyet veya birkaç âyet grubu indirilince, derhal muayyen bir sûrenin bildirilen yerine konulmasını emrediyordu. İşi zorlaştıran sebeplerden biri de şudur: Âyetlerin ve sûrelerin tertibi, nüzûle göre yapılmış değildir. Herhangi bir sûrenin vahyi tamamlanmadan araya giren tam veya kısmî bir tarzda vahyedilen nice sûreler vardır. Keza aynı sûrede, nüzûl bakımından önce olmakla beraber, tertipte geriye kalan âyetler veya bunun aksine bir durum, rastlanmayan şey değildir. Evet, Kur'ân âyetlerinin tenzîlinde olduğu gibi tertibinde de iki farklı husûsiyet ve nerdeyse birbiriyle buluşmayan iki yol vardır ki Kur'ân nazmı meselesinde, bu iki yolun farklılığından, büyük bir ders ortaya çıkmıştır. Şöyle ki:

Kur'ân parçalarının, inişlerine tekaddüm eden vesileleri vardır. Her bir parça ciddî bir ihtiyaç sırasında yahut umumi veya hususi bir hâdise üzerine nâzil olmuştur. Bu muhtelif hâdiseler muayyen bir nizama boyun eğmezler, bunları bir nizam dahilinde insicamlı bir tarzda biraraya toplamak, nerdeyse mümkün değildir. Böyle iken her birine mahsus vakitte bir cevap indirilmiştir ki onun sebebi ortaya çıkmadan önce Kur'ân'ın tebliğcisi asla onların farkında değildi.

Sûrelerin Son Şekli Asr-ı Saadette Bilinmiyordu

Kur'ân nüzûlüne dikkat edilirse, parçalardan her birinin daha iner inmez, önünden veya sonundan, münasip gelecek bir çerçeve içine derc edildiği görülür.[93] Her bir necm için bu çerçevenin muayyen bir

[93] Bakıyorsunuz meselâ, şu parça, daha iner inmez falan sûrenin sonuna konulması emrediliyor. Ondan sonraki vahiy parçasının aynı sûrenin ortalarında falan âyetten sonra konulması emrediliyor. Bu parça, az sonra gelecek olan bir sûrenin başı yapılıyor. Müteakip necm, bir süre önce inmiş bir sûrenin herhangi bir yerine konuluyor.

noktasında bir yer tayin edilmiştir. İşte bu ânî tevziden anlaşılır ki daha o parçaların inişlerinden önce, hatta onların vesilelerinin meydana gelmesinden hayli önce, bu parçaların yerlerinin belirlenmiş olduğu şümûllü, mufassal bir plân vardır. Son derece teferruatlı olan bu plân tam tamına tatbik edilmiştir. Öyle ki; herhangi bir sûreye konulup da sonra yeri değiştirilmiş olan tek bir parça yoktur. Bu, gerçekten hayret vericidir. O derecede ki görüp işittiğiniz bu mevzuu inkâr etmek istersiniz: *(Bu derecede irtibatsızlık sebebi bulunduğu hâlde, Kur'ân'ın bu derecede intizamlı olmasını akılla izah etmek mümkün değildir. Her şey o kadar yerli yerindedir. Eğer hepsine göre tayin edilmiş münasip mevkileri olmasaydı, tabiatları icabı bağdaşmayan, bir araya gelmeyen tek tek unsurlar hakkında "Şu kısmı falan yere koy." tarzındaki te'lif faaliyetlerinin sebebini ne ile izah edebilirdik? Niçin, onları geldikleri gibi dağınık bırakmadı? Gayesi sırf bunları toplamak olsaydı, hepsini bir yere koyamaz mıydı? Yahut onları birbirlerine müsavi ve mütecanis bölümler hâlinde taksim edemez miydi?)*

Bu tevziatı, daha kısmen bile tamam olmadan, hangi esasa göre tevzi etmiş olabilir? Bütün bu durumlar tesadüfen cereyan etmiş olabilir mi? Bilâkis, onlardan her birindeki nizamın bizzat murad olduğu anlaşılmaktadır. Bir sûre teşkil eden her âyet grubunun, mevcut tertip ve sayı ile, muayyen bir vahdet meydana getirmesi, hususen ve kasden murad edilmiştir. Bunların önceki bir tesbitle olmayıp, muvakkat bir fikrin semeresi olarak tecrübe mahsûlü yapılmış olması hiç mümkün müdür?

Böyle bir iddia asla varid olamaz. Zira onları yerli yerine koyan zât, hiç bir prova yapmaksızın ve koyduğu hiçbir yeri en ufak bir değişikliğe maruz bırakmaksızın bu yerleri tayin etmiştir. Öyle ise bu kesin kararı ve plânı neye bina etmiştir? Aklınızın söylediğine kulak verirseniz şöyle dediğini işiteceksiniz. *"Böyle mufassal ve şümullü bir plân çizen bir kimse, ya son derece cahil, ya da fevkalâde âlim olabilir."* Bu nizamı te'lif ve bu sureti terkip etmek isteyen kimsenin, bu iş için lâzım gelen ilimleri, maksatları, neticeleri iyice bilmeksizin tahmin ve hayale, temenniye istinaden yaptığını farz edecek olursak, bu adam, kendisinde olmayan bir maharet iddia ettiği için, çok geçmeden cehâleti ve bu işin ehli olmadığı muhakkak surette ortaya çıkacaktır. Hiç cehalet, devamlı bir sistem ve kalıcı bir

nizam doğurabilir mi? *(Zira yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Ümmî bir çobanın, ilim meclislerinde kendisini, senelerce İbn Sinâ diye satması mümkün değildir.)*

İkinci bir ihtimal ise bu işi yapanın, bunu iyice bilerek teferruatına varıncaya kadar plânladığını, her bir cüz'e ölçüp biçerek bir yer tayin ettiğini kabul etmektir. Bu taktirde de ortaya maharet numûnesi, bir sanat eserinin nasıl çıktığı anlaşılmış olur. Fakat bu nizamı vaz' edenin, bunu tebliğ eden zât olmadığı âşikârdır. Zira onun ufkundan daha geniş bir ufka sahip olan, onunkinden daha ihatalı bir ilme sahip olan, zamana hükmeden bir kuvvet bunu yapmış olabilir. Zamanın mahkûmu olan insan hiç ona hükmedebilir mi? Bu işin en basit bilgilerini bile bilmezken en detaylı tafsilâtını bilebilir mi? Aynı anda bir şeyin hem cahili hem âlimi, hem hâkimi hem mahkûmu olabilir mi?

Hayatının daha başında iken, dünyayı terk edeceği zamana kadar sürecek ömür müddeti içinde çeşitli vesilelerle, kalbinden ve aklından lisanına doğacak en güzel şiir veya nesir parçalarını, henüz işin başındayken birden söyleyebilmiş hiç bir şair veya yazar görülmüş müdür? Edebî hayatının daha başında iken müstakbel divanının çok detaylı bir plânını yapmış, bölümlerini ve alt bölümlerini tesbit etmiş, şiirlerin ihtiva edeceği hitap ve kasid bölümlerine kadar belirlemiş olup, cümlesi cümlesine plânlayıp yazmış ve vesileleri ortaya çıkınca da hiç duraklamaksızın yerine koymuş ve hiç bir takdim veya tehir, noksan veya ziyade yapmaksızın bu plânında devamlı olarak muvaffak olmuş, hedeflerini gerçekleştirmiş, o dağınık parçaları âhenkle kaynaştırmış bir insan bulunacağını, beşerî tecrübe kabul eder mi?

Böyle bir faraziye doğru çıksaydı, sadece, Kur'ân'ı tebliğ eden Peygamber'de (sallallahu aleyhi ve sellem) tahakkuk ederdi. Fakat insan, insandır. Ömrü boyunca söyleyeceği sözleri ihata edemeyen bir adam, bu kelâmın metinlerini hiç mi hiç ihata edemez. İçine birtakım sözler doğan insan, şu üç yoldan birini tutar ki bir dördüncüsü yoktur: 1- O parçaları olduğu gibi kaydeder; iyice topladıktan sonra fikirleri gruplandırır, sonra terkîb eder, tasnif eder, konularına göre ayırıp müteakiben bu konuları bir tertibe sokar. 2- Bu doğuşları, geliş sırasına göre, müdahale etmeksizin

olduğu gibi sıraya koyar. 3- Parçaları dağınık bırakmaz, fakat uzağından yakınından, sağından solundan ölçüp kırparak, muayyen ve kompleks bir metotla unsurlar arasında uyum sağlama gayretini sürdürür. Bunu yapan, koyduğu hiç bir cüz'ü, asla yerinden oynatmaksızın, tam tamına sistemli, plânlı, bölümleri âhenkli ve birbiriyle tam irtibatlı, kelimesi kelimesine, harfi harfine ideal bir şiir divânı ortaya koymayı tahayyül etmektedir. Amma, âşikârdır ki, bu öyle bir hayaldir ki bunu temenni edenin bulacağı, temennisinin aksinden başka bir şey değildir.

Âyetler Arasındaki Münasebet

İşte böylece gerek beyan sanatında, gerek sair sanatlarda insanın te'lif etme usûlünü gördünüz. İnsanların usûlü ile Kur'ân parçalarının te'lif edilmesi usûlü arasında ne kadar büyük bir mesafenin bulunduğunu da gördünüz. Hususiyle: 1- Mânâ ile ilgili çeşitli unsurlar, 2- Zaman bakımından uzun fasılaların araya girmesi, 3- Acele ve dağınık te'lif vaziyetleri tarzında tezahür eden üç küllî sebep tahtında işleyen, görülmemiş Kur'ân usûlünün zahirî bir bakışla hiç de düzgün bir ifade ortaya koymaması gerektiğini de gördünüz. Şimdi bakınız: Çokça bulunan bu tutarsızlık sebepleri, bu tarzda teşkil olunan sûrelerde insicamsızlığa yol açabilmiş midir?

Hâlbuki Kur'ân-ı Kerim, bir sûresinin olsun, mislini getirmek için Araplara meydan okumuştu. Onların da edebî tenkitte ne kadar ileri gittikleri dünyaca meşhurdur. Bu işte bu kadar mahir iken, Kur'ân cümlelerinin nazmında tenkide değer yerler olsaydı, elbette onları bulacaklar ve bütün âleme teşhir edeceklerdi. İlk muhatap Araplardan sonra gelen belîğlerin ise güzel ve insicamlı ifade için, bir fenden diğerine intikal etme hususunda, hep Kur'ân'ı örnek verdiklerini görmekteyiz. Bu güzel nazmı, tefekkürle tetkik eden her insan, bizzat kendisi de bu binanın hangi elden çıktığını, bu nizamın hangi dikkatli nazarın eseri olduğunu ve onun Cenab-ı Allah'ın tavsif ettiği üzere *"hiçbir eğri tarafı olmayan pürüzsüz bir Arapça Kur'ân."* (Zümer sûresi, 39/28) olduğunu müşahede edecektir.

Bir mânâdan daha çok mânâ (konu) ihtiva eden -ki Kur'ân sûrelerinin hemen hemen hepsi böyledir- sûrelerden birine dikkat ediniz. Adım

adım, tefekkür ederek, sûrenin mânâları içinde ilerleyiniz. Dönüp dönüp bakınız: Sûre nasıl başlıyor? Nasıl hitama eriyor? İçindeki fikirler birbiriyle nasıl âhenk kuruyor? Rükünleri ve cümleleri birbirine nasıl sarılıyor, kucaklaşıyor? Mukaddimeleri neticelerle nasıl denkleştiriliyor ve başı nasıl sonunu hazırlıyor?

Kesin olarak söylüyorum ki, siz bu sûrenin bir seferde mi yoksa müteaddit necimler hâlinde mi nâzil olduğunu asla düşünemeyeceksiniz. Meselâ siz, ilk yedi sûrenin veya bunların hemen hemen tamamının, bir defada nâzil olduğunu sanırsınız;[94] tarih, size onların hepsinin parça parça indiğini öğretinceye kadar da bu zannınız devam eder.[95]

Yahut bu sûrelerin, ayrı ayrı tenzîl edildikten sonra toplandığını söyleseniz bile, parça parça tenzîl edilişinin, bir bütünün taksitle tevzi edilmesi kabîlinden olduğunu ikrar edeceksiniz. Bu, tıpkı şuna benzer: Ayakta duran tarihî bir binanın, şekli hiç bozulmadan bir başka yere nakli düşünüldüğünde, ebatları ölçülür ve taşları tek tek, sıra ile numaralanır. Sonra parçalar hâlinde yıkılır. Fakat çok geçmeden her taş, eski sırasındaki yerini bulur. Ve neticede binanın taşları, ilk vaziyetinde olduğu gibi birbirine kenetlenmiş hâle gelir.

Gerçi, parça parça vahyedilen uzun bir sûreyi okuyunca, cahil kimse, dağınık birtakım mânâlar ve rastgele toplanmış malzeme ile karşı karşıya bulunduğunu zannedebilir. Fakat iyice düşünürseniz o sûrenin, bir esasa ve ana bölümlere göre, birtakım küllî maksatlar esas alınarak muhkem bir bina teşkil ettiğini, sonra her ana bölümün tâlî bölmelere ayrıldığını,

---

94 "Veya edatı ile ifade edilen, bu terdid, sadece En'âm sûresi hakkında müfessirlerimizin ihtilâfından ileri gelmektedir. Cumhûra göre bu sûre bir defada indirilmiştir. Taberâni ile daha başkaları bunu, İbn Abbas'tan (r. anhuma) mevkûf olarak rivâyet etmişlerdir. Ubeyy İbn Kâ'b'dan (r.a.) merfû -lâkin senedinde za'f bulunarak- rivâyet edilmiştir. Şayet cumhûrun bu konudaki görüşü isabetli ise bu sûre, gerek parça parça gelen, gerekse def'aten nâzil olan Kur'ân parçalarında, aynı nazım birliğine şahid teşkil eder. Zira mânâlardan, birinden ötekine intikal nizamı, En'âm sûresinde de parça parça indirildiğinde ittifak edilen sûrelerdeki gibidir."

95 Bu sûreler, hayli uzun oldukları hâlde, onların üzerinde nazım kopukluğu alâmeti görülemezken, artık mufassal (kısa) sûrelerde, hatta onların da kısaları olan Duhâ, Alâk, Mâ'ûn gibi iki parça hâlinde nâzil olan sûrelerde hiç hissedilemeyeceği âşikârdır.

keza o bölmenin de bölündüğünü görürsünüz. Siz, o binanın bölmelerinde dolaşırken, bir elden çıkmış olan şumûllü bir plâna göre yapılmış, aynı bir büyük binanın odaları ve salonlarında dolaştığınızı hissedersiniz. Taksim ve tensîk hususunda tutarsızlık görülmez. Aynı cinsin fertleri arasında, son derece yakınlık ve ülfet görüldüğü gibi, o farklı cinsler arasında tam bir ülfet temin edildiğini görürsünüz. Ve bütün bunlar zorlamaksızın ve mânâların haricinde başka bir yerden medet ummaksızın, sırf üslûptaki pek lâtif geçişler sayesinde olmuştur.

Bu mânâların, bir plâna göre yapılmış binanın bölmeleri arasında bulunan ahenk gibi ahenkli olduğunu söylemek bile yetersizdir. Aslında, insanın vücudunda âzaların organik bir bütünlük ortaya koyması gibi bir uzviyet teşkilinden bahsetmek daha yerindedir. Zira her vücudun, her bir parçası komşu parçaya, bizzat kendisinde mevcut bir bağ ile irtibatlı olduğu gibi, eklem yerinde biraraya gelen iki kemik de kan damarları ve sinir ağları ile birbirlerine bağlıdırlar. İşte bütün bu görünüşler arasında, toplu bir bakışla değerlendirildiğinde, sûrenin muayyen bir hedefe yöneldiği, mecmûu *(bütünü)* itibariyle belli bir maksadı olduğu görülür. Nasıl ki bir vücutta, muayyen bir işi yapmak üzere âzalar yardımlaşırken, aynı anda çeşitli âzalar münferit uzvî vazifelerini ifâ ederler. Nasıl ki bir vücud bu farklılıklara rağmen bir tek kıvama sahiptir.

Sûrenin vahdetini *(bütünlüğünü)* teşkil eden unsurları, henüz vukua gelmemiş, hatta tahmin bile edilemeyen birtakım sebeplere bağlı idi. Sûrenin vahdetinin tekemmül etmesi için bu sebeplerin hepsinin, Kur'ân'ın nüzûlü zamanında vuku bulması icap ediyordu. Ancak bu takdirde Kur'ân, o hâdise ile alâkalı bir beyanda bulunabilirdi. Öyle ise feleği ve bu parçaları nizama koyacak şekilde döndüren ve bütün bu hâdiselerin tamamını nüzûl zamanında meydana getiren kuvvet nedir? Niçin bir tek hâdise bile geri kalıp da, herhangi bir sûrenin başından, sonundan veya ikisinin arasındaki herhangi bir yerinden sakat olduğuna rastlanmamıştır? Bu kevnî hâdiselerin itaati ve Kur'ân'ın beyanındaki nizama dikkatle hizmet etmesi, bu fiillerle bu sözlerin aynı kaynaktan geldiğini açıkça göstermez mi? Göstermez mi ki bu kelimeler kimin ilminden çıkmışsa, işte

bu hâdiseler ve kâinat da O'nun iradesinden çıkmıştır. Evet, hükmünü ve sözünü kimsenin değiştiremeyeceği Allah'tan gelmiştir.

Kim iddia edebilir ki, Kur'ân'ın, beşeriyet âlemine lisanından tulû ettiği bu garip zât, hayatının sonuna kadar zamanın doğuracağı büyük küçük her hâdiseyi ve birçok sürprizleri tamamiyle tesbit etmiş, sonra da bu hâdiselerin icap ettirdiği Kur'ân ifadelerini ölçüp biçmiş, ayarlamıştır? Bu talimatların sigasının konulacağı ifade nizamını nereden kestirebilirdi ki? Keza bu talimatların şu veya bu cüz'e makrun olacağını nereden bilebilirdi ki? Bu karineler daha gelmeden, her bir cüz'e tam nüzûl esnasında, muayyen karinesine bitiştirecek bir ilmek atmak ve böylece bu muhkem şekilde yerli yerine koymak nasıl gerçekleşmiştir? Nasıl olmuş da her cüz, tam kendisini bekleyen yeri bulup yerleşmiştir? Öyle bir yerleşme ki, ne genişlikten dolayı bir boşluk, ne de sıkışıklığa yol açan bir darlık bulunmuyor, daha öncekinden çıkarılacak veya eklenecek tek harf olmuyor. *"Keşke!"* veya *"... olsaydı!"* gibi bir söze bir tek sebep bile bulunmuyor.

Bu müteferrik cüzlerden her biri, içine yerleşeceği bütünü -diğer fertler zuhur etmeden önce- ve onun da neresine *(başına mı, sonuna mı, kenarlarına mı?)* yerleşeceğini nasıl olmuş da bilebilmiştir? Öyle ki bu münferit cüzler ve dağınık unsurlar, bir araya gelip tamamlanmış her sûreden perde kaldırıldığında, âhenkli bir düzen, güzellik arz-ı endâm etmiştir? Hangi muhkem takdir ve idare, asla yanılmayan, unutmayan ve tereddüt etmeyen hangi muhît *(gözünden hiç bir şey kaçmayan)* ilim, bu nizamsız maddeleri düzene sokmuştur? Fesübhanellah! Bir çok durumda: *"Şimdi bildiğim gibi önceden de bunu bilseydim şöyle yapardım veya şöyle derdim veya bunu öne alır onu geri bırakırdım."* diyen beşer ilminin ve görüşünün, böyle fevkalâde bir idare ve maharetle zamana hükmedemeyeceğinde şüphesi olan bir tek akıllı insan bulunabilir mi? Sadece bu tanzim bile, tek başına gösterir ki Kur'ân, beşer kelâmı değil, her şeyi bilen Zât'ın kelâmıdır. Ve gösterir ki *"Kur'ân'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur'ân Allah'tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı"* (Nisâ sûresi, 4/82).

Dördüncü Bölüm

SÛRELERDE BÜTÜNLÜK BAKARA SÛRESİ ÖRNEĞİ

Bakara Sûresindeki Bütünlük

Parça parça indirilmiş olan sûrelerde, nizamsızlık sebeplerinin çokluğuna rağmen, sûrelerdeki cüzlerin mükemmel bir nizam teşkil etmesine, bölüm ve halkaların birbirine insicamlı bir şekilde bitiştiği bir fikir silsilesi hâlinde akıp gitmesine müşahhas bir misal istenmesi elbette normaldir. Kur'ân'ın bütün sûreleri arasında en uzun olanı, en fazla miktarda mânâ ve maksatlar ihtiva edeni ve en çok vahiy parçasına şamil olan ve parçaların iniş zamanları arasındaki fasıla ve mesafeleri de nüzûlünün, dokuz sene gibi uzun bir zamana yayılması itibariyle- en fazla olan Bakara sûresinde bu intizam gösterilirse, diğer surelerde bu nizamın olduğu bilbedâhe *(kendiliğinden)* anlaşılır. İşbu Bakara sûresi, elli sahifede 286 âyet ihtiva edip, yapılan nüzûl sebebi rivâyetlerine bakılırsa seksen küsur hâdise vesilesiyle, bu miktarda seksen ayrı necm (parça) hâlinde nâzil olmuştur.

Bu sûrede: Kıble'nin tahvili *(değiştirilmesi)*, Ramazan orucu, müşriklerle yapılan ilk savaş (bkz.: Bakara sûresi, 217) gibi hicrî ikinci sene başlarında yer alan âyetler bulunduğu gibi, en son nâzil olan Kur'ân âyeti olan ve son nâzil olanlar arasındaki, ribâyı *(faizi)* haram kılan âyetler (275-276) ile bu ilk ve son arasında yer alan nice necmler bulunur.

* * *

Ancak şunu hatırlatmak gerekir ki burada bu sûre-i şerifenin cüzlerini birbirine bağlayan lâfız ve mânâ bağlarının tamamını göstermek istemiyoruz. Bu, teferruatlı bir iş olup zaten tefsir kitaplarında beyan edilmiştir.

Hâlbuki isteseydik, bir tek parçayı, sağından solundan yakın ve uzak komşularına bağlayan bağları, öyle bir ilişkiler ağı hâlinde gösterirdik ki, bakıp düşünen kimse, hangi ipi izleyeceğini şaşırır, bu bağlardan hangisinin öncelikle kast olunduğunu aydırdetmekte güçlük çekerdi. Fakat burada yapmak istediğimiz, sûreyi başından sonuna kadar seri bir şekilde birden arz edip mânâ nizamının seyir hattını göstererek, bu açıklamanın ışığında, bu uzun zincirindeki her halkanın yerini nasıl bulduğunu beyan etmektir.

Yalnız, maksada girişmeden önce, mevzuun sevk ettiği bir hususu açıklamak gerekir. Kur'ân'daki insicamı incelemek isteyen kimse, evvelâ demin arz ettiğimiz seyir hattını bulup ortaya koymalıdır. Araştırıcı, belli başlı cüzlerini ve maksatlarını tesbit ederek sûre hakkında genel bir toplu fikir sahibi olmadan cüzler arasındaki bağları yani âyetlerin başlarında, sonlarında veya aralarında bulunan mevziî bağları bulmaya çalışmamalıdır. Çok önceleri denildiği üzere[96] sûrede meseleler müteaddit olsa da sonu başı ile, başı sonu ile irtibatlıdır. Aynı meseleye dair olan cümleler birbiriyle irtibatlı olduğu gibi bütün hâlinde de sûre, aynı maksada yönelir. Binaenaleyh sûrenin nazmını anlamak isteyen kimse ona bütün olarak bakmak ihtiyacındadır. Keza o meselenin cüzlerini anlamak isteyen kimse de bundan müstağnî kalamaz.

Böylece, sûreye hakim olan küllî nizamdan sarf-ı nazarla sadece mücâvir iki üç meseleye yönelen, dar bir daireye kapanmak suretiyle âyetler arasındaki münasebeti bulmak isteyenlerin karşı karşıya kalmış oldukları hata anlaşılabilir. Bu kısa görüş, birçok durumda sahibini maksadından uzaklaştırır; nazımdaki en parlak güzellik unsurlarını yakalamaktan onu alıkoyar. Bu şahsın durumu bir halıyı inceleyen[97] şahsın durumuna benzer. Bu halının sadece el kadar bir yerine bakıp oradaki

---

96 Ebû Bekir en-Neysâbürî, Fahruddin Râzî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Burhanüddin el-Bikâî, Ebû İshak eş-Şâtıbî, bunu ifade eden zevât arasındadır. Buraya alınan ifade, eş-Şâtıbî'nin *el-Muvafakât*'ının اَلْكَلاَمُ عَلَى اْلأَدِلَّةِ تَفْصِيلاً (Deliller Hakkında Mufassal Mütalâalar) kısmının 13. meselesinden biraz tasarrufla alınmıştır. eş-Şatıbî orada, mücmel bir tarzda, Mü'minûn sûresini ele almaktadır.

97 Müellif burada, bir elbiseyi misal vermektedir. Fakat daha kolay anlaşılacağını düşündüğümüzden dolayı, onun tesbitlerini muhafaza ederek halıyı örnek verdik (Mütercim).

nakışları tetkik ederse siyah, beyaz, yeşil gibi muhtelif renkli iplerin yan yana getirildiğini görür ve kendisinde, renk ve desen uyumu bulunduğu intibaı uyanmaz. Fakat gözünü daha geniş bir sahaya çevirince, baktığı nakışların simetrilerini görünce, desendeki âhengi kısmen anlar, zevk alır. Fakat halının tamamına toplu bir tarzda bakınca daha büyük unsurlar arasındaki renk ve desen âhengini müşahede etmekle aldığı zevk daha da fazla olur. İşte Kur'ân sûrelerinden herhangi birinin nazmına dikkat eden kimsenin de böyle yapması icap eder.

Sûrenin cüzleri arasındaki mevziî münasebet konusunda söylenecek bir başka söz de şudur: Cüzler arasında münasebetin bulunması demek, onların ittihad etmesi, birbirine benzemesi veya konuların birbirine tedahülü gibi sadece bir cins münasebeti değildir. Münasebetleri arayan bazı zâtlar bu düşünce ile bazen tekellüfe düşerken, bu nevi bir münasebeti yakın bir cihetten bulamayan bazı şahıslar da, orada hemen –Arap üslûbunda rastlandığı üzere– sırf bir *iktidâb*[98] olduğunu söylerler.[99]

İktidâb iddiası, sadece birbirine mücavir karineler arasında irtibat arayarak, münasebetler hususunda sahayı daraltan önceki tutumdan –o da yanlış olmakla beraber– her iki çeşidiyle, daha da hatalıdır.[100] Zira olduğu gibi kabul edilmesi hâlinde, Kur'ân'ı diğer sözlerden mümtaz kılan, belâgat seviyesinden gafil olunduğunu ortaya koyar.

Kur'ân'ın bir sûrede âhenkle dizdiği muhtelif mânâlar arasındaki tabiî farkları gidermek isteyen, onu en esaslı hâsiyetinden *(meziyetinden)*

---

98 *İktidâb*: Sözde, herhangi bir münasebet aramaksızın maksada gitmektir (Mütercim).

99 Hatta, Kur'ân'ın tamamında asıl unsurun *iktidâb* olduğunu söyleyen bile çıkmıştır. Suyuti, *el-İtkân*'ında "Âyetler ve sûreler arasındaki münasebet" bahsinde, Ebu'l-Alâ Muhammed İbn Gânim'in "Kur'ân, Arapların, başka konuya intikalleri sırasında usûl edindikleri *iktidâb* esası üzere vaki olmuştur." dediğini nakleder. Keza İzzuddin İbn Abdüsselâm'ın şu sözünü nakleder: "Âyetler arasındaki münasebet ancak, aynı sebebe binaen indirilen konuda aranır. Fakat sebepler değişince o âyetleri birbirine bağlamak bir nevi tekellüf (zorlama) olur.

Çünkü Kur'ân, yirmi küsûr senede, muhtelif sebeplerle, muhtelif konular hâlinde inmiştir. Böyle olunca, onun kısımları arasında irtibat hasıl olması gerekmez." Ama diğer birçok âlim, bu konuda onun yanıldığını belirtmişlerdir.

100 Münasebatı sadece mücavir olan âyetler arasında aramak daraltıcılığına, münasebette muayyen bir metodu iltizam etme, yani sadece mânâ benzerliği (tecânüsü) şeklindeki telâkki eklenirse, iş iyice daraltılmış olur. İşte bu yüzdendir ki bu görüş, sahiplerini, biri tekellüf (zorlama), diğeri de zıddı olan hurûc (karşı koyma) şeklindeki iki aşırı tutuma sevk etmiştir.

uzaklaştırmış olur. Kur'ân bir tek meselede, usanç verecek derecede sözü uzatmaz; hâlbuki böyle yapmak usanç vericidir. Şayet bu mânâların müstakil olması düşüncesiyle onları dağıtıp birbirleriyle olan münasebetlerini keser, aralarındaki mânâ ve nazım tedaîlerini giderirse, bu taktirde de, yine belli başlı bir husûsiyetinden onu tecrid etmiş olur. Zira Kur'ân, rastgele sözleri nizamsız olarak rastgele toplayan ve muhatabı, sözün başıyla sonunu ayırt etmeyecek bir duruma düşürüp onu dağınık çocuk konuşması hâline getiren, sıçrama tarzında intikaller yapmaz. Nasıl olabilir ki, muhkem ve metin bir binanın cüzleri gibi, Kur'ân cüzleri birbirine kenetlenmiştir. Böyle bir şey varid olamaz; aksine Kur'ân'da söz "*zû şücûn*"dur, yani sözün çok dalları bulunur. Fakat Kur'ân muhtelif cinsleri bir araya topladığında, onların çeşitliliğinden bir âhenk, bir vahdet teşkil edecek şekilde o unsurları bir araya toplar. Zıtları bir araya toplayarak bir âhenk sağlamak ise, her fende ve her güzel sanatta, henüz izah edilememiş bir sırdır. Ve zıtların âhengi, o fenlerde ve sanatlarda ince zevkin ve yüksek sanat değerinin mihengi sayılır. Zira müteaddit farklı unsurlar ve muhtelif renkler arasında uyum sağlamak, aynı unsur ve tek rengin cüzleri arasında uyum temin etmekten daha zordur.

Bu kaideye binaen Kur'ân, bazen zıdları ele alıp onlardaki güzellik veya çirkinlikleri en bariz bir surette gösterir. Bazen haddizatında zıt olmamakla beraber farklı unsurları alıp onları birbirine yardımcı kılarak *tanzîr, tefrî, istişhad* veya *istinbât, tekmîl* veya *ihtirâs* vs. gayesiyle[101] birbirine sevk eder. Bazen tarihi realitede iki mânânın birbirine iktiranını yahut iki şeyin mekân bakımından yakınlığını, onları nazımda mukterin kılmağa bir esas sayar, nüzûl sebeplerinin ve mekânın mahiyetini iyi bilmeyen kimse ise bunu, maksat haricine çıkmak telâkki eder. Hâlbuki çıkmak söz konusu değildir. Aksine bu durum, içinde, bu mânâların dolaşıp durduğu müteaddit muhatapların ruhlarının ihtiyaçlarını gidermek içindir.

Şayet iki mânâ arasında bu vecihler veya benzerleri ile tesis edilen neseb akrabalığı veya hısımlık yoksa, Kur'ân bir mânâdan diğerine güzel

---

[101] 86. dipnottaki açıklamaya bakınız.

ve tatlı bir tarzda intikal eder: Ya *hüsn-i tehallûs*[102] ve temhîd ile veyahut terkip sîgalarını, uzak olanları birbirine ısındıracak tarzda imâle ettirmekle yapar.[103]

İşte bütün bu mezkûr hususlar, çeşitli güzellik cihetleridir ki, yan yana bulunan mânâlar arasında, bunlar nazar-ı itibara alınırsa, nazım insicamını ortaya koymak konusunda biri diğerine ihtiyaç bırakmaz.

Kaldı ki, –öğrendiğiniz gibi– Kur'ân nazmının güzelliği, her zaman, fertler arasındaki güzel irtibattan ileri gelmez. Bilâkis görürsünüz ki Kur'ân bir mânâ grubunu tamamladıktan sonra, ona mukabil gelecek diğer bir mânâ grubuna döner. Bu da, iki grup arasında güzel bir münasebet meydana

---

[102] *"Hüsn-i Tehallûs"* (yahut sadece tehallûs), mukaddimeden bir münasebetle maksada geçmek demektir (Mütercim).

[103] Bu lûgavî cihette, bazan (hissedilen fakat ifade edilemeyen) öyle sırlar vardır ki insana, oradaki güzelliği anlatması söylense onu tavsif edemez; hatta halkalar arasındaki ittisal mahallinin (eklem yerinin) neresi olduğu sorulsa ilmî bir kaide ile onu tayin etmekte zorluk çeker. Fakat bu belâgat ıstılahlarını ve fuzuli sualleri bir tarafa bırakıp, kendisini vicdanı ile başbaşa bıraksa, sonra da bu yerleri okusa veya dinlese, oralarda kulağı tırmalayan yahut zevke sığmayıp nefret veren herhangi bir intikal veya hurûc göremez. Bilâkis tam tamına muayyen sebebini daha keşfetmeden önce onların arasında yakınlık ruhu ve güzel bir intikal bulur.

Ömrünü çeştli ifade üslûplarını okuyup değerlendirmekle geçiren ve onları iyice zevk ederek kendisinde güzel sözle düşük söz arasında temyiz yapabilme melekesi kökleşen kimse, mantıkî bir istidlâl tarzında olmasa da fıkhî bir istihsân kabîlinden kendi nefsinde böyle bir hüküm salâhiyeti bulabilir. Hususiyle, damarlarında Arap kanından bir kaç damla bile taşıyorsa ve ruhlarında Arap lisan hassasiyetinden bir iz kalmışsa Kur'ân'ın herhangi bir yerinde bu mücmel güzelliği bulamayan insan kendi nefsinden başkasını kınamasın, sebebini başka yerde aramasın ve hazırlığını tamamlamadan önce hüküm vermeye girişmesin! Devamlı sûrette şunu hatırlamalıdır ki, Kur'ân üslûbuna karşı takdir hissi ile dolu olduğu veya tevakkuf ettiği nisbette, lûgavî mizacının sıhhat veya makbuliyet husûsiyetini (kapasitesini) ve lûgavî incelemesinde noksanlık veya kemâl olup olmadığını sınamış olur. Kendisi gibi kâsır zevkli *müvelled'lerin* (Arapların başka kavimlerle karışmak neticesinde dil zevklerinin bozulmasından sonra ortaya çıkanlar) zevkleriyle Kur'ân üslûbu ölçülemez. Nerde kaldı ki Kur'ân'ın belâgati karşısında Araplar saygı ile eğilmişlerdi. Ve belâgat konusunda onların, hükümlerine râzı oldukları otoriteler ve hakemler henüz aralarında iken bunu yapmışlardı. Malûmdur ki bazı iç organlarımızın vazifelerini bilemediğinizden, yaratılış sırrını henüz anlayamadığımız taraflar vardır. Böyle yerler vardır diye mü'min veya tabiatçı hiç bir tabip onların faydasız olduklarını söylemez. Zira bedenin diğer taraflarında sanat harikaları kendilerini büyüleyince bilmedikleri azı, bildikleri çoğa kıyas ederek, onun da, henüz malûm olmayan hikmetlerinin bulunduğunu kabul ederler. Çok geçmeden araştırma sonucunda, himmeti yüksek bir zâta veya zâtlara onun sırrı münkeşif olur.

getirir. Çünkü, sadece bu grubun başı ile öbürünün sonu arasında değil, her ikisinin de başı ve sonu arasında da güzel bir mukabele teşkil eder.

Hülâsa en mühim nokta, daha önce de tavsiye ettiğimiz üzere, topyekün sûrenin üzerine bina edildiği küllî nizama dikkati teksif etmektir. Burada şimdi nümûne olarak Bakara sûresindeki nazım insicamı gösterilecektir. Bu numûneyi diğer sûrelere de tatbik ederseniz, incelemenizde size pek güzel bir rehber olacaktır.

Bakara Sûresinin Konuları Arasındaki Nizam ve İnsicam

Bu sûre hayli uzun olmakla beraber, başlıca bölümleri, bir mukaddime, dört maksat ve bir hatimeden ibarettir.

Mukaddime: Kur'ân'ın[104] şanını ve vazifesini tarif etmekte, ondaki hidâyetin, selim kalb taşıyanlar nezdinde âşikâr olduğunu, ancak kalbi mühürlenmiş olanların yahut kalbinde hastalık bulunanların ondan yüz çevireceklerini beyan etmektedir.

Birinci maksat: Bütün insanları İslâm'a davet hakkındadır.

İkinci maksat: Hususiyle Ehl-i Kitab'ı, bâtıl itikadlarını terk ederek bu hak dine girmeye davet hakkındadır.

Üçüncü maksat: Bu dinin ahkâmını tafsilâtlı olarak bildirir.

Dördüncü maksat: Bu dinin hükümlerinin ifâ edilmesini sağlayacak müeyyideler ve teşvik edici hususlar ihtiva eder.

Hâtime: Bu maksatları hâvî olan daveti kabul edenleri tanıtır ve onların, dünya ve âhiretteki âkibetlerini beyan eder.

---

[104] Birinci bölümün başında gördüğünüz üzere "Kur'ân" lâfzı, hem onun tamamı hem de bir kısmı hakkında kullanılabilir. Sûrenin başındaki işaret de Kur'ân'ın bütünü için düşünülebileceği gibi, hususiyle Bakara sûresi için de düşünülebilir. Nassında işaret ihtimali olduğundan, biz de ona tâbi olarak o ihtimali ibka ediyoruz.

Bakara sûresindeki tertibi tafsilâtlı olarak bizimle beraber incelemek isteyen aziz okuyucumuzdan ricamız, her adımda işaret olunan hususların doğruluğunu görmek için, elinde Mushaf-ı Şerif bulundurmasıdır.[105]

---

[105] Âyet meâlleri Prof. Dr. Suat Yıldırım'ın "Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali" adlı eserinden alınmıştır (Mütercim).

MUKADDİME: ÂYETLERİN TAHLİLİ (MÜ'MİNLER, KÂFİRLER, MÜNAFIKLAR)

Rahmân ve Rahîm Allah'ın adıyla

1– *Elif, Lâm, Mîm.*

2– *İşte Kitap! Şüphe yoktur onda. Rehberdir müttakîlere!*

3– *O müttakîler ki görünmeyen âleme inanırlar. Namazlarını tam dikkatle ifa ederler. Kendilerine ihsan ettiğimiz nimetlerden infak ederler.*

4– *Hem sana indirilen kitabı, hem de senden önce indirilen kitapları tasdik ederler. Âhirete de kesin olarak onlar inanırlar!*

5– *İşte bunlardır Rableri tarafından doğru yola ulaştırılanlar. Ve işte bunlardır felâh bulanlar!*

6– *İnkâra saplananları ise ister uyar ister uyarma onlar için birdir, imana gelmezler.*

7– *Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir perde inmiştir. Bunların hakkı büyük bir azaptır.*

8– *Öyle insanlar da vardır ki "Allah'a ve âhiret gününe inandık." derler; oysa iman etmemişlerdir.*

9– *Akılları sıra Allah'ı ve iman edenleri aldatmayı kurarlar. Kendilerinden başkasını aldatamazlar da farkında değiller.*

10– *Kalplerinde bir hastalık vardır. Allah da onların hastalıklarını daha da ilerletti. Bu yalancılıkları, bu samimiyetsizlikleri sebebiyle bunlara gayet acı bir ceza vardır.*

11– *Ne zaman onlara: "Yeryüzüne fesat saçmayın!" denilse "Biz sadece barışçıyız, ortalığı düzeltmekten başka işimiz yok!" derler.*

12– *Gözünüzü açın, bunlar bozguncuların ta kendileridir, lâkin şuurları yok, farkında değiller.*

13– *Ne zaman onlara: "Şu güzel insanların iman ettiği gibi siz de iman edin!" denilse "Yani o beyinsizlerin inandıkları gibi mi inanalım?" derler. Asıl beyinsizler kendileridir de farkında değiller.*

14– *Bunlar iman edenlerle karşılaştıkları vakit "Biz de mü'miniz." derler. Fakat şeytanlarıyla başbaşa kaldıklarında da: "Emin olun biz sizinle beraberiz, biz onlarla alay ediyoruz." derler.*

15– *Allah da kendileriyle alay eder ve azgınlıklarında onlara mühlet verir; böylece onlar bir müddet başıboş dolaşırlar.*

16– *İşte onlar hidâyeti alacaklarına, dalâlete müşteri oldular. Ama bu, kârlı bir ticaret olmadı. Çünkü kâr yolunu tutmadılar.*

17– *Bunların hâli şuna benzer: Onların içinde bulunduğu karanlığı aydınlatmak için bir insan ateş yakıyor. Ortalık aydınlandığı halde onlar yararlanmak istemeyince Allah onların ışıklarını giderip karanlıklar içinde bırakıyor.*[106]

18– *Sağır, dilsiz ve kördürler onlar! Onun için hakka dönmezler.*

19– *Yahut onların durumu gökten sağanak hâlinde boşanan ve içinde yoğun karanlıklar, gök gürlemeleri ve şimşekler bulunan yağmura tutulmuş kimselerin durumuna benzer. Yıldırımların verdiği dehşetle, ölüm korkusundan, parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Fakat Allah kâfirleri çepeçevre kuşatır.*

20– *Şimşek nerdeyse gözlerini köreltecek. Önlerini aydınlattı mı ışığında yürürler, karanlık çökünce de dikilir kalırlar. Allah dileseydi kulaklarını sağır, gözlerini kör ederdi. Allah gerçekten her şeye kâdirdir.*

---

[106] Ekseriyete göre ise şöyle tefsir edilir: "Bunların hâli, o kimsenin hâline benzer ki aydınlanmak için bir ateş yakar. Ateş çevresini aydınlatır aydınlatmaz Allah onların gözlerinin nurunu giderir ve karanlıklar içinde bırakır." Müellif tercihinin gerekçesini 111. dipnotta belirtmiştir.

17-20. Âyetlerin tefsiri hakkındaki yeni görüş

1- Sûre üç münferit *(mukatta'a)* harfle başlamaktadır ki ne nesir inşalarını ve ne de şiir inşadlarını bu tarzda başlatmak Araplarca mâlum bir şey değildi. Sadece okuma yazma öğrenmeye başlayanların bu işe ilk başladıkları sırada hecelediklerini biliyorlardı: "*Elif, Lâm,Mîm.*"

Bu harflerle elbette kastedilen birtakım mânâlar vardır. Fakat bu mânâ ve sırlar ne olursa olsun, bu orijinal nazmı ve etkili tonu ile hitabın baş tarafına konulmasından ötürü, işitenler, ister istemez kulak verecek ve kalpler, bu alışılmamış üslûbun peşinden gelen sözü anlamaya yönelecektir.

2- Bu üç harfi, üç cümle takip etmektedir:

Birinci cümle dinleyiciye *(muhataba)*, okunacak bu kitabın, insanlığın gördüğü en hayırlı kitap olduğu, hatta onun yanında "*kitap*" isminin verilebileceği başka bir kitabın bulunmadığı belirtilir:

"Kitap, budur." Bu hasr, cümlenin haberi durumunda olan "*el-Kitâb*"ın, başında elif lâm bulunmasından ileri gelir.[107]

Öteki iki cümle ise bu hükmü, hüccet ve bürhanla destekler. Zira kitaplar arasındaki üstünlük, ihtiva ettikleri hakikatlerle, yalan ve yanlışların karışmaması nisbetindedir. Bu vasıflardan sonra en mükemmel husus, yolların çoğalıp karıştığı sırada, hakikate erdiren yolu delile dayanarak gösteren bu "Rehber"e insanların muhtaç olmalarıdır. İşte bu kitap, bu üç vasfı zâtında toplayan Kur'ân'dır: "*Hiç bâtıl bulunmayan*", "*sırf hakikat olandır* لَا رَيْبَ فِيهِ." Ayrıca "*insanları zulmetten nura, karanlıktan ışığa çıkaran gündüz aydınlığı durumundaki âşikâr bir rehberdir* هُدًى".

Böylece bu üç cümle ile, evvelâ dikkat çekilen maksud, kısaca beyan edilmiş olmaktadır. İyi bir mürebbî de önemli bir hitabede bulunacağı zaman, evvelâ yanındakilerin sükûnetini temin edip kulak vermelerini ister, müteakiben de muhataplarının istifade arzularını uyandıracak birtakım teşvik edici vesileler bulmaya çalışır.

3- İnsan, Kur'ân hakkındaki bu belîğ tavsifi dinler dinlemez, onun,

---

[107] Müellif bu mânâyı, bu cümlenin, muhtemel 3-4 i'rabından birine göre vermektedir (Mütercim).

insanlık içinde uyandırdığı etkiyi, insanların bu davete ne derecede kulak verdiklerini öğrenmek ister. Bundan ötürü, sıra, insanların Kur'ân hakkında, başlıca üç gruba ayrıldıklarını söylemeye gelir: İnananlar, reddedenler, ikisi arasında bocalayan mütereddítler.

Bakınız, "*Kitab*"ı anlatırken, söz, birdenbire nasıl insanlardan bahsetmeye intikal ediyor? Bunu yeni başlayan bir cümle ile mi yapıyor, yoksa mukabiline bir istidrâk[108] ile mi? Bunlardan hiçbiriyle değil! Amma en dikkatli kimsenin bile bir intikal hissi duymayacağı bir şekilde, görülmemiş tarzda O, bu iki unsuru birbirine mezc ediyor. Şöyle ki; ilk safhada, son iki gruptan hiç bahsetmiyor denilip, Kur'ân, sanki öbürleri için inmemiş gibi, onlardan sarf-ı nazar ediliyor. Sonra birinci, kabul edenler grubuna geçilip, onları anlatmak, bizzat Kur'ân hidâyetini anlatmanın devamı hâline getiriliyor: "*Müttakîler için yol göstericidir: Onlar ki gaybe inanıp namazlarını kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan (Allah rızası için) sarf ederler; sana indirilene ve senden önce indirilene inanırlar, âhirete de şüphesiz iman ederler. İşte onlar, Rab'lerinden bir hidâyet üzeredirler ve umduklarına erenler işte onlardır.*" İşte böylece bu lâm harf-i cerri, kelâmın, üzerinden kaydığı sırlı bir köprü durumuna geçiyor ve mü'minler hakkındaki söz, nihayetine kadar, bir tek söz imişcesine boşalıyor.

4- Kur'ân'ın, içinde, hiç şüphe bulunmayan âşikâr hakikat olduğu bildirilip, onun hidâyetinden yalnız müttakîlerin istifade edebilecekleri beyan olunduktan sonra, ilk bakışta muhatabın aklından geçen şu suale cevap vermesi gerekecektir: "*Kur'ân'ın hakkaniyeti bu derecede âşikâr olduğu hâlde, niçin onu işiten her muhatabın kalbine nüfuz etmiyor?*" İnsanların hepsinin doğru yola gelmesini çok isteyen Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'ân'ın bu sınırlaması karşısında: "*Sübhânallah! Neden bütün insanlar hidâyete gelmiyor?*" diye hayret edecektir.

Şu hâlde, bu tereddüt karşısında, insanın kalbine itminan verecek ve bununla beraber Kur'ân'ın hidâyetinin herkese şamil olmasını önleyen tabiat mânilerinin bildirilmesi gerekir. Fakat bu yapılırken de Kur'ân'ın

---

[108] "*İstidrâk*": Söylenmiş olan bir sözün eksiğini tamamlamak veya ondaki muğlâklığı gidermek demektir (Mütercim).

beyanına en ufak bir kusur nisbet etmemek, bütün kusuru bu durumdaki muhatabın kabiliyetsizliğine vermek lâzımdır. Doktorun verdiği ilâcı kullanmayı reddeden ve bu cehaleti sebebiyle ölen kimse, doktorun maharetine gölge düşüremez. Körlerin veya kendini körlüğe vuranların, güneş ışığından faydalanmamaları, elbette güneşe zarar veremez: "*İnkâr edenlere gelince, onları uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir, onlar inanmazlar.*"

Böyece söz, ilâhî lûtfa mazhar olan mü'minlerden, azaba müstehak olan kâfirlere intikal ediyor. Ancak bu iki bahsin bir araya getirilmesi maksud olmadığından, bu iş atıf suretiyle yapılmıyor. Sadece lisan-ı hâl ile sorulan mukadder suale cevap vermek üzere bir kelâm, diğerine bina ediliyor. Bu beyan tarzına, belâgat âlimleri "*el-isti'nâfu'l-beyânî*" demektedirler.

5- Kâfirlerden bahsedildikten sonra, onların hâliyle münafıkların durumu birbirine benzediğinden, yani hidâyete uzak olmakta müşterek olduklarından

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ

"*Öyle insanlar da vardır ki "Allah'a ve âhiret gününe inandık." derler; oysa iman etmemişlerdir.*" tarzında, "و / vav" edâtı ile atıf yapılır.

6- Şimdi her üç topluluktan bahseden sözün, nasıl tertip edildiğine ve o unsurların nasıl birbirine tekâbül ettiğine bakınız. Her üç gruptan şu sıra ile bahsedilmektedir: a) Onların gerçek durumlarını tasvir, b) Bunun sebebini açıklama, c) Ve beklenen âkıbetlerini bildirme.

Birinci taifenin hakikati, ilmî ve amelî yönleriyle, takvâ faziletini elde etmiş olmalarıdır. Bunun sebebi; hidâyete sarılmaları ve Rab'lerinin tevfikine mazhar olmalarıdır. Âkıbetleri ise, kurtuluş ve felâhtır.

İkinci gürûhun hakikati, takvânın esası olan imandan mahrum olmaları, hem de hiç bir uyarmanın fayda vermeyeceği derecede bunda ısrarlı olmalarıdır. Sebep, Allah'ın kendilerine verdiği ilim imkânlarından faydalanmamaları, böylece anlamayan kalplere, görmeyen gözlere, işitmeyen kulaklara sahip olmalarıdır. Âkıbetleri ise, büyük azaptır.

Üçüncü grubun vasfı zahirde hayır, derunda ise şerden meydana gelen

bir durum arz eder. Lisanları ile mü'min olduklarını söylerlerse de kalplerinde iman yoktur. Bu vasıflardan herbirinin bir sebebi, bir de karşılığı vardır. İman iddialarından maksatları "*muhâde'a*" yani aldatmaktır; bunun cezası da kendilerine dönecektir. İçlerinde sakladıkları inkârın sebebi ise, kalplerindeki hastalıktır. Bunun cezası da, hastalıklarının ilerlemesi ve elem veren azaptır.

Kur'ân, ikinci gürûhun ısrarının, uyarmanın fayda vermeyeceği miktarda olup, üçüncü grubun aldanma ve katmerli cehaletinin, nasihatin fayda vermeyeceği raddeye ulaştığını beyan eder. Müfsid oldukları hâlde muslih *(düzeltici)* olduklarını iddia ederler, beyinsiz oldukları hâlde râşid olduklarını söylerler. Sağlam olduğunu zanneden hastanın şifayap olması mümkün müdür?

Birinci taife hakkındaki söz, onların hidâyet ve felâh ile muttasıf oldukları tarzında hitama erdiği gibi, son iki gürûhun tavsifi de dalâlet ve hüsrana dûçâr olacaklarını bildirmekle sona erdirilmiştir.[109]

7- Her iki grup hakkındaki bu tavsif, onlar hakkında insanın içinde uyanan hayreti gidermeye tek başına kâfi gelmez. Normal olarak insanlar,

---

[109] Cumhûr-i müfessirîne göre

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلاَلَةَ بِالْهُدَى

âyeti, iki güruhtan en yakında zikredilen münafıklara işaret etmektedir. Fakat rivâyete göre İbn Abbas ile İbn Mes'ûd (r. anhum), bunun mutlak sûrette kâfirler hakkında olduğunu söylemişlerdir. Burada da bu fikir esas alınmıştır; zira gerek nazım gerek mânâ, bu tercihe daha müsait görünmektedir. Zira hidâyet ile dalâlet arasında orta yer olmadığından, mânâ bakımından bu görüş tercihe şayandır: "*Gerçeğin ötesinde, dalâletten başka ne kalır?*" (Yûnus sûresi, 10/32). Onların hepsi de hidâyetten yüz çevirdiklerine ve dalâlette müşterek olduklarına göre, işaretin hepsine râci olması, sarih bir sûrette mümkin iken bir kısmına tahsis etmek, gerekçesiz bir tahsisdir. Nazım yönüne gelince: "أُولَئِكَ / *Ülâike*" ile iki yerde işaret yapılmaktadır: Birincisi mü'minleri tavsif ettikten sonra diğeri ise أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلاَلَةَ بِالْهُدَى şeklinde buradadır. Üçüncüsü yoktur. İkinci "أُولَئِكَ / *Ülâike*"işaretini, hem kâfirler hem de münafıklar hakkında düşünmekle, iki işaret arasındaki mukabelenin güzelliği ortaya çıkar. Ayrıca kısımları detaylandırıp sonra toplamak, sonra tekrar detaylandırıp toplamak şeklindeki sanat güzelliği de böylece meydana çıkar. Kur'ân her iki güruhu (kâfir ve münafıkları) hususi vasıflarında tefrik etmekle beraber, bu müşterek vasıfta birleştirmiştir. Bu birleştirme aşağıda gelecek يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا "*Ey insanlar! Rabbinize ibadet ediniz…*" hitabıyla yapılacaktır.

açık hakikatlerde değil, muğlâk meselelerde ihtilâf ederler. Demek ki onların -Kur'ân vazıh olduğu hâlde- onun hakkında ihtilâfları, normal nizamın haricine çıktığından, bu işdeki garabetin giderilebilmesi ve insanın mutmain olması için müşahhas bir şekilde izaha muhtaçtır. İşte bundandır ki Cenab-ı Allah her iki gürûh[110] hakkında münasip bir mesel irâd etmiştir.

İnkârda ısrarlı olup kalpleri mühürlenenleri şu topluluğa benzetiyor: Gecenin karanlığında yürüyorlar. İçlerinden biri kalkıp etraflarını görebilmeleri için bir ateş yakar. Ateş, etrafı aydınlatınca onlardan bazıları bu ışığın farkına varıp gözlerini açmaz, yahut her nasılsa gözlerinin nuru gider ve diğer azâları da bu sürpriz karşısında hissetmez olur. İşte bu, Resûllerin (aleyhimüsselâm) üzerinden çok zaman geçmiş olduğu bir sırada ümmî bir

---

[110] Burada müfessirlerin fikrine biraz muhalif bir durum görülmektedir. Zira onlar her iki meselin de hususiyle münafıklar hakkında olduğunu söylemişlerdir. Hâlbuki -bu izahımızda "*leff-ü neşr-i müretteb*" olduğu esas alınarak- birincisi kâfirler, ikincisi ise münafıklara ircâ edilmiştir. Misallerin detaylarını, vicdanını ve zevkini hakem kılarak dikkatle inceleyen okuyucu da buna iştirak eder: "Allah'ın, nurlarını izale edip, göremez vaziyette karanlıklar içinde bıraktığı ve sağır, dilsiz, kör olmaları sebebiyle artık hakka rücû etmeleri mümkün olmayan "kimseler", kalplerini ve kulaklarını mühürlediği, gözlerini de perdelediği "kimseler"den başkaları olabilir mi? En ufak bir ışık hüzmesi dahi olmayan sabit, koyu karanlıkların, hiç bir hareket veya yalpalamanın bulunmadığı bir tabloda, münafıkların çeşitli durumlardaki değişik hareket tarzlarına dair herhangi bir tasvir bulunabilir mi? Hâlbuki bu tasvir karanlıkla ışığın, durma ile yürümenin peş peşe geldiği, daha doğrusu nöbetleştiği ikinci meselde mevcuttur. Keza ikinci temsilde işitmeleri, görmeleri olan, Allah'ın, kulaklarını ve gözlerini gidermediği ama dilediği takdirde gidereceğini bildirdiği insanlar bulmaktayız ki bu da, Cenab-ı Allah'ın, münafıklar hakkındaki "kalplerinde bir hastalık vardır" buyruğuna münasip düşmektedir. Görüldüğü üzere bu ifadede hastalıktan bahsedilmekte, fakat kalplerin ve duyuların tamamen mühürlenmesinden, yani ölüm hâlinden bahsedilmemektedir.

İzahlarına bir ilâve yapmak suretiyle müfessirlerin fikrini kabul etmek de mümkündür; şöyle ki: Birinci temsil, münafıkların iç yüzlerini, yani diğer kâfirlerle müşterek oldukları taraflarını; ikinci temsil ise zahiri görünüşlerini tasvir etmektedir. Yalpalamaları zahirdedir, derunlarında değildir. Fakat bu son izahta da, ne de olsa tereddüde sevk eden bir taraf kalmaktadır: Nereden bilelim, belki de münafığın iç yüzündeki inkâr, münkirin inkârının aynı olmayıp, kalbinin tereddütle gidip geldiği, kendine has bir inkâr şeklidir ve onun zahirinde, sözlerinde ve işlerinde müşahede ettiğimiz tutarsızlıklar, çelişkiler, kendisinin kalbinde hissettiği iç çelişkilerin dışa yansımasıdır. Hâlbuki açık münkirlerin inkârlarında eserlerindeki birliğinde tanıklık ettiği üzere karar vardır, alacalı görünüm yoktur.

ümmet içinde Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ile tulû eden nur hakkında getirilen bir misaldir.[111] Şurada burada gören gözler, ona

[111] Bu da müfessirlerin izahından farklıdır. Onlar âyette geçen "ateş yakan kimse"nin, "aldatmak için diliyle Müslüman olduğunu söyleyen, fakat bundan sadece dünyada Müslüman sayılmakla az bir fayda temin edip, ölünce karanlıklara ve hüsrana düşen münafık" hakkında getirilen bir mesel olduğunu söylerler. "Allah onların gözlerinin nurunu giderir..." buyruğundaki cemi' zamirlerinin, müfred اَلَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا (ateş yakan kimse)ye râci olduğunu söylerler. Önce lâfzının gözetilerek müfred, sonra ise mânâsının gözetilerek cemi' zamirler getirildiğini söylerler.

Bu te'vilin yanlış olduğunu, lisanın buna imkân vermediğini iddia etmiyoruz. Fakat burada arz ettiğimiz izah, gerek aklî gerek lûgavî yönden muteber olmakla beraber, aynı zamanda bizzat Kur'ân nazmından da çıkmaktadır. Bundan ötürü Kur'ân'ın üslûbuna ve cezâletine en uygun mânâ olduğunu zannediyoruz. Böyle sayılmasa bile, Kur'ân'ın muhtemil olduğu vecihlerden biri olduğu kesindir.

Bu mânâyı nazımdan nasıl çıkardığımızı açıklayalım: Serdedilen iki mesele bakınca, iki üslûp arasında bir paralellik görüyoruz. Zira her ikisinin de başında müfred bir şeyden, fakat sonlarında topluluktan bahsedilir. İkinci mesele baktığımızda, cemi' zamirinin müfred zamirin merciine değil de, müfessirlerin ittifakıyla kelâmın fehvasından anlaşılan bir duruma râci olduğunu görüyoruz ki o da "yağmura tutulan kimseler" dir. Mâlum olduğu üzere, mecmûlar arasında mukabelenin yapıldığı mürekkep teşbihlerde, teşbih edâtı olan "ك/kâf"tan öncesiyle sonrası, sıra ile tek tek lâfzî bir mukabeleye tâbi tutulmaz; hatta burada olduğu gibi aralarında bazan fark bulunur ki, bu, vecîz kelâmlarda, belîğler tarafından matlûp olan bir hâldir. onlar böylece, daha işin başında yapacakları *tayy, takdim ve te'hir* etme gibi hususlara dikkati çekerler (*tayy*: atlayıp geçmeye denir). Keza müşebbehün bih'te sadece teşbih edâtının üzerine dahil olduğu kısım değil, çeşitli tarafları olan bir kıssa olduğuna dikkati çekmek isterler. Bu iş, muhatabın dikkatini uyanık tutmak -ve teşbihin iki tarafı arasındaki tetabuk'un ortaya çıkmasını sağlayan- sözün tamamını dinlemeye iştiyakını celbetmek için yapılır. Ve böylece her şeyi şebîh'ine ircâ etmek mümkün olur.

Kur'ân üslûbunda bu nevi çoktur. Meselâ:

وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لاَ يَسْمَعُ ....

"*İnkârcıları hakka çağıranın durumu, tıpkı bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvanlara haykıran kimsenin durumu gibidir. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Bundan ötürü akıllarını kullanıp gerçeği anlayamazlar.*" (Bakara sûresi, 2/171). Yahut:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ ...

"*Bu fani dünya hayatı bilir misiniz neye benzer? Tıpkı şuna benzer: Gökten yağmur indiririz, derken o yağmur sebebiyle, insanların ve hayvanların yiyerek beslendikleri bitkiler bol bol yetişir, ağ gibi etrafı sarar. Yeryüzü renk renk, çeşit çeşit meyve ve mahsûllerle süslenir, bahçe sahipleri de tam, bütün o ürünleri devşirmeye giriştikleri sırada, geceleyin veya gündüzün birden emir çıkarırız, bir afet gelir, söküp biçer. Sanki daha dün, o şen manzara, orada hiç olmamış gibi olur...*" (Yûnus sûresi, 10/24) Keza

أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ ...

"Yahut onların durumu gökten sağnak hâlinde boşanan ve içinde yoğun karanlıklar, gök gürlemeleri ve şimşekler bulunan yağmura tutulmuş kimselerin durumuna benzer. Yıldırımların verdiği dehşetle, ölüm korkusundan, parmaklarını kulaklarına tıkarlar." (Bakara sûresi, 2/19).

İşte o zaman ilk mesele, rücû etmiş olduk. "Belki o da bu üslûp üzere vaki olmuştur; nitekim bu iki üslûp arasındaki teâdül de (denklik de) buna işaret etmektedir." diye düşündük. Bu takdirde oradaki cemî' zamiri, اَلَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا "ateş yakan kimse"ye değil, bilâkis istifade etmeleri gayesiyle ateş yakılan kimselere ait olur. Bu meseli işiten kimse "مَا حَوْلَهُ" kelimesine gelince, ortada, kendilerine teşbih olunan bir topluluğun bulunduğunu hisseder. Zira zihin, mekândan, derhal "mekânda bulunanlar"a intikal eder... derken bu ilk adımdan sonra ikinci bir adım daha atar. Şöyle ki: Allah'ın izâle etiği ışık, ateş yakanın ateşinin ziyası değil de, o kimselerin ışığı ise, şu hâlde o ateş sönmemiş ve ışığı da bitmemiştir. Öyle ise, kendisi kalıp da başkasının gittiği ziyayı misal vermek ne mânâya gelir? Bu ışık nedir? Hiç şüphesiz o ziya, hakiki hidâyet ziyasıdır ki kâfirlerin hoşuna gitmese de Allah onu tamamlamayı irade etmiştir. Ateş yakan kime benzetiliyor acaba? Elbette o da, en büyük rehber olan Aleyhissâlâtü Vesselâmdır ki İslâm hidâyetinin şûlesini yakmıştır. Yani bu ışığı fitne kasırgalarının ve şiddetli mukavemet fırtınalarının önünde yakmaya teşebbüs etmiştir. Yakıp da etrafını aydınlatınca, o nurlar hak düşmanlarının burunlarını yere sürtmüştür. Evet, cehil ve hasedin, kalplerini yiyip tükettiği, basiretleri sönmüş o düşmanlar, o nur parladıkça başlarını eğmişler ve kendilerini gitgide daha çok karanlığa gömmüşlerdi.

İşte bu noktada teşbihin unsurları tamamlanıp bu yeni mânâ; âyet, lisan ve akıl yönünden verilmesi mümkün bir mânâ olarak kendini gösterir. Bu mânâ, aynı zamanda, devamlı surette hidâyet ve imanı, nura ve ışığa; karanlık ve körlüğü ise cehil ve inkâra benzeten Kur'ân'ın itiyadı cihetinden de makullük arz eder. Fakat elimizdeki tefsirlerin "ateş yakan kimse"yi münafıklara benzetmek hususunda ittifak ettiklerini görünce, Kitap ve Sünnet'ten delil bulmadıkça, onun, Resûlullah'a (s.a.s.) benzetildiğini söylemeye cür'et etmekten çekiniyorduk. Bu muhalefet kalbimizi karıştırır ve bu mânâyı kabulümüze mani olurken, bizzat Resûlullah'ın (s.a.s.) sahih bir hadislerinde şahidini bulduk. Buyuruyordu ki: "İnsanlara karşı benim durumum, ateş yakan bir kimsenin durumuna benzer. Ateş etrafını aydınlatınca kelebekler ve ışığa gelen haşereler o ateşe üşüşmeye başlar. O da onları uzaklaştırmak ister. Onlar ise kendisine baskın çıkarlar ve ateşe girerler. İşte ben, sizi belinizden tutup ateşten çekmek isterken, siz ise ateşe girmek istiyorsunuz." (Buharî, *enbiyâ* 40; Müslim, *rikak* 6). Gerçi hadisteki benzetme ciheti, âyetteki cihetten başka bir cihettir, fakat bunun meselimize zararı yoktur. Zira aynı mesel, muhtelif itibarlar ile muhtelif mânâlar için irad edilebilir. Bizim için ehemmiyetli olan, temsilin, aziz peygamberimiz (s.a.s.) hakkında vaki olmasıdır ki o da, hadisin başında âşikâr bir surette görülmektedir. Böylece gönlümüz, bulduğumuz bu mânânın sıhhatine daha çok itminan hasıl etti.

Müsadenizle şunu da ilâve edelim: Allah biliyor ki bizim ne garip görünmek merakımız, ne de ulemaya muhalefet arzumuz vardır. Fakat bu mütalâamızı arz etmemize saik, ilmi, bir emanet bilmemiz ve -kendisinden anladığımız en güzel mânâyı söylemekle mükellef olduğumuz- Kitabullah hakkındaki hayırhahlığımızdır.

Derste talebelere şifahen arz ettiğmiz bu mütalâayı, satırlarda okuyuculara arz etmemizin bir sebebi de okuyucular arasında, talebelerin göremedikleri tenkit yerlerine nüfuz edebileceklerin bulunması ümididir. Bu, dinin esaslarından herhangi birine dokunmayan, haramı helâl, helâli ise haram hâle getirmeyen muhakeme ve mütalâaya imkân veren bir sahaya aittir. Allah'ın Kitabı hakkında bir anlayış bahşettiği her Müslüman'a bu kapı açık bulunmaktadır. Arz ettiğmiz üzere, aklî muhakeme seyrinde, itidal, teennî ve bu yürüyüşte lisan ve Şeriat lâmbalarıyla yolunu aydınlatmak şartı ile. Tevfik Allah'tan'dır.

doğru açılıp yol buldular, fakat cahiliye karanlığında yaşamaya alışmış olan kibirlilerin hoşuna gitmedi, bir kere olsun başlarını kaldırıp bakmadılar; aksine başlarını önlerine eğdiler, bir kerecik olsun gözlerini çevirmediler, bilâkis sağır ve kör kesildiler. *"De ki: "O, iman edenler için hidâyet ve şifadır." Ama iman etmeyenlerin kulaklarında ağırlıklar vardır. Kur'ân onlara kapalı ve karanlık gelir. Onların, çok uzak bir yerden sesleniliyor da söyleneni hiç anlamıyorlar gibi bir hâlleri vardır"* (Fussılet sûresi, 41/ 44).

Münafıkların hâlinin tahlili

Suret-i haktan görünen, aldatan mütereddi̇tler ise şunlara benzetiliyor: Gök gürültüsü ve şimşeklerle dolu bir gece... Sicim gibi yağmur yağıyor. Fakat yağmur suyundan hiç istifade edemiyorlar. Ne, bir katre olsun içebiliyor, ne de bir ekin sulayabiliyorlar. Onların dikkati sadece bu karanlık, gök gürültüsü, şimşek gibi gök hâdiselerine yönelmiştir, yalnız onları düşünüyorlar. Bundan dolayı sadece onları gözleyip duruyorlar ve işlerini ona göre plânlıyorlar. Her duruma göre bir kılık değiştiriyorlar: Bazen yürüme… bazen duraklama… bazen gizlenme şeklinde.

İşte bu, Allah'ın, kalpleri hayata kavuşturmak ve güzel ahlâk ve faydalı ameller yetiştirmek için indirdiği yağmura benzeyen Kur'ân meselidir. Allah Teâlâ, mü'minleri cihad ve sabır ile imtihan etmiş ve ömürlerinin bir kısmını savaşta, bir kısmını barışta, bazen muzaffer bazen mağlûp olarak geçirmelerini takdir etmiştir. Bazı insanlar bu elbiseyi vücutlarına giymişlerse de, onun, akılları ve ruhları besleyen gıdalarını tatmamış ve kalplerinde onu sevdiklerini hissetmemişlerdir. Aksine, sırf kendi menfaatlerini düşünmüşler, ele geçirecekleri ganimetleri düşünmekten başka bir şey hatırlarına getirmemişlerdir. İşin külfetlerinden ise mahâretle kaçınmışlardır. Belirsiz durumlarda ise, bir bekleme tavrı ortaya koymuşlardır. Böylece İslâm'ı, din ve yol olarak benimsemede, sadece kâr-zarar ve dünyevî selâmet esasına istinad eden bir kararsızlık ve bocalama hâli sergilemişlerdir.

Temini kolay bir menfaat ve elverişli bir sefer görüp, ganimet hususunda ümit şimşekleri kendilerine göz kırpınca, mü'minlerin yanında yer almışlar, fakat harp mukadderatı aleyhe dönüp de ölüm ve hezimet yıldırımları inince hemen ihtiyatî plânlarını harekete geçirmişler ve:

"Evlerimiz sahipsiz, çoluk çocuğumuz perişandır." (Ahzâb sûresi, 33/13) diyerek düşmanın önünden kaçmışlar, yahut *"Yaptığınız işi savaş saysaydık, biz de sizinle beraber savaşa girerdik."* (Âl-i İmrân sûresi, 3/167) diyerek yarı yoldan dönmüşlerdir. Üçüncü bir ihtimal de, yani ne kazanma ne de kaybetmeyi kestiremediklerinde, hava küme küme bulutlarla kapalı olduğunda, işte bu durumda sinmiş vaziyette bekler, ne öne geçer, ne de geride kalırlar. Şüphe bulutlarının açılmasına kadar ihtiyatlı davranırlar: *"Biz de sizinle beraber değil miydik?" derler. Eğer kâfirler zaferden yana bir pay elde ederlerse onlara: "Bizim taraf size galip durumda iken sizi kollamadık mı, mü'minlerin size karşı savletini içeriden engellemedik mi?" derler."* (Nisâ sûresi, 4/141). *"Aranızda öylesi vardır ki, işi ağırdan alır. Başınıza bir felâket gelirse der ki: "Neyse ki, Allah bana lûtfetti de onlarla beraber çıkmadım." Ama Allah'tan size nimet ve inayet erişirse -sanki daha önce kendisiyle sizin aranızda hiç tanışıklık yokmuş gibi- "Ah! n'olurdu, der, ben de onlarla beraber olaydım da büyük ganimete konaydım!"* (Nisâ sûresi, 4/72-73).

Münafıkların her zamanki tutumları böyle olmuştur: Peşin bir kazanç tahmin ettiklerinde, kazanacakları saf hangi saf olursa orada yer almışlardır. Meşakkat, işkence tahmin etmeleri hâlinde de, beraber oldukları grupdan ustaca sıyrılmışlardır. Vaziyet karanlık görününce, taraflardan hiç birinin yanında yer almayıp, onlarla aralarında biraz mesafe bırakmışlardır. Allah'ı ve âhireti tasdik edenlerin ise yönelecekleri bir tek kıbleleri olup o da kınayanların sözlerine aldırmaksızın yüzlerini döndürdükleri hak kıbledir:

"Müslüman (savaşta) Allah için öldürüldüğü zaman hangi yanı üzere yere düşeceğine önem vermez."

Sonraki kısımla münasebet

Kur'ân'ı lâyık olduğu vecihle tavsif ettikten, keza hem tâbi olanları, hem de muhalifleri yeterince anlattıktan sonra, böylece mukaddime burada tamamlanmaktadır. Şüphe yok ki o taifeleri anlatmak da yine Kur'ân'ı medhetmeye racidir. Zira taraftarları hidâyet ve felâh ehli, muhalifleri ise dalâlet ve hüsran ehli olan bir işin, şüphe götürmeyen tam, vâzıh, doğru olduğu meydandadır.

Peki, felâha eren hidâyet yolcusunun tâbi olup, ancak hüsran ve dalâlet güruhunun yüz çevirdiği parlak ışığa ve bol bereketli yağmura benzetilen bu hak nedir? Şüphe yok ki bütün bunlar, Kur'ân'ın davet ettiği hakikatleri dinlemeye bir teşviktir. Bakınız Kur'ân bunu nasıl beyan ediyor:

Siyak itibariyle normal olarak şöyle denilmesi beklenirdi: "*Bu hakikatler, insanların, sırf Rab'lerine kulluk etmeleri, Kitabına ve nebisine... ilh. inanmalarıdır vb.*" şeklinde, kitabı tavsif ederken denildiği gibi, gaib sîgasıyla *(üçüncü şahıs tarzında)* anlatması ve insanlardan da öylece bahsetmesi beklenirdi. Fakat Kur'ân, konuşmanın mecrasını gaibden hitaba çevirerek: "*Ey insanlar! Hem sizi hem de sizden önceki insanları yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Böyle yapmakla fenalıklardan korunmayı ümid edebilirsiniz.*" (2,21) buyurmuştur.

Bu değişikliğin sırrı nedir biliyor musunuz?

Kur'ân o üç topluluğu da de iyice tavsif ettiğinden, sözün başında, uzakta olan o gruplar muhatabın hayalinde, adetâ gözleriyle görürcesine hazır hâle getirilmişler, canlandırılmışlardır. Bundan ötürü, müşahade âleminde bulunan insanlara hitap edildiği gibi, hitap olunmaya hak kazanmışlardır. Bu, genel cihetten böyledir. Daha hususi bir cihetten ise, özellikle, yüz çevirenler hakkında getirilen bu meseller, dinleyici nazarında onları öylesine acınacak bir tarzda göstermiştir ki, insan onlara, nasihat etmek için, içinde çok kuvvetli bir his duyar. Onları şöyle ikaz etmeden veya ikaz edeni işitmeden rahat edemez: "*Ey cemaat! Gözünüzü açınız! Kurtuluş yoluna giriniz!*" Böylece insan şu nidayı işitmeye hazırlanmış olmaktadır. "*Ey insanlar! Hem sizi hem de sizden önceki insanları yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Böyle yapmakla fenalıklardan korunmayı ümid edebilirsiniz.*" (2,21) (ilh. birinci maksadın sonuna kadar).

BİRİNCİ MAKSAT:
Bütün İnsanları İslâm Hidâyetini Kabule Davet

Sûrenin maksatlarından birinci maksat, beş âyette yer alır (Bakara sûresi, 21-25 âyetleri):

21- *Ey insanlar! Hem sizi, hem de sizden önceki insanları yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Böyle yapmakla fenalıklardan korunmayı ümit edebilirsiniz.*

22– *O Rabbinize ki yeryüzünü size bir döşek, göğü de bir kubbe yaptı. Gökten yağmur indirip, onunla size rızık olarak çeşitli mahsûller çıkardı. Öyleyse siz gerçeği bilip dururken sakın Rabbinize eş koşmayın.*

23– *Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'ın Allah'ın sözü olduğu hakkında şüpheniz varsa, haydi onun sûrelerinden birine benzer bir sûre meydana getirin ve Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın, iddianızda tutarlı iseniz!*

24– *Bunu yapamazsanız –ki hiçbir zaman yapamayacaksınız– çırası insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının!*

25– *İman edip yararlı işler yapanları müjdele: Onlara içinden ırmaklar akan cennetler vardır. Öyle cennetler ki ne zaman, meyvelerinden kendilerine bir şey ikram edilirse: "Bu, daha önce de dünyada yediğimiz şey!" diyecekler. Oysa bu, onların aynısı olmayıp, benzeri olarak kendilerine sunulacaktır. Orada onların tertemiz eşleri de olacak ve onlar orada devamlı kalacaklardır.*

Bu beş âyette, bütün âleme yöneltilmiş, üç şey isteyen ısrarlı bir davet işitilir:

1- Yalnız Allah'a kulluk ediniz, O'na hiçbir şerik koşmayınız.

2- O'nun, kuluna indirdiği Kitabına iman ediniz.

3- Acı veren azabından sakınıp, büyük mükâfatına talip olunuz.

Bunlar İslâm akidesinin üç esas rüknüdür. Tabii bir sıra ile mebde, vasıta ve münteha *(netice)* hâlinde sıralanmışlardır. İlk iki rükün, her türlü şüpheyi izâle edecek tarzda aklî bürhan ile ispatlanmıştır. Fakat üçüncü rükün böyle bir delile istinad ettirilmemiş, bununla beraber ona vicdanı harekete geçirecek ve bürhanın yerini tutacak sakındırma ve müjdeleme temin eden, vicdanı tutuşturan bir ruh üflenmiştir. Kaldı ki bu rükne iyice dikkat edilirse, diğerlerinin sübut bulmasından sonra, yeni bir delile hacet kalmadığı görülür. Zira, mukaddimesinin, mantıkî bir neticesi durumundadır.

Son derece muktedir, dediğini yapan bir hükümdar, mesajını taşıyan bir elçisini gönderse, elçinin elindeki mesajın o hükümdara ait olduğuna kesin olarak inanan kimsenin, mesajını ihtiva ettiği haberleri tahkik etmeğe hiç ihtiyacı olur mu? "Madem ki onları söylediğinde doğru söyleyen, ve söylediğini yerine getiren zât söylemiştir, öyle ise doğrudur." diyecektir. İşte burada da son derece güzel bir "*hüsn-i tehallüs*" ile "*Bunu yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- çırası insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış o ateşten sakının!*" (2, 24) buyurulmaktadır.

Tekrar Başlangıçtaki Meseleye Dönüş (26-39. âyetler)

26– *Allah gerçeği açıklamak için bir sivrisineği, hatta onun ötesinde olan bir şeyi misal getirmekten çekinmez. İman edenler onun Rablerinden gelen gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise "Allah böyle misal vermekle ne kastediyor." derler. Allah bu misal ile birçoklarını şaşırtır, yine onunla bir çoklarını yola getirir; ancak bununla fâsıklardan başkasını şaşırtmaz.*

27– *Bu fâsıklar o kimselerdir ki Allah'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allah'ın riayet edilmesini emrettiği ilişkileri keserler ve yeryüzünde fitne ve fesat çıkarırlar. İşte bunlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.*

28– *Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edebilirsiniz ki siz ölü iken size hayatı veren O'dur. Şunu bilin ki tayin ettiği vâde gelince sizi öldürecek, yine diriltecek ve sonunda O'nun huzuruna götürüleceksiniz.*

29– *O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra iradesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir.*

30– *Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." dediği vakit onlar: "Â! Oradaki nizamı bozacak ve yeryüzünü kana bulayacak bir mahlûk mu yaratacaksın? Oysa biz Sana devamlı hamd, ibadet yapıp, Seni tenzih etmekteyiz." dediler. Allah: "Ben, sizin bilmediğiniz pek çok şey bilirim." buyurdu.*

31– *Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Müteakiben önce onları meleklere göstererek: "İddianızda tutarlı iseniz haydi Bana şunları isimleriyle bir bildirin bakalım!" dedi.*

32– *"Sübhansın ya Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan Sensin!" dediler.*

33– *Allah: "Âdem! Eşyanın isimlerini onlara sen bildir." dedi. O da isimleriyle onları bildirince Allah buyurdu: "Ben size demedim mi ki göklerin ve yerin sırlarını Ben bilirim!" Ve Ben sizin gizli açık yapmakta olduğunuz her şeyi de bilirim."*

34– *O vakit meleklere: "Âdem'e secde edin!" dedik. İblis dışında bütün melekler secde ettiler. İblis bunu yapmadı, kibrine yediremedi ve kâfirlerden oldu.*

35– *Ve dedik ki: "Âdem! Eşinle birlikte Cennet'e yerleşin, oradaki nimetlerden istediğiniz şekilde bol bol yeyin, sadece şu ağaca yaklaşmayın! Böyle yaparsanız zalimlerden olursunuz."*

36– *Derken şeytan onların ayaklarını kaydırarak içinde bulundukları nimet yurdundan çıkardı. Biz de: "Haydi, dedik, birbirinize düşman olarak yeryüzüne inin! Siz orada belirli bir süre ikamet edip yararlanacaksınız."*

37– *(Büyük pişmanlık duyan) Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler öğrenip onlara göre hareket etti. Rabbine yalvardı. Allah da tövbesini kabul etti. Zaten O tövbeyi kabul eder, merhameti boldur.*

38-39– *Dedik ki: "İnin oradan hepiniz! Artık ne zaman Ben'den size doğru yolu gösteren rehber gelir de kim ona uyarsa, onlara hiç bir korku olmayacak, hiç üzülmeyecekler de. İnkâr edip âyetlerimizi yalan sayanlar ise cehennemliktirler, hem de orada ebedi kalacaklardır."*

1- Bilindiği üzere bu sûrede de kelâm, Kur'ân'daki hidâyetin mücmel olarak tavsif edilmesi ile başlar: Bundan ötürü bu hidâyette, Kur'ân yolunu tavsife avdet edip onun, her şeyi açıklayan kâmil bir hidâyet olduğunu bildirmesi lüzumludur. Kur'ân bu intikal için sûrenin, başından buraya kadar uzanan kısma ulaşan bir giriş *(temhîd)* yapmıştır. Şöyle ki:

Mukaddimede üç topluluk, meseller de getirilmek suretiyle iyice açıklanmıştır. Kâfirlerin bâtıla, mü'minlerin ise Rab'lerinden gelen hakka tâbi oldukları ispatlanmıştır.

Maksutta ise, en yüce mesellerin ve sıfatların Allah'a ait olup, O'nun hiç bir şeriki olamıyacağı beyan edilmiş, müteakiben Allah'tan başka hiç kimsenin benzerini yapamadığı cihanşümûl mûcize ile nebi ile mütenebbi *(sahte peygamber)* kesin bir tarzda ayırt edilmiş, sonra kâfirler için hazırlanan Cehennem ve müttakîlere vaad olunan Cennet tavsif edilmiştir.

Kur'ân bu mesellerde ulvî olsun süflî olsun, maddî olsun, manevî olsun, yerine göre çeşitli hakikatleri irâd etmiştir. Öyle ki sözün sonunda insanın söylemekten utanabileceği, şahsî ve cinsi lezzetleri sunmuştur. Cahil kimse, Kur'ân'ın, hakikati söylemekten çekinmeyen hak olduğundan gaflet ederek, ilâhî üslûbunu bu tarz hitaptan uzak olması gerektiğini bile tahayyül eder. Cahil, bu Kitâbın, rahmetiyle beşerî aklın seviyesine tenezzül buyuran ve onların sevdikleri veya sevmedikleri, umdukları, korktukları, muhtaç oldukları her şeyi böylece insanlara açıklayan merhametli Yaratıcıya ait talimatları ihtiva ettiğini de düşünmez.

Böylece söz, bu muhtelif nümûneleri zikretmekten maksut olan küllî kaideyi istinbat etmeye varır. Kur'ân'ın hidâyet yolunun bu olduğunu beyan eder. O yol da şudur: Kur'ân her türlü mesel irâd eder, acı tatlı her çeşit hakikati açıklar, her şeyi yerli yerine koyar, her şeyi gerçek ismiyle adlandırır. Beyanında, büyük işlere olduğu gibi küçük görülen işlere de yer vermekten çekinmez. "*Allah gerçeği açıklamak için bir sivrisineği, hatta*

onun ötesinde olan bir şeyi misal getirmekten çekinmez. İman edenler onun Rab'lerinden gelen gerçek olduğunu bilirler. Kâfirler ise "Allah böyle misal vermekle ne kastediyor." derler. Allah bu misal ile birçoklarını şaşırtır, yine onunla bir çoklarını yola getirir; ancak bununla fâsıklardan başkasını şaşırtmaz" (2, 26).

Gerçekten, hakla bâtılı, zararlı ile faydalıyı ayırt etmekte bu Aziz Kitabın durumu, âhirette seyyiât ile hasenâtı tafsil eden amel defterlerine benzer ki onların her birisi de küçük büyük demeden hiçbir şeyi noksan bırakmazlar.

Kur'ân'ı mücmel bir tarzda "*hidâyet*" olarak tavsif etmek, o hidâyeti kabul hususunda insanların bölündüğünü anlatmaya ve ondan yüz çevirenlerin helâk haberlerini vermeye yol açtığı gibi, onun hidâyetteki usûlünü anlatmak da burada, böylesi bir taksime yol açmıştır: "*Allah onunla birçoğunu saptırır ve yine onunla birçoğunu yola getirir.*" Burada da sapıklar, kötülükleri bildirilmek suretiyle takbih olunmuşlardır: "Onunla sadece fasıkları saptırır."

Muhatap orada, onlara nasihat etme ve öğretme suretiyle hitap edildiğini işitmekle etkilendiği gibi burada da "*ta'cîb*"[112] ve "*inkâr*" ifade eden bir üslûpla onlara seslendiğini işiterek durumlarından dolayı hayrete düşürülmektedir: "*Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edebilirsiniz ki siz ölü iken size hayatı veren O'dur. Şunu bilin ki tayin ettiği vâde gelince sizi öldürecek, yine diriltecek ve sonunda O'nun huzuruna götürüleceksiniz. O'dur ki yeryüzünde bulunan her şeyi sizin için yarattı. Sonra iradesi yukarıya yönelip orayı da yedi gök hâlinde sağlamca nizama koydu. O her şeyi hakkıyla bilir*" (2, 28-29).

2- Böylece söz, üç rüknü ile ilk maksada rücû etmektedir, fakat yeni bir elbise giyinmiş olarak:

Birinci rükünde: Allah'a kulluk emrediliyordu, burada ise Allah'ı inkâr ve O'na nankörlük reddediliyor. Keza öte tarafta, onları var etme nimetini mücmel olarak hatırlatmıştı. Burada ise onu daha mufassal bir

112 "*Ta'cib*" muhatabın, şaşılacak bir durumdan ötürü hayretini celbetmek. "*İnkâr*" ise, burada "red" mânâsına gelir (Mütercim).

tarzda zikretmektedir. Orada yeri ve göğü teshîr (istifadeye âmade kılma) nimetini bildirmişti. Burada ise bunu, biraz daha tafsilâtlı olarak beyan etmektedir.

İkinci rükünde: Orada, bu Son Peygamber'i, burada ise ilk peygamber Hz. Âdem'i (aleyhisselâm) zikretti. Böylece Peygamberimiz'in bi'setinin yeni bir şey olmadığını, bilâkis teşrî' ve nübüvvet işinin, insanın yaratılışı ile başladığını bildirmek istemiştir. Bu acîp yaratılışın tarihini ve bu beşer nev'ine verilen ehemmiyeti göstermek için de o hususta meleklerle geçen muhavereyi bu beyana bir girizgâh yapar. Burası, Allah'ın insanı yeryüzünde, Kendisi adına tasarruf etmek üzere seçip diğer mahlûklara ilim fazileti ile üstün kıldığını tasrih eder. Böylece Allah'ın bu ihsanı, birinci rükündeki nimetlerin zikredilmesiyle en güzel bir tarzda uyum sağlar.

Bu tafdili müteakip, tafdîlden neş'et eden, İblîs'in kıskanması ve ilk insana olan kadîm düşmanlığı, onu, vesvesesi ile aldatması, neticede hem aldatanın hem de aldatılanın kendileri gibi zürriyetlerinin de imtihan ve mükellefiyetlere mâruz bırakıldıkları beyan edilir. Bütün bunlar, birbiri ile sıkı sıkıya bağlı olan ve birbirini gerektiren sözlerdir.

Üçüncü rükünde: Orada Cennet'le Cehennem'i güzel ve korkutucu bir tarzda tavsif etmişken burada artık sadece isimlerini zikredip sakinlerini tayin etmekle yetindiğini ve mükellefiyetler ile karşılıkları birlikte belirttiği görülür. Bu mükellefiyetlere tâbi olup olmamanın, âhirette saadet veya şekâvetin esası olduğu belirtilerek en güzel bir hüsn-i tahallûs ile bir geçiş yapılır.

Tıpkı mukaddimede olduğu gibi, burada da kelâm, muhaliflerin durumları zikredilmekle sona erer. Böylece onlardan bir fırkanın daha İslâm'a davet edilmesine bir hazırlık yapılır ki bu da ikinci maksattır.

İKİNCİ MAKSAT:
Ehl-i Kitab'ı Davet

Sûrenin ikinci maksadı Ehl-i Kitab'ı davet olup 40-162. âyetler arasında yer alan 123 âyete konu teşkil eder.

Bu sûre Medine'de nâzil olan sûrelerin ilki olup, Medine'de mü'minlerin en yaman düşmanı olan, daha önce dinî malûmata sahip olmaları sebebiyle, dinleri hususunda mü'minlerle en fazla mücadele edip müşkîlât çıkaran bir kavim oturuyordu.

Genel olarak bütün insanları İslâm'a davet ettikten sonra, hususiyle İsrailoğullarına tevcih edilen bu davete verilen ehemmiyetin sebebini anlamak için bu durumu bilmek kafidir. Sûrenin yarısından daha ileriye kadar bir yer tutan geniş bir plânda, gâh onlara hitap edilmekte, gâh onlardan gâib sîgasıyla (3. şahıs olarak) bahsedilmekte, gâh onlara hücum edilmekte, gâh iddiaları reddedilmekte, gâh üzerlerindeki nimetler hatırlatılıp kendilerinde hidâyet arzusu uyandırılmak istenmektedir.

Sözü tanzimdeki güzellik ve taksimdeki incelik, merhale merhale ilerlerken, şöylece görülebilir:

Onlarla muhavere bir tek âyetle şöyle başlamaktadır: "Ey İsrail'in evlâtları! Hatırlayın ve düşünün size ihsan ettiğim nimetimi. Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki Ben de size karşı ahdimi yerine getireyim ve yalnız Ben'den korkun." (2, 40)

Bu âyet çok az kelimeden teşekkül etmekle beraber, kendileriyle yapılan muhaverenin bütün maksatlarını ihtiva etmektedir. Şöyle ki: Bu ifade onlara, en çok sevdikleri lâkaplarıyla ve en çok şeref duydukları nesepleriyle hitap etmekte, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu nimetleri

icmalen hatırlatmakta, ahitlerine vefâ gösterip sözlerini tutmaları, bu nimetleri ihsan etmeye bina ederek terğib ve terhîb esasına göre kendileriyle bir diyalog başlamaktadır.

Sonra mezkûr temel maksatları ele alarak yavaş yavaş, muayyen bir ölçü dahilinde o hususlarda tafsilât vermektedir: Evvelâ altı âyette (41-46. âyetler), kendilerine sâdık kalmaları istenen "ahit" açıklanmaktadır:

41– *Sizin yanınızda bulunan Tevrat'ı tasdik etmek üzere indirdiğim Kur'ân'a iman edin, onu inkâr edenlerin başını siz çekmeyin! Âyetlerimi az bir fiatla, yani dünya menfaati karşılığında satmayın. Asıl Bana karşı gelmekten sakının!*

42– *Bâtılı hakka karıştırmayın, bile bile gerçeği gizlemeyin!*

43– *Hem namazı tam kılın, zekâtı verin, rükû edenlerle beraber siz de namaz kılın!*

44– *Halka iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz yoksa? Hâlbuki siz Tevrat'ı okuyup duruyorsunuz. Artık aklınızı başınıza almayacak mısınız?*

45– *Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin! Gerçi bu çok zor bir iştir, fakat içi saygı ile ürperenlere değil.*

46– *İçi saygı dolu olan bu mü'minler, Rab'lerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini iyi bilirler.*

Müteakip 47. âyette Allah, onlara verdiği nimetin miktarını, 48. âyette ise onları korkuttuğu mehâfetin miktarını beyân etmektedir:

47– *Ey İsrail'in evlâtları! Size ihsan ettiğim nimetimi ve vaktiyle sizin atalarınızı diğer insanlara üstün kıldığımı hatırlayın!*

48– *Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse başkasının yerine bir şey ödeyemez, kimseden şefaat kabul edilmez, hiç kimseden fidye alınmaz, hem onlara yardım da edilmez.*

Sonra, söz dört kısma bölünmüştür:

Birinci kısımda: Hz. Mûsa'nın (aleyhisselâm) bi'setinden itibaren Yahudilerin geçmişte yaptıklarından,

İkinci kısımda: Bi'set-i Nebeviyeye muasır olan Yahudilerin durumlarından,

Üçüncü kısımda: Hz. İbrahim'den (aleyhisselâm) beri Müslümanların ilk döneminden,

Dördüncü kısımda: Bi'set vaktinden Müslümanların hâl-i hâzır (o zamanki, yani Kur'ân'ın nâzil olduğu zamanki) durumundan bahsedilmektedir.

Yahudilerin Mazisi (49-74. âyetler)

49– *Hem sizi en feci işkencelere uğrattıkları zaman Firavun'un adamlarından kurtardığımızı da hatırlayın! Onlar sizin dünyaya gelen erkek çocuklarınızı kesiyor, kız çocuklarınızı ise kötülük için hayatta bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbiniz tarafından çetin bir imtihan vardı.*

50– *Yine hatırlayın ki sizin geçmeniz için denizi yarmış, sizi kurtarıp, siz bakıp dururken gözlerinizin önünde Firavun hanedanını boğmuştuk!*

51– *Ve bir vakit Mûsa'ya kırk gecelik bir süre ayırmıştık. Ama siz Mûsa'nın ayrılmasından az sonra, buzağıyı ilâh edinip öz canınıza kıymıştınız.*

52– *Bundan sonra Biz sizi affettik ki şükredesiniz.*

53– *Mûsa'ya Kitap ve Furkan'ı verdik, ta ki doğru yolda yürüyebilesiniz.*

54– *Mûsa kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Sizler buzağıya tutulmakla kendinize çok yazık ettiniz. Derhal Yaradanınıza tövbe edin! Allah yolunda kendinizi öldürün! Böyle yapmanız sizi Yaratan nezdinde daha hayırlıdır." Böylece Allah da sizin tövbelerinizi kabul etsin. Çünkü o tövbeleri çok kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur.*

55– *Bir zaman da: "Ey Mûsa! Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız." dediniz. Bunun üzerine derhal sizi yıldırım çarptı, siz de bakakaldınız!*

56– *Siz bir müddet ölü vaziyette kaldıktan sonra, şükredersiniz ümidiyle sizi dirilttik.*

57– *Üzerinize bulutları gölge yaptık. Size kısmet ettiğimiz helâl hoş rızıklardan yiyesiniz diye kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Fakat nankörlük etmekle onlar Bize değil, kendilerine yazık ediyorlardı.*

58– Bir zaman da şöyle dedik: "*Şu şehre girin ve orada istediğiniz yerden bol bol yeyin! Şehrin kapısından secde ederek, saygılı bir tavırla girin ve "hıtta "başlıca dileğimiz affedilmektir" deyin ki suçlarınızı affedelim; iyilik yapanların mükâfatlarını daha da artıracağız.*

59– *Ne var ki o zalimler sözü değiştirip başka şekle koydular. Biz de o zalimlere, itaat dışına çıktıkları için, gökten acı bir azap indirdik.*

60– *Bir zaman da Mûsa kavmi için su arayıp Allah'a yalvarmıştı. Biz de: "Asanı taşa vur!" demiştik. Bunun üzerine o taştan on iki pınar fışkırmış, her bölük kendine mahsus pınarı bilmişti. "Allah'ın rızkından yeyin için, fakat sakın yeryüzünde fesat çıkararak taşkınlık yapmayın!" demiştik.*

61– *Bir vakit şöyle dediniz: "Mûsa! Biz bir çeşit yemeğe imkânı yok katlanamayız. O hâlde bizim için Rabbine yalvar da yerin bitirdiği sebzesinden, kabağından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın." Mûsa da: "Ne o!" dedi, "Siz, daha üstün olanı vererek daha düşük olanı mı almak istiyorsunuz? Pekâla, şehre inin, işte istediklerinizi orada bulursunuz!" Üzerlerine horluk ve yoksulluk damgası basıldı ve neticede Allah'tan bir gazaba uğradılar. Evet öyle! Çünkü onlar Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor ve haksız yere peygamberleri öldürüyorlardı. Öyle oldu; çünkü onlar isyan ediyor ve sınırı aşıyorlardı.*

62– *İman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar, Sabiîler… Her kim Allah'a ve âhiret gününe (gerçekten) iman eder ve amel-i salih işlerse, elbette onların Rab'leri yanında mükâfatları vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi kendilerini üzecek bir şeyle de karşılaşmazlar.*

63– *Ey İsrail'in evlâtları! Bir vakit de Tevrat'ı uygulayacağınıza dair sizden söz almış, sonra bu ahdi bozduğunuz için Dağı üzerinize kaldırarak demiştik ki: "Size verdiğimiz Kitaba kuvvetle sarılın ve muhtevasını iyi inceleyip ders alın ki kötü âkıbetten korunasınız.*

64– *Bundan sonra yine yüz çevirdiniz. Eğer üzerinizde Allah'ın lütuf ve merhameti olmasaydı elbette hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.*

65– *İçinizden cumartesi günü haddi aşanları elbette bilirsiniz. Biz böyle yapanlara "Aşağılık maymun olun!"* dedik.

66– *Bunu, hem bu hâdiseye şahit olanlara, hem de sonradan gelecek olan nesillere bir ibret ve korunacaklara da bir öğüt kıldık.*

67– *Bir vakit de Mûsa kavmine: "Allah, bir sığır kesmenizi emrediyor." demiş, onlar da: "A! Sen bizimle alay mı ediyorsun?" diye cevap vermişlerdi. Mûsa da "Öyle cahillere katılmaktan Allah'a sığınırım." demişti.*

68– *Bunun üzerine Mûsa'ya: "Peki öyleyse Rabbine yalvar da onun ne olduğunu bize açıklasın" dediler. Mûsa: "Rabbim şöyle buyuruyor: O sığır ne pek geçkin, ne de körpe olmayıp orta yaşta dinç bir inek olacaktır." Haydi size emredilen işi yapın bakalım!" dedi.*

69– *Bu sefer dediler ki: "Rabbine yalvar da onun rengini bize bildirsin." O da: Allah diyor ki: "O, bakanların içini açan parlak sarı bir inek olacaktır." dedi.*

70– *Onlar yine dediler ki: Bizim adımıza Rabbine yalvar da onun nasıl olacağını bize iyice bildirsin. Zira istenen sığır, bize diğerlerine benzer geldiğinden tereddütte kaldık. Ama inşaallah asıl istenen sığırı buluruz.*

71– *Mûsa: "Rabbim şöyle diyor: O inek, ne toprağı sürmek için çifte koşulmuş, ne de ekin sulamada çalıştırılmış olmayan, salma ve her kusurdan uzak, hiç alacası bulunmayan bir inek olacaktır." Onlar: "İşte şimdi gerçeği tam anlayacağımız tarzda bildirdin." diyerek nihayet sığırı kestiler ki, az kaldı yapmayacaklardı.*

72– *Hani siz bir adam öldürmüştünüz de peşinden katilin kim olduğu hakkında birbirinizle kavgaya tutuşup suçu üzerinizden atmıştınız. Hâlbuki Allah sizin gizlediğinizi meydana çıkaracaktı.*

73– *Bunun üzerine dedik ki: "Kestiğiniz sığırın bir parçasıyla o maktûlün cesedine vurun!" (Vurulunca da o diriliverdi.) İşte Allah bunu nasıl dirilttiyse ölüleri de öyle diriltir. Aklınızı iyice kullanasınız diye âyetlerini size gösterir.*

74– *Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar. Ve öylesi var ki Allah'a olan tazimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.*

Bu kısım, İsrailoğullarına mükerrer surette yapılan nimetlerin tafsilâtlı bir tarzda sekiz âyette hatırlatılmasıyla başlar. Onlar da, faydaları;

nesilden nesile geçen eski, tarihî nimetlerdir. Allah Teâlâ onlara, kendilerini Firavun'un ordusundan kurtardığı "*Allah'ın günleri*"ni, denizi yararak kendilerini kurtarıp düşmanlarını orada boğduğu günü, kendilerine kitap indirmeyi vaad ettiği günü, o kitabı indirerek o vaadini gerçekleştirdiği günü, şirke girip irtidad etmelerinden sonra Allah'ın tövbelerini kabul ettiği günü, peygamberlerine karşı serkeşlikleri ve olur olmaz mûcizeler istemeleri sebebiyle de Allah'ın, kendilerini yine affettiği günü hatırlatmaktadır. Günahtan önce ve sonra verilmiş olan bu pek büyük nimetlerin hatırlatılması, kalpleri yumuşatıp, bunları in'âm edene şükretmek ve O'nun emirlerini tutmak üzere himmetleri harekete geçirmektedir.

Şükredenleri şevklendirecek bu büyük nimetleri hatırlatmaktan, onların suçlarını ve ders almayı gerektiren çeşitli cezalarını bildirmeye geçmeden önce, bu iki söz arasına bir geçit koyarak, orada bazı nimetlerle, onların bu nimetlere mukabelelerini mezc etmiştir. Fakat bundan önce, bir yüz ekşitme ve hoşnutsuzluk ortaya koyan kısa bir bakış ile insanı, bu berzahta yürümeye alıştırır: Allah Teâlâ'nın, bütün bunlardan başka, kendilerini çölde bulutla gölgelendirmek, hiç ummadıkları yerden, kendileri yorulmaksızın yiyecek ve içecekle onları rızıklandırmak sureti ile, güzel bir şekilde nimetlendirdiğini, ama onların da bu nimetlerle şımarıp kendi kendilerine zulmettiklerini, şükür sözü yerine dinlerini alay ve eğlence hâline getiren sözler söylediklerini, bu hoş yaşayış yerine meşakkat ve yorgunlukla dolu bir hayat teklif ettiklerini, Allah Teâlâ'nın da onların istediklerini yapıp üzerlerine zillet ve meskenet damgası vurduğunu bildirir.

Burası, muhalefetlerinin ve verilen cezaların hülâsası mahiyetindedir.

Allah'tan bir gazaba uğradıklarını, zira Allah'ın âyetlerini inkâr edip peygamberleri öldürdüklerini *(yalnız bu gazaptan, mü'min olanları istisna edilir)*, Tevrat'ın bütün emirlerini hiçe saydıklarını ve ondan yüz çevirmeleri sebebiyle "Sebt ehli"nin başlarına gelen cezaya hak kazandıklarını, fakat Allah'ın yine de onlara lütfedip bu cezaya çarptırmadığını, peygamberlerinin emirlerini yerine getirmekte engel çıkarıp geciktirdiklerini, hatta cehaletlerinin, Hz. Mûsa'nın, Rabb'inden yaptığı bazı tebliğlerde ciddî olmayıp şaka yaptığını zannedecek derecede olduğunu zikreder.

Birinci ve İkinci Kısım Arasındaki İrtibat Halkası (74. âyet)

Kur'ân, onların hâl-i hazır durumlarıyla mazileri arasında irtibat kurmak istemiş ve birinci kısmın sonu olan bu âyette şöylece bir ittisal halkası koymuştur:

"74– *Sonra bunun arkasından kalpleriniz katılaştı, artık onlar taş gibi, hatta ondan da katı! Çünkü öyle taş var ki içinden ırmaklar fışkırır. Öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar. Ve öylesi var ki Allah'a olan tazimi sebebiyle yukarıdan düşüp parçalanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.*"

Bu âyette geçen مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ *(bundan sonra)* ifadesi bu kasvetin tarihinin nihayetini değil de, bidayetini tahdit eden bir kelimedir. Böylelikle âdeta bu vasıflarının hep devam edegeldiğini, asırları ve nesilleri aşa aşa şimdiki asra kadar ulaştığını ifade etmektedir. Bu sözü işiten muhatabın hayali, birbiri ardına dizilmiş katı kalpli nesilleri teker teker, önünde canlandırır. Derken bu zan, şu sözdeki isim cümlesi sîgasıyla iyice kuvvetlenmektedir: فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ *(Artık onlar taş gibidir.)* Hâlbuki beklendiği üzere فَكَانَتْ كَالْحِجَارَةِ *(Onlar taş hâline geldi.)* denilseydi bu incelik olmazdı.

Şuna da iyice dikkat ediniz: Onların kalplerini böyle tavsif edecek bir noktaya getirmesi, onlar hakkındaki üslûbu değiştirmeğe çok münasip bir geçiş teşkil etmektedir. Kalbinin katılığı bu raddeye varan kimseye hitap etmek, artık hikmete yaraşan bir şey değildir. Böylelerine söz söylemekten vaz geçip sıhhatli kalp taşıyanlara yönelmek gerekir. Böylece ecdatları hakkında onlarla yapılan konuşma kesilip kendileri hakkındaki söz bizlere yöneltilir; onlara değil bize hitap edilir.

Asr-ı Saadetteki Yahudilerin Anlatılması (75-121. âyetler)

75– *Nasıl olur onların size güvenmelerini beklersiniz ki onlardan bir zümre vardı ki Allah'ın kelâmını işitip akılları aldıktan sonra, bile bile onu tahrif eder, değiştirirlerdi.*

76– *Onlar iman edenlerle karşılaştıklarında "Biz de iman ettik." derler. Kendi aralarında kaldıklarında ise: "Ne yapıyorsunuz? derler, Rabbinizin huzurunda aleyhinize hüccet edinsinler diye mi tutup Allah'ın size açtığı gerçeği onlara söylüyorsunuz? Hiç aklınızı kullanmıyor musunuz?"*

77– *Bilmiyorlar mı ki Allah onların gizlediklerini de bilir, açıkladıklarını da?*

78– *Onların bir kısmı da ümmîdir. Kitap nedir bilmezler. Bütün bildikleri, kendilerine anlatılan birtakım kuruntu ve uydurmalardır. Onlar sadece bir zan içindedirler.*

79– *Elleriyle kitap yazıp, biraz para almak için: "Bu Allah tarafındandır." diyenlerin vay hâline! Vay o ellerinin yazdıklarından ötürü onlara! Vay o kazandıkları vebal yüzünden onlara!*

80– *Bir de derler ki: "Cehennem ateşi, sayılı birkaç gün dışında bize asla dokunmayacak." De ki: "Buna dair Allah'tan garanti mi aldınız? Aldıysanız ne âlâ, Allah vaadinden asla caymaz." Yoksa kesin bilmediğiniz şeyi mi Allah adına söylüyorsunuz?*

81– *Hayır, durum hiç de öyle değil. Günah işleyip de günahın kendisini her taraftan kuşatıp kapladığı kimseler var ya, işte onlar cehennemliktir. Hem de orada ebedî kalacaklardır.*

82– *İman edip makbul ve güzel işler yapanlar ise, işte onlar da cennetliktir. Hem de orada ebedî kalacaklardır.*

83– *Bir vakit İsrailoğullarından söz alıp: "Allah'tan başkasına ibadet etmeyin! Anneye babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara güzel muamele edin, insanlara tatlı söz söyleyin, namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin." demiştik. Sonra pek azınız hariç, sözünüzden döndünüz. Hâlâ da yüz çevirmektesiniz.*

84– *Hani sizden, "Birbirinizin kanını dökmeyin, birbirinizi ülkenizden çıkarmayın!" diye söz almıştık, siz de bunu kabul etmiştiniz. Buna siz de şahitlik edersiniz.*

85– *Ama işte siz birbirinizi öldürüyor, bir kısmınızı yurdunuzdan çıkarıyor, onlara karşı günahta ve zulümde birbirinizi destekliyorsunuz. Bununla beraber, onlar esir olarak gelirlerse fidyelerini verip onları kurtarıyorsunuz. Hâlbuki aslında onların çıkarılması size haram kılınmıştı. Ne o, Kitabın bir kısmına inanıp bir kısmını red mi ediyorsunuz? İçinizden böyle yapanların elde edeceği*

netice, dünya hayatında rüsvaylıktan başka bir şey değildir. Kıyamet günü ise en şiddetli azaba itilirler. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

86– *İşte onlar âhiretlerini harap ederek, ona mukabil dünya hayatına müşteri olmuşlardır. Onun için, bunların cezası asla hafifletilmez, kendilerine yardım da edilmez.*

87– *Biz Mûsa'ya kitap verdik. Ondan sonra peşpeşe peygamberler gönderdik. Meryem'in oğlu Îsa'ya da mûcizeler, açık delilller verdik ve onu Ruhu'l-Kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Demek size her ne zaman bir peygamber gelip de nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirirse kafa tutacak, onların kimine yalancı deyip kimini öldüreceksiniz ha!*

88– *"Kalplerimiz perdelidir." dediler. Öyle değil! Kâfirlikleri sebebiyle Allah onlara lânet etti. Onun için pek az iman ederler.*

89– *Onlara, Allah tarafından, ellerindeki Tevrat'ı tasdik eden bir kitap gönderildiği zaman. Daha önce kâfirlere karşı zafer kazanmak için "Âhir Zaman Peygamberi hakkı için" diye dua ettikleri hâlde. Evet o tanıyıp bekledikleri Peygamber kendilerine gelince, onu inkâr ettiler. O sebeple, Allah'ın lâneti de kâfirlerin boynuna olsun.*

90– *Ne kötü o, karşılığında kendilerini sattıkları şey ki, Allah'ın kullarından dilediği birine kendi lütfundan vahiy indirmesini kıskanarak, Allah ne indirdiyse hepsini inkâr ettiler de gazap üstüne gazaba uğradılar! Kâfirler için zelil ve perişan eden bir azap da vardır.*

91– *Onlara: "Allah'ın indirdiği bu Kur'ân'a da iman edin." denildiği vakit: "Biz sadece bize indirilene inanırız." derler. Kur'ân, ellerindeki Tevratı tasdik eden hak kitap olmasına rağmen, kendi kitaplarından başkasını inkâr ederler.Onlara de ki: "Size gönderilen Tevrat'a inanma iddianızda samimi iseniz, peki ne diye daha önce, Allah'ın nebîlerini öldürüyordunuz?*

92– *Mûsa size en açık delil ve mûcizelerle geldi de, sonra kalkıp, onun yokluğunda buzağıyı tanrı edindiniz. Siz öyle zalimlersiniz işte!*

93– *Bir zaman: "Size verdiğimiz kitaba kuvvetle sarılın ve onu dinleyin!" diye Tur'u (Dağı) tepenize kaldırıp sizden kesin söz aldık. Onlar: "Dinledik ve fakat isyan ettik." dediler. Çünkü kâfirlikleri sebebiyle buzağıya tapma sevgisi iliklerine işlemişti. De ki: "Eğer mü'min iseniz, imanınız size ne kötü şey emrediyor!"*

94– *De ki: Eğer Allah katında âhiret yurdu (Cennet) bütün insanlar içinde yalnız size ait ise ve bu iddianızda samimi iseniz haydi ölümü istesenize!*

95– *Fakat elleriyle yaptıkları işler ortada iken, ölümü asla istemezler. Allah o zalimleri pek iyi bilir.*

96– *İnsanlar içinde dünya hayatına en hırslı olanların onlar olduğunu görürsün. Hatta bu hırsta müşriklerden bile daha ileridirler. Onlardan her biri bin yıl yaşamak ister. Fakat uzun ömür onu cezadan uzaklaştıracak değildir. Allah, onların bütün yaptıklarını görür.*

97– *De ki: "Kim Cebrâil'e düşman ise iyi bilsin ki, bu Kur'ân'ı daha önceki kitapları tasdik etmek, inananlar için bir rehber ve müjde olmak üzere, Allah'ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.*

98– *Kim Allah'a, meleklerine, resûllerine, Cebrâil'e, Mikâil'e düşman ise, iyi bilsin ki Allah da kâfirlerin düşmanıdır.*

99– *Biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları yoldan çıkan sapıklardan başkası inkâr etmez.*

100– *O fâsıklar hem bunları reddedecek, hem de ne zaman bir anlaşma yapsalar, içlerinden bir güruh onu bozup atıverecek öyle mi? Hatta sadece az bir güruh da değil, onların ekserisi ahit tanımaz imansızlardır.*

101– *Onlara, Allah katından, kendilerine verilen Tevrat'ı tasdik eden bir Peygamber gelince, O Ehl-i Kitaptan bir kısmı, güya gerçeği hiç bilmiyorlarmış gibi, Allah'ın kitabını arkalarına atarak ondan yüz çevirdiler de.*

102– *Tuttular Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları sözlere tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman küfre gitmemişti. Fakat asıl o şeytanlar küfre gittiler. Halka sihiri ve Babil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o ikisi: "Biz sırf imtihan için gönderildik, sakın kâfir olma!" demedikçe hiç kimseye sihir öğretmezlerdi. İşte bunlardan koca ile karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadıkça onlar bununla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Onlar kendilerine zarar getirip fayda vermeyen şeyler öğreniyorlardı. Büyüye müşteri olan kimsenin âhiretten nasibi olmadığını pek iyi biliyorlardı. Karşılığında kendi varlıklarını sattıkları şey ne kötü! Keşke bunu anlasalardı!*

103– *Şayet onlar iman edip sihir gibi haramlardan sakınmış olsalardı, Allah katından kendilerine verilecek mükâfatlar elbette haklarında daha hayırlı olurdu. Keşke bunu bilselerdi!*

104– *Ey iman edenler! (Siz, onların böylesi kötü etkilerine karşı uyanık olun, mesela) "رَاعِنَا" demeyin, "اُنْظُرْنَا" deyin ve dinleyip itaat edin. Kâfirler için acı veren bir azap vardır.*

105– *Gerek Ehl-i Kitaptan gerek müşriklerden olsun, kâfirler, Rabbinizden size herhangi bir hayır indirilmesini arzu etmezler. Fakat Allah rahmetini dilediğine seçip ihsan eder. Allah büyük lütuf sahibidir.*

106– *Biz, daha hayırlısını veya benzerini getirmedikçe, herhangi bir âyetin hükmünü neshetmez veya ertelemeyiz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?*

107– *Bilmez misin ki göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. Sizin O'ndan başka ne bir hâminiz, ne de bir yardımcınız yoktur.*

108– *Yoksa siz daha önce Mûsa'dan istendiği gibi Resûlünüzden de olur olmaz şeyler istemek, onu sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Kim imana bedel inkârı alırsa, artık doğru yoldan sapmış olur.*

109– *Sırf nefislerinden ileri gelen bir kıskançlık sebebiyle, Ehl-i Kitaptan birçok kimse, gerçek kendilerine ayan beyan belli olduktan sonra, sizi imanınızdan uzaklaştırıp kâfir hâline çevirmek isterler. Allah bu husustaki emrini bildirinceye kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.*

110– *Namazı hakkıyla eda edin, zekâtı verin. Dünyada hayır olarak ne yapıp gönderirseniz, mutlaka onun mükâfatını âhirette Allah katında bulursunuz. Zira Allah işlediğiniz her şeyi görmektedir.*

111– *Bir de: "Yahudi veya Hıristiyan olanlardan başkası Cennet'e asla giremez." dediler. Bu onların kendi kuruntuları… Sen de ki: "İddianızda doğruysanız haydi delilinizi ortaya koyun."*

112– *Hayır, iş öyle değil! Kim halis olarak kendisini Allah'a teslim edip güzel davranışlarda bulunursa Rabbinin nezdinde onun mükâfatı olacaktır. Onlar ne korkuya mâruz kalacak ve ne de üzüntü duyacaklardır.*

113– *Yahudiler: "Hıristiyanlar hakikî bir din üzere değil." Hıristiyanlar ise: "Yahudiler hakikî bir din üzere değil." dediler. Hâlbuki her iki topluluk da kitabı (Tevrat ve İncil'i) okumaktalar. Dini bilmeyenler de onlarınkine benzer sözler söylediler. Allah, kıyamet günü anlaşamadıkları hususlarda hükmünü verecektir.*

114– *Allah'ın mescidlerinde Allah'ın adının anılmasını engelleyip oraların ıssız ve harap hâle gelmesine çalışanlardan daha zalim kim olabilir? Bunlar oralara ancak korka korka girebilirler. Onlar için dünyada zillet, âhirette ise müthiş bir azap vardır.*

115– *Doğu da Batı da Allah'ındır. Hangi tarafa dönerseniz, orada Allah'a itaat ve ibadet ciheti vardır. Muhakkak ki Allah'ın lütfu ve rahmeti geniştir, ilmi her şeyi kuşatır.*

116– *Bir de: "Allah evlât edindi." dediler. Hâşa! O böyle şeylerden münezzehtir. Bilâkis göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nun mahlûkudur. Hepsi O'nun emrine boyun eğmektedir.*

117– *O, gökleri ve yeri yoktan var edendir. Bir şeyi yaratmak isteyince sadece "Ol!" der, oluverir.*

118– *Gerçeği bilmeyenler dediler ki: "Allah bizimle konuşmalı veya bize mûcize gösterilmeli değil miydi?" Onlardan öncekiler de buna benzer sözler söylemişlerdi. Kalpleri nasıl da birbirine benziyor! Gerçekleri iyice bilmek isteyenler için delilleri apaçık gösterdik.*

119– *Biz seni sırf Kur'ân'la müjdelemen ve uyarman için gerçeğin ta kendisi olarak gönderdik. Yoksa sen cehennemliklerden ötürü sorguya çekilecek değilsin.*

120– *Ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar, sen onların dinlerine tâbi olmadıkça asla senden razı olmazlar. Sen de ki: "Allah'ın hidâyet yolu olan İslâm, doğru yolun ta kendisidir. Sana gelen bunca ilimden sonra onların heva ve heveslerine uyacak olursan, Allah'a karşı hiçbir koruyucu ve yardımcı bulamazsın.*

121– *Kendilerine verdiğimiz kitabı, lâyık olduğu şekilde okuyup izleyenler var ya, işte onlardır onu tasdik edenler. Kim onu inkâr ederse, işte onlar hüsrana uğrayacakların ta kendileridir.*

Bu kısımda söz, daha önceki ve daha sonraki ihbârî üslûptan farklı, alışılmamış nadir bir cümle ile başlamaktadır. İstifham cümlesi olan bu cümleyi iki acib harf ihata etmektedir. Birisi, birinci kısımda geçen bütün vak'aları birden hafızada canlandıran bir edattır. Diğeri ise bu kısımda gelecek olan hâdiselere kapıyı açan bir edattır. Bu son kısımdaki hâdiseler, eski ve yeni tarih arasında, çıkarılan ders ve varılan kesin netice hâlinde yer alır:

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ

"*Nasıl olur onların size güvenmelerini beklersiniz ki onlardan bir zümre vardı ki*" (2, 75) Bu "ف / fâ" harfi bize şunu anlatmaktadır: Onlar kirli ve çirkin tarihin vârisleri iken, bütün bu anlattıklarımızdan sonra, artık herhangi bir şahıs çıkıp da onların İslâm'a iman etmelerini umabilir mi? Keza buradaki "و / *vav*" harfi ise şunu anlatır: İşte vaziyet böyledir. Ayrıca onların bunlardan başka yaptıkları daha nice işler vardır. هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ (Mü'minûn sûresi, 23/63).

İhbârî anlatım üslûbu, tafsilî mecrâsına döner ve hal-i hazırdaki Yahudilerin kötü vasıflarını, onların çirkin işlerini ve sözlerini, yirmi kadar sebepte beyan eder. Öyle ki artık kimse onların imana gireceğini ümid etmez. Bu kötü vasıfların bir kısmı kendilerine mahsus olup, bir kısmı selefleri ile yahut Hıristiyanlar veya putperestler ile müşterek oldukları vasıflardır. Diğer taraftan, onların bâtıl iddialarının peşinden onları reddedip çürütür.

Bu tavsif, onları iki gruba taksim etmekle başlar: Bunlardan birisi Allah'ın kelâmını tahrip eden ve aleyhlerinde delil olmasın diye kendilerinde bulunan bilgiyi gizlemeyi birbirlerine tavsiye eden âlimler, diğeri ise hurâfe ve kuruntuların esiri olan ve âlimlerinin kendilerini yanlış yola sürükledikleri ümmî ve cahiller grubudur. Cahili aldatılmış, din adına dinden başka şeye tâbi olan, âlimi ise aldatıcı ve saptırıcı, kendi arzusuna göre yazdığı şeylerin, Allah'ın hükmü olduğunu bildiren bir milletin salah ve felâha ereceğini aklı başında olan kimse hiç umabilir mi?

Tavsif, daha sonra, onların her türlü günahı irtikâp etmelerinin neden ileri geldiğini beyan eder ki o da Cehennem'e, ancak mahdut bir kaç gün girdikten sonra kurtulacakları iddiasıyla aldanmalarıdır. Kur'ân, Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bu iddiayı açarak iyice çürütmesini emreder. Bunun için akl-ı selim ile meseleyi ele alıp, evvelâ iddialarının delilini istemesini emreder. Müteakiben iddialarını, asla taraf tutmayan ve hiç zulmetmeyen ilâhî adalet kanununa muhalif olması sebebiyle reddetmesini ister. Allah'ın adaleti önünde bütün mahlûklar müsavidir, herkes ameline bağlıdır, ona göre karşılık alır; ne iyilik ve ne de kötülük cezasız kalmaz. Bundan sonra Kur'ân, onların iddialarını tersine çevirerek, asıl cezaya müstehak olanların kendileri olduğunu, enva-ı türlü günahları irtikâp edip günahın kendilerini her taraftan kuşattığını söylemesini Hz. Peygamber'den ister: "*Sizden, Allah'ın emirlerine muhalefetten korkup insanlara iyilik edeceğinize dair kesin ahit alındığı hâlde, bundan dönmediniz mi? Günahı ve zulmü terk edeceğinize dair kesin söz verdiğiniz hâlde, taşkınlık ve azgınlık yapmadınız mı? Kitabın bir kısmına inanıp, diğer kısmını inkâr etmediniz mi? Herhangi bir peygamber, hevâ ve hevesine uymayan ilâhî talimat getirdiğinde ona karşı çıkıp şer'î hükümlerde hevânızı hakem yapan siz değil misiniz?*"

Bunların Peşinden de Diğer Fesatları Getirilir

1- "*Kalplerinin kapalı*" olduğu bahanesi ile hak söze kulak vermekte kendilerini sağırlaştırmaları, sağırlığa vurmaları,

2- Müşriklere karşı kendilerini muzaffer edecek bir peygamberi büyük bir sabırsızlıkla bekledikleri hâlde, bu Peygamberin, sırf kendi kavimlerinden gelmemesi sebebiyle onu ve ona verilen yeni ilâhî Kitabı inkâr etmeleri,

3- Sadece kendilerine verilen Kitaba inanmakla iman vazifelerini yerine getirdiklerini iddia etmeleri. Hâlbuki bu iddiaları da doğru değildir; zira onlar kendi peygamberlerine vahyedilenleri bile bazen inkâr etmişlerdir. Daha Hz. Mûsa (aleyhisselâm) hayatta iken buzağıyı tanrılaştırıp sonra da defalarca bu şirke avdet edenler kendileri değil midir?

4- Âhiret saadetinin yalnız kendilerine mahsus olduğu iddiaları, fakat ölümden nefret etmeleri ve hırsla dünyaya bağlanmaları sebebiyle bizzat kendi kendilerini nakzetmeleri,

5- Cibrîl, Kur'ân'ı Hz. Peygamber'e Allah'ın izniyle getirdiği hâlde, sanki kendiliğinden bunu yapmış gibi, ilâhî kitabı, kendilerinden başkasına indirdiği için Cibrîl'e (aleyhisselâm) düşmanlıkları,

6- Tekrar tekrar ahitlerini bozmaları,

7- Sihir kitaplarıyla meşgul olup Allah'ın kitaplarını arkalarına atmaları,

8- Bazı kelimeleri,[113] zahiren hürmet ifadesi taşıdığı hâlde, dillerini eğip bükerek Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve dini ile alay etmeye dönüştürmeleri, yahut daha önce Hz. Mûsa'dan (aleyhisselâm) istendiği gibi, çok ve rastgele suallerle, Resûlullah'ı zor durumda bırakmaya çalışmaları; bu, mü'minleri, o kabîl sözleri söylemekten sakındıracak şekilde serdolunmuştur.

9- Kendilerinin ve Ehl-i Kitap'tan ve müşriklerden diğer muhaliflerin kinleri, bencillikleri ve Allah'ın, başka kavimden birine Kitap indirmesini hazmedememeleri. Hâlbuki Allah, nübüvveti dilediğine verir, bir şeriati nesh edip onun benzerini veya ondan daha hayırlısını getirebilir.

---

[113] Bu kelimelerden biri رَاعِنَا /râinâ olup, zahiren edebe uygun görünürse de, Arapça'da daha başka kötü mânâları da vardır. İbrâncada ise ayrıca şetm (kötü söz, hakâret) ifade eder. Zira Yahudilerde رع lâfzı, "şakî, şerir" mânâsınadır. راع nın mânâsı da "şer ve şekâvet" olup mütekellim zamirine izafe edildiğinde, onların dillerinde رَاعِينُوا /râînû olup, "sen bizim zararımız ve şekavetimizsin" mânâsına gelir. Allah bilir ya, onlar bu kelimeyi telâffuz ederken Arapça ifadeye yaklaştırmak için dillerini eğip bükerek bu kabahatlerini ve niyetlerini gizliyorlar, kendi aralarındaki özel işaretlerle maksatlarına nâil oluyorlardı. Bundan ötürü, Cenab-ı Allah, mü'minlere, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) hitaben اُنْظُرْنَا /unzurnâ demelerini emretti ki münafıklar, hitap sırasında bu iki yüzlü lâfızla kelime oyunu yapmaya muvaffak olamasınlar. Keza "râinâ" merakla sual soran kimsenin, konuşan kimseye, sualini iyice arz edinceye kadar, kendisine kulak vermesini talep etmek üzere kullanılır. Çok sual sormaları sırasında Yahudiler arasında, bu husus iyice yaygın bir âdet idi. Böylece, Allah Teâlâ Müslümanlara, ayrıca sual sormaya ihtiyaç bırakmayacak tarzda, güzel dinlemelerini ve "unzurnâ" demelerini emretti. Bu kelime, talebenin, sırf, söylenen sözden emin olmak için söyleyeceği bir sözden ibarettir.

10- İçlerinden çoğunun, mü'minleri tekrar kâfir hâline getirmeye çalışmaları,

11- Hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların, Cennet'e kendilerinden başkalarının giremeyeceği iddiaları, yani delilsiz birtakım kuruntularla oyalanmaları,

12- Her iki taifenin de öbürüne ta'n etmesi, Yahudilerin: "*Hıristiyanlar bir esasa dayanmıyor.*", Hıristiyanların ise "*Yahudiler bir esasa dayanmıyor.*" demeleri; müşriklerin ise her iki grubu da reddetmeleri,

13- Mezkûr her üç gürûhun da, camileri, oralarda Allah'ın adının yüceltilmesinden uzak tutmak istemeleri,

14- Allah'ı hakkıyla bilmemekte ve O'na çocuk isnad etmekte müşterek olmaları,

15- Resûlleri (aleyhimüsselâm) tasdik etmekte mütereddit olmakta müşterek olmaları ve tasdik etmek için Allah'ın, kendilerine vasıtasız olarak bizzat hitap etmesini, yahut imana zorlayıcı bir mûcize indirmesini şart koşmaları.

Müteakiben onların imana gelmesinden daha fazla ümit kesici bir hususu zikretmekle, meseleyi şöyle hitama erdirir: O da Hz. Peygamber'i (sallallahu aleyhi ve sellem), kendi hevâlarına tâbi olucu bir hâle getirmek istemeleridir. Hâl böyle olunca hiç onların, kendinin tebliğ ettiği hidâyete tâbi olmaları beklenir mi? Elbette beklenemez. Fakat onların içinde derin ilim sahibi olan, kitaplarını hakkıyla okuyup ona uyanların, onun getirdiği hidâyete tâbi olmaları kafidir.

Hz. İbrahim'den (aleyhisselâm) İtibaren Daha Önceki Müslümanlar (122-134. âyetler)

122– *Ey İsrail'in evlâtları! Size ihsan ettiğim nimetimi ve sizi vaktiyle diğer insanlara üstün kıldığımı hatırlayın.*

123– *Öyle bir günden sakının ki, o gün hiçbir kimse bir başkasının yerine ödeme yapamaz, hiçbir kimseden fidye kabul edilmez ve kendisine şefaat fayda etmez. Onlara yardım da edilmez.*

124– *Şunu da hatırda tutun ki: Bir vakit Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamıştı. O da onları hakkıyla yerine getirdiğinden Rabbi kendisine: "Seni insanlara başkan (İmam) yapacağım." dedi. İbrahim: "Ya Rabbî, neslimden de başkanlar çıkar!" deyince, Allah: "Zalimler ahdime (nübüvvete) nail olamazlar." buyurdu.*

125– *Biz Beytullâh'ı insanlara sevap kazanmaları için toplantı ve güven yeri kıldık. Siz de Makam-ı İbrahim'i namazgâh edininiz. İbrahim ile İsmail'e de: "Tavaf edenler, itikâfa girenler, rükû ve secde edenler için bu Evimi tertemiz bulundurun!" diye emretmiştik.*

126– *Ve o vakit İbrahim: "Ya Rabbî, burayı güvenli bir şehir yap. Buranın halkından "Allah'a ve âhiret gününe iman edenleri çeşit çeşit mahsûllerle rızıklandır!" dedi. Bunun üzerine buyurdu ki: "Onlardan inkâr edeni dahi rızıklandırıp az bir zaman hayattan nasip aldırır, sonra da onları cehennem azabına sürerim. Orası varılacak yer olarak ne fena bir yerdir!"*

127– *İbrahim ile İsmail Beytullah'ın temellerini yükseltirken şöyle dua ediyorlardı. "Ey bizim Yüce Rabbimiz! Yaptığımız bu işi kabul buyur bizden! Hakkıyla işiten ve bilen ancak Sensin."*

128– *Ey bizim Yüce Rabbimiz! Bizi, yalnız Sana boyun eğen Müslüman kıl. Soyumuzdan da yalnız Sana teslimiyet gösteren bir Müslüman ümmet yetiştir. Ve bizlere ibadetimizin yollarını göster, tövbelerimizi kabul buyur. Muhakkak ki tövbeleri en güzel şekilde kabul eden, çok merhametli olan ancak Sensin.*

129– *Ey bizim Yüce Rabbimiz! Onların içinden öyle bir resûl gönder ki; kendilerine Senin âyetlerini okusun, onlara kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları tertemiz kılsın. Muhakkak ki Azîz Sensin, Hakîm Sensin! (Üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibisin!)*

130– *Kendini bilmeyen ahmaktan başka kim İbrahim'in dininden yüz çevirir ki? Biz onu dünyada nübüvvetle müşerref kılıp seçtik. O âhirette de sâlihlerden olacaktır.*

131– *Rabbi ona: "Kendini canı gönülden Hakka teslim et!" deyince o derhal: "Âlemlerin Rabbine teslim oldum!" demişti.*

132– *Bu dini İbrahim kendi evlâtlarına vasiyet ettiği gibi Yâkub da böyle yaptı ve: "Evlâtlarım! dedi, Allah sizin için bu dini seçti. Sakın Müslümanlıktan başka bir din üzere ölmeyin."*

133– *Ne o, yoksa siz ölüm Yâkub'a gelip çattığında, o evlâtlarına: "Benim ölümümden sonra kime ibadet edeceksiniz?" dediğinde siz orada mı bulunuyordunuz? Onlar cevaben şöyle demişlerdi: "Senin İlâhına, senin ataların İbrahim, İsmail ve İshak'ın İlâhı olan Tek İlâha kulluk ederiz ve biz ancak O'na teslim olan Müslümanlarız."*

134– *İşte onlar bir ümmetti, geldi geçti… Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da sizedir. Siz onların işlediklerinden sorguya çekilmezsiniz.*

Hikmetli hareket eden bir müceddidin (ıslahçının) tebliğdeki durumu, ziraatle meşgul olan bir çiftçinin durumuna benzer: Çiftçi, temiz tohumunu ekmeden, yahut ağaç dikmeden önce, tarlasındaki dikenleri temizler, zararlı ayrık otlarını giderir. Hikmetli bir dava adamı da önce, ruhları bâtıl ve fesattan vazgeçirip hak ve hidâyet yolunda döndürür. Bu iki işten birincisi tathir ve "*tahliye* / تخلية" *(temizleme)*, ikincisi ise tekmil ve "*tahliye* / تحلية" *(donatma)*dır.

Buraya kadar Kur'ân, İsrailoğullarına tuttukları yolun eğriliğini tafsilâtlı bir şekilde beyan edip birinci vazifesini yani, temizliği yerine getirdi. Bundan sonra ise onların tutmaları gereken yolu göstermek suretiyle diğer vazifesini yani "*donatma*" işini yapması gerekecektir.

Bu sabık beyanat, Allah'ın hidâyetinin ve Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) öğrettiği ilmin ve Ehl-i Kitap'tan iman etmeleri umulan fırkanın -ki onlar da Kitabı hakkıyla okuyup ona tâbi olanlardır- zikredilmesiyle hitama erer. Sadece bu hâtime bile, insan ruhunun, yeni bir başlangıcın geldiğini hissetmesine kâfi değil midir?

Birinci vazife sırasında söz başlıca iki kısma ayrılmıştı: Birinci kısımda Yahudilerin mazilerinden, diğerinde ise şimdiki durumlarından bahsedilmektedir. İşte bu ikinci kısmında, buna güzel bir tekâbül mahiyetinde, birinci bölümünde Müslümanların mazisinden, diğerinde ise şimdiki durumlarından bahsetmesi pek güzel düşmüştür.

Şu gelecek kısımda, bu husus iyice görülmektedir. Hatta bu *müşâkele* ve *mukabele*'nin[114] daha fazla olduğu bir kısım göreceksiniz. Burada da birinci kısımda kelâm, İsrailoğullarına söylenen tarzda devam eden bir hitap olup, ikinci kısımda ise -yine orada geçtiği üzere- onlardan gaib sîgasıyla bahseden bir tarzda cereyan eder.

Bütün bunlardan da fazla olarak, orada, kelâmın kendisiyle başladığı iki âyet-i kerime, burada da sözün başında yer alır. Böylece onları bâtıldan kaçınmaya davet ettiği gibi, hakka sarılmaya da öylece davet eder. Aynı zamanda muhataba, sözün başladığı yere *(fakat bu yola mukabil bir başka yol ile eski mânâya denk olan yeni bir mânâ ve muhteva ile)* avdet edeceğini, daha başlangıçta anlatmak için böyle yapılmıştır;

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ وَاتَّقُوا يَوْمًا
لاَ تَجْزِي نَفْسٌ عَن نَفْسٍ شَيْئًا وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ هُمْ يُنصَرُونَ

"Ey İsrail'in evlâtları! Size ihsan ettiğim nimetimi ve sizi vaktiyle diğer insanlara üstün kıldığımı hatırlayın! Öyle bir günden sakının ki, O gün hiçbir kimse bir başkasının yerine ödeme yapamaz, Hiçbir kimseden fidye kabul edilmez. Ve kendisine şefaat fayda etmez. Onlara yardım da edilmez!"

Böylece İsrailoğullarını Selef-i Salihinin yoluna davet etmeğe başlar. Bunu yaparken, kendilerine daha önce denendiği hâlde kâr etmeyen emir ve teşvik unsuru yerine, cezbedici hikâye üslûbu tarzında, Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) oğullarının ve torunlarının altın çağlarındaki şanlı tarihleri anlatılır. Ona intisap etmekte ve onu sevmekte ne Ehl-i Kitap, ne de müşrikler arasında herhangi bir ihtilâf yoktur. Böylece İbrahim (aleyhisselâm), arkasındaki nesillere "Âlemlerin Rabbi Allah'a teslimiyet" itikadını yerleştirmiş, onun oğulları ve torunları da bu inancı devam ettirmişlerdir. Kur'ân, Hz. İbrahim'in hayatını ve insanlara rehberliğini anlatırken onun, Cenab-ı Allah'tan kendisi gibi zürriyetini de rehber *(imam)* yapmasını dilediğini nakletmeyi de ihmal etmez.

---

[114] *Müşâkele*: Bir masdarın mânâsının, diğer bir lâfız ile değişmesi ve müştaklarının bir ibarede mükerrer olarak irad edilmiş olmasıdır. *Mukabele* ise: Aralarında tezad ve tekabül bulunan şeyleri bir ibarede bulundurmaktır (Mütercim).

Hz. İbrahim'in ve oğlu İsmail'in (aleyhisselâm) Allah'ın insanlara, emin bir mukaddes mekân, her taraftan gelen insanlar için bir toplanma yeri ve namazları için bir kıble kıldığı muazzam evi, yani Kâbe-i Muazzama'yı binâ ederken onları, kendi zürriyetlerinden Müslüman bir ümmet çıkarıp, onların içinden kendilerine hakikati öğreten ve her türlü kötülükten temizleyen bir resûlün gönderilmesini istediklerini nakletmeyi de ihmal etmez. Böylece bu kıssayı ve bu duayı, bu Nebi'nin (sallallahu aleyhi ve sellem), bu iki büyük Peygamberle (aleyhimesselâm) olan, tarihî ve sağlam irtibatına dikkat çekmeye, bir giriş yapar. Bu irtibat, sadece soy bağı ile değil, aynı zamanda nübüvvet prensipleri *(esasları)* yönünden de olan bir bağdır. Böylece *"bunlar, onların zürriyetidir, bunların varlıkları, onların dualarının kabulüdür, milletleri onların milletidir, kıbleleri onların kıbleleridir, hac menâsikleri aynıdır."* der. Kur'ân bunu yaparken, aynı zamanda Yahudilerin, bu şerefli nisbetten ve bağdan mahrum hâle geldiklerini de ifade etmiş olmaktadır. Zira onlar, Hz. İbrahim ile Hz. Yâkub'a intisap iddialarına rağmen, onların dinlerinden sapmış ve vasiyetlerine muhalefet etmişlerdir.

Hiç nesep edebin yerini tutabilir mi?

مَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ *"İşinin geride bıraktığı kimseyi, soyu sopu ileri geçiremez." "Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorulmazsınız."*

Bi'set Esnasında Müslümanların Vaziyeti (135-162. âyetler)

135– *Bir de: "Yahudi veya Hıristiyan olun ki doğru yolu bulasınız." dediler. De ki: "Biz bütün bâtıl dinlerden uzaklaşmış olarak İbrahim'in dinine tâbi oluruz. O hiçbir zaman müşriklerden olmadı."*

136– *Deyiniz ki: "Biz Allah'a, bize indirilen Kur'ân'a, keza İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yâkub'a ve onun torunlarına indirilene ve yine Mûsa'ya, İsâ'ya, hulasa bütün peygamberlere Rab'leri tarafından verilen kitaplara iman ettik. Onlar arasında asla bir ayrım yapmayız. Biz yalnız O'na teslim olan Müslümanlarız.*

137– *Eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse doğru yolu bulmuş olurlar. Yok yüz çevirirlerse, mutlaka size karşı bir ayrılık ve düşmanlık içindedirler. Bu takdirde ise onların hakkından gelmek için Allah sana yeter. O hakkıyla işitir ve bilir.*

138– *Siz Allah'ın verdiği rengi alınız. Allah'ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? "Biz ancak O'na ibadet ederiz." deyiniz.*

139– *Allah hem bizim Rabbimiz, hem de sizin Rabbiniz olduğu hâlde, Siz bizimle Allah hakkında mı münakaşa ediyorsunuz? Bizim yaptıklarımızın karşılığı bize, sizin yaptıklarınızınki ise size ait. Biz tam bir samimiyetle yalnız O'na bağlıyız.*

140– *Yoksa Siz İbrahim, İsmail, İshak ve Yâkub'un ve onun evlâtlarının Yahudi veya Hıristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: Siz mi daha iyi bileceksiniz yoksa Allah mı? Allah'ın, kitabı vasıtasıyla kendisine ulaştırdığı hakikati saklayandan daha zalim kim olabilir? Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.*

141– *İşte onlar bir ümmetti geldi geçti… Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da sizedir. Siz onların işlediklerinden sorguya çekilmezsiniz.*

142– *Akılsız insanlar: "Bu Müslümanları daha önce yöneldikleri kıbleden çeviren sebep nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da Batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola yöneltir.*

143– *Ve işte böylece Biz sizi örnek bir ümmet kıldık ki insanlar nezdinde Hakk'ın şahitleri olasınız ve Peygamber de sizin hakkınızda şahit olsun. Senin arzulayıp da şu anda yöneldiğin Kâbe'yi kıble yapmamızın sebebi, sırf Peygamberin izinden gidenlerle ondan ayrılıp gerisin geriye dönecekleri meydana çıkarmaktır. Gerçi bu oldukça ağır bir iştir. Ancak Allah'ın doğru yola erdirdiği kimseler için mesele teşkil etmez. Allah imanınızı zayi edecek değildir. Çünkü Allah insanlara karşı pek şefkatlidir, çok merhametlidir.*

144– *Elbette ilâhî buyruğu bekleyerek yüzünün semada aranıp durduğunu görüyoruz. Artık müsterih ol, işte memnun olacağın kıbleye seni yöneltiyoruz. Haydi yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir! Siz de ey mü'minler, nerede olursanız olunuz yüzünüzü oraya doğru çevirin! Kendilerine kitap verilmiş olanlar, kıbleyi çevirmenin gerçekten Rab'leri tarafından olduğunu bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.*

145– *Kendilerine kitap verilmiş olanlara her türlü delili de getirsen onlar senin kıblene yönelmezler. Sen de onların kıblesine dönecek değilsin. Zaten onların da bazısı bazısının kıblesine yönelmez ki!... Faraza, sana gelen bunca ilimden sonra onların keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki, o takdirde sen de zalimlerden olursun.*

146– *Kendilerine kitap vermiş olduğumuz kimseler, onu (Muhammed'i) tıpkı evlâtlarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken, onlardan bir kısmı, bile bile gerçeği gizler.*

147– *Hak ve gerçek olan, Rabbinden gelendir, bunda hiç tereddüdün olmasın.*

148– *Herkesin yöneldiği bir cihet vardır, haydin öyleyse hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olursanız olunuz, Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz ki Allah her şeye kadirdir.*

149– *Her nereden yola çıkarsan çık, sen yüzünü Mescid-i Haram tarafına döndür! Şüphesiz ki böyle yapmak, Rabbin tarafından gelen gerçektir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.*

150– *Her nereden yola çıkarsan çık, sen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir! Ve siz de ey mü'minler! Her nerede olursanız yüzünüzü oraya doğru çevirin ki halk aleyhinizde kullanacak bir delil bulamasın. Yalnız onlardan haksızlık edenler başka! Siz de onlardan değil, Ben'den çekinin ve o tarafa yönelin ki size olan nimetlerimi tamamlayayım ve böylece siz de doğru yolu tutmuş olasınız.*

151– *Nitekim, size âyetlerimizi okuması, sizi tertemiz hâle getirmesi, size kitap ve hikmeti ve bilmediğiniz nice şeyleri öğretmesi için sizden birini elçi gönderdik.*

152– *Öyleyse siz Beni zikredin ki Ben de sizi anayım. Bana şükredin, sakın nankörlük etmeyin!*

153– *Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım dileyin! Muhakkak ki Allah sabredenlerle bareberdir.*

154– *Allah yolunda öldürülenler hakkında "ölü" demeyin! Bilâkis, onlar diridirler, fakat siz bunun farkında değilsiniz.*

155– *Biz mutlaka sizi biraz korku ile, biraz açlık ile, yahut mala, cana veya ürünlere gelecek noksanlıkla deneriz. Sen sabredenleri müjdele!*

156– *Sabırlılar o kimselerdir ki başlarına musîbet geldiğinde, "Biz Allah'a âidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz." derler.*

157– *İşte Rab'leri tarafından bol mağfiret ve rahmete mazhar olanlar onlardır. Hidâyete erenler de ancak onlardır.*

158– *Safa ile Merve Allah'ın belirlediği nişanelerdendir. Kim hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse oraları tavaf etmesinde bir beis yoktur. Her kim de, farz olmadığı hâlde gönlünden koparak bir hayır işlerse, mükâfatını görür. Zira Allah şükrün karşılığını verir. O, az amele çok mükâfat veren ve her şeyi bilendir.*

159– *İnsanlar için biz kitapta açıkladıktan sonra, indirmiş olduğumuz aşikâr delilleri ve hidâyeti gizleyenler var ya, işte onlara Allah lânet ettiği gibi, lânet edebilecek herkes de lânet eder.*

160– *Ancak onlardan tövbe edip hâllerini düzelten ve gerçekleri açıklayanlara gelince: Ben onların tövbelerini kabul ederim. Zira tövbeleri kabul eden, çok merhametli olan Benim.*

161– *İnkâr edenler ve inkârcı olarak da ölenler var ya! İşte Allah'ın, meleklerinin ve bütün insanların lâneti hep onların üstünedir.*

162– *Onlar bu lânet içinde ebedî olarak kalırlar. Onların azapları hafifletilmeyeceği gibi, Kendilerine yeni bir mühlet de verilmez.*

Böylece halef'i anlatmak, selef'i anlatmakla birleşir, ifade, îmâdan tasrihe dönüşür ve Kur'ân bu Müslüman ümmetin, dinin aslında ve birçok teferruatında o salih milletle irtibatını açıkça ortaya koyar. İsrailoğullarından ve daha başkalarından çıkan beyinsizlerin, Müslümanları bu bağdan mahrum göstermek isteyenlerin çalışmalarını nakleder. Bu da bazen Müslümanları, kendi yollarına tâbi olmaya davet etmeleriyle, bazen kıblelerine ta'n etmeleriyle tezahür eder. Kur'ân bu her iki teşebbüslerini de kökünden kesip atar.

Az önce geçen pasajda, Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) dininin zikredilmesiyle, onun kıblesinin anlatılmasının, nasıl güzelce mezc edildiği görülmüştür. Burada da Müslümanların dinlerinin ve kıblelerinin zikredilmesine, işte o kıssa, pek kuvvetli bir temel teşkil etmiştir.

Millet *(din)* hakkında şöyle buyurmuştur: Bunca beyandan sonra Ehl-i Kitap, hâlâ sizi Yahudi veya Hıristiyan olmaya çağırıyor: Onlara deyiniz ki: "Hayır, biz Hanif yani muvahhid olan Hz. İbrahim'in (aleyhis-selâm) dinine (milletine) tâbi oluruz." Ve onlara bu Hanif milletin vâzıh yolunu anlatınız. O da, Allah'a ve bütün peygamberlere (aleyhimüsselâm) indirilen talimatlara inanıp, peygamberler arasında hiç bir ayrım yapmamaktadır. İşte bizim dinimizin esası budur. Hem bizim hem sizin Rabbiniz olduğu hâlde, Allah Teâlâ hakkında mı bizimle münakaşa ediyor, bize işkence ediyorsunuz? Yoksa Hz. İbrahim ve oğulları ve onların Yahudi veya Hıristiyan oldukları konusunda mı? "*İşte onlar bir ümmetti geldi geçti… Onların kazandığı kendilerine, sizin kazandığınız da sizedir. Siz onların işlediklerinden sorguya çekilmezsiniz*" (2, 141).

Sadece bu tekrar bile, bu konuda onları susturmak ve kapıları yüzlerine kapatma hususunda yeterli idi. Zira bu milletin *(dinin)* esasının, herhangi bir hususta münakaşa konusu yapılmayacak derecede sağlam olduğunu açıklığa kavuşturmuştur.

Bundan sonra, İslâm'ın en mühim şeâirinden ikisinin, yani namaz ve haccın medarı olan Kâbe-i Muazzama meselesindeki iddialarının iptal edilmesine sür'atle geçilir. Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in (aleyhis-selâm) Kâbe'yi merci ve namâzgâh edinmelerinin anlatılmasıyla da onun, dindeki yerinin ehemmiyeti gösterilmektedir. Fakat bu, Müslümanların, Kâbe'yi kıble edinip daha önceki kıblelerini terk etmelerini bahane ederek nübüvvete ta'n eden ve hatta zayıf Müslümanları fitneye düşüren mücadelecileri susturmaya yetmez. Bu hususta daha fazla tafsilâta ihtiyaç vardır ki delil ikâme edilip şüphe reddedilsin. Bundan ötürü bu hususa fazlaca ihtimam gösterilir. Şöyle ki:

Evvelâ, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bu değişikliğin hikmetini soranlara, bunun, yaptıklarından ötürü hiç kimsenin Kendisini sorguya çekemiyeceği Yüce Zât'a ait bir emir olduğunu bildiren bir "*izzet cevabı*" vermesini bildirir ki o da şudur: "De ki: "Doğu da Batı da Allah'ındır. O dilediği kimseyi doğru yola yöneltir."

Sonra, bir defa Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bir defa mü'minlere, bir defa da her iki gruba birlikte olarak, gerek ikamet gerek

sefer hallerinde, her nerede olurlarsa olsunlar, bu kıblede sebat etmelerini mufassal ve te'kidli bir üslûpla emreder (148-149. âyetler).

Bu kesin emirlerin arasında, eski ve yeni teşrîin esrarına dair dilediği miktarda bilgi verir ve bu muvakkat kıblenin, Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) tâbi olanla ondan ayrılanı açığa çıkarmak için, Muhâcirîn'in imanlarını sınama hikmetine mebni olduğunu söyler. Fakat bu ebedî kıblenin tayin edilmesi ise yüce hikmet ve maksatlara şamildir. *"Bu kıble, ey en iyi ümmet! Senin gibi en iyi ümmete en münasip bir kıbledir. Bu kıble, ey Peygamber, kıble olarak gösterilmesi için, nice zamandır bir vahiy gelir mi diye iştiyakla beklediğin kıbledir. Bu kıble, Ehl-i Kitab'ın kendilerine verilen ilâhî kitapta haber verilen hak kıbledir. Fakat onlar hasetleri ve inatları sebebiyle bunu gizlemektedirler. Bu kıble Allah Teâlâ'nın, kendi indinden olduğuna şahitlik ettiği hak bir iştir. Bu kıble, insaflıların size karşı hiç bir delil ileri süremiyeceği, fakat zalim düşmanların bu hususta mücadeleden vazgeçmeyecekleri bir kıbledir. Fakat siz ey Müslümanlar, onlardan çekinmeyin, bilâkis Allah yolunda fedâkârlık yapın, sabredin ve bu yolda sizden öldürüleceklerden dolayı üzülmeyin, zira Allah yolunda ölmek ebedî yaşamaktır."*

Sonra da, bu kıble hakkında mücadele etmenin, sadece Mescid-i Haram'ın dahilindeki şeâirden saptırmak değil, aynı zamanda onun etrafındaki şeâirden de saptırmak olduğuna işaret eder: *"Safa ile Merve Allah'ın belirlediği nişanelerdendir. Kim hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse oraları tavaf etmesinde bir beis yoktur. Her kim de, farz olmadığı hâlde gönlünden koparak bir hayır işlerse, mükâfatını görür. Zira Allah şükrün karşılığını verir. O, az amele çok mükâfat veren ve her şeyi bilendir"* (2, 158).

Müteakiben, bu iki şeâiri, Hz. İbrahim'in (aleyhisselâm) talimatlarından olarak bilen, fakat Allah'ın indirdiği, âyetleri gizleyen Ehl-i Kitab'a bir ta'riz ile, kıble meselesi gibi, bu mesele de te'kid edilir (2, 159).

Böylece Kur'ân'ın, İsrailoğullarını hakka davet etmeyi nasıl birtakım merhaleler hâlinde sona erdirdiğini ve onlardan her bir merhalede nasıl adım adım ilerlediğini görmüş olduk.

Şimdi son merhaleye tekrar bakalım, Kur'ân bu kısmı iki muhtelif maksat için kullanmış ve birbirinden uzak iki maksat için ittisal *(irtibat)*

halkası yapmıştır. Burası, genel olarak, Allah Teâlâ tarafından kendilerine mahsus işlerde ve dinî meselelerde Peygamber'e ve mü'minlere bir münâcattan *(bir fısıldamadan)* ibarettir. Fakat Allah Teâlâ bu necvâyı *(fısıldamayı, gizli konuşmayı)* iki taraf hâlinde yapmış, onlardan her bir tarafı, kendisine muttasıl olan maksadın rengine boyamıştır. Böylece orada her iki maksat da bulunmuştur.

Kur'ân, meseleye, İslâm'ın bazı hakikatleri aleyhinde düşmanlarının söyledikleri sözleri, mü'minlere nakletmekle başlamış, hakkında şüphe ve münakaşa ettikleri hakikatlere yöneltmiş ve gerçeklerin yüzünden şüphe tozunu silmiştir. Görüldüğü üzere bu başlangıç, her meydanda kendisiyle çarpışılan bâtılla yapılan uzun savaşın neticesidir.

Sonra mü'minlerin ayaklarını, o nazarî ve amelî hakikatlerde sabit kılmak ve onlara sarılmalarını temin etmek hususunda müteaddit âyetlerde teşvik etmiştir. Bu nihayet, kendisinden sonraki yeni mü'minleri, İslâm talimatına götürmek gayesini güden yeni bir maksat için bir başlangıç değil midir?

Elbette öyledir... Bu, sürekli necvânın siyakının telkin ettiği mânâdır. Ve siyak, mü'minlere hitabı uzatmış ve onlarla olan konuşmanın mecrasını yavaş yavaş değiştirmiş, öyle ki onu işiten herkes, artık yeterince beklediğine kani olmuş ve bu kelâmın içinde şöyle gizli bir nidâ işitmiştir: "İşte artık şu anda düşmanla savaşı bitirdik, şimdi sıra dostlarımıza yönelmeye ve onlara vereceğimiz talimatlara geldi. Mücrimlerin kitabını artık dürdük, şimdi müttakilerin kitabını açıyoruz." İsrailoğullarını davete dair olan bu son sahife, arkasından, muazzam ordusuyla hak kuvvetlerinin geleceğini bildiren keşif kollarından, yahut az bir zaman sonra gece olmaktan çıkıp gündüz hâline gelecek olan hidâyet, fecrin ilk şualarından başka bir şey değildir. Baksanıza! İşte; bâtılın karanlığında onun sana gözüküp de senin de ona hücum ettiğin İsrail hortlakları artık meydandan çekilmişler:

هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا

"*Onlardan hissedip gördüğün yahut sesini işittiğin bir tek kişi bile var mıdır?*" (Meryem sûresi, 19/98).

Bakınız, işte İslâm şerîatının güneşinin ilk ışıkları birbiri arkasından sökün ediyor: Nazarî genel kaideler, esaslar, peşinden geniş amelî *(pratik)* fürû meseleleri; arkasından da diğer fürûların gelip Güneşin duha parlaklığına erişmesi vakti gelmedi mi?

Artık kulaklar İslâm ahkâmını mufassal olarak işitmeğe hazırdır. Şimdi onların tek tek beyan edilmesi hâlinde, sözde hiç bir kopukluk hissetmeyeceğiz.

Lâkin en ince beyan mizanlarına ve ruhların ihtiyaçlarına göre meseleleri en uygun tarzda beyan eden Kur'ân, sadece bu girişle yetinerek maksuda girmek istememiş, ondan önce, bu uzun yolculuğa çıkacak olan yolcunun toparlanacağı ve hazırlıklarını tamamlayacağı bir mola vermiştir. Şöyle ki:

ÜÇÜNCÜ MAKSAT:
Tafsilâtlı Olarak İslâm Ahkâmı

Giriş (163-177. âyetler)

163– *Hepinizin İlâhı tek İlâhtır. Ondan başka tanrı yoktur. O, Rahman'dır, Rahîm'dir.*

164– *Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda, ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.*

165– *Öyle insanlar vardır ki Allah'tan başkasını Allah'a denk tutar, tıpkı Allah'ı severcesine onları severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgileri ise her şeyden daha ileri ve daha kuvvetlidir. O, böyle yaparak kendilerine zulmedenler, azabı gördükleri zaman anlayacakları gibi, bütün kuvvet ve kudretin yalnız Allah'a ait olup, Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu, keşke şimdiden bilselerdi!*

166– *İşte önderler kendilerini izleyenlerden uzak durdular, azabı gördüler ve aralarındaki her türlü bağ kesildi.*

167– *Bunun üzerine o tâbi olanlar şöyle dediler: "Ah ne olurdu, elimize bir fırsat geçse de onların bizden uzak durdukları gibi, biz de onları bir reddetseydik! İşte Allah Teâlâ onlara, bütün yaptıklarını, en şiddetli pişmanlıklar hâlinde gösterecektir. Onların o ateşten çıkacakları da yoktur.*

168– *Ey insanlar! Yeryüzünde olan bütün nimetlerimden helâl hoş olmak şartı ile yeyiniz; fakat şeytanın peşinden gitmeyiniz. Çünkü o sizin besbelli düşmanınızdır.*

169– *O sizi hep çirkin işler ve hayasızlık yapmaya bir de Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri iddia etmeye teşvik eder.*

170– *Onlara: "Gelin Allah'ın indirdiği buyruklara tâbi olun!" denildiğinde: "Hayır, biz babalarımızı ne durumda bulduysak ona uyarız." derler. Babaları bir şeye akıl erdirememiş ve doğruyu bulamamış olsalar da mı onlara uyacaklar?*

171– *İnkârcıları hakka çağıranın durumu, tıpkı bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvanlara haykıran kimsenin durumu gibidir. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler. Bundan ötürü akıllarını kullanıp gerçeği anlayamazlar.*

172– *Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların temiz ve helâlinden yeyiniz. Eğer yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, O'na şükrediniz.*

173– *O size leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Kim mecbur kalırsa başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartıyla bunlardan yemesinde günah yoktur. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir. (günahları çok affeder, merhamet ve ihsanı boldur).*

174– *Allah'ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmazlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlara son derece acı bir azap vardır.*

175– *İşte onlar hidâyeti bırakıp dalâleti, mağfireti bırakıp azabı satın almışlardır. Bunlar ateşe karşı ne kadar da dayanıklı imişler!*

176– *Böyle olacaktır: Çünkü Allah kitabı gerçek bir gaye ile hak olarak indirmiştir. Ve kitap hakkında ihtilâfa dalanlar haktan pek uzağa düşmüşlerdir.*

177– *Takvâ, yüzlerinizi doğuya ya da batıya doğru çevirme değildir. Lâkin takvâ Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman eden, sevdiği malını Allah'ı hoşnut etmek için yakınlara, yetimlere,*

yoksullara, yolda kalan gariplere, isteyenlere ve boyunduruk altında bulunup hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren, namazı hakkıyla ifa edip zekâtı veren, sözleştiği zaman sözlerinde duran, hele hele sıkıntı ve hastalık hâllerinde, savaşın şiddetleri esnasında sabreden kimselerin davranışlarıdır. İşte onlardır imanlarında samimi olanlar ve işte onlardır her türlü fenalıktan korunan takvâlılar!

Bu on beş âyet-i kerime, dış kapı ile ev arasındaki dehliz durumunda olup yürüyen kimse bu mesafeyi üç adımda alır:

Birinci adım: Kulluğa müstahak tek Yaratıcı'nın olduğunu takrir. İkinci adım: İtaat edilecek tek âmirin varlığı. Üçüncü adım: Verilen emir ve talimatların çok kısa bir fihristi. Şimdi bu adımları tafsilâtlı olarak görelim.

Birinci adım: İbadete lâyık Yaratıcının tek olduğu

Bu kısım, tam en çok ihtiyaç olduğu bir sırada gelmiştir. Zira Kâbe'yi ta'zim, Makâm-ı İbrahim'de, Safâ ile Merve'de ibâdet, İslâm'a yeni giren bir kimsenin zihninde, taşların ve maddelerin ta'zimi tarzında eski putperestlik mânâlarını hatıra getirebilir. Hele o mukaddes mekânların, o zaman putlarla doldurulduğu düşünülürse, bu ta'zimin kayıt altına alınıp tahdîd edilmesi, bu vesveselerin kalpten uzaklaştırılması şart olur. Böylece Makâm-ı İbrahim'de namaz kılınması, namazda yüzün Kâbe'ye döndürülmesi, Hacer-i Esved gibi rükünlerin mesh edilmesi, hac ve umre yapanların Safâ ile Merve arasında sa'y etmeleri gibi şeâirle İslâm'ın kalpleri, şefaat ve merhametlerini ummak için bu taşlar ve mekânlara yöneltmek gayesini gütmediği, aksine sırf gerçek tek İlâh'ın emrine uymak için, daha önce salih kullara ilâhî rahmet ve bereketin verildiği o yerlerde ibâdet edildiği hususunda hiç bir şüphe kalmaz. Böylece onların yaptıkları işler ve hareketler tekrarlanmakla müttakî zâtların gönüllerdeki hatıraları tazelenmiş, sevgileri kalplerde daha kuvvetlice yerleştirilmiş, ümmetin şimdiki fertleri, mâzideki cedleriyle birleşme sağlamış, aynı mihver etrafında dönen ve maksatların en ulvisi olan "tek ilâh'a kulluk" maksadında kenetlenmiş bir tek ümmet teşkil edilmiş olur. Bu İlâh kim

ola ki? O, ne Kâbe'dir, ne Safâ ve Merve'dir, ne İbrahim ne de Makâm-ı İbrahim'dir. O, her şeyi rahmeti ve nimetiyle ihata eden Rahmân'dır.

164– *Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün sürelerinin değişmesinde, insanlara fayda sağlamak üzere denizlerde gemilerin süzülüşünde, Allah'ın gökten indirip kendisiyle ölmüş yeri canlandırdığı yağmurda, Ve yeryüzünde hayat verip yaydığı canlılarda, rüzgârların yönlerini değiştirip durmasında, gökle yer arasında emre hazır bulutların duruşunda, Elbette aklını çalıştıran kimseler için Allah'ın varlığına ve birliğine nice deliller vardır.*

165– *Öyle insanlar vardır ki Allah'tan başkasını Allah'a denk tutar, tıpkı Allah'ı severcesine onları severler. Mü'minlerin Allah'a olan sevgileri ise her şeyden daha ileri ve daha kuvvetlidir. O, böyle yaparak kendilerine zulmedenler, azabı gördükleri zaman anlayacakları gibi, bütün kuvvet ve kudretin yalnız Allah'a ait olup, Allah'ın azabının pek şiddetli olduğunu, keşke şimdiden bilselerdi!*

166– *İşte önderler kendilerini izleyenlerden uzak durdular. Azabı gördüler ve aralarındaki her türlü bağ kesildi.*

Bu, tamamlanmış olan maksat yönündendir. Fakat şimdi vardığımız maksat yönünden, amelî ahkâmın tafsilâtlı olarak bildirilmesinden önce bu adım mühim bir esastır ve mutlaka gerekli bir "*giriş*" mahiyetindedir. Böyle bir giriş, nazarları bu hükümler hakkındaki emrin kime ait olduğuna çevirmektedir. Zira insan, bir tek efendisi olduğunu bilir ve bütün varlığı ile ona teslim olursa, onun emrinden dışarı çıkmaması, talimatlarını sadece ondan alması gerekir. Müteaddit efendileri olan ve birbiri ile çekişen ortakların ellerine düşen kimseyi[115] ise, onlardan her biri gücüne göre itaat ettirir; onun, emrini dinleyeceği merciler çoğalır: Babanın, aşiretin bir emri, gelenekten gelen veya yeni çıkan örf ve âdetlerin bir emri, idarecilerin ve ileri gelenlerin bir emri, şeytan ve heva-yı nefsin bir emri ilh. olacaktır. İşte bundan ötürü bu birinci adım, ikinci adımla takviye edilmiştir.

---

[115] Merhum müellif burada Zümer sûresi 29. âyetinde anlatılan gerçeğe işaret etmektedir (Mütercim).

İkinci adım: İtaat edilecek âmirin bir olması

Bu mesele, İslâm tevhid akîdesinin esaslarından biridir. Zira sen; yaratan, rızıklandıran, zarar ve fayda vermek elinde olan, Rahmân'dan başkasına ibadet etmediğin gibi, diğer işlerinde de O'ndan başkasını hüküm mercii görmemen, emir ve nehiy yetkisinin yalnız O'nun elinde olduğuna inanman, helâlin O'nun helâl ettiği şey, haramın da O'nun haram kıldığı şey olduğunu kabul etmen, O'nun haramını helâl sayanın, helâlini ise haram sayanın kâfir olacağını bilmen de tevhidin icabıdır. Nasıl O yarattığı hâlde başkasına kulluk edilmesi, O rızıklandırdığı hâlde başkasına şükredilmesi münasip değilse, O hâkim olduğu hâlde başkasına itaat edilmesi de münasip değildir:

168– *Ey insanlar! Yeryüzünde olan bütün nimetlerimden helâl hoş olmak şartı ile yeyiniz; fakat şeytanın peşinden gitmeyiniz. Çünkü o sizin besbelli düşmanınızdır.*

169– *O sizi hep çirkin işler ve hayasızlık yapmaya bir de Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri iddia etmeye teşvik eder.*

Kur'ân, Allah'ın tek Tanrı, tek Mâbud olduğunu nasıl anlatmışsa, O'nun hükmün tek mercii olduğunu da aynı tarzda takrir etmiştir. Allah Teâlâ'nın, insanları mükellef kıldığı şeriatın kolaylığında ve fıtrata uygunluğunda tezahür eden şamil nimetini ve yaygın merhametini bildirmekle başlamıştır. Zira bütün yiyecekler içinde sadece pis ve necis olan dört nev'i haram kılıp, bunun dışında yeryüzünde bulunan hoş ve temiz yiyecekleri helâl kılmış; mecburiyet hâlinde ise, onların da mübah olacağını bildirmiştir:

173– *O size leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etini haram kıldı. Kim mecbur kalırsa başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartıyla bunlardan yemesinde günah yoktur. Allah Gafûr'dur, Rahîm'dir (günahları çok affeder, merhamet ve ihsanı boldur).*

Bu üslûbun, kullarına karşı şefkatli olan Rab'lerinin emrine sevk etmek ve kalpleri yumuşatmak hususunda büyük bir rolü vardır. Size hoş

ve temiz şeyleri helâl, pis ve murdar şeyleri haram kılana mı, yoksa size kötülüğü ve çirkin iş yapmanızı, Allah hakkında bilmediğiniz şeyler iddia etmenizi emreden şeytana mı itaat etmek gerekir? Gerçeğe ve hidâyete ulaştıran mı, yoksa hiç bir şeyi düşünmeyip doğruyu bulamayana mı tâbi olunur?

Sonra Cenab-ı Allah, emrini ve nehyini gizleyen, rüşvet alarak ilâhi emir ve nehyi değiştiren kimse hakkında, gazabının ve azabının ne derece büyük olduğunu bildirmekle bu kısma nihayet verir: "*Allah'ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmazlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlara son derece acı bir azap vardır*" (2, 174).

Sözün bu kısmında, ilâhî ahkâmın çeşitli helâl ve haramlarından, yalnız yiyecek ve kazanç nev'inin seçilmesi, geçen adımla gelecek adım arasında münasip bir geçiş sağlaması itibariyle, son derece uygun düşmüştür.

Bu bahis, amelî yönden, sözün az sonra intikal edeceği fürû bahislerinden biri olup, yakında yeni bir maksada başlanacağını ihsas eder. İtikâdi cihetten ise, sadedinde bulunulan tevhid akidesiyle tarihî bir tarzda sıkı sıkıya irtibatlıdır. Zira gerek müşriklerden, gerek Ehl-i Kitap'tan olan Cahiliye devri insanları, şeytanın adımlarına uyup o da onları, Allah'ı tek Mâbud olarak kabul etmekten uzaklaştırınca çok geçmeden, ibâdette olduğu gibi teşrîde de kendilerini şirk kapısına gelmiş buldular. Hububat ve davarlardan bazı helâlleri haram, bazı haramları da helâl hâle getirdiler, hatta davarlarını keserken Allah Teâlâ'dan başkasının adını, yani putlaştırdıkları bir başka varlığın adını yüksek sesle anarak, böylece helâl hâle getirdiklerini düşündüler. Bu suretle, aynı anda üç çirkinliği irtikâp ettiler: İsyan, bid'at çıkarmak ve en büyük şirk.

Yiyecek ve kazanç konusunda haram ve helâl hükmü verme, Allah Teâlâ'nın izni olmayan teşrî işinde aralanan ilk kapı olduğundan, Kur'ân-ı Kerim'in de en büyük şirkten sonra kapattığı ilk kapı bu olmuştur. Daha

En'âm,[116] Ârâf, Yûnus, Nahl gibi Mekkî sûrelerde bile, akaid bahislerinin hemen ardından bu hususta âyetler nâzil olup bunu nehyetmiş ve bu hususta gerçek hükmü açıklamıştır.

Eti yenen hayvanlardan burada bahsedilmesinin münasip düşmesini arttıran bir sebep te, Millet-i İbrahim'den bahsolunurken, kıblenin hükmüne geçilmesiyle benzerlik arz eden bir durumda yer almasıdır. Zira bunların her ikisi de, büyük bir gövdeye bitişen büyük birer daldır. Görüleceği üzere, orada olduğu gibi burada da söz, inatçıları tehdid ederek sona erdirilmiş: "*Allah'ın indirdiği kitaptan bir şey gizleyip onu birkaç paraya satanlar var ya, işte onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmazlar. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize çıkarmaz. Onlara son derece acı bir azap vardır.*" (2, 174). Dikkat edilmelidir ki İslâm, kelime-i şehadet ve namaz ile diğer insanlardan kendisini ayırd ettiği gibi kıble ve zebiha *(hayvan boğazlama)* meselesini de dinin şeâirinden, yani alâmetlerinden kılmıştır. Nitekim hadis-i şerifte:

مَنْ صَلَّى صَلاَتَنَا وَاسْتَقْبَلَ قِبْلَتَنَا وَأَكَلَ ذَبِيحَتَنَا فَذَلِكَ الْمُسْلِمُ الَّذِي لَهُ ذِمَّةُ اللهِ وَرَسُولِهِ

"Her kim bizim gibi namaz kılar, kıblemize yönelir ve kestiğimizden yerse, işte o Allah ve Resûlü'nün korumasına girmiş bir Müslüman'dır." buyurulmaktadır.[117]

Şahsi görüşü ile birtakım şeyleri haram kılma bid'ati, sadece yolunu şaşıran bu kimselere bulaşmakla kalmamış, asr-ı saadette neredeyse bazı mü'minlere bile sirâyet etme istidadını göstermiştir. Bazı zâtlar, Allah

---

[116] En'âm sûresinde وَجَعَلُوا لِلّٰهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا âyetinden başlayarak 126-152 pasajındaki 27 (başlangıç âyetinin rakamı 136 olup, doğrusu 17 âyet olur. Bu sehvin müelliften mi nâşirden mi ileri geldiğini bilmiyorum –Mütercim-) âyeti;

A'raf sûresinde قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ kısmından itibaren 2 âyet (32-33) ile فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ (169.) âyeti;

Yûnus sûresinde قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ (59-60.) âyetlerini;

Nahl sûresinde ise وَلاَ تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللّٰهِ 95. âyetiyle, إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ 115-116. âyetlerini okuyabilirsiniz.

[117] Ebû Davûd, *cihad* 95; Tirmizî, *iman* 3; Nesâi, *tahrîm* 1; *Müsned*, 3/199 (Mütercim).

Teâlâ'nın helâl kıldığını haram yapma düşüncesini taşımaksızın, sırf sabır kuvvetlerini artırmak için birtakım nezir, yemin ve şahsî kararlarla, bazı mübah ve hoş şeyleri kendi nefislerine haram kılmaya yeltenmişlerdi. Kur'ân-ı Kerim ise bu bid'atlerini reddederek bu kapıyı iyice kapamıştır. Tevhid meselesinin, Allah'ın haram kıldığı hususlarda, sabır emri gereği olarak; helâl kıldığı hususlarda ise şükür emri gereği olarak bütün emirlere uymayı gerektirdiğini şöylece hatırlatmıştır: *"Ey iman edenler! Size kısmet ettiğimiz rızıkların temiz ve helâlinden yeyiniz. Eğer yalnız Allah'a ibadet ediyorsanız, O'na şükrediniz"* (2, 172).

Bakınız, genel, olarak insanlara, bu aslı ve ona inzimam eden hususları bildirerek hitap etme, nasıl, özel olarak mü'minlere hitap yöneltmeye bir basamak yapıldı ve peşinden gelecek olan mü'minler hakkındaki ahkâm bildirmeye bir köprü kılındı? Nitekim sûrenin başında insanlara yapılan umûmi hitapta İslâm erkânından bahsetmek, müteakiben İsrailoğullarını, kalpleri ve kalıplarıyla İslâm'a davet etmeye bir giriş yapılmıştı. Bu mütekabil ve müteadil *(denk)* nesaktan daha güzel bir nesaka kolay kolay rastlamak mümkün değildir.

İşte şimdi insan, diğer emir ve nehiyleri de almaya hazırlanmıştır. Kur'ân'ın üçüncü ve son adıma nasıl vardığına iyice dikkat ediniz.

Son adım: Mücmel olarak dinî hükümler

Burada sözdizimi *(syntaxe)* sanatının görülmemiş nadir nümûnelerini göreceksiniz.

1- Geçen maksatla gelen maksadı, lâfız cihetinden irtibatlı, fakat hüküm cihetinden ayrılacak bir tarzda "hüsn-i tahallûs"la birbirine bağlamasına dikkat ediniz. Lâfız yönünden bunları bir araya getirmekle, âdeta ayağının birini mazi'nin en sonuna, diğerini de müstakbel'in başlangıcına koyar. Fakat nefiy ve istidrâk edatı ile onları ayırmasıyla da âdeta her iki ayağını da ileriye doğru hareket ettirir:

Böylece demiş olur ki; muhaliflerin ve muvâfıkların, birincilerin tenkid etmek, ikincilerin ise cevap vermekle çok meşgul olduğu, ibadette yönelecek cihet meselesi, *"birr" (yani hayır, iyilik)* mevzuunda, üzerinde durulacak şeylerin tamamı değildir; aksine, olsa olsa, "birr"in birçok

hasletlerinden bir tek hasletinin muhtevi olduğu birçok şubeden sadece biridir. Birr, mahlûklara muamele, Yaratıcı'ya kulluk, ahlâkı düzeltme hususlarında, nazarî ve amelî olarak, hayır hasletlerinin tamamını ihtiva eden bir kelimedir, bir mefhumdur. İşte gerçek mü'minlere lâyık olan, bunların tamamı ile meşgul olmaktır.

2- Sonra o hasletleri tafsilen bildirmeye giriştiği sırada Kur'ân üslûbuna bakınız: Meseleye birden girmiyor, rıfk ve yumuşaklıkla, büsbütün mücmel olmayan fakat tafsil de sayılamayan, iman esaslarının ve İslâm ahkâmının fihristi mesabesinde olan bir kelâm serdediyor:

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَوةَ وآتَى الزَّكَوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"*Takvâ, yüzlerinizi doğuya ya da batıya doğru çevirme değildir. Lâkin takvâ Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaplara ve peygamberlere iman eden, sevdiği malını Allah'ı hoşnud etmek için yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalan gariplere, isteyenlere ve boyunduruk altında bulunup hürriyetine kavuşmak isteyen köle ve esirlere veren, namazı hakkıyla ifa edip zekâtı veren, sözleştiği zaman sözlerinde duran, hele hele sıkıntı ve hastalık hâllerinde, savaşın şiddetleri esnasında sabreden kimselerin davranışlarıdır. İşte onlardır imanlarında samimi olanlar ve işte onlardır her türlü fenalıktan korunan takvâlılar!*" (2, 177).

3- Burada Kur'ân'ın iman esaslarını nasıl serdettiğine bakınız: Sûrenin başında birkaç defa nazar-ı itibara aldığı mûtad sırayı nasıl değiştirip, başı ve sonu yani "*Allah'a ve âhirete imanı*" birleştirerek, orta kısmı yani "*Melâike'ye, Kitap'lara, resûllere imanı*" nihayete bıraktı. Zira şer'î hükümler bu vasıtalardan öğrenilir; bunları sona bırakarak asl ile fürû arasında, hükmü getirenle hüküm arasında bir perde, bir engel bırakılmaması, şer'î hükümlerle onlar arasında irtibat kurulması temin edilmiştir. Fakat bu vasıtalar arasında tertip gözetilmiştir: Önce vahyi taşıyan

melekler, ikinci olarak onların getirdiği vahiy eseri olan Kitap'lar, üçüncü sırada da vahyin kendilerine nâzil olduğu peygamberler (aleyhimüsselâm) zikredilmiş, müteakiben nübüvvet vasıtasıyla bizlere ulaşan şer'i ahkâm beyân edilmiştir.

Tafsilâtlı Olarak İslâm Ahkâmı (178-283. âyetler)

178– *Ey iman edenler! Öldürülen kimseler hakkında size kısas farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile kısas olunur. Ama kim, maktûlün velisi tarafından affedilirse kısas düşer. Bundan sonra, diyeti ona güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gerekir. Bu esneklik Rabbiniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur. Artık kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse, ona son derece acı bir azap vardır.*

179– *Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Böylece korunmayı umabilirsiniz.*

180– *Sizden öleceğini anlayan biriniz, geriye mal bırakacaksa; anası, babası ve akrabaları için, münasip bir tarzda vasiyet etmesi size farz kılındı. Bu, haksızlık yapmaktan korunan takvâlılar üzerine borçtur.*

181– *Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse, artık vebali değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.*

182– *Vasiyet edenin hataya düşüp haksızlığa kaymasından veya günaha girmesinden endişe edip ilgililerin arasını bulan kimse, hiçbir vebale girmez. Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*

183– *Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı. Böylece umulur ki fenalıklardan korunursunuz.*

184– *Oruç sayılı günlerdedir. Sizden her kim o günlerde hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde oruç tutar. Oruç tutamayanlara fidye gerekir. Fidye bir fakiri doyuracak miktardır. Her kim de, kendi hayrına olarak fidye miktarını artırırsa bu, kendisi hakkında elbette daha hayırlıdır. Bununla beraber, eğer işin gerçeğini bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.*

185– *O sayılı günler, Ramazan ayıdır. O Ramazan ayı ki insanlığa bir rehber olan, onları doğru yola götüren ve hakkı bâtıldan ayıran en açık ve*

parlak delilleri ihtiva eden Kur'ân o ayda indirildi. Artık sizden kim Ramazan ayının hilâlini görürse, oruca başlasın hasta veya yolcu olan, tutamadığı günler sayısınca, başka günlerde oruç tutar. Allah sizin hakkınızda kolaylık ister, zorluk istemez. Oruç günlerini tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden ötürü Allah'ı tazim etmenizi ister. Şükredesiniz diye bu kolaylığı gösterir.

186– *Kullarım Beni senden soracak olurlarsa, bilsinler ki Ben pek yakınım. Bana dua edenin duasına icabet ederim. Öyleyse onlar da davetime icabet ve Bana hakkıyla inanıp tasdik etsinler ki doğru yolda yürüyerek selâmete ersinler.*

187– *(Ey kocalar), oruç tuttuğunuz günlerin gecelerinde, eşlerinize yaklaşmak size helâl kılındı. Eşleriniz sizin elbiseleriniz, siz de eşlerinizin elbiselerisiniz. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için yüzünüze bakıp, size bu lütufta bulundu. Artık bundan böyle onlara yaklaşıp Allah'ın sizin için takdir buyurduğu neslin arayışı içinde olun. Şafak vakti, günün ağarması gecenin karanlığından fark edilinceye kadar yeyin için. Sonra gece girinceye kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde itikâfta bulunduğunuz sırada eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar Allah'ın yasak sınırlarıdır, sakın o hudutlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah insanlara, zararlardan sakınıp korunmaları için âyetlerini iyice açıklar.*

188– *Bir de, birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin. Halkın mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, mal dâvasıyla rüşvetlerle hâkimlere koşmayın.*

189– *Sana hilâlleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; özellikle hac için vakit ölçüleridir. Evlere arka taraftan girmeniz fazilet değildir. Asıl fazilet, haramlardan sakınan insanın gösterdiği fazilettir. Öyleyse evlere kapılardan girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki umduğunuza kavuşasınız.*

190– *Sizinle savaşanlarla siz de Allah yolunda savaşın. Fakat haksız yere saldırmayın. Muhakkak ki Allah haddi aşanları sevmez.*

191– *Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Dinden döndürmek için işkence yapmak, adam öldürmekten beterdir. Yalnız, onlar, Mescid-i Haram'ın yanında sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla orada savaşmayın! Fakat sizi öldürmeye kalkışırlarsa siz de onlarla savaşın. İşte kâfirlerin cezası böyledir.*

192– *Şayet onlar vazgeçerlerse siz de vazgeçin. Zira Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*

193– *Fitne (bu işkence) ortadan kalkıp din ve itaat yalnız Allah'a mahsus oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer inkârdan ve tecavüzden vazgeçerlerse, bilin ki zalimlerden başkasına düşmanlık yoktur.*

194– *Hürmetli ay, hürmetli aya bedeldir. Hürmetler karşılıklıdır. O hâlde kim size saldırırsa siz de aynısıyla karşılık verin. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah bu sakınanlarla beraberdir.*

195– *Allah yolunda malınızı harcayın da, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın ve hep güzel davranın. Çünkü Allah güzel hareket edenleri sever.*

196– *Haccı da, umreyi de Allah rızası için tamamlayın. Eğer engellenecek olursanız, o durumda kolayınıza gelen bir kurban gönderin. Kurbanlık, yerine varıncaya kadar başınızı tıraş etmeyin. Aranızda hasta, yahut başından rahatsız olan varsa, ona fidye olarak; oruç tutmak, sadaka vermek, yahut kurban kesmek gerekir. Hastalık veya yol emniyeti olmaması gibi sebeplerle haccınızın engellenmesinden emin olduğunuz zaman ise, her kim hacca kadar umre yaparak sevap kazanmak isterse, onun da kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurbanlık temin edemeyen kimse, üç gün hacda yedi gün de döndüğünüz zaman memleketinde olmak üzere tam on gün oruç tutar. Bunlar, ailesi Mescid-i Haram'da oturmayanlar içindir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın cezasının çetin olduğunu iyi bilin.*

197– *Hac mâlum aylardadır. Kim o aylarda haccı ifaya azmederse bilsin ki hac esnasında ne cinsel yaklaşma, ne günah sayılan davranışlarda bulunma, ne de tartışma ve sürtüşme yoktur. Siz hayır olarak her ne yaparsanız, Allah mutlaka onu bilir. Azıklanınız ve biliniz ki azığın en hayırlısı takvâdır, haramlardan korunmadır. Öyleyse Bana karşı gelmekten korunun ey akıl sahipleri!*

198– *Hac mevsiminde ticaret yaparak, Rabbinizden size gelecek kâr ve yarar taleb etmenizde size bir vebal yoktur. Arafat'ta vakfeden ayrılıp sel gibi Müzdelife'ye doğru akın ettiğinizde, Meş'ar-ı Haram'da Allah'ı zikredin. O size nasıl güzelce hidâyet ettiyse, siz de öyle güzel bir şekilde O'nu zikredin. Bilirsiniz ki, O'nun yol göstermesinden önce siz yolu şaşırmış kimselerdendiniz.*

199– *Sonra, insanların sel gibi aktığı yerden siz de akın edin ve Allah'tan af dileyin. Çünkü Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*

200– *Hac ibadetlerinizi tamamlayınca, vaktiyle atalarınızı anıp onlarla öğündüğünüz gibi. Hatta daha fazla, daha hürmetle Allah'ı anın. Bazı kimseler: "Ey Yüce Rabbimiz, bize vereceğini bu dünyada ver!" derler. Bunların âhirette nasipleri yoktur.*

201– *Bazıları da, "Ey bizim kerim Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, âhirette de iyilik ve güzellik ver, Ve bizi cehennem ateşinden koru." derler.*

202– *İşte bunlar kazandıkları şeylerin hayır ve bereketlerini fazlasıyla görürler. Allah hesabı çok çabuk görür.*

203– *O sayılı günlerde tekbir getirerek Allah'ı zikredin. Kim acele edip iki günde dönerse ona vebal yoktur. Kim geri kalırsa, günahlardan korunduğu takdirde, ona da vebal yok. Allah'a karşı gelmekten korunun ve bilin ki hepiniz neticede diriltilip O'nun huzurunda toplanacaksınız.*

204– *İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatına dair sözleri senin hoşuna gider. Üstelik sözünün özüne uyduğuna Allah'ı da şahit gösterir. Hâlbuki gerçekte o düşmanların en yamanıdır.*

205– *Senin yanından ayrılınca, ülkede fesat çıkarmaya çalışır, ürünleri ve nesilleri mahvetmek için uğraşır. Allah, elbette fesadı (bozgunculuğu) sevmez.*

206– *O adama: "Allah'tan kork da fesat çıkarma!" denildiğinde, kendini benlik ve gurur kaplar ve bu, onu daha fazla günaha sürükler. Böylesinin hakkından Cehennem gelir. Gerçekten ne fena yataktır o Cehennem!*

207– *İnsanlardan öylesi de vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için kendini feda eder. Allah da kullarına pek merhametlidir.*

208– *Ey iman edenler! Hepiniz toptan barış ve selâmete girin de şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, sizin aranızı açan belli bir düşmandır.*

209– *Eğer size bunca gerçekler, açık deliller geldikten sonra haktan ayrılırsanız, iyi bilin ki: Allah Azîz ve Hakîm'dir (son derece güçlü ve onurlu, tam hüküm ve hikmet sahibidir).*

210– Şeytanın peşinden gidenler ne bekliyorlar? Onlar akılları sıra, buluttan gölgelikler içinde Allah'ın ve meleklerin gelip, haklarındaki hükmün verilmesini, işlerinin bitirilivermesini mi bekliyorlar? Bütün işler ve hükümler Allah'a aittir. (O insanların keyfine göre iş yapmaz, Kendi bildiğini işler).

211– İsrailoğullarına sor, onlara nice açık belgeler verdik! Her kim, Allah'ın kendisine lütfetmiş olduğu nimeti değiştirirse, iyice bilsin ki Allah'ın cezası pek şiddetlidir.

212– Kâfirlere dünya hayatı süslü gösterildi; bu yüzden iman edenlerle eğlenirler. Hâlbuki Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, kıyamet günü öbürlerinin üstündedir. Allah dilediğine hesapsız nimetler verir.

213– Bütün insanlar bir tek ümmet teşkil ediyorlardı. Aralarında ihtilâflar başlayınca, Allah onlara içlerinden müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderdi. Onların beraberinde, insanlar arasında hükmetmek için, kitap ve hikmeti gönderdi ki, ihtilâf ettikleri konularda aralarında hükmetsin. Hâlbuki, o meselelerde anlaşmazlığa düşenler, kendilerine apaçık âyetlerimiz geldikten sonra, sırf aralarındaki haset yüzünden ihtilâfa düşen Ehl-i Kitap'tan başkası değildi. Allah da, onların hakkında ihtilâf ettikleri gerçeği, Kendi izni ile bu iman edenlere bildirdi. Öyle ya, Allah dilediğini doğru yola eriştirir.

214– Yoksa siz, daha önce geçmiş ümmetlerin başlarına gelen durumlara mâruz kalmadan Cennet'e gireceğinizi mi sandınız? Onlar öyle ezici mihnetlere, öyle zorluklara dûçar oldular, öyle şiddetle sarsıldılar ki, Peygamber ile yanındaki mü'minler bile "Allah'ın vaad ettiği yardım ne zaman yetişecek?" diyecek duruma geldiler. İyi bilin ki Allah'ın yardımı yakındır.

215– Sana Allah yolunda kimlere ve ne harcayacaklarını sorarlar. De ki: İnfak edeceğiniz mal anne baba, akrabalar, yetimler, yoksullar ve yolda kalmış gariplere gidecektir. Hayır olarak daha ne yaparsanız Allah muhakkak onu bilir.

216– Hoşlanmasanız da savaş size farz kılındı. Olur ki hoşlanmadığınız bir şey sizin için hayırlı olur. Olur ki sevip arzu ettiğiniz bir şey sizin için şerli olur. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.

217– Sana hürmetli ayı ve bu ayda savaşmanın hükmünü sorarlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük bir günahtır. Fakat insanları Allah yolundan engellemek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ı ziyareti yasaklamak, o

mescidin cemaatini yani Müslümanları oradan çıkarmak ise, Allah nazarında daha büyük günahtır. Dinden döndürmek için işkence, öldürmekten beterdir. Kâfirler, ellerinden gelse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaktan geri durmazlar. Sizden her kim dininden döner ve kâfirlikte devam ederek ölürse, işte onların dünyada da, âhirette de yaptıkları boşa gider. Bunlar cehennemlik olup orada ebedî kalacaklardır.

218– *Onlar ki iman ettiler, sonra hicret ettiler ve onlar ki Allah yolunda cihad ettiler, işte onlar Allah'ın rahmetini umarlar. Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*

219– *Sana şarap ve kumar hakkındaki hükmü sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah, hem de insanlara bazı menfaatler vardır. Fakat günahları faydalarından daha çoktur. Bir de senden ne infak edeceklerini sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan artanı harcayın. Böylece Allah size âyetlerini açıklıyor ki dünya ve âhiret hakkında düşünesiniz.*

220– *Sana yetimler hakkında da soru sorarlar. De ki: Onların gerek kendilerini, gerek mallarını iyileştirip geliştirmek, elbette hayırlı bir iştir. Eğer onlara sahip çıkmak için kendileriyle beraber oturmak isterseniz bu da mümkündür; Zira onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah kimin iyileştirme gayesi güttüğünü, kimin de işi bozmayı düşündüğünü pek iyi bilir. Şayet Allah dileseydi sizi zora koşardı. Muhakkak ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.*

221– *Müşrik kadınlar iman etmedikçe onlarla evlenmeyin. Mü'min bir cariye, çok hoşunuza giden müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Mü'min kadınları da, onlar iman etmedikçe, müşriklere nikâhlamayınız; mü'min bir köle hoşunuza giden bir müşrikten daha hayırlıdır. Müşrikler sizi Cehennem'e davet ederler. Allah ise sizi kendi izniyle, Cennet'e ve mağfirete davet eder ve üzerinde düşünüp gerekli dersi alsınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.*

222– *Bir de sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: Bu, bir rahatsızlıktır, Onun için, âdet sırasında kadınlardan geri durun ve onlar temizleninceye kadar, kendilerine cinsel yaklaşmada bulunmayın. Temizlendikten sonra, Allah'ın izin verdiği şekilde onlara yaklaşın. Allah tövbe ile kendisine dönenleri sever, temizlenenleri de sever.*

223– *Eşleriniz sizin nesil yetiştiren tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın. Kendiniz için ilerisini düşünerek hazırlık yapın. Allah'ın haram*

kıldığı şeylerden korunun ve O'nun huzuruna varacağınızı iyi bilin. (Ey Resûlüm)! Mü'minleri müjdele!

224– *Bir de Allah adına yemin ederek, iyilik etmeye, günahlardan uzak durmaya ve insanların arasını düzeltmeye O'nun adını engel yapmayın. Allah hakkıyla işitir ve bilir.*

225– *Allah sizi yeminlerinizdeki yanılmadan dolayı kınamaz, fakat kalplerinizle kasdettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar. Allah çok affedicidir, cezayı çabuklaştırmaz (tövbe için fırsat tanır).*

226– *Eşlerine yaklaşmamaya yemin eden kocaların, dört ay bekleme hakkı vardır. Şayet kocaları bu süre bitmeden eşlerine dönerlerse bunda mahzur yoktur. Çünkü Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*

227– *Yok eğer boşanmaya azmederlerse, bilsinler ki Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.*

228– *Boşanmış kadınlar kendilerini tutup yeni bir nikâh yapmadan önce üç âdet beklesinler. Allah'a ve âhirete iman ediyorlarsa, kendi rahimlerinde Allah'ın önceki evlilikten yaratmış olduğu çocuğu veya hayızı gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları gerçekten barışmak istiyorlarsa, bu iddet müddeti içinde onları tekrar almaya başkalarından daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû çerçevede hakları vardır. Şu kadar ki erkeklerin onların üzerindeki hakları bir derece daha fazladır. Unutmayın ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.*

229– *Boşama hakkı iki defadır. Bundan sonra yapılması gereken ya meşrû tarzda güzelce birlikte yaşama yahut eşini güzellikle salıvermedir. Ey kocalar, boşama sırasında eşinize daha önce vermiş olduğunuz mehirden herhangi bir miktar geri almanız size asla helâl olmaz; fakat Allah'ın koyduğu hudutlarda durmayacaklarından endişe etmeleri hali bunun dışındadır. Şayet siz de onlar gibi, onların Allah'ın koyduğu hudutlarda duramayacaklarından (evlilik hukukuna riayet edemeyeceklerinden) endişe ederseniz, bu durumda kadının, ayrılmak için meşrû çerçevede hakkından bir şey vermesinde, her ikisi için de bir vebal yoktur. İşte bunlar Allah'ın tayin ettiği sınırlardır ki sakın onları aşmayasınız, Her kim Allah'ın hudutlarını aşarsa işte onlar zalimlerin ta kendileridir.*

230– *Eğer koca eşini ikinci talaktan sonra üçüncü defa boşarsa, artık başka bir kocaya varıp ondan boşanmadıkça, o kadın ilk kocasına helâl olmaz. Ama bu ikinci kocası kendi rızasıyla onu boşar ve kadın ile ilk kocası Allah'ın koyduğu evlilik hukukunu yerine getireceklerine inanırlarsa, nikâhla bir araya gelmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın belirlediği hudutlardır ki bilmek isteyenler için O bunları beyan buyurmaktadır.*

231– *Ey kocalar! Eşlerinizi boşar, onlar da iddetlerini bitirirlerse, artık ya onları iyilikle yanınızda tutar, yahut güzellikle salıverirsiniz. Onların hukukuna tecavüz etmek kasdıyla zarar vermek için eşlerinizi alıkoymayın. Kim böyle yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini şakaya almayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetleri ve sizi irşad etmek gayesiyle indirmiş olduğu kitap ve hikmeti hatırlayın, dile getirin, Allah'a karşı gelmekten sakının ve Allah'ın her şeyi hakkıyla bildiğini pek iyi bilin.*

232– *Ey kocalar! Eşlerinizi boşayıp da onlar da iddetlerini tamamladıklarında, kendi aralarında meşrû surette anlaşmaları durumunda, kocaları ile tekrar nikâhlanmaları hususunda onlara baskı yapmayın. Sizden Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere bununla öğüt verilir. Böyle yapmak, sizin için daha hayırlı, daha nezihtir. Allah bilir, siz bilemezsiniz.*

233– *Anneler, çocuklarını iki tam yıl emzirsinler. Bu, emzirmeyi mükemmel şekliyle uygulamak isteyenler içindir. Annelerin, münasip şekilde yiyeceğini giyeceğini sağlamak, babanın görevidir. Hiçbir kimse takatinin dışında bir görevle yükümlü tutulmaz. Çocuk yüzünden ne annesi, ne de babası zarar görmemelidir. Babanın varisine de aynı vazife yaptırılır. Fakat anne baba aralarında görüşüp anlaşmaya vararak, iki yıldan önce, çocuklarını sütten kesmek isterlerse, kendilerine bir vebal yoktur. Şayet çocuklarınızı başkalarına emzirtmek isterseniz, kendilerine vereceğiniz ücreti münasip tarzda ödemek şartı ile, bunda da size vebal yoktur. Bununla beraber Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah yaptığınız her şeyi görmektedir.*

234– *Sizden eşlerini geride bırakarak vefat edenlerin eşlerinin, evlenebilmek için dört ay on gün iddet beklemeleri gerekir. Onlar bu sürelerini tamamladıktan sonra, meşrû surette kendi haklarında verecekleri karardan ötürü size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.*

235– *Sizden bu hanımlarla evlenmeyi düşünenlerin bu müddet esnasında,*

onlara bu niyetlerini çıtlatmalarında veya gönüllerinde tutmalarında bir beis yoktur. Allah sizin onları hatırınızdan geçireceğinizi pek iyi bilmektedir. Ancak meşrû sözler dışında, onlarla gizlice buluşma hususunda sözleşmeyin. Bekleme süresi sona ermeden nikâh akdine girişmeyin. Allah'ın içinizde saklı olan her şeye hakkıyla vakıf olduğunu bilerek O'nun emrine aykırı davranmaktan sakının. Hem de bilin ki Allah çok affedici, çok müsamahalıdır, cezayı çabuklaştırmaz.

236– *Henüz kendilerine dokunmadan veya mehir belirlemeden kadınları boşamanızda size günah yoktur. Zengin kudretince, eli dar olan kendi halince olmak üzere onlara münasip tarzda müt'a versin. İyiliği şiar edinenlere, bunu yapmak bir borçtur.*

237– *Bir mehir belirlemiş olarak, kendilerine dokunmadan eşlerinizi boşarsanız, bu takdirde belirlediğiniz mehrin yarısını vermeniz gerekir. Ancak eşler yahut nikâh bağı elinde bulunan kocalar, gözü tok davranırsa başka (Bu durumda kadın mehrinden vazgeçebilir veya erkek mehrin tamamını verebilir). Ey kocalar, sizin bağışlamanız (müsamaha gösterip mehrin tamamını bırakmanız) takvâya daha uygun düşer. Birbirinize lütuf ve mürüvvet göstermeyi unutmayın. Allah sizin bütün işlediklerinizi görür.*

238– *Namazlara, hele salât-ı vustaya dikkat edin ve kalkıp huşû ile Allah'ın divanında durun.*

239– *Eğer bir korku hâlinde iseniz, yaya veya binek üzerinde namaz kılın. Fakat güvenliğe çıktığınızda, bilmediğiniz şeyleri size öğreten Allah'ın öğrettiği gibi ibadetinizi ifa edin.*

240– *Sizden geride eşlerini bırakarak vefat edecek kocalar, eşlerinin bir yıl süre ile evden çıkarılmayıp geçimlerinin sağlanmasını şart koşacak şekilde vasiyette bulunsunlar. Şayet bunlar kendiliklerinden çıkarlarsa bu durumda meşrû surette yapacakları şahsî davranışlarından dolayı size vebal yoktur. Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir.*

241– *Boşanmış eşlere de münasip tarzda verilmesi gereken bir müt'a vardır ki bu da haksızlıktan sakınan takvâlılara bir borçtur.*

242– *Böylece, düşünesiniz diye Allah size âyetlerini iyice açıklar.*

243– *Baksana, sayıları binlerce olmasına rağmen ölüm korkusuyla diyarlarını terkedip çıkan kimselere! Allah onlara:"Ölün!" dedi sonra onları diriltti. Doğrusu Allah insanlara lütûfkârdır, fakat insanların çoğu şükretmezler.*

244– *Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah her şeyi işitir, her şeyi hakkıyla bilir.*

245– *Kimdir o yiğit ki Allah'a güzelce ödünç verir, Allah da onun verdiğinin mükâfatını kat kat artırır. Allah rızkı kısar da, bollaştırır da. Zaten hepiniz döndürülüp O'na götürüleceksiniz.*

246– *Mûsa'dan sonra İsrailoğullarının önderlerine dikkat ettin mi? O vakit onlar aralarındaki Peygambere: "Ne olur, bize bir hükümdar tayin et de biz de Allah yolunda cihad edelim." demişlerdi. O cevaben: "Ya savaşma emri size farz kılınır, siz de savaşmazsanız?" deyince onlar: "Ne diye Allah yolunda cihad etmeyelim ki vatanlarından çıkarılan biz, çoluk çocuğundan ayrı düşenler yine biziz." Fakat savaşma kendilerine farz kılınınca içlerinden pek azı hariç, hepsi dönüverdiler. Allah o zalimleri pek iyi bilir.*

247– *Peygamberleri onlara dedi ki: "Allah size hükümdar olarak Talut'u tayin etti." Onlar ise: "Biz hükümdarlığa ondan daha lâyık iken nasıl olur da o bize hükmedebilir ki! Üstelik servetten de nasibi fazla değil!" dediler. Peygamber şöyle cevap verdi: "Allah onu size üstün kıldı, ona geniş ilim ve sağlam bir vücut verdi. Allah hakimiyeti dilediğine verir. Allah'ın lütfu boldur, her şey gibi kabiliyet ve liyakatları da bilir."*

248– *Peygamberleri devamla şöyle dedi: "Onun hükümdarlığının alâmeti, size içinde Rabbinizden bir sekîne ile Mûsa ve Harun'un manevî mirasından bir bakiyyenin bulunduğu ve meleklerce taşınan bir sandığın gelmesidir. Eğer iman etmeye niyetli iseniz bunda, elbette sizin için delil vardır."*

249– *Tâlût ordusunu harekete geçirip sefere çıkınca askerlerine şöyle dedi: "Allah sizi, bir ırmakla imtihan edecektir. İmdi onun suyundan içen benden sayılmayacak; sadece avucuyla aldığı miktar muaf olmak üzere, kim onun suyunu tatmazsa o da benden sayılacaktır." Derken onların pek azı hariç, varır varmaz ondan içtiler. Tâlût ile yanındaki mü'minler ırmağı geçince o vakit beri yanda kalanlar "Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı duracak takatimiz yoktur." dediler. Ölümden sonra diriltilip Allah'ın huzuruna çıkacaklarını bilenler*

ise şöyle dediler: "Nice küçük topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle, büyük cemaatlere galip gelmiştir. Doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir."

250– *Tâlût'un beraberindeki mü'minler ise Câlût ile ordusuna karşı çıkınca dediler ki: "Ya Rabbenâ, üstümüze gürül gürül sabır yağdır, ayaklarımıza sebat ver ve kâfir topluluğa karşı bizi muzaffer eyle!"*

251– *Derken Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud Câlût'u öldürdü, Allah ona hükümdarlık ve hikmet verdi ve dilediği birçok şey öğretti. Eğer Allah bazı insanların şerrini bazıları ile önlemeseydi dünyadaki nizam bozulurdu. Lâkin Allah âlemlere büyük lütuf ve inayet sahibidir.*

252– *İşte bunlar Allah'ın âyetleri olup Biz sana onları dosdoğru bildiriyoruz. Sen elbette gönderilen resûllerdensin.*

253– *İşte şimdiye kadar zikrettiğimiz resûllerden kimini kimine üstün kıldık. Allah onlardan bazısına hitap buyurdu, bazısını birçok derecelerle yükseltti. Meryem'in oğlu İsâ'ya da o açık belgeleri, mûcizeleri verdik ve onu Ruhu'l-Kudüs ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, kendilerine açık delillerin gelmesine rağmen, onların, peşlerinden gelenler birbirleriyle savaşmazlardı. Lâkin ihtilâfa düştüler de onlardan bir kısmı iman, bir kısmı ise inkâr etti. Şayet Allah dileseydi onlar birbirleri ile savaşmazlardı, lâkin şu var ki Allah dilediği her şeyi yapar.*

254– *Ey iman edenler! Ne alışverişin, ne bir dosttan yardım beklemenin, ne de bir kimseden şefaat ummanın mümkün olmadığı bir gün gelmeden önce, sizi rızıklandırdığımız şeylerden harcayın. Kâfirler, zalimlerin ta kendileridir.*

255– *Allah o İlâhtır ki Kendisinden başka ilâh yoktur. Hayy'dır, Kayyûm'dur kendisini ne bir uyuklama, ne uyku tutamaz. Göklerde ve yerde ne varsa O'nundur. İzni olmadan huzurunda şefaat etmek kimin haddine? Yarattığı mahlûkların önünde ardında ne var, hepsini bilir. Mahlûklar ise O'nun dilediğinden başka, ilminden hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri kaplamıştır. Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na ağır gelmez, O öyle ulu, öyle büyüktür.*

256– *Dinde zorlama yoktur. Doğru yol, sapıklıktan, hak bâtıldan ayrılıp belli olmuştur. Artık kim tağutu reddedip Allah'a iman ederse, işte o, kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir, bilir.*

257– *Allah iman edenlerin yardımcısıdır, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostları ise tağutlar olup onları aydınlıktan karanlıklara götürürler. İşte onlar cehennemlik kimselerdir ki orada ebedî kalacaklardır.*

258– *Allah kendisine hükümdarlık verdiği için şımararak Rabbi hakkında İbrahim ile tartışan kişinin hâline bir baksana! İbrahim ona: "Benim Rabbim hayatı veren ve hayatı alandır." deyince O: "Ben de yaşatır ve öldürürüm." dedi. Bunun üzerine İbrahim: "İşte Allah Güneş'i doğudan doğuruyor, haydi sen de batıdan doğdur bakalım.", der demez kâfir donakaldı. Zaten Allah zalimleri hidâyet etmez, emellerine kavuşturmaz.*

259– *Yahut şu kimsenin hâli gibi ki o bir şehre uğramıştı. Şehrin altı üstüne gelmiş, ıpıssız yatıyordu. "Allah burayı bu ölümünden sonra nasıl diriltecek?" dedi. Bunun üzerine Allah onu yüz yıl boyunca öldürüp sonra diriltti. "Ölü vaziyette ne kadar kaldın?" diye sorunca o: "Bir gün veya daha az." diye cevap verdi. Allah ona: "Hayır! yüz sene kaldın. İşte yiyeceğine ve içeceğine bak henüz bozulmamış. Bir de merkebine bak! (Kemikleri nasıl birbirinden ayrılmış) seni de insanlara canlı bir delil yapmak için öldürüp dirilttik. Hele o kemiklere dikkat et, onları nasıl birleştirip yerli yerine koyuyoruz, sonra da onlara et giydiriyoruz!" Böylece işin gerçeği kendisine tam mânasıyla belli olunca: "Artık pek iyi biliyorum ki Allah her şeye kadirdir." dedi.*

260– *Bir vakit de İbrahim: "Ya Rabbî, ölüleri nasıl dirilteceğini bana gösterir misin?" demişti. Allah: "Ne o, yoksa buna inanmadın mı?" dedi. İbrahim: "Elbette inandım, lâkin sırf kalbim tatmin olsun diye bunu istedim." diye cevap verdi. Allah ona: "Dört kuş tut, onları kendine alıştır. Sonra kesip her dağın başına onlardan birer parça koy. Sonra da onları çağır. Koşa koşa sana geleceklerdir. İyi bil ki Allah Aziz'dir, Hakîm'dir (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir).*

261– *Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak verip her başağında yüz tane bulunan bir tanenin hâline benzer. Allah dilediğine kat kat fazlasını da verir. Allah'ın lütfu geniştir, ilmi her şeyi kaplar.*

262– *Mallarını Allah yolunda harcayıp da infaklarının ardından minnet etmeyenler, rahatsızlık vermeyenler yok mu, işte onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara hiç bir endişe yoktur ve onlar üzüntü de duymayacaklardır.*

263– *Bir tatlı söz, bir kusur bağışlama, peşinden incitme gelen maddî yardımdan (sadakadan) çok daha iyidir. Zira Allah Ganî ve Halîm'dir (sizin sadakalarınıza muhtaç değildir, çok müsamahalı olup cezayı çabuk vermez).*

264– *Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek suretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da, âhirete de inanmadığı hâlde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin. Onun durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir kayaya benzer ki, şiddetli bir yağmur olur olmaz toprağı kayıverir, cascavlak kalır. Öyleleri işledikleri hiçbir şeyden sevap ve mükâfat elde edemezler. Zira Allah inkârcılar gürûhunu hidâyet etmez, emellerine kavuşturmaz.*

265– *Allah'ın rızasını kollamak ve ruhlarındaki imanı kökleştirmek için mallarını harcayanların durumu ise, bir tepedeki güzel bir bahçenin hâline benzer. Bir bahçe ki ona bol yağmur yağar, meyvelerini iki kat verir. Bol yağmur düşmese de hafif bir yağmur, bir çisinti de yetişir. Allah ne yaparsanız hepsini görür.*

266– *Sizden herhangi biriniz hiç arzu eder mi ki: Kendisinin hurmalığı ve üzüm bağı bulunsun: Bahçede dereler akıyor, içinde her türlü mahsûlâtı bulunuyor. Ama kendisinin üstüne de ihtiyarlık çökmüş ve elleri ermez, güçleri yetmez, bakıma muhtaç küçük çocukları var. Derken... ateşli bir kasırga kopsun da bağı kasıp kavursun? İşte Allah âyetlerini size böyle apaçık bildirir. Olur ki iyi düşünürsünüz.*

267– *Ey iman edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin faydanız için bitirdiğimiz ürünlerin Temiz ve güzel olanlarından Allah yolunda harcayın. Siz göz yummadan, içinize yatmaksızın almayacağınız bayağı şeyleri vermeye kalkmayın. İyi bilin ki: Allah Gani'dir, Hamîd'dir (kimseye ihtiyacı yoktur, bütün övgülere lâyıktır).*

268– *Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, sizi cimriliğe ve çirkin şeylere teşvik eder. Allah ise kendi katından bir af ve lütuf vaad buyurur. Allah'ın ihsanı geniştir, her şeyi hakkıyla bilir.*

269– *O hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet nasip edilmişse, doğrusu, büyük bir hayra mazhar olmuştur. Ancak tam akıllı olanlar gerçekleri anlar ve düşünürler.*

270– *Harcadığınız her şeyi, adadığınız her adağı, Allah mutlaka bilir ve mükâfatını verir. Fakat zalimlerin âhirette yardımcıları olmaz.*

271– *Allah rızası için yaptığınız maddî yardımlarınızı açıkça verirseniz ne güzel! Ama bu hayırlarınızı saklı tutar ve muhtaçlara ulaştırırsanız, bu sizin için daha hayırlı olur ve Allah bu sebeple bir kısım günahlarınızı affeder. Allah, yaptığınız bütün şeylerden haberdardır.*

272– *Onları hak yola getirmek senin görevin değil, lâkin Allah'tır ki dilediğini doğru yola getirir. Hayır olarak yaptığınız her harcama sadece kendiniz içindir. Zaten siz Allah rızasını aramaktan başka bir gaye ile infak etmezsiniz. İşlediğiniz her hayrın mükâfatı size tamamen verilir ve sizin hakkınız yenmez.*

273– *Bu yardımlar, kendilerini Allah yoluna vakfeden yoksullar içindir. Bunlar yeryüzünde dolaşıp geçimlerini sağlama imkânı bulamazlar. Halktan istemekten geri durmaları sebebiyle, onların gerçek hâllerini bilmeyen kimse, onları zengin sanır. Ey Resûlüm, sen onları simâlarından tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek halktan bir şey istemezler. Şunu bilin ki, hayır adına her ne verirseniz mutlaka Allah onu bilir. Sadakalar din uğrunda kendilerini ilime, cihada adamış, Allah yolunda meşguliyetlerinden veya hastalık ve âcizlik gibi engellerden dolayı nafakalarını kazanamayan fakirler içindir.*

274– *Mallarını gece ve gündüz, gizli ve âşikâr olarak hayra harcayanlar var ya, işte onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur ve onlar asla üzülmeyeceklerdir.*

275– *Faiz yiyenler tıpkı şeytanın çarptığı kimsenin uykudan kalkışı gibi kalkarlar. Bu, onların "Alışveriş de faiz gibidir." demelerindendir. Hâlbuki Allah alışverişi mübah, faizi ise haram kılmıştır. Her kime Rabbinden bir talimat gelir, o da faizden vazgeçerse, daha önce yaptığı muamele kendisi için geçerlidir, hakkındaki hüküm de Allah'a aittir. Her kim tekrar faizciliğe başlarsa, işte onlar cehennemliktir, hem de orada ebedî kalacaklardır.*

276– *Allah faizin bereketini eksiltir, zekât ve sadakaları ise nemalandırır. Hem Allah kâfirlikte ileri giden, günahta ısrarlı hiç bir kimseyi sevmez.*

277– *İman eden, makbul ve güzel işler yapanların, namazı hakkıyla ifa eden, zekât verenlerin... İşte onların, Rab'leri nezdinde mükâfatları vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.*

278– *Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer mü'min iseniz geri kalan faizi terk edin.*

279– *Eğer böyle yapmazsanız Allah ve Resûlü tarafından size savaş açıldığını biliniz. Eğer faizcilikten tövbe ederseniz, sermayeleriniz sizindir. Böylece ne haksızlık eder, ne de haksızlığa uğrarsınız.*

280– *Eğer borçlu sıkıntıda ise, kolaylığa çıkıncaya kadar ona mühlet verin. Şayet bilirseniz, alacağınızı bağışlamanız sizin için daha da hayırlıdır.*

281– *Öyle bir günde rüsvaylıktan sakının ki, o gün Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız, sonra her kişiye kazandığının karşılığı tamamen ödenecek ve kendilerine asla haksızlık edilmeyecektir.*

282– *Ey iman edenler! Belirli bir vâdeye kadar birbirinize borç verdiğiniz zaman onu kaydedin. Aranızda doğrulukla tanınmış bir kâtip onu yazsın. Kâtip, Allah'ın kendisine öğrettiği gibi (adalete uygun olarak) yazmaktan kaçınmasın da yazsın. Üzerinde hak olan borçlu kişi akdi yazdırsın, Rabbi olan Allah'tan sakınsın da borcundan hiçbir şey noksan bırakmasın. Eğer üzerinde hak olan borçlu, akılca noksan veya küçük veya yazdırmaktan âciz bir kimse ise, onun velisi adalet ölçüleri içinde yazdırsın. İçinizden iki erkek şahit de tutun. İki erkek bulunmazsa o zaman doğruluklarından emin olduğunuz bir erkek ile iki kadının şahitliğini alın. (Bir erkek yerine iki kadının şahit olmasına sebep) birinin unutması hâlinde ikincisinin hatırlatmasına imkân vermek içindir. Şahitler çağırıldıklarında, şahitlikten kaçınmasınlar. Siz yazanlar da, borç az olsun, çok olsun, vâdesiyle birlikte yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmak, Allah katında daha âdil, şahitliği ifa etmek için daha sağlam ve şüpheyi gidermek için daha uygun bir yoldur. Ancak aranızda hemen alıp vereceğiniz peşin bir ticaret olursa, onu yazmamakta size bir günah yoktur. Alışveriş yaptığınız zaman da şahit tutun. Ne kâtip, ne de şahit asla mağdur edilmesin. Bunu yapar, zarar verirseniz, doğru yoldan ayrılmış, Allah'a itaatin dışına çıkmış olursunuz. Allah'a itaatsizlikten sakının. Allah size en uygun tutumu öğretiyor. Çünkü Allah her şeyi hakkıyla bilir.*

283– Eğer *yolculuk hâlinde iseniz ve kâtip bulamazsanız, o takdirde borç karşılığına rehin alırsınız. Şayet kiminiz kiminize itimad ederse, güvenilen kimse Rabbi olan Allah'tan korksun da üzerindeki emaneti ödesin. Bir de şahitliği, görüp bildiğinizi gizlemeyin. Bildiğini gizleyenin kalbi günahkâr olur. Allah her ne yaparsanız bilir.*

* * *

Temel kuvvetli bir şekilde atıldıktan sonra duvarlar yükseltiliyor. Dış taraf emniyete alındıktan sonra sıra, binanın içlerine gelmiştir.

Evet, dinin ruhu ve esası olan akîde ıslah edildi. Bundan sonra dinin bedeni durumunda olan şer'î tafsilâta girilebilir. İnatçı muarızların şüpheleri giderildi; bundan itibaren din yoluna girenlere birtakım açıklamalar, talimatlar verilmelidir. Daha önce iman hakikatlerini, şimdi ise İslâmî hükümlerini bildirmeye ihtimam gösterilir.

Değerli okuyucu, sûrenin, bu tahavvüle nasıl hazırlık yaptığını öğrenmiş bulunuyorsun! Zira sözün cihetlerini birleştiren ve sibakla siyakın buluşma yeri olan bir berzah, bir geçit konulmuştu. Hemen yanıbaşınıza bakarsanız bu berzahın en yakın âyeti olan ve davetin nazarî ve amelî taraflarını ihtiva eden "*birr*" âyetini (yani 177. âyeti) göreceksiniz. Bu iki taraftan da en yakın olanı, amelî taraftır.

Daha önce bir fihrist hâlinde mücmel kalan bu amelî cihetin aşağıda mufassal bir şekilde açıklandığını göreceksiniz. Bundan itibaren yüz küsûr âyette, yeni bir mânâ bölümü görüyoruz. Bu bölümün vazifesi, mü'minlere çalışma programını çizmek, hayatın ferdî, ailevî ve millî sahalarında, farz, helâl ve haram olan hususları tafsilâtlı olarak bildirmektir. Bu, bazen beyân suretiyle, bazen sorulmuş bir suale cevap tarzında gelebilir.

Temelleri sağlamca attıktan sonra duvarları yükseltme diyebileceğimiz fer'î ahkâma geçişte birtakım cüz'î hikmetler ve ince sırlar vardır. Bu tafsilâtın tuğlalarının, duvarlara nasıl yerleştirildiğini ve gerdanlıkta inci tanelerinin nasıl dizildiğini görüp, eski icmâl ile sonraki tafsilin nasıl güzelce birbirine tekâbül ettiğini görebilen kimseler, bu sırları anlayabilirler.

Bu yeni silsilenin başlıca halkalarını arz etmeye başlayalım:

Gördüğünüz gibi *(birr)* âyetine (177. âyet), "*birr*" hasletlerinden biriyle son verilip o hasletin çok değerli olduğuna işaret edilmişti. O haslet de "*sabır*" olup âyet, sabrı üçe ayırmıştı: Sıkıntı, hastalık ve savaş sırasındaki sabırlar. İşte şimdi de ayrıntılara girmenin zamanı gelmiştir. Bu sabır hasleti, üç nev'iyle, bu sûrenin neşretmek istediği hasletlerin başında gelir. Bu bölümler "*tertîbü't-tayy*"*ın aksine olarak* "*tertîbü't-tesâ'udî*" tarzında sırasıyla, savaş, hastalık ve sıkıntı zamanındaki sabrı anlatacaktır. Daha

sonra anlatılacak olan ahit ve akitlere vefa, namaz kılmak, zekât vermek, Allah yolunda mal harcamak ve fedakârlık yapmak hasletlerinde de bu tesa'udî nizam esas alınacaktır.

Be's (savaş) esnasında sabır

Bunu, harpte alınan yaralara sabretmek sanmamalıdır. Bu, selbî (pasif) bir mânâdır. Düşmanların üzerine atılıp onları öldürmek de zannedilmemelidir. Bu sabır değil, amelî, aktif bir gayrettir. Bu sabrın mercii âsap ve adale kuvveti de değildir. Fakat ahlâk ve âdap yüksekliğidir. *"Pehlivan, güreşte pehlivan olan değildir; asıl pehlivan, öfke sırasında nefsine hakim olandır."*[118]

İşte böylece Cenab-ı Allah, bizim için, sabır çeşitleri içinde en güzelini ve kıymetler muvazenesinde en değerli olanını seçmiştir ki bu da intikam sâikıyle kendini kaybetmekten, öldürmekte ileri gitmekten nefsi men edip mümâsil ve mukâbil olanla iktifâ etmekle, savaş sırasında nefse hakim olmaktır: O da Kısas hükmü ile olur: *"Ey iman edenler! Öldürülen kimseler hakkında size kısas farz kılındı. Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile kısas olunur. Ama kim, maktûlün velisi tarafından affedilirse kısas düşer. Bundan sonra, diyeti ona güzel bir şekilde ve tam olarak ödemek gerekir. Bu esneklik Rabbiniz tarafından bir kolaylık ve lütuftur. Artık kim bundan sonra karşıdakinin hakkına tecavüz ederse, ona son derece acı bir azap vardır. Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Böylece korunmayı umabilirsiniz"* (2, 178-179).

Maktûllerden bahsetmek, çağrışım suretiyle, ölmek üzere olan kimselerden söz açmaya sevk ettiğinden, ölüm döşeğindeki şahsın, akrabalarına yapması gereken vasiyyeti beyan etmekle kelâmı tamamlamak münasip düşmüştür: *"Sizden öleceğini anlayan biriniz, geriye mal bırakacaksa; anası, babası ve akrabaları için, münasip bir tarzda vasiyet etmesi size farz kılındı. Bu, haksızlık yapmaktan korunan takvâlılar üzerine borçtur. Kim bu vasiyeti işittikten sonra değiştirirse, artık vebali değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir. Vasiyet edenin hataya düşüp*

[118] Hadis-i şerif olup, hadis Buharî, *edeb* 102 ve Müslim, *birr* 106-108'de yer alır (Mütercim).

haksızlığa kaymasından veya günaha girmesinden endişe edip ilgililerin arasını bulan kimse, hiçbir vebale girmez. Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur" (2, 180-182).

Darrâ'da sabır

Cenab-ı Allah, sabrın bu nev'inde de bizim için en yüksek olan kısmı seçmiştir: Sadece hastalıklara ve elemlere sabır değil, Allah'a itaat hususunda da, bu itaat cümlesinden olarak, susuzluğa ve açlığa da sabır lâzımdır: "*Ey iman edenler! Sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı. Böylece umulur ki fenalıklardan korunursunuz....*" (2, 183-187).

Oruçla muvakkat bir zaman için helâl şeylerden kaçınmaktan bahsedince, haramlıkları sebebiyle devamlı surette kaçınmak icap eden şeyleri de hatırlatmak lâzımdır: "*Bir de, birbirinizin mallarını haksız yollarla yemeyin.Halkın mallarından bir kısmını, bile bile haksız yere yemek için, mal davasıyla rüşvetlerle hâkimlere koşmayın*" (2, 188).

Be'sâ'da sabır

Aynı minval üzere "be'sâ" zamanındaki sabır da sadece fakirlik, malî buhranlar ve semâvî âfetler karşısındaki mecbûri sabır değil, malları Allah yolunda feda etmekle iradî bir sabırdır. Kur'ân-ı Hakîm'in bizim için seçtiği misal, iki tarafı[119] olan bir misaldir: Hem be'sâ hem de darrâ hâlindeki sabrı ihtiva eder. Zira, hem nefis, hem de malla olan cihadı ister. O da Beytullah'ı haccetmektir: "*Sana hilâlleri sorarlar. De ki: Onlar insanlar için; özellikle hac için vakit ölçüleridir...*" (2, 189-202)

Oruçtan hacca geçilen şu pek lâtif köprüye bakmayı sakın unutmayın! O köprü de, Allah Teâlâ'nın hem oruç hem de hac için vakit ölçüsü kıldığı hilâllerdir (2 189).

Burada kısa bir mola verip, bu kısımda Kur'ân nesakının, Kur'ân nazmının güzel yönlerinden birine daha işaret edelim:

---

[119] Hatta bu misalin, üç unsurlu olduğu da söylenebilir. Zira az sonra onun içine, Allah'ın düşmanlarıyla mücâhede sırasındaki "be's hâlinde sabır" da dahil edilecektir (190-196).

Hacdan bahsedilince, hac ahkâmı hemen peşinden getirilmeyip, nefis ve malla cihada dâir altı âyetlik (190-195) bir kısım ile ayrılmıştır. Durumun hakikatini bilmeyen, bu fasılayı, yeni bir elbisedeki tuhaf bir yama zanneder. Fakat İslâm tarihini ve Kur'ân'ın nüzûl sebeplerini bilen kimse, bu fasılanın tam yerinde olduğunu anlar. Bu, sadece hicrî altıncı senede haccın farz kılınmasıyla Hudeybiye Mütarekesi arasındaki zaman yönünden yakınlıktan değil, daha ziyade, o senede hac menâsikini edâ etmenin tahakkuk etmeyen bir arzu oluşundandır. Zira o vakit, Müslümanların Beytullah'ı ziyaretleri engellenmiş, onlar da kendilerine mani olan düşmana hücum etmeye yeltenmişlerdi. Hücum etmelerini önleyen tek şey, Allah'ın, onları savaşı başlatmaktan men etmesi ve Mescid-i Haram'da kendileriyle savaşılmadıkça savaş yapmamalarına dair emir vermesi olmuştu. Bunun üzerine vazgeçerek geri dönmüşler, Allah Teâlâ'nın emrine boyun eğmişler ve O'nun vaadinin gerçekleşmesini beklemişlerdi.

Öyle ise, okuyan veya dinleyen de -o zaman Müslümanların son derece iştiyak duydukları hâlde Mekke'ye giremedikleri ve girmek için ertesi seneyi bekledikleri gibi- hac meselesinin tamamlanmasını, iştiyakla beklemesine rağmen, araya giren bir fasıla ile, az sonra kavuşmak üzere, varsın biraz beklesin! İşte böylece bu âyetler, İslâm'ın başlangıcındaki hâdiselerin hatırasını ebedileştiriyor. İşte Kur'ân, her neviden hakikatlerin tezâhür ettiği saf bir âyinedir. Biz o hakikatleri, gâh sarîh ifadesinde, gâh beyanı öne almasında *(ta'cîl-i beyan)* veya sona bırakmasında *(te'hîr-i beyan)* müşâhede edebiliriz. Bu âyetler, aynı zamanda talebenin, hocasına karşı takınması gereken tavır konusunda pratik bir ders vermektedir: Talebe, hocası konuşurken, aklına gelen suali hemen sormamalı, biraz sabrederek beklemelidir. Zira büyük bir ihtimalle, hoca, hatıra gelebilecek suâli cevaplandıracaktır. Aynen bunu gibi, çok geçmeden büyük bir iştiyak ve sabırsızlıkla hac ve umre ahkâmının bildirildiğini görüyoruz (196-203. âyetler). Ve bu açıklama ile ahkâmın ilk halkası, yani darlıkta *(be'sâ)* hastalıkta *(darrâ)* ve harpde *(be's)* sabır farizası tamamlanmış oluyor.

Bir İstirahat (204-214. âyetler)

Cenab-ı Allah'ın hikmeti ve emirlerine itaat hususunda bizleri irşâd usûlü, ahkâmın ikinci halkasına, hemen yükseltmeyip, umumi mânâda bazı nasihatlerle, daha önce bildirilenleri iyice kalplere yerleştirmek ve ileride gelecek olanlara da zemin hazırlayacak kısa bir fasıla vermeyi münasip bulmuştur. Hususiyle bu umumi nasihatin, hac mevzuunun hitâma erdiği hususi bir nasihatten hemen sonra gelmesi tam yerindedir: Zira o nasihat, ümitleri ve özlemleri cihetinden insanları iki gruba ayırmıştı: Sadece dünyayı isteyip âhiret endişesi taşımayanlarla, dünyası için çalışırken âhiretlerini ihmal etmeyenler (200-202. âyetler).

Müteâkiben gelen umumi nasihat ise, insanları, bencillik ve diğergamlık cihetinden ikiye taksim ediyor: Kendi arzularını tatmin konusunda diğer insanları ve memleket menfaatlerini harcamaktan çekinmeyenler ile Allah'ın rızası uğrunda kendilerini fedâ etmekten kaçınmayanlar (204-207. âyetler).

Bu hikmetli âyetler, bu taksimden sonra mü'minleri, nefislerinin kötü arzularına tâbi olmaktan sakındırmaya ve bütün varlıklarıyla, aralarında hiç bir ayırım yapmaksızın, Allah'ın bütün emirlerine teslim olmaya yöneltiyor. Kendilerine nasip olan bu hidâyet nimetinin üzerine titremelerini ders verip, bu emirleri yerine getirmek hususunda maruz kaldıkları zorluklar mevzuunda onlara teselli veriyor ve bu hususta geçmiş nesillerden örnekler serdediyor (208-214. âyetler).

İşte bu umumi nasihatle verilen istirahat burada sona eriyor.

Müteakip halka, daha önce "*birr*" âyetinde (177. âyet) mücmel olarak bildirilen amelî ahkâmı tafsil edecektir. Şöyle ki: Orada Müslümanların, akitlerine ve ahitlerine sadık kaldıkları bildirilmişti. Bu akitlerden, ihtimama en şayan olanı ile başlanıyor ki o da, evlilik akdi ve onunla ilgili olan aile meseleleridir. Çünkü aile cemiyete iyi insan yetiştirme, bencillik reziletinden arınma gibi iyi ahlâk alıştırmalarının yapıldığı ilk yerdir. Bu küçük toplumda işler düzgün giderse, büyük toplumda da iyi gider ve en büyük insan toplumunda da işlerin yolunda yürümesi böylece mümkün olur.

Kur'ân'ın, muhatapları, bu ikinci halkaya nasıl intikal ettirdiğine iyi dikkat ediniz! O, aile hayatının karmaşık meselelerine birdenbire götürmez. Aksine, bu hikmetli Kur'ân terbiyesi, o meselelere bazı sual ve cevap basamaklarıyla tedricî bir surette çıkarır. Öyle ki bu suallerin baş taraflar,[120] geçmiş ahkâmla (infak ve cihadla ilgili 215-218. âyetler), son tarafları ise, müteakiben gelecek ahkâmla alâkalıdır ki onlar da yetimlerle bir arada yaşama, hısımlık (müsâheret) şartları, karı-koca münasebetleri gibi hususlardır (220-222. âyetler).

Böylece acele etmeksizin, sıçrama yapmaksızın, usul usul ikinci halkaya geçmiş bulunuyoruz (223-237. âyetler).

Aile hayatı hakkında da hikmetli bir prensip takip edilmiştir. Önce karı-kocanın birlikte yaşamalarına dair (223-232. âyetler), sonra da izdivacın sona ermesine dâir ahkâm ele alınmıştır (213-237. âyetler).[121]

Bu sûre-i şerifenin ikinci halkasını ele alınız ve nüzûl sebeplerini araştırınız: Göreceksiniz ki, onlardan her biri yekdiğerinden ayrı muayyen bir hâdise münasebetiyle verilmiş müstakil fetvalardan ibarettir. Fakat buna rağmen onların arasında bir kopukluk, bir yapıştırma alâmeti göremezsiniz. Beyan üslûbuna dönüp dönüp bakınız: Bir intikal durumu göremezsiniz. Sıralanan hâdiseler, farklı madenlerden meydana gelmişse de alaşım hâlinde bir kıvam teşkil edip bir arktaki suyun cereyanı gibi normal bir akış takip etmektedir.

Her şeyden önce, mânâların akış hattını takip edelim:

---

[120] Bu beyandaki hendesî nizâma iyice dikkat ediniz, sonra da kendi kendinize şu suali sorunuz: "Bu nizamın malzemesini teşkil eden hâdiseler meydana gelmeseydi veya bir kısmı gerçekleşip bir kısmı geriye kalsaydı, yahut hepsi de vâki olup o cemaatin anlayışında, onların hükümlerini sormaya artık bir saik kalmasaydı, bu nizamın bu şekli almasına hiç imkân bulunur muydu?" Şu hâlde işleri bu seyri ve bu sırayı takip edecek şekilde yöneten kader-i ilâhidir. O kader ki hâdiseler malzemesini ortaya çıkarmış ve insanların içinde de o hâdiseler hakkında aydınlanma ihtiyacını var etmiştir. Şimdi artık ey okuyucu! Sana düşen tek şey, benimle birlikte şöyle demektir: "İman ettim ki Kur'ân'ı indiren, ancak zamana hükmeden Yüce Zât'tır." "Biliniz ki yaratma ve emretme yetkisi O'nundur, Rabbü'l-Âlemîn olan Allah pek yücedir."

[121] Matbu nüshamızda bu âyet rakamları varsa da, matbaa hatası söz konusu olduğu kanaatindeyiz: İzdivaç hakkındaki âyetler 223-226; izdivacın sona ermesine dair âyetler ise 227-232 şeklinde olmalıdır (Mütercim).

Bakınız, başlangıçta söz, zevciyet müessesesinin esasını temellendirmekle başlıyor. Bu da birlikte yaşama, müşterek hayat hakkını te'sisle yapılır: "*Eşleriniz sizin nesil yetiştiren tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz şekilde varın. Kendiniz için ilerisini düşünerek hazırlık yapın. Allah'ın haram kıldığı şeylerden korunun ve O'nun huzuruna varacağınızı iyi bilin. (Ey Resûlüm)! Mü'minleri müjdele!*" (2, 223).

Müteakiben evlilik ve emsali mukaddes haklarda, araya yeminin sokulması nehyediliyor. Yeminin, bir hayrı ve ilâhî emri îfâya mâni yapılmasını nehyediyor. "*Bir de Allah adına yemin ederek, iyilik etmeye, günahlardan uzak durmaya ve insanların arasını düzeltmeye O'nun adını engel yapmayın. Allah hakkıyla işitir ve bilir.*" "*Allah sizi yeminlerinizdeki yanılmadan dolayı kınamaz, fakat kalplerinizle kasdettiğiniz yeminlerden dolayı sorumlu tutar. Allah çok affedicidir, cezayı çabuklaştırmaz (tövbe için fırsat tanır)*" (224-225. âyetler).

Peşinden, bu umumî hükmün bir dalı olarak, evlilik münâsebetlerindeki fer'î bir hüküm geliyor. O da karısına yaklaşmamaya yemin eden koca hakkındaki hükümdür: "*Eşlerine yaklaşmamaya yemin eden kocaların, dört ay bekleme hakkı vardır. Şayet kocaları bu süre bitmeden eşlerine dönerlerse bunda mahzur yoktur. Çünkü Allah çok affedicidir, merhamet ve ihsanı boldur.*" "*Yok eğer boşanmaya azmederlerse, bilsinler ki Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir*" (226-227. âyetler).

Böylece artık talâk ve talâkın neticelerine ait hükümlere geçilebilir:

"*Boşanmış kadınlar kendilerini tutup yeni bir nikâh yapmadan önce üç âdet beklesinler. Allah'a ve âhirete iman ediyorlarsa, kendi rahimlerinde Allah'ın önceki evlilikten yaratmış olduğu çocuğu veya hayızı gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları gerçekten barışmak istiyorlarsa, bu iddet müddeti içinde onları tekrar almaya başkalarından daha çok hak sahibidirler. Erkeklerin hanımları üzerinde bulunan hakları gibi, hanımların da kocaları üzerinde meşrû çerçevede hakları vardır. Şu kadar ki erkeklerin onların üzerindeki hakları bir derece daha fazladır. Unutmayın ki Allah üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibidir*" (2, 228).

Hâdiselerin ortaya çıkardığı müteferrik meselelerdeki bu mânâ insicâmı ve mantıkî silsileyi takdir ettiyseniz şimdi de geliniz, bu parçadaki bir tek harfe dikkat ediniz. Bu harf, bütün bu müteferrik eşyayı, bir tek şey hâline getirmekle, son derece kuvvetli bir te'lif (birleştirme) unsuru olmaktadır. Bu dağınık eşya bir tek kıvam, bir nesak hâlini almaktadır:

Bu yer, *"îlâ"* fetvasından talâk fetvasına geçiş kısmındadır: *"Yok eğer boşanmaya azmederlerse, bilsinler ki Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir." "Boşanmış kadınlar kendilerini tutup yeni bir nikâh yapmadan önce üç âdet beklesinler..."* (227-228. âyetler).

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ * وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلٰثَةَ قُرُوءٍ

Bakınız, îlâ'nın hükmü hakkında üslûp, nasıl muayyen bir cihete tevcih edildi: Okuyucu, ufukta bulutların biriktirdiği karı-kocanın ayrılmalarının muhtemel olduğu bir ortama getirildikten sonra, arkasından boşanma ahkâmının bildirilmesini artık hiç garip karşılamıyor; çorap söküğü gibi peşpeşe gelen hâdiseler olduğunu anlıyor. Îlâ ile talâk ilmeği öylesine birleşmiştir ki bu iki mesele, âdeta tek bir mesele hâline gelmiştir. Bir halka ki, kapanmadan önceki uçlarının nerede olduğu artık bilinemiyor.

Faraza Kur'ân, kendi indinden olsaydı Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem), günün birinde talâk ahkâmı hakkında bu tafsilâtlı meselelerin kendisine sorulacağını nereden bilecekti? Bu suale cevap bulup bulamayacağını, bulsa da buna verilecek cevabın da îlâ'nın hükmü siyâkında derc edileceğini nereden bilebilirdi ki? İnsicamın bozulmaması için bu anda sorulan îlâ meselesinin bir kolunu da, henüz ortada olmayan, sorulmamış bulunan talâk meselesine uzatması lâzım geleceğini nasıl kestirebilirdi ki? İnsan idrakinin bu ufka yükselmesi mümkün değildir. Bu, ancak gaybı ve şehâdet âlemini bilen, her şeyi yaratan sonra da tutacağı yolu gösteren yüce Zât'ın kelâmı olabilir.

Böylece sûre, bu yeni üslûp üzere talâk, iddet, ric'at *(karı-kocanın boşanmadan sonra bir araya gelmesi)*, *hul' (kadının isteği üzerine mal karşılığında kocasından ayrılması)*, *emzirme (radâ)*, *istirda' (süt anne arayıp çocuğu emzirmesini temin etme)*, *hıtbe (evlenmek üzere bir kadını veya kızı*

istemek), mehir, müt'a *(boşanan kadına kocası tarafından verilen birtakım giyecek)* gibi talâkın neticelerine dâir hükümleri, bu ikinci halkanın nihayetine kadar (237. âyete kadar) tafsilâtlı olarak zikreder.

Bundan sonra üçüncü halka başlar:

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَوةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلّٰهِ قَانِتِينَ

"*Namazlara, hele salât-ı vustaya dikkat edin ve kalkıp huşû ile Allah'ın divanında durun!*" (2, 238) ve bu üçüncü halka 274. âyete kadar devam eder.

İkinci halkadan üçüncüye nasıl geçildiğine bir bakalım:

Birinci halkadan ikinciye geçişte ne derece bir gecikme, fasıla, bir teneffüs görmüşseniz, ikinciden üçüncüye intikalde de o nisbette bir sür'at görürsünüz. Hatta sathî nazarla bakanlar, bunu "*iktidâb*" sanırlar. Fakat bizimle beraber işin başından beri mânâlar kafilesini takip edenler ve "birr" âyetinin çizdiği yolun üçte ikisini bizimle beraber kat edenler, bu üçüncü halkanın, bu mücmel *(hülâsa durumundaki)* âyetteki tertibine uygun bir tarzda tam yerini bulduğunu göreceklerdir. Şöyle ki:

Âyetin ilk üçte ikisinde; ahitlere vefa, hastalık, musîbet ve harp hâllerinde sabırdan bahsedilmişti. Bunları takip eden, elbette geriye kalan üçte birinin de açıklanmasını bekler ki o da namaz kılmak, zekât vermek ve sevdiği mallarını Allah yolunda harcamaktır. Görüleceği üzere bu üçüncü halka, burada, o özlü "*birr*" âyetindeki sırasına uygun bir şekilde tam yerini bulmuştur.

Bir kimse şöyle bir sual sorabilir: "*Evet bunlardan bahsetmek yerini bulmuştur, fakat onların, bir zemin hazırlanmaksızın beyan edildiği söylenemez mi?*"

Cevaben deriz ki: Bilâkis bu hazırlık, geçen halkanın son âyetiyle yapılmıştır: Orada

وَإِنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلاَ تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"*Ey kocalar, sizin bağışlamanız (müsamaha gösterip mehrin tamamını bırakmanız) takvâya daha uygun düşer. Birbirinize lütuf ve mürüvvet göstermeyi unutmayın. Allah sizin bütün işlediklerinizi görür*" (2, 237). İyice

düşünürseniz, bu sözün, tam ihtiyaç sırasında yerleştirilmiş altın bir köprü[122] olduğunu anlarsınız. Zira aile hayatının birtakım hakları, vazifeleri, mesuliyetleri sıralandıktan sonra burası, bu hesap ve dava kargaşasından müsamaha ve kerem ortamına götüren, bizi daha yüce bir ufka yükselten bir merdiven durumundadır. Evet, burası bizi daha yüce bir ufka yükseltmek içindir: *"Birbirinize lütuf ve mürüvvet göstermeyi unutmayın."* Bu cümledeki her kelime ve her harf bir dostun, veda sırasında söylediği bir söz değil midir? Aranızda, işlerinizde hükmünü beyan için bir süre kaldıktan sonra şimdi hüküm ve karar sayfasını dürüp, onlardan daha mühim bir mevzua geçen bir dostun sözü gibidir. O, sahifesini kapatırken şöyle diyor: *"Bırakın, bu cüz'î ve ehemmiyetsiz işlerde şiddet göstermeyi, o işleri ihsan ve fazilet esaslarına göre halledin! Bu esas; hak, hesap ve adalet kanunundan daha üstündür. Bunları böyle halledin de gelin, Benimle beraber asıl küllî ve büyük meselelere nazarlarınızı çevirin. Asıl ciddî olarak yönelmek gereken, aklı ve kalbi meşgul etmeye değen meseleler bunlardır. Evet, zevciyyet ve çocuk haklarından bu kadar bahsetmek yeter, şimdi de hukukullah ve vatan haklarına dair meselelere geçelim artık: Namazları ve orta namazı (ikindi namazını) koruyun, gönülden bağlılık ve saygı ile Allah'ın huzuruna durun!" (...) "Allah yolunda mal harcayın!" (...) "Allah yolunda mücadele edin!"*

İmdi, burada namazdan bahsetmek, müstakil ve aslî bir maksat mıdır, yoksa başka bir maksadın bir cüz'ü mü sayılmak gerekir? Bu suale güzel bir cevap verebilmek ve hikmeti Kur'ân nazmının ayırdığı hisseler arasında mukayese yapabilmek için, *"birr"* âyetinin hulâseten ihtiva ettiği, sûrenin sonuna yakın bir yere kadar tafsilâtlı olarak anlatılan hasletlere bir daha dikkat etmemiz lâzımdır. Bakalım ne göreceğiz?

Sözün hem başında, hem aralarında, mücmel ve mufassal olarak devamlı surette tekrarlanıp duran infak ve cihadın faziletlerine işaret edildiğini görüyoruz. Bu tekrar da onun, bu suredeki teşrîden en mühim maksat ve en mühim hedef olduğunu ilân etmektedir. Şayet biz, bu

---

[122] Kitapta معبرة ذهبية diye geçiyor. Buna göre "altın köprü" demek olur. Fakat burada dizgi hatası bulunup aslı ذهنية tarzında olabilir ki bu takdirde "fikrî bir köprü" demek olur ki bu, daha yerinde bir tâbirdir (Mütercim).

üslûbun ışığında, bu sûrenin hükümleri kendilerine okunurken, o muhiti, o hâdiseleri ve o topluluğu gözlerimizin önünde canlandıracak olursak, hem malî hem bedenî cihad için tanzim edilmiş sabit bir ordugâh görürüz. Ve bu ordugâhın başında uyanık, disiplinli ordusunun -genel olsun özel olsun- en ufak bir cihetini bile gözünden kaçırmayan, her türlü iş hakkında durmadan talimatlarını yağdıran ve fakat muvakkat ve arızî meselelerinde söz söyledikten sonra hemen sözü, aslî mecrasına ve mevzuuna getiren yani temel meselelere getiren bir kumandan göreceğiz.

Bu askerî tabloyu gözlerinizin önüne koyunuz! Artık bu işlerin arkasında, cihaddan söz edilmesini garip bulmayacaksınız. Zira zemini hazırlanmış olup, sebebi de her zaman için meydandadır. Muvakkat ve arızî meseleler halledildikten sonra bu konuya avdet edilmesi, asıl meseleye dönmek kabîlindendir; bundan ötürü sebebini sormaya lüzum yoktur.

Peki, şimdi ne diyelim? Mesele cihad hakkında.... Ama söze cihadla değil de namazla ve vefat iddetiyle başlanıyor:

Söylediğimiz şeyin farkında olarak diyeceğiz ki: Söz, şimdi cihad konusuna dönüyor. Burada namazdan ve sair hususlardan bahsetmekten asıl maksat, mücahitlere hitap etmektir. Onlara sarih bir surette savaşma emrini vermeden önce, bizzat mücahede hâlinin ortaya çıkardığı müşkilâtları halletmek için, mücahid olarak kendilerine nidâ edilmektedir.

Tabiatıyla bu müşkilâtların başında, harp esnasında namaz meselesi gelir. Bu fariza, cihad sebebiyle düşmez mi? Hiç değilse tehir edilemez mi?

Aziz Kitabımızı bizim bu mukkadder sualimize *"hayır, namaz ne barışta ne savaşta, ne emniyet ve ne de korku hâlinde bırakılamayacağı gibi te'hir de edilemez. Namazlara dikkat ediniz, onları muhafaza ediniz."* (2, 238) diye cevap verir. Korku hâlinde ruhsat, sadece şundan ibarettir: Bu ruhsat da namazın sıfatında ve şeklindedir: *"Eğer bir korku hâlinde iseniz, yaya veya binek üzerinde namaz kılın. Fakat güvenliğe çıktığınızda, bilmediğiniz şeyleri size öğreten Allah'ın öğrettiği gibi ibadetinizi ifa edin"* (2, 239).

Bildiğimiz gibi, namaz, düşmana karşı büyük bir manevî kuvvettir;

galibiyet için gerekli "mühimmat"tan biridir.[123] İşte mü'minlere açık bir tarzda savaşma emri verilmeden önce Allah Teâlâ mücahitlerin ruhlarını bu manevî kuvvetle techiz etmek istemiştir.

Namaz, aynı zamanda, nefsi ahlâkî rezîletlerden temizler, dünyanın geçici, değersiz metâlarına hırsla sarılmayı önler.[124] Şüphe yok ki ilâhî hikmet, muamelelerde bize müsamahakâr ve âlicenap olmamızı emreder. Az önce geçen tavsiyeyi de bu namaz emriyle takviye etmek dilemiştir. Böylece namazdan bahsetmek, burada iki faydaya vesile olmaktadır: Hem gıda hem de ilâç olmakta, hem öne hem de arkaya bakmaktadır. Hatta üçlü bir fayda te'min ettiğini de söyleyebilirsiniz; Zira bu emir, arkaya bakarken, sadece demin zikredilen âyete bakmakla kalmaz, bu husustaki mücmelliğini gidermek, açıklamak için hülâsatü'l-hülâsa olan "birr" âyetine de bakar.[125]

Harp esnasında askeri, en azından iki endişe meşgul eder. Onlardan birincisi: Kendisinin ve mücahit arkadaşlarının ölmeleri yahut mağlûp

---

123 Nitekim Allah Teâlâ: "*Sabır göstererek, namazı vesile ederek Allah'tan yardım dileyin. Gerçi bu çok zor bir iştir, fakat içi saygı ile ürperenlere değil.*" (Bakara sûresi, 2/45)

124 Nitekim Allah Teâlâ: "*Gerçekten insan cimri olarak yaratılmıştır. Başı derde düştü mü sızlanır durur. Ama servet sahibi olunca da pinti kesilir. Ancak namazlarını devamlı kılanlar böyle değildir.*" (Meâric sûresi , 70/19-23) buyurur.

125 Daha önce geçen mânâya intikalde bu letâfeti anladıktan ve geçen mânâlarla gelen mânâları âhenk içine koyan bu hendesî husûsiyetin güzelliğini idrak ettikten sonra, burada namaz bahsine geçmekte bir "iktidâb" olduğu şüphesinin, aziz muhataplarım, artık sizde kalmaması lâzımdır. Şu var ki, bunu, birinci halkadan ikinci halkaya intikale kıyaslarsak buradaki girişin kısa, geçişin süratli olduğunu görürüz. Nefsin güdücüsü burada, süratli hareket etmesini istemiştir. Bu sürat, özellikle murad edilmiştir ve bu süratli değişikliğin peşinden bu hafif kamçılamayı hissetmemiz iyidir. Zira mü'min kişinin nefsini terbiye etmekte bunun derin bir maksadı vardır. Bu süratli geçiş –hayat meşgalelerine daldığı sırada- ruhî bir farîza nidasını işiten mü'minin, nasıl olması gerektiğini tasvir ediyor. Bu hikmetli üslûpla Cenab-ı Allah bize âdeta şöyle buyurmaktadır: Mü'min, ruhunu ev-bark meşgalelerinin üstüne yükseltmek için fazla bir uğraşmaya muhtaç olmamalıdır. Mü'minin şânı (yapacağı iş) bu kudsî davete derhal icabet etmek için, dünyaya şöyle seslenip hemen gafletinden sıyrılmaktır: "Ey dünya, bırak da Rabbime kulluk edeyim!" Evet, mü'minlere yakışan budur: "*Bizim âyetlerimize ancak o kimseler inanır ki kendilerine o âyetler hatırlatıldığında, derslerini hemen alır, secdeye kapanır, Rab'lerine hamd, O'nu takdis ve tenzih ederler, asla kibirlenmezler. Teheccüd namazı kılmak için yataklarından kalkar, cezalandırmasından endişe ederek, rahmetinden ümid içinde olarak Rab'lerine dua edip yalvarırlar ve kendilerine nasip ettiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.*" (Secde sûresi, 32/15-16)

olmalarıdır. İkincisi de: Ölmesi hâlinde çoluk çocuğunun perişan ve muhtaç kalmaları meselesidir. İşte bundandır ki, bu kudsî beyan onun kalbinden bu iki endişeyi hemen uzaklaştırıyor: *"Hanımına gelince, Allah Teâlâ ona, kocasının ölmesi hâlinde, evinde bir sene barındırılmasını emretmiştir."*[126] Öyle ise bu cihetten dolayı endişe etmesin. Keza karısını boşaması hâlinde de onun "müt'a" hakkı vardır (240-242. âyetler).

"Baksana, sayıları binlerce olmasına rağmen ölüm korkusuyla diyarlarını terk edip çıkan kimselere! Allah onlara: "Ölün!" dedi sonra onları diriltti…" (2, 243).

Mağlûbiyet endişesine gelince, galibiyet, zaten Cenab-ı Allah'ın emrindedir: *"Nice küçük topluluklar vardır ki, Allah'ın izniyle, büyük cemaatlere galip gelmiştir. Doğrusu Allah sabredenlerle beraberdir"* (246-253. âyetler).

Böylece Allah, ruhlarını takvâ ile gıdalandırıp takviye ettikten sonra, mücahidlerin kalplerinden endişelerin hepsini uzaklaştırdı. Bu suretle yüce emirleri almaya, ruhen tam bir hazırlık içine girdiler.

Artık onlara mallarıyla ve canlarıyla, Allah yolunda cihad etmeleri için açık ve kesin emir verilebilir:[127] *"Allah yolunda savaşın ve bilin ki Allah her şeyi işitir, her şeyi hakkıyla bilir…"* (244-245. âyetler). Harp esnasında sebat etmelerini sağlayacak ve zafer ümitlerini arttıracak tarihî

---

[126] Müfessirlerin bu âyet hakkında meşhur olan iki fikirleri vardır. Birincisi: Bu, vacip değil mendûp bir tavsiyedir. İkincisi: İslâm'ın başlangıcında vacip iken, geçen 234. âyetle nesh edilmiştir. Bu âyet en fazla, dört ay on gün beklemeyi vacip kılıyor. Âşikârdır ki her iki izah da bir seneden bahseden âyetin hükmünün, bütün kocalarda câri olduğunu bildirir. Fakat, Kur'ân'ın hikmetli siyakı bize, arz ettiğimiz ve yeni mânâyı ilham etti: O da tam bir sene beklemenin, mücahitlerin hanımlarına ait bir imtiyaz olduğu, savaşmayanların hanımlarının ise bu imtiyaza nail olmadıklarıdır. Vallahu A'lem.

[127] Kur'ân üslûbundaki beyan güzelliğinden olarak burada, daireye nisbetle merkez ne ise, mukaddimelere göre neticede aynı durumdadır. Yoksa meşhur "didaktik" üslûpta olduğu üzere netice, başlangıç noktasından gelen hattın öbür ucu durumunda değildir. İyi dikkat edilirse, burada, Allah yolunda savaşma emri (244. âyet) her iki taraftan da önce icmâlen, sonra da tafsîlen, birtakım saikleri ile çevrelenmiştir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu nâdir ve güzel husûsiyet, buraya mahsus değildir ve Kur'ân'ın birçok yerinde şahidleri vardır. Meselâ: Mâide sûresinin 3. âyetindeki Allah Teâlâ'nın şu buyruğunu düşününüz: *"İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin için din olarak İslâm'ı beğendim."*

ibretler, tafsilâtlı olarak anlatılabilir: *"Mûsa'dan sonra İsrailoğullarının önderlerine dikkat ettin mi? O vakit onlar aralarındaki Peygambere: "Ne olur, bize bir hükümdar tayin et de biz de Allah yolunda cihad edelim." demişlerdi..."* (246-253. âyetler).

Daha önce dediğimiz gibi cihad, mal ve canla olmak üzere iki türlüdür. Mal ile olan cihad, harp işlerine münhasır değildir; ümmetin refâhını sağlayan ve devleti kuvvetlendiren ve milletin mukaddesatını koruyan bütün hususlarda da olabilir.

Can ile olan cihad, önce bir kısa âyette (224. âyet), sonra da birçok âyette (246-259. âyetler) hissesini alır. Mal ile olan cihad, hissenin bir kısmını kısa bir âyette alır (âyet 254). Onun da müteaddit âyetlerde tam payını alması adalet icabıdır. Nitekim mal ile cihadda da gâh şiddetli (254-260. âyetler)[128] gâh yumuşak bir üslûpla (261. âyet) ve bazen da mal harcama usûlünü tafsilâtlı olarak bildiren öğretim üslûbu ile çağrı yapılır (262-274. âyetler).

Müteâkiben söz, içtimâî faziletlerin en değerlisi olan fedakârlık ve îsârdan *(diğergâmlıktan)*, onun mukabili ve benzeri muamelelerin en değersizi olan hırs ve bencilik rezîletine, yani ribâya geçer. Ribâcı *(faizci)*, muhtaç ve zayıf olanların ihtiyacını istismar eder. İyi insan ise, yaptığı

Hâlbuki İslâmiyet'in ferdi, aileyi, toplumu, devleti ve bütün insanlığı ıslâhı tekeffül eden maddî ve ruhî her türlü nizamı ihtiva etmesinin delillerinden ancak pek az kısmı bu âyetten önce zikredilmişti. Geriye kalan bürhanları, bu âyetten itibaren sûrenin 10. âyetine kadar serpiştirilmiştir. Yahut Nahl sûresinde şu âyete dikkat ediniz: *"İki tanrı edinmeyin! O ancak tek Tanrıdır."* (Nahl sûresi, 16/51) Bu âyet, Allah'ın kâinatı idâresi hakkındaki vahdaniyet delilleriyle, in'âm ve ihsanında tecelli eden vahdaniyet delillerinin tam ortasında yer almıştır. Keza aynı sûrede: *"Ey Resûlüm, işte sana bu kutlu kitabı indirdik ki her şeyi açıklasın, doğru yolu göstersin."* (Nahl sûresi, 16/89) âyetini düşününüz. Bu cümle akide esaslarını açıkladıktan sonra; amelî fazilet esaslarını beyandan önce yer almıştır. Önce geçen ve daha sonra gelen kısmın mecmûundan, bu meselenin doğruluğuna olan delil teşekkül eder ki o da, Kitab'ın "her şeyi beyân" etmesidir.

[128] Bu yedi âyette, bedel ve fidyenin fayda veremeyeceği, dostun dostu kurtaramıyacağı ve şefaatçilerin şefaat edemiyeceği şiddetli kıyamet gününden, benciller korkutulur. Sonra bu mânâyı te'kid etmek üzere şefaatçilere güvenmenin boşluğu, Allah'tan başka hiçbir otorite ve nüfûz sahibinin bulunmadığı tasrih edilir ve hesap günü hakkındaki her türlü şüphe giderilir. Bütün bunlar da, bu infakın, imana ve doğru bir akîdeye dayanması gerektiğini, sırf Allah rızâsı için olup riyâ veya bir başkasına yaklaşmak düşüncesiyle yapılmaması gerektiğini vurgulamak demektir.

iyiliğin ve infakın mükâfatını alır (275-279. âyetler). Bu iki nev'i bir arada beyan etmek, diri ve uyanık bir vicdan taşıyanlar nezdinde bu iki haslet arasındaki büyük farkı iyice ortaya koymak içindir.

Birbirinden uzak bu iki uç arasında, orta noktada Kur'ân, adalet mîzanını koyar. Yani hak sahibi olana sermayesini, hiçbir şey noksan yapılmaksızın, ne fazla ne eksik, talep etme hakkını tanır (279. âyet). Fakat eli dar olanlara karşı bu hakkı kötüye kullanmaktan bizi sakındırır; onlar hakkında şu iki güzel davranıştan birini yapmamızı ister: Ya ödeme imkânı buluncaya kadar mühlet vermek, yahut borcun tamamını bağışlamak ki bu daha efdal ve daha âlicenap bir davranıştır: "*Eğer borçlu sıkıntıda ise, kolaylığa çıkıncaya kadar ona mühlet verin. Şayet bilirseniz, alacağınızı bağışlamanız sizin için daha da hayırlıdır. Öyle bir günde rüsvaylıktan sakının ki, o gün Allah'ın huzuruna çıkarılacaksınız, sonra her kişiye kazandığının karşılığı tamamen ödenecek ve kendilerine asla haksızlık edilmeyecektir*" (280-281. âyetler).

Kur'ân'ın koyduğu bu hükümde kanaatkârlık ve cömertlik vasfı hakim olunca, *(bu durum, mal konusunda gevşek bir tutum telkin edebilir, hatta belki malı korumakta ve çoğaltmakta tefrîte sebep olabilir)* hemen arkasından "deyn" *(borçlanma)* ve "*rihân*" âyetleri[129] gelip bu tevvehhümü zihnimizden siler (282-283. âyetler). Ve mü'minlere hakları koruma ve her türlü vesileyle onları tesbit ve belgeleme *(tevsîk)* prensipleri gibi en ince medeni düsturlardan birini öğretir. Böylece en muteber ve makul yerlere infak etmenin lüzumuna bir giriş yapılmış olur. Fakat herhangi bir belge veya rehin temin edemiyen kimsenin, borç verdiği kimseye itimad etmesinden başka çaresi yoktur: "*Şayet kiminiz kiminize itimad ederse, güvenilen kimse Rabbi olan Allah'tan korksun da üzerindeki emaneti ödesin*" (2, 283).

Böylece sûrenin amelî kısmı, şerefli her muamelenin esası olan doğruluk ve emânete riayet kâidesiyle hitama erdirilir. Allah Teâlâ, –diğer kulları meyanında– bizleri de sıdk ve emânet ehlinden eylesin. Âmin!

* * *

[129] Bilindiği gibi "deyn" âyeti, Kur'ân'ın en uzun âyetidir.

DÖRDÜNCÜ MAKSAT:
İhsan

Bir Tek Âyet (284)

"Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır. Ey insanlar! Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker. Sonra dilediğini affeder, dilediğini azaba uğratır. Doğrusu Allah her şeye kadirdir."

Bundan önceki âyette, Cenab-ı Allah'ın bu sûrede açıklamayı murad buyurduğu tafsilî ahkâm sona ermişti. Böylece, dinî hakikatin birinci yarısı olan itikâdî kısmın esaslarını, 122. âyet ve devamında yerleştirdikten sonra- ikinci yarısı olan amelî kısım da bu âyetle bitmiş oldu.

Böylece beyan şimdiye kadar: 1- İman hakikatlerini, 2- İslâm ahkâmını ihtiva etmiş oldu.

İmdi, din binasında bundan başka hüküm kalmış mıdır acaba?

Evet, o binanın çatısı ve en güzel süsü kaldı.

İman… ve İslâm'dan sonra geriye "*ihsân*" kaldı. O da Risalet Sahibinin (aleyhissalâtu vesselâm) tefsir ettiği üzere, her işinde Allah'ı murakabe etmek, yani O'nun huzurunda olduğunu, O'nun gizli ve açık her hâline muttali olduğunu hissetmek, hatta içinden geçirdiği şeylerden dolayı bile, O'na hesap vermeye hazırlanmaktır. Bu, öyle bir matlûptur ki, her mü'min ve her müslim bunu yerine getiremez. Olsa olsa son derece müttakî olan asfiyâlar o semte gidebilir. İşte bundan olmalı ki, Allah Teâlâ

bu en kıymetli inciyi, dürr-i yetîmi, sûrenin başına bir taç gibi mezkûr tek âyette yerleştirmiştir *"Siz içinizdeki şeyleri açığa vursanız da, gizleseniz de, Allah sizi onlardan dolayı hesaba çeker. Sonra dilediğini affeder, dilediğini azaba uğratır. Doğrusu Allah her şeye kadirdir."*

HÂTİME

İki Âyet (285-286 âyetler)

"Peygamber, Rabbi tarafından kendisine ne indirildi ise ona iman etti, mü'minler de. Onlardan her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve resûllerine iman etti. "O'nun resûllerinden hiç birini diğerinden ayırt etmeyiz." dediler ve eklediler: "İşittik ve itaat ettik ya Rabbenâ, affını dileriz, dönüşümüz Sanadır! Allah hiçbir kimseyi güç yetiremeyeceği bir şekilde yükümlü tutmaz. Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da kendi aleyhinedir. Ya Rabbenâ! Eğer unuttuk veya kasıtsız olarak yanlış yaptıysak bundan dolayı bizi sorumlu tutma! Ya Rabbenâ! Bizden öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme! Ya Rabbenâ! Takat getiremeyeceğimiz şeylerle bizi yükümlü tutma! Affet bizi, lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur bize! Sensin Mevlâmız, yardımcımız! Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize!"

İşte dinin bütün esaslarını beyan ettikten ve başlıca unsurları olan iman, İslâm ve ihsana temas ettikten sonra, yani söz tamamlandıktan sonra, kalan iş, mühür vurup bu sahifeyi kapatmaktır.

Bu sûre sahifesinin nasıl dürülüp, hitâmın nasıl ilân edildiğine iyi dikkat ediniz.

Bu hâtimenin, mukaddime ile nasıl tetâbuk ettiğini görebilmek için, sûrenin başındaki ilk beş âyeti hatırlayalım. Bu iki kavis *(yay)* birbirine kavuşarak lehimlenmekte ve böylece bu sûreyi muhkem bir "sûr" hâlinde ihata etmektedir. Görüyoruz ki o, gerçekten bir "*sûre*", yani surla çevrilmiş sağlam bir binadır.

Sûrenin başında, ona iman edecek ve emirlerine uyacak olanların, hidâyet ve felâh ehlinden olacakları söylenmemiş miydi?

Şimdi biz bu vaadin yankısını gözleyip durmuyor muyuz? Elbette! Biz şu suâlin cevabını bekliyoruz: O'na iman eden oldu mu? O sûrenin çizdiği yola tâbi olanlar var mı? Şayet böyleleri varsa kulak verip itaat edenlerin mükâfatı ne olacak?

Gayeyi ve Mükâfatı Hatırlatan Niyaz

Böylece sûrenin maktaı şöyle oluyor:

1- *Davetin muvaffak olduğu: "Peygamber, Rabbi tarafından kendisine ne indirildi ise ona iman etti, mü'minler de. Onlardan her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve resûllerine iman etti. "O'nun resûllerinden hiç birini diğerinden ayırt etmeyiz." dediler ve eklediler: "İşittik ve itaat ettik ya Rabbenâ, affını dileriz, dönüşümüz Sanadır!"* (2, 285).

2- Ona tâbi olmak konusunda elinden gelen gayreti gösterenlere karşı yaptığı vaatte durması: *"Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da kendi aleyhinedir."* (âyet 286).

3- Doğru yola girenlerin önünde ümit kapılarının ardına kadar açılması. Artık onlar ellerini kaldırarak: *"Yâ Rabbenâ... Yâ Rabbenâ... Affet bizi, lütfen bağışla kusurlarımızı, merhamet buyur bize! Sensin Mevlâmız, yardımcımız! Kâfir topluluklara karşı Sen yardım eyle bize!"* (2, 286) diyebilirler.

* * *

İşte Bakara sûresi... O'nun kesret içindeki vahdetini gördünüz. Birbirlerini tutturan harç olmadığı hâlde, tuğlalarının nasıl birbirine kaynadığını ve ayakta tutan sütunları bulunmadığı hâlde semâsının (kubbesinin) nasıl yükseldiğini anladınız. Başı, gövdesi ve diğer azâları ile -âhenkli bir sûret demiyeceğim, daha doğrusu- canlı bir sûret olduğunu gördünüz. Hücrelerindeki her zerre, unsurlarındaki her hücre ve vücudundaki her uzuv, tam yerini bulduğunu ilân ediyor. Nefislerin Rabb'inin, akılların Münevvirinin ve Hâdî'sinin ve ruhların Mürşidi'nin çizdiği plâna ve gösterdiği yola uygun olduğunu gördünüz.

Vallahi, bu sûre nüzûlü tamamlandıktan sonra tertîb edilseydi; onun kısımlarını ve cümlelerini bu tarzda toplamak ve sıralamak bir mûcize sayılmak gerekirdi. Kaldı ki sûrenin tertibi -bilindiği üzere- böyle olmamış, diğer sûrelerdeki vahiy bölümleri, âyetleri gibi, iner inmez, hemen sûrenin bir yerine yerleştirilmişti. Her bir necm (vahiy parçası) yanına gelecek arkadaşının yerini de âdeta muhafaza ediyor, ayırıyordu. Böylece henüz inmemiş olanların ne durumda olacakları ve nereye yerleştirilecekleri daha inmeden önce malûm idi.

Üstelik, bu sûre, parça parça gelen sûreler arasında, bir sene veya daha az zamanda değil, tam dokuz senede tamamlanmakla hususi bir ehemmiyeti hâizdir.

Yemin ederim ki, Kur'ân'ın beyan ve ifadesinde mûcizeler varsa, tertîbinin üslûplarında mûcizeler varsa, gaybdan sâdık haberler vermesinde mûcizeler varsa, ebediyen geçerli hükümlerinde mûcizeler varsa, ele aldığı her türlü ruhî ve tabiî ilimlerin hakikatlerine dâir mûcizeler varsa; âyetlerinin bu tarzda düzenlenmesi mûcizeler mûcizesidir.

İNDEKS

C

D

E

İ

K

N

O - Ö

P

R

S

Y

Z